Բժ. Օ. Գ. Եսայի

Ժպտում եմ կիսաձայնով

ՊԵՅՐՈՒԹ - ԼԻԲԱՆԱՆ
1956

Բ. Ժ. Օ. Գ. ԵԱՋ

Ծիրանի հիսպանեմ

ՊԷՅՐՈՒԹ, 1956

ԿՏԱԿՍ

Իմ ազիզ պալաս,

Տէրը կամեցաւ մէկ հատիկ զաւակ չնորհել ինծի։

Զոյգ մամիկներուդ անուններով քեզ մկրտելէ առաջ, Աստուծոյ Տունը մէջն իսկ, երրորդ անուն մըն ալ կցեցի և եղար վերժին-Ատոլիկ տ'Արմէնիի։

Սովորութիւն է որ մարդիկ իրենց խոր ծերութեան օրերուն պատրաստեն իրենց կտակը։ Ես ալ պատրաստեր եմ իմ կտակը։ Փափաքս է որ այժմէն ծանօթանաս ցանկութիւններուս՝ մշակելու համար հայ արտիկդ, կազապարելու համար ցեղային գիտակցութիւնդ, ստանալու համար էջմիածնակերտ հոգիդ անհրաժեշտ տարրերը։

Աղջի'կս, ուշադրութեամբ և բարեացակամութեամբ մտիկ ըրէ զիս։ Դարեր տեւող հայ ցեղամարտերը չհուսած են երկու գլխաւոր զէնքերով, այսինքն՝ Ս. Էջմիածնի խորհուրդով եւ Հայ կնոջ հոգեկան դիմադրականութեամբ։

Այս երկու գլխաւոր գործօնները, ամենավճռական դեր խաղացեր են ազգային գոյամարտերուն մէջ, հինէ դարերէ ի վեր։

Թուրքն ու Պարսիկը, Հռովմն ու Պարտը քաջածանօթ են մեր հոգեկան թաքուն զէնքերու տեսակին։ Դաշնակ անհծապարտ Պիւրոն նոյնպէս տեղեակ է։

Հայ ժամանակակից պատմութեան մէջ անջնջելի պիտի մնան երկու թուականներ՝

— 1956 Փետրուար 20-ը և Յուլիս 26-ը։

Առաջինը այն թուականն է, երբ, չորս միլիոն Հայութեան առջեւ, Անթիլիասի Մայր Տաճարի տանիքներուն վրայ տեղաւորուած գնդացիրներու և բիւրաւոր ոստիկաններու սպառնալիքին տակ Հայոց Արծուամայրերը անբացատրելի գրոհով մը

տարագիր թիւ 1 Ազգային հիմնարկութիւնը ներգրաւելէ ետք՝ ամբողջ օր մը նա մղկին դաշնակ հարդանարու հակագրօռները անհաւատար կռուի մը մէջ։

Երկրորդը, այն Թուականն է՝ երբ, էջմիածնի խորհուրդով հոգեպնդուած և զրահուած երիտասարդ մնզէն առանձակ մեծ բռնաւոր Դևոնդ երէցնեը, կրկին անհաւատար կռուի մը մէջ, որպէս ուխտապահ, նախընտրեցին թափել իրենց արիւնը քան թէ անձնատուր ըլլալ Պիւրոյի, Հռովմի և Պորտի գործակատար երկոք եպիսկոպոսներուն և դաշնակ «սուիանի»ներուն։

Արդարեւ, ատատուածային չնորհ է Հայաբնակն համար անոնել Հայուհին Հայ տղամարդերու կողքին, իբրեւ դինակից, և երդմնապահ երեցներ՝ Արեւմտահայ գնյամարտի առաջին դիրքերուն վրայ, իբրեւ առաջնորդ։

Համոզուէ՛, որ ազգային տագնապներու օրերուն, երբ հայրենաբնակ երբէք կը բաբախէ հայկական Մօր սիրտը, և երբ ուխտապահ ԵՐԷՑՆ Է ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ, ազգային պայքար մը անպտղաման կը չահուի։

Դուն պիտի չխղճաս ծեղիդ վէրքերը անտնելով, այլ պիտի հպարտանաս։

Երբէք հայրենիք ունենալու առաջին պայմանն է ունենալ խելօք մայրեր։ Անհայրենապաշտ մայրը երբե՛ք չէ յարգուած Հայ կեանքի մէջ։

Հայրենապաշտութիւնը Արարատեան և էջմիածնական վերմութիւն պէտք է ափէ քաշ ապրած չրջանակիդ՝ բարգացնելու համար յաջորդ սերունդներու հայ կեանքին թափը։ Այլապէս, Թուրքը, հայանաչ այլազգիաններն ու պիւրոյականները պիտի փարձեն միշտ արիւնոտ խրամատներ ապրեցնել հայրենադարձ Հայաբնակ օճախներուն մէջ։

Հայրդ քեզի կը փոխանցէ մայրենի լեզուն, Ս. Էջմիածնի խարհուրդը, հայրենի սրբութիւններն ու ուսանգութիւնները։

Մեր Սրբազան Հայրապետները կրկնած են թէ Արարատեան աշխարհը, Հայ կնոջ ձեռքով կը գրէ Հայ ազատարդու սիրտին մէջ։ Իսկ մեր Ազգային Պատմութիւնը ցոյց տուած է թէ արծուհայր Դևոնդ երիցներն են որ առաջնորդած են գնյամարտերը։

Ազգային կեանքին մէջ, արծուամայր թէ արծուհայր ծնած են անչէջ պահելու Լուսաւորչի կանթեղին կրակը, մինչեւ

ՋՕՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ՎԱՉԳԷՆ Ա. ԵՐԿՆԱՒՈՒԱԾ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ՈՐԴԻԱԿԱՆ ԱԿՆԱԾԱՆՔՈՎ՝

ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

այն ատեն որ Հայոց բարձրաւանդակի խորախորհուրդ լեռներ-
ուն մէջ կը գտնուի Տրդատի ոսկեխաչ սուրը։

Պալիկ ճան, գուն վազը պէտք է դառնաս հայրենապաշտ
Հայ կին մը ոչ թէ ողբալու համար Հայրենիքիդ և Ցեղիդ վէր-
քերը, այլ զաւակներուդ ներշնչելու համար սէր և պաշտա-
մունք դէպի այդ վէրքերը։

Արծուամա՛յր ղիր, ահա՛ իմ կամքս։ Արծուամա՛յր ղիր՝
արծիւներ ունենալու համար։

Արծուամա՛յր ղիր, հայրենիքդ պատնէշող նիւթական ամ-
րոյթիւններդ ուսկրդ դարձնելու համար։

Աչխատէ՛, մտածէ՛ ու գործէ՛ որպէսզի հայրենիքդ ու օ-
ճախդ արծիւներուն քոյն դառնայ և սեւ օր չտեսնէ։

Ըսուած է՝ Հայ մօր անէծքը սէր է, իսկ Հայ հօր անէծքը՝
պատուհաս։ Ընտրէ՛...

Ցեղի և քեղի տարեկից հայրենազուրկ քոյրերուդ եւ ղե-
քայրներուդ կը նուիրեմ ներկայ գիրքս։

ՀԱՅԿ

ՀԱՅ ՄԱՐԴՈՍ

Սովորութիւն է որ հեղինակ մը, իր գործին առաջին էջերուն մէջ, ամփոփ կերպով ներկայացնէ իր ինքնութիւնը։

Հայ ընթերցողը թող թոյլատրէ ինծի որ մի քանի էջերու մէջ ծանօթացնամ կենսագրութիւնս, ներաչխարհս և այն հոգեբար կապը, որ զիս միացուցած է Հայ գանգուածին։

Ըսուած է թէ կարելի չէ ըլլալ վատասրտ մարդ և միևնոյն ատեն լաւսրտակ Հայ։ Կ'ուզեցնենք թէ կարելի չէ նիւթապաշտ ըլլալ անհատական կեանքի, իսկ դաղափարապաշտ Հայ՝ ընկերահասարակական կեանքին մէջ։

Ան որ որպէս մարդ իր կեանքի նպատակը նիւթն է ընտրած, կարելի չէ որ ըլլայ և՛ խիղախ, և՛ հայրենապաշտ, և՛ հայրենազոհ Հայ-Մարդ։ Ան որ գրասա է ծնած՝ չի կրնար միաժամանակ ազատասէր արծիւ ըլլալ։ կարճ բառով՝ մարդկային ընկերութեան մէջ անհատը չի կրնար ամէն օր պատրաստ մատուցանել իր անձնական երջանկութեան համար միայն, և միաժամանակ նկարել ծառայել Հայ հասարակութեան։ Հետևաբար, Աստուծոյ մեկի չնորհած օրերու ընթացքին կարելի չէ ըլլալ կատարեալ մարդ և անկատար Հայ, կամ անկատար մարդ՝ կատարեալ Հայ։

Աշխարհ այդ ընդհանրական ճշմարտութիւն մըն է որ կարելի չէ կարգ մը իմաստասիրութիւններով հերքանել։ Եթէ ճշմարիտ Մարդ է, իրաւ Հայ է միաժամանակ։ Այս սկզբունքէն թելադրուած կը ներկայանամ Հայ ընթերցողին՝ ծանօթացնելու համար ինքնութիւնս և ներաչխարհս։

Կ. Պոլսոյ առաջին ջարդին (Պանք Օթոմանի դէպքէն) հազ մչեցի հայրս Սամաթիայի հայ թաղամասէն ընտանեօք կը մեկնի Պալկարիա և ժամանակաւորապէս կը հաստատուի Դոնուբի ափին՝ Ռուսճուք։ Պալքանեան քաղաքիկ ձմրան հզանակի մը կը հանդիպի իմ ծնունդը։

Կ. Պոլսոյ խաղաղչէն հազ, իբրեւ ծծկեր մանուկ, ծնողքիս հետ կը վերադառնամ Սամաթիա, որ կ'ըլլայ աճումիս և հայօրէն կազմաւորումիս նախրական օրօրանը։

Ջոջս տարեկանիս, մայրս միամօրէն զիս կ'առաջնորդէ մեր թաղին հայ կաթոլիկ վարժարանը։

Հայրս զբաղած մարդ էր։ Արհեստով եազմանի և անգրագէտ էիմիագէս՝ արհեստին բերումով։ Գիշեր մը մօրմէս տեղեկանալով որ հայ կաթոլիկներու վարժարանը կը յաճախեմ, դառնալով ինծի, հայրս ըսաւ. «Կ'արգիլեմ հայ կաթոլիկներու եկեղեցին մտնելդ»։

Յաջորդ օր, հայրիկիս խրատին անսալով, մերժեցի եկեղեցի մտնել։ Շաբաթավերջին, վարդապետ ուսուցիչս, զիս բոլոր ընկերներուս առջեւ կշտամբելէ և հօրս անունը անիծելէ հազ, թեթեւ հրմշտուքով մը դպրոցէն արտաքսեց զիս։ Դպրոցի պարտէզէն քար մը վերցնելով՝ դասարանիս պատուհանին ապակին կատրեցի և փախայ։ Հպիւ փողոց հասած՝ վարդապետը հասաւ և ասիկասատան առաջնորդեց զիս։

Հինգ տարեկան չկայի դեռ...

Հայրս հասաւ։ Եղելութիւնն տեղեկանալով՝ կատած ապակիին դրամը վճարեց և չերմօրէն համբուրելոյ զիս։

Մեկնելու կը պատրաստուէինք, երբ ասիկանի չուքին տակ պահնըտած Հռոմի հայ ապաստակը փորձնց հայրս ալ նախատելէ։

Ողբմած հոգի հայրս, առանց ասիկանի ներկայութեան կարեւորութիւն տալու, վարդապետին մօրուքը ձեռք ձգեց։ Ասիկանը հասաւ։ Հայրս ամբողջ ամիս մը բանտարկուած մնաց...

Դպրոցական վերամուտին, հայրս թաղիս Ազգ. Սահակեան վարժարանի Տնօրէնութեան յանձնեց զիս և Տնօրէնին յանձնարարեց. «Սկսրն ինծի, միսը քեզի»։

Ժպիտով մը դասարան մտայ։ Ութ տարեկան էի, երբ հայնէնի ուսուցիչս վարժարանի մութ փայտանոցին մէջ Հայոց Պատմութեան և Հայատառի աշխարհագրութեան դաս կ'ուսանէր գաղտագողի։ Ինը տարեկանիս ծանօթացայ Ռաֆֆիին։

Տասը տարեկանիս, դպրոցական արձակուրդէն հազ, նախասիրութիւնս էր գաբնկերներս հաւաքել և գրտնել յոյն-թուրք թաղամասերու վրայ և տեսակ մը պատերազմ խաղալ։

կը սիրէի նաեւ մասնակցիլ եկեղեցիին դպրաց դասին եւ երկիւղածօրէն յարգել եկեղեցական աւանդութիւնները։

Կ. Պոլսոյ Ազգ. վարժարանին չրջանն աւարտելէ ետք հետաւոր եմ Ամերիկան Բոպէրթ գոլէճին։ Հոն, անհանգամէտ գիս ահաբեկած ու ցնցած է դէպք մը.—

Հայոց ճակատագրուած սեւ օրերէն օր մը, քաղաքական հայերէնի ուսուցիչս, դասի առեն առաքելական ազգատիկ հայ ուսանող մը անարդարօրէն կշտամբելէ եւ ապտակելէ ետք, պահանջեց որ ամբողջ չաբաթ մը, հայերէնի դասի պահուն, Սբ. Գիրք կարդայ։ Ակամայ բողոքեցի. դասընկերներս սկսան ուրախանալ։ Պատուհանին թուրք զապտի մը նման յարձակեցաւ վրաս եւ ձեռքը բարձրացնելու վրայ էր, երբ, իրմէ արագ չարժելով, պայուտակս գլխուն նետեցի։

Կաթոլիկատեաց էի, դարձայ եւ բողոքականատեաց։ Այդ օրէն, իմ հայ ճակատագիրս բախտորոշուած էր։ Այդ օրէն սկսայ Ձեզիս ներքին ճշմարիտ ցնցուռն դէմ դիրք բռնել։

Ա. Աչխարհամարտը վրայ հասաւ եւ ստիպուած ձգեցի Բոպէրթ Գոլէճը՝ մտնելու համար կ. Պոլսոյ Զինուորական վարժարանը։

Ա. Աչխարհամարտը վերջացած, Թրքական ճակատէն ծնունդավայրս վերադառնալով, դիմումագրուեցայ նորակազմ Հ.Մ.Ը.Մ.-ին, 1920-ին, Հ. Հանրապետութեան պահանջով մաս կազմեցի Հ.Մ.Ը.Մ.-ի սկաուտական-մարզական ուսուցչութեան։

Հայրենիքս ճանչցայ իր ուխտումին, ազգամիչեան եւ եղբայրասպան կռիւներուն, սովի եւ մերկութեան չրջանին։ Երջանիկ էի։

1920-1924, բազմահազար գաղթականներու պատսպարումին եւ կերակրումին դժուան ասպարէզը նետուեցայ։ Նաեւ բազմահազար որբ-որբուհիներու հայկերտումին եւ դաստիարակութեան։

Այս չրջանին է որ առաւելագոյն ճանչցայ Հայ Ձեզիս բարոյական, հոգեկան եւ ֆիզիքական սակաւ կազմուածքը։

Թէպէտեւ երիտասարդ, այսուամենայնիւ հասուցած էի ազգայնութեան անհանգիստին, Հայոց ժողովուրդը ազգօրէն արիւնուքեամբ կը տառապէր։

Ամերիկան որբանոցներու որբ-որբուհիներու սկաուտացումն ու հայակերտումը խորհրդային կառավարութեան կողմէ

դոց աչքերով դիտուեցաւ։ Որբ-որբուհի սկաուտներու ներկայութիւնը սարսափ պատճառեց վեղարաւոր եւ անվեղար պատուելիներուն, որովհետեւ նպատակադրուած էր վերջ տալու աժանագին լկտիութիւններուն, չափազանցութիւններուն եւ կղզապատանեցումն։

Հա՛յ Մարդ.

Միթէ գոհունց կա՞ս ես դու աչխարհիս երես։ Ես ալ կը դասեմ զիս՝ թէ ա՛յդպէս ստրկանաս եւ աղաւնու մարդկութեան ազատ պատիւը։

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

լսարանը հավիւ ուսրատած՝ դիմացի երկիր։

Դասալքութիւնս պատժուեցաւ։ Հայրենիքիս դռները իմ առջեւ փակուած դտայ։ Արդար դատապարտութիւն։

1936-ին հասայ նոր պաչտօնատեղիս՝ Թէհրան, Պարսկական կառավարութեան հրաւէրով։

կը սիրէի նաեւ մասնակցիլ եկեղեցիին դպրոց դասին եւ երկբէնածօրէն յարգել եկեղեցական աւանդութիւնները։

Կ. Պոլսոյ Ազգ. վարժարանին չքմեղն աւարտելէ ետք հետեւած եմ Ամերիկան Բոպէրթ գոլէճին։ Հոն, անհնազանդ գիս ահաբեկած ու ցնցած է դէպք մը.—

Հայոց ճակատագրուած սեւ օրե[illegible]

[illegible]

[illegible] թէ դպրոցական աւանդութիւնն, Հայոց ժողովուրդը ազգօրէն արիւնաւորեմ կը տառապէր։

Ամերիկան արքունիքներու որբ-օրբուհիներու սկաուտացումն ու հայակերտումը խորհրդային կառավարութեան կողմէ

պոց աչքերով դիտուեցաւ։ Որբ-օրբուհի սկաուտներու ներկայութիւնը սարսափ պատճառեց վեղարաւոր եւ անվեղար պատասխանատուներուն, որովհետեւ նպատակադրուած էր վերջ տալու աժանագին լկտիութիւններուն, յափշտակութիւններուն եւ կողոպտութիւններուն։

Շնորհիւ սկաուտներու հոտառութեան՝ վերջ տրուեցաւ պատմական անգամանալի արժէք ներկայացնող հնութիւններու Ամերիկա փոխադրումին։ Մինչ այդ ամերիկան ցնցոտիները թանկարժէք հնութիւններով կը փոխանակուէին։

Հայաչխարհէն հեռացայ՝ Հայ Արմատի մղած ցեղամարտին եւ Հայրենիքիս ծաղկումին առաջին օրերուն։ Հեռացայ այն միջոցին, երբ պէտք էր մնալ։ Այդ դասալքութիւնը սրտիս մէկ անկիւնը վէրք մը բացաւ եւ մնաց անբուժելի, մինչեւ այսօր։

Արտաքսման դարձիս անգամ մըն ալ տառապեցի եւ հատատեցի արեւմտահայ մնացորդաց ազգամոլիութիւնն ու խեղճութիւնը։

Հ.Մ.Ը.Մ.-ի կողմէ զրկուեցայ Կիպրոս եւ Յունաստան։ Մնացի նաեւ Փարիզի մէջ։

Ժամանակ մը, կարճ միջոցաւ, անդամագրուեցայ Ֆրանսական Ազատ Որմնադիր Օթեակի մը։ Մեծապէս օգտուեցայ քաղաքագիտութեան ուսուցիչներէն՝ Օթեակի ճոխ մատենադարանին չնորհիւ։ Երկար պրպտումներ կատարեցի։ Աւատ նիւթ զատ թրքական հայաբնաջնջումի ծրագրին մասին։ Ափսոս որ, նկատի ունենալով իմ անպարկեշտ ըլլալը...

Ուր որ եղայ՝ հանդիպեցայ Ս. Պետրոսի փոխանորդներուն եւ պատասխանատուներուն։

Ուր որ եղայ՝ միշտ ազգային ընկերատնտեսական կեանքի չկերմուածքն ու դառնութիւնները ճանչնալու հակումն ունեցայ։

Յոգնած ու վիրաւոր՝ արկածախնդրութիւն մը փորձեցի դէպի Սթոքհոլմ։ Ուսանիլ սկսայ ծակ դրպանով։ Հայուն Աստուածը չլքեց զիս։ Ապրեցայ եւ ուսայ հրաշքով։ Համալսարանը հազիւ աւարտած՝ դիմեցի երկիր։

Դասալքութիւնս պատժուեցաւ։ Հայրենիքիս դռները իմ առջեւ փակուած գտայ։ Արգար դատապարտութիւն։

1936-ին հատայ նոր պաշտօնատեղիս՝ Թէհրան, Պարսկական կառավարութեան հրաւէրով։

...Հոկտեմբերեան առաւօտ մը, անակնկալօրէն, սենեակիս պատուհանէն դիտեցի Թէհրանի թեմական վարժարանի փակման գործողութիւնը։ Հարիւրեակ մը ոտիկաններ, մարակ ու խարազան, նախատինք, լաց ու կոծ։ Հազարեակ մը մանուկներ իրենց հոգեւոր օճախէն դուրս նետուելուան, մաքսանենգ ցուվճ. քհ. Համեանի և դաշնակ թեմականներու Պիւրոյի միջազգային դէմ-սպառնականներուն ներկայութեան։

. . . . . .

Արեւնակից, ինչպէս կը տեսնես, թախտակից մըն եմ քեզի։ Քեզի նման, արեւմտահայ անչափելի վիշտով ապրող վիրաւոր հայ մարդ մը, որ իր ժողովուրդին վերջին կէս դարու ընթացքին կրած վիշտերուն, դառնութիւններուն, դժբախտութիւններուն, ձախորդութիւններուն ճնշման տակ, այսօր, իր հայ հոգիին մէջ հիմնաւորած և զարգացուցած է՝

— Ցեղապաշտութեան գաղափար,
— Վրէժխնդրական ոգի։

Անյետաձգելի պահանջն ունիմ գրելու և հրապարակաւ պատմելու զայրոյթս բոլոր տեսակի կեղծարարներուն, խաբեբաներուն, փարիսեցիներուն, ագգադաւդներուն և հայ ժողովուրդը դէպի անդունդ առաջ անհամներուն, միութիւններուն, կազմակերպութիւններուն, կուսակցութիւններուն և րնտին։ Այո՛, հայրենակի՛ց, քեզի նման հայ մարդ մըն եմ, բայց չեմ կրնար քեզի նման պատանիս մէջ քաշուիլ և չեզօք մնալ այս թախտարոյ և ճակատագրական օրերուն։

Երիտասարդութեան և չափահասութեան տարիներուս, յատկապէս հետեւող մը եղած եմ ժողովուրդիս ժամանակակից պատմութեան փուլերուն։

Այս գաղութին մէջ առաջին անգամ սկսայ գրել երբ տակաւին կը տիրապետէր թէ տեղւոյս մտաւորականին տակաւին կենդանի սկատակական խառնուածքը, Ս. Աստուածածնայ տօնին առթիւ Ջմմառի վանքին տօնախմբութեան մասնակցած և վատիկանի հայատուն ծիրանաւորի հոգեմտկան օրհնութեան արժանացած է։ Միութեան հիմնադիր անդամի հանգամանքով, «հանդուցեալ» Պրեմակ չաթաթեաններին մէջ, Հ.Մ.Ը.Մ.-ի Սուրիոյ և Լիբանանի Շրջանային վարչութեան առնուազն՝ ոչ-պաշտօնական դաշնակիր դաշնակ հերթապահ Ա. Դադաքեանը քչիկ մը տրտնջալու անհրաժեշտութեան մը առջեւ գտնուած եմ։

Քիչ վերջ, «Զարթօնք», «Զարթօնք Սփիւռ» և «Արարատ»ի հիւրընկալ էջերուն մէջ, մերթ ընդ մերթ, իմ ոչ-պաշտօնական խոհերս և յոյզերս թուղթին յանձնած եմ։

Այս առիթով չնորհակալութիւններս կը յայտնեմ վերոյիշեալ թերթերուն՝ անոնց ազատախոհութեան և լայնախոհութեան համար։

Իմ լրագրական այդ էջերը նախաքայլ մը եղան։ Ուրախ եմ որ կրցայ չահիլ հայ հանրութեան համակրութիւնն ու վստահութիւնը։ Այս առթիւ պարտիմ խոստովանիլ թէ պոլսեցի, ազնուական, ծերունազարդ և իրաւ հայրենասէր Ա. Արփիարեան եղած է առաջնորդը հրապարակագրական սիրոյ ասպարէզիս։ Ափսոս որ երկար չապրեցաւ՝ տեսնելու համար իր աշակերտին անդրանիկ երկը։

Ահա՛ Հայ-Մարդս։

ԱՌԱՆՑ ԱՆԹԱՅՈՒՊԻ

Հրապարակելով աչխարհացրիւ Հայութեան հոգեւոր վիրաբուժութեան եւ վերանորոգութեան անհրաժեչտութեան հարցը, մենք կը նպատակակէտանք՝

ա) Ախտաճանաչել հարիւրամեայ արեւմտահայ եւ պարսկահայ միացարդաց 66-ամեայ անհատնում գժբախտութիւններուն, դառնութիւններուն, պարտութիւններուն եւ ձախորդութիւններուն պատճառները։

բ) Ապա՝ կը նախածրագրենք արտաչխարհնալ միացարդաց հոգեբուժումին, հաւաքական ինքնապչտպանութեան եւ ինքնագիմադրութեան փրկագիրճ ու փրկագիրը։

գ) Կը փափաքինք որ վերնան, հայրենապաշտ եւ ազնադապաշտ սերունդի կոչքին, կազմակերպուի յատկապէս պարմանուհիներէ եւ պարմանիներէ կազմուած էջմիածնապաշտ ուխտապահ-ուխտապահուհիներու քեռաթիւմբ մը, մէկ կողմէ ցանկապատելու համար ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ, ՆՈՑԵԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ, միւս կողմէ հակակչռելու համար վերնաններու գործունէութիւնը։

Մենք որոչած ենք կանգ չառնել այսքանով։

Ցառաջիկայ մի քանի ամիսներու ընթացքին, որոչած ենք արտաքին եւ ներքին լեզուներով հրատարակութեան տալ Ապիտակ Գիրք մը՝ մեր ապրած երկիրներու ժողովուրդներուն ծանօթացնելու համար արտաչխարհնալ Հայութեան ճշմարիտ խնդիրն ու յոյզերը, Ցառաջնոյ անկեալը՝ Պիւրոն եւ պաղտութիւններու Հայութեան քաղաքագիտական պարկեչտութիւնը։

Նոյն ատեն, առանց անթացուպի, ըսել կ'ուզենք առանց ուրիչներու օգնութեան դիմելու, պիտի հրատարակենք ՏԻՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԸ (մեծածաւալ եւ զարդանկարուած) եւ Հայոց Հայրապետի Ա. Կոնդակը։

Կը նախապատրաստուինք 1957-ի առաջին ամիսներուն հրատարակել «Ձգնազանգ-Ասազանգ»ի Բ. հատորը, չինիչ քննադատական մը՝ խարտչանելու համար Հ.Բ.Ը.Մ.-ի դպրոցավարական կարիտան քաղաքականութիւնը, նչդրակելու համար Սփիւռքի Հայ մտաւորականութիւնն ու մտքի մչակը՝ փորձել վերանորոգելու համար Ազգային վարժարանը։ Աւելի ուչ, լոյս պիտի տեսնէ «Ձգնազանգ-Ասազանգ»ի Գ. հատորը, նուիրուած Հայց. Առ. Եկեղեցիին, Մեծ Եղեռնին, Հայ Մամուլին, Հայ Բոլժչկական դարին գործունէութեան եւ այլ հարցերու։

1958-ին լոյս պիտի ընծայենք «Ձգնազանգ-Ասազանգ» Հաչուետամար Տարեգիրքը, ուրտեղ պիտի ժապաւինուի 1957-ի Սփիւռք ազգային ընկերատնտեսական կեանքը։ Ապնոյ պիտի հալածենք ժողովրդապատութիւնը։

Ուրիչ որեէ մէկէն աւելի մենք գիտենք ներկայ հատորին թերութիւնները։ Եղած ենք բաւական եւ երբեմն՝ կոպիտ։ Ուզածնենք այդպէս ըլլալ, արթնցնելու համար այն երչանիկ զանգուածը՝ որ իրականութիւնեն տեսնելէ կը խուսափի Մարայ Մելիքին քաչը մատ։

Ցծախնդիր չենք եղած, թերեւս, լեզուական պատչաճութիւններու, որովհետեւ իրրեւ քնքուչ բանաստեղծ եւ վաւերական պրագէտ չենք ներկայնատ հայ հանրութեան։ Փորձած ենք յարգել լեզուական կանոններըը, այնքան որքան կրցած ենք։

«Ձգնազանգ-Ասազանգ»ի Ա. հրատարակութիւնը քչիկ մը ուչացաւ։ Նախընտրեցինք ուչացնել քան թէ կարնցնել մեր անկախութիւնը։ Մենք հպարտ ենք որ մեր հալալ վաստակով կրցած ենք ազն գիրքը հրատարակել միս-միճակ։ Պիտի չարունակենք միեւնոյն ձեւով՝ առանց չահագործելու Հայ մարդոց հայրենասիրութիւնն ու բարեսրտութիւնը։

Մենք մեր գիրքը սկսնէ առաջ, փոխադրեցնանք Տարօնի աչխարհը եւ առաւաւոտացնալ վահագնի մեհենին առջեւ ազօթնցինք՝

Երկնէր երկին եւ երկիր,
Երկնէր եւ ծիրանի ծով ...

Ազգային գոյրոյթն ու ամօթը, արթազան ինքնագիտակութեան հետ միացած՝ հրդեհած է մեր հայ միքը, մանաւանդ երբ ամէն օր եւ օրն ի բուն կը հաստատանք թէ Պիւրոն եւ այլ գաւանանները կը խորհին որ բիւրաւոր «զուլում»ներէն չանթահարուած համահայութիւնը անընդունակ է վերականգնելու եւ խորհելու լաւ օրերու մասին։

Եօթնիցս զգուչի՛ կարծիք ..

Անանք չեն գիտեր թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տեղապա-

հական Աթոռի խաբեպատիր փոխանցումէն, Զարեհ եպիսկոպոսի թիւրի և անընդունելի ընտրութենէն (20 Փետր. 1956) և օծումէն (2 Մեպտ. 1956) ետք՝ «քաջ, ահաւոր և անպողոքելին Հայկ, որպէս կայծակաց Աստուած» արթնցեր է Հայ նոր մարդուն մէջ։

Անոնք չեն դիտեր թէ բան մը կայ փոխուած Դանիայ թագաւորութեան մէջ։

Թէ մենք մեր կեանքի վերջին չրջանը կ'ուզենք անցընել մեր պատակ-թշուենիկները հայօրէն ապրեցնելու համար։

Ոտքի՛ Հայ ժողովուրդ։ Մեր դլխուն սեւ ամպի պէս կախուած է ինքնամահացումի վտանգը։ Պէտք է դադրեցնե՛նք վէճերը։ Պէտք չէ՛ կրկնուի Լեհաստանի Հայոց պարտադրուած ճակատագիրը։

Ոտքի՛. մարդկութենէն պէտք չէ պահանջենք այն ինչ որ մենք կ'ուզենք։ Այլ, ազգովին դառնանք այն ինչ որ ըլլալ կը պահանջէ ժամանակը։

Ոտքի՛. մեր Ընդհանրական Հայրապետի օրհնութիւնը մեր դլխուն վերեւ և հայ բարոյական օրէնքը մեր սրտին։

Անիծապարտ Պիւրոյի դէմ մեր սրբազան պայքարին նախավերջին կռիւը նոր է որ կը սկսի։

Մենք կը հաւատանք թէ այս սրբազան պայքարէն կը ծնի ՆՈՐ ՀԱՅԸ և կը չքանան հոգեհաչմ Պիւրոյին հետքերը։ կ'անհետանայ հատարակաց չարիքը, և ցեղապատ նոր մշակներ կը վերագրաւեն իրենց տեղերը։

Ե՛լ, Հա՛յ ժողովուրդ, և կռանէ կամքդ, ուղիր կեանքիդ ճարտարապետը, դիտցիր պարտաւորութիւններդ և տիրացիր իրաւունքներուդ՝ առանց անթացուպի, ըսել կ'ուզեմ առանց osmarի միջնորդութեան։

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՄԵՐՕՐԵԱՅ ՅԱՒԵՐ

Անց են կեանք սեր ու խնդում,
Գեղեցկութիւն, գանձ ու գահ.
Մահը մերն է, մենք մահիցը,
Մարդու գործն է միշտ անմահ:

Գործն է անմահ, լա՛ւ իմացէ,
Որ խօսուում է դարէ դար.
Երեկ նրան, որ իւր գործով
Կ'ապրի անվերջ, անդադար.

ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՀԻՒՍԻՍԷՆ ԱՐԵՒԵԼՔ

1935–1936 *ուսանողական ամենավերջին տարուայ լրումին Սոքոնոմէն հեռացայ՝ մասնագիտութիւնս կատարելագործած՝ վերադարձի համբաւս վրայ ուսումնասիրական ճամբորդութիւն մը կատարելու Արեւմտեան և Կեդրոնական Եւրոպայի մէջ։ Ապա, Մարսիլիոյ նաւահանգիստէն նաւ առնելով, մեկնեցայ դէպի Պարսկաստան՝ պաշտօնատեղիս։*

Ուղեւորութեանս ընթացքին հանդիպումներ ունեցայ Հ.Մ.Ը.Մ.ի վերնախաւ եղբայրներուս և չափահաս դարձած Հ.Մ.Ը.Մ.ական նախկին սիրուհիներուս հետ։

Փարիզի, Լիոնի, Մարսիլիոյ և Պէյրութի Հ.Մ.Ը.Մ.ի օրուան վիճակարները մեծապէս պատուհասին գիս։ Շատեր իմ Արեւելք վերադարձս համարձակին Հ.Մ.Ը.Մ.ի վերակենդանացման կամ վերակազմակերպութեան համար բարեղէպ առիթ մը։

Նախկին Հ.Մ.Ը.Մ.ական եղբայրներէս չատեր զարմանալով զարմացան Մխիթարեան նկատմամբ ցուցաբերած պաղ վերաբերմունքիս համար։ Չպատասխանեցի, ոչ ոք ալ չկրնաց մտածել թէ հիւանդային երկիրներու մէջ իմ բնակութիւնս հիմնովին վերազգած էր գիս, և Հ.Մ.Ը.Մ.ի երբեմնի ազատարկուն դարձած էր իրապաշտ, իրատես։ Յուսացայ միայն որ Ֆրանսայի և անոր լայն քաղաքին մէջ տարիներէ ի վեր բնակութիւն հաստատած Հ.Մ.Ը.Մ.ական եղբայրներս ձեռացած էին միեւնոյն մարդիկը, հակառակ պանդխտութեան մէջ իրենց հանդիպած զժուարութիւններուն, կրած նեղութիւններուն և ճաշակած դառնութիւններուն։

Արեւելքի մէջ ո՛չ մէկ վտիտութիւն...։

1936-ի Ապրիլ ամսուն վերջը Թեհրան հասայ։ Ապա ժամերուս զբազումս եղաւ ուղղակի և արտաոտնանական հայ թերթերու ընթերցումը։ Ճանչնալու փորձ մը, ճիգ մը՝ պարսկահայութիւնը լաւագոյն ուսումնասիրելու։

Կը խորհիմ թէ Պարսկաստանի մէջ իմ հինգ տարուան բնակութիւնս բաւական եղաւ ճանչնալու պարսկահայ գանգուածին տնտեսական, բարոյական, իմացական և ֆիզիքական կառոյցը, իրենց ամենայեսին մանրամասնութիւններով։

Յատկապէս ծանօթացայ պարսկահայ գիւղացիի համակ տգի-

տութեան, ֆիզիքական սխատուար կազմախօսութեան, Թևերու-նի և Ազգային Իշխանութեան դաշնակապատումին ...տպահարզանի ժամանակին «պազար»ին և ծնրացած հայ օրիորդներու հոծ բազմութեան։

Մօտէն ճանչցայ ու հասատատեցի նոյնպէս Հայաստն գործուար դրացին՝ Պարսիկն ու պարսիկ պետականութիւնը, անոր՝ Հայերուս նկատմամբ սնուցած իրական զգացումները և փայփայած երազները։

Պատերազմի պատճառով 1941-ին փախագրուեցայ Պազատատ։ Հայկական գաղութին կեանքը տեսակ մը չորսնակութիւն էր պարտկահայերու ապրումին, թեթև տարբերութեամբ։

ԴԻՊԻ ՄԻՋԵՐԿՐԱԿԱՆ

1946-ին անդամ մը ևս յարմար դատեցի տեղափոխուիլ ու վերջնականապէս հաստատուիլ Միջերկրականի ափերուն վրայ՝ Պէյրութ։

Հոս, երկար տատանումներէ ետք, վերադամագրուեցայ Հ. Մ. Ը. Մ.ին։ Բայց չատ կարճ տևեց իմ վերերևումը Միութեան գործօն չարքերուն մէջ։

Տեսայ և կշռադատեցի այն, ինչ ար ինծի համար անհրաժեշտ էր, ճանչնալ կարենալու համար պաղութ մը և սերունդ մը։ Հետևեցայ առաջ տանելով իմ ուսումնասիրութիւններս, ծանօթացայ ազգային և հայ յարանուանական-ազանդաւորական նկեղեցիներուն, ինչպէս նաև Հ.Բ.Ը.Միութեան, կաւատկութեանց ու կրթական հասատատութեանց։

Օրերով ու ամիսներով մօտէն հետևեցայ տնչափոխոս անբաւնդին ֆիզիքական աճման պայմաններուն և փոփոխուն։

Ախտաճանաչել չանսցի հայկականերու ազգային քորոյկանոն ու նկարագիրը։ Պարապայ ժամերուս մեն եկայ Հայ Թագերը, յատնապէս Անդր-Նահրի թիթեղածածկ հայկեղբոն թաղամասերը, յաճախ դիչերային չրջապատյանով։ Աչքերով տեսայ և անձամբ ուղղակիօրէն հարցաքննեցի հայ դեռատի և դպրոցական արհեստաւորները, բանուորիկները՝ կեղտոտ փողոցներու և հակառազմապահիկ խոնութիւններու մէջ։ Ու տեղեկացայ անոնց առօրեայ կեանք-վատատիկին, դրկանքներուն ու տառապանքներուն։

Այս առթիւ ճանչցայ Առանային, Մարաչցին, Հաճնցին, Զէյթունցին, Մաւատաղցին, Բեսապցին՝ իւրաքանչիւրն իր առանձնայատուկ բարբառով, նիստ ու կացով, բարքերով ու մըտայնութիւնով։

Այս բոլորին մէջ դէշ կերպով տպաւորեցին զիս հայրենակիցներուս մօտ տակաւին չարունակուող թրքաշոստութիւնը։

Ազգային այլևայլ հանդէս-հաւաքոյթներու և երեկոյթներկայացութիւններու տան անիւն մը քաշուած, մօտէն ու հետևեցայ հետևեցայ ցեղակիցներուս արտայայտութիւններուն, չարժուձևերուն, վիճաբանութեանց և խօսակցութեանց։

Դիտեցի անոնց հագուստն ու ճաչակը, երիտասարդ-երիտասարդուհիներու փոխ-յարաբերութիւնները։

Աչքէս չվրիպեցաւ նաև լիբանանահայերուն հանրային կեանքը՝ հանրակատքերու, ինքնաչարժներու, գիներատուն-արճառոնները և այլ վայրերու մէջ։

Նոյնպէս աչքէս չխուսափեցան ազգային ծանօթ կաւատկութեանց կազքին քայլ փոխող այլապիտակակալ կազմակերպութեանց գոյութիւնը, այլազան Հայրենակցականները, հայ գործող բարեսիրականները, հայ բարեբարոք մշակութայինները, հայ բազմաճիւղ մարզականները, միապանգուած հայ կաթոլիկ հասատակութիւնը, երանգաւորեալ հայ բազաքական-ազանդաւորականները, հւայլն, հւայլն...։

Մանօթացայ այս բոլորին, անոնց ներքին ու արտաքին հոսանքներուն, միաւութիւններուն, ներքին հակամարտութիւններուն, իրենց վայրագ իրերակերպութեան, անխնայ բզկտուներուն և անչէջ քինախնդրութիւններուն։

Պարապաներ բերումով մօտէն ճանչցայ Անթիլիասի մէջ բնակութիւն հաստատած ազգային-կղերական դասը, մեծաւորներէն մինչև փոքրաւորները, իրենց ներքին վէճերով, դիւրաբար հրմշտկելու, դիւրաբ բամբասելու, դիւրաբ առելու և ուտելու, դիւրաբ չհանդուրժելու, դիւրաբ թակարդելու և ամէն գնով դիւրաբ ճանկռտելու ու վարկաբեկելու ամենօրեայ հերթական ճիգերով և այլ դիմագծերով։

Զմռուցայ մեր մասնաւորականները և կրթական մշակները, մանաւանդ ազգային և յարանուանական-ազանդաւորական վարժարաններու մէջ պաչտօնավարող հայ ուսուցիչ-ուսուցչուհիներու տարած ազգասիրական, կամաւոր և ինքնահաւէր ծառայու-

թիւններըը, հայանուն քայրերու, հոգեւոր հայրերու, պատուելիներու և իրենց ճատիկներու ապատարկութիւնը. լսեցի նոյնպէս մեր երդահաններու կողմէ կազմակերպուած երգչախումբերը, տաղանդաւոր նուագիչներու բանագողութիւնները, յատկապէս չիզափխական ճանչցուած երգչուհիները և անոնց մամոնայի պաշտամունքը։

Անցողակիօրէն ականջ դրի նաեւ հայ մի քանի «փէդլիվան» բժիշկներու «մանկիզ-մանկիզ»ի վրայ դիզուղի տենդատ գործունէութեան մասին չրջան ընող զրոյցներուն։

Կարելիութեանց սահմանին մէջ ջանացի ուսումնասիրել մեր գաւառական, քաղաքական, ուսումնական, տնտեսական, թաղական, հոգեբարձու եւայլն ազանները դէմքերն և անոնց գոնկերու ձեւաւորումը։ Թէպէտ անկեղծօրէն պէտք է խոստովանիմ որ ես մասնագէտ Լաւաթէր մը, գոնկարան մը չեմ։

Կը մնար տադին տեղական և արտաքսամանական հայ մամուլը, որ ոչ միայն կանոնաւորաբար կարդացի, այլ և անոնցմով կազմեցի հատուածոր թղթածրար մը։

Գլխաւոր դժուարութիւնը կը կայանար մէն մի դէպք, երեւոյթ, դէմք և չարժուձ խորին զննութեան մը ենթակել առ՝ անոր տալ ճչմարիտ կամ ճչմարտանման բնորոշում, այսպէս ասած՝ պիտակ մը։ Փորձեցի։

Դայդն ինչ յատկանուտ յանդգնութիւնն ունիմ ենթադրելու, թէ գէշ կամ աղէկ յայտնեցայ ներածականներուս մէջ։

Հա՛յ ընթերցող, իմ պաշտելի ցեղին արտաչխարհիկ բնորոները լաւագոյնս ճանչնալու այս փորձը ինձմէ տարիներ կարդեց։ Աչխատեցայ, դասաւորեցի, առանց կանխակալ նախապաշարումներու։

Սակայն, հոգիս իմ տեղեկութիւններս ու ծանօթութիւններս հաւաքած, չերտաւորած ու ստորոգած, անակնկալօրէն տարօրինակ ցանկութիւն մը ունեցայ։ Ինծի այնպէս թուեցաւ թէ իմ ուազ պարտականութիւնս էր — թէ իբր պարզ անհատ և թէ իբր անդամ փառանդ զանգուածի մը, — հատորի մը մէջ ամփոփել իմ նոթերս։

Այս մտադրութիւնը նախ և առաջ պարտաւորեցուց դիս քթքթելու իմ անցեալս և վերարծարծելու կարգ մը յիչատակներ։

Ցնտադարձ ակնարկ մը բաւական եղաւ դիս փոխադրելու

կ. Պոլսոյ թաղերուն արբանեակները, ուր գործած էի իբրեւ Հ. Մ.Ը.Մ.ի սկաուտապետ, 1918-ին։

Յիչեցի իմ Հայաստան մեկնումս, տասնեակ հազարաւոր հայ սրբ-որբուհիներու պատապարանները և բռնի տարագրուածներու «գաղթականաց» ըսուած հոգեմռիչ քաւարանները։

Մտովի պատկերացուցի Կիպրոսի, Ցունաստանի և Փարիզի Հ.Մ.Ը.Մ.ի չրջանակներուն մէջ իմ ունեցած գործունէութիւնը։

Օրերով մտորեցի Սիամանդի ուսանողութեանս չրջանը, ուր ոչ միայն հետամուտ եղած էի մարմնակրթական բազմաճիւղ գիտութեան, այլ և ջանացած էի իրագործել հիւսիսային երկիրներու իրագործուած բարձր քաղաքակրթութիւնը։

Մտուգիւ, հոն էր որ կազմաւորուեցայ, հոն էր որ վերաարթագրուեցայ, և հոն էր որ վերահիմնաւորեցի իմ ազգային նկարագիրն ու բարոյականը։

Աւելին, հոն էր որ հանգամանօրէն առրվեցայ խաղաղութեան ունեցած արժէքն ու դերը ազգերու կեանքին մէջ։

Այստեղ կրցայ զատորոչել Հիւսիսն ու Արեւմուտքը, Հիւսիսն ու Միջերկրականը, մանաւանդ Հիւսիսի և Արեւելքի հիմնական տարբերութիւնները։

Վերյիչեցի, նոյնպէս, արեւելահայ և պարսկահայ գանգուածները, կիլիկեցին, արեւմտահայութեան տեսակաւորներն իրենց իրագործուն երկրային—կլիմայական պայմաններով, կենցաղով, մտայնութիւններով, ֆիզիքական կազմախոսութեամբ և բարոյական ըմբռնումով ու նկարագրով։

Այս բոլորն ի մի հաւաքած, միացուցած և ամբողջացուած, իմ մէջ յառաջացուցին այն զօրեղ համոզումը թէ բաւականին ճանչցած եմ իմ մարանչող ցեղը, անոր իրական առաքինութիւնները, պատմութիւնը, խոհն ու յոյզերը, ցանկութիւն-կարիքները։

Ցաճախ բնազդօրէն մղուեցայ թղթատելու գաղթահայ մամուլի թղթածրարները։

Տասնեակ անգամներ կարդացի Դ. Տեմիրճեանի «ՀԱՅՐ»։

Առանց նախապաշարումի, քանի՜...քանի՜ անգամներ մխրճուեցայ հայ լրագիրներէ փրցուած աղմախտախտ թղթիկներու մէջ։

Դարձեալ ու կրկին հիասթափուեցայ։

ՆԾԱՐԱԿՈՐՈՅՍ··· Հ.Յ.Դ.-Ն

Հիսնամյակներուս կարաւանին առջևէն կ'երթայ Հ. Յ. Դ.-ն, կ'արժէ որ ծանօթանանք քանի մը պահերու թղթատետրը «Ազդակ»ի քառասնհինգամեակին նուիրուած ծաւալուն թիւը։ Դիտեցէք նկարները։ Նկարներն այն մեծ ու փոքրիկ կուսակցական վարիչներուն, որոնք 65 տարիներէ ի վեր անպաչտպան, գրեթէ «բոչայ» դարձած ժողովուրդի մը քաղաքական դեկավարները, մի քանի սերունդներու հոգեւոր և իմացական մշակները եղան, ինչպէս ու կը մնան։

ՉԱ՜ՆԳ···

Մէն մի նկար ինծի յիշեցուց ոճիր մը, արեւելահայ, արեւմտահայ կամ պարսկահայ ազգային կեանքին մէջ։

ՉԱ՜···Ա՜···ՆԳ···

Մէն մի նկար ինծի յիշեցուց՝

Անիրաւութիւններ,
Անարդարութիւններ,
Նեղայրասպանութիւններ,
Արկածախնդրութիւններ եւ···
Դաւանափոխութիւններ։

Չ···Ա՜···Ա՜··ՆԳ։

Միայն պարտութիւններ,
Միայն ձախողանքներ,
Միայն նահանջներ,
Միայն խափանարարութիւններ եւ ընկրկումներ···

Միշտ օտարին առջեւ եւ օտարին հետեւից։

Մի քանի օրինակներ նչենք.—

Ահա Սուլթանովի նախկին պաշտօնակիցն ու սպասարկուն, 1921 Փետր. 18-ի կազմակերպիչն ու յաբխանական թափառաշրջիկը, որուն մանագիրութիւնն է անկիւն մը կուճ գալ և որոմ ցանել, սպասել արդիւնքին, ապա հնձել ու տնտիպոխուիլ անձայն, գերդ ուրուականի խաւարատիպ։

Ահա՛ ինք իրեն «հովարատյաբար» եւրոպացի ազնուականի տիպարը տուած մօրուսաւո՜ր մը···

Ծանօթացէք Սուրիոյ կուսակցական չրջանակէն Լիբանանահայութեան նուիրուած Դաշնակցութեան, որ Հալէպի ցեխն ու փոշին վրայէն թափ տուած, և տեղւոյն Հ.Մ.Ը.Մ.Ի մարզարանի ֆոնտը կոկորդամօտ և «ապահով» դրամատուն մը վատահած, այսօր Պէյրութի Ազգ. Առաջնորդարանին մէջ ամրապէս հաստատուած, խղճմտօրէն և անդադրում, ազգային և կուսակցական կեանքը կը թափարդէ, ամէն տեսակի ազգային և կուսակցական վերանորոգչական ճիգ ու չարժուձմ կը խափանարար, միեւնոյն տանն, և ըստ կամս, Ազգին Տունը կը թալլէ՝ ու ի մեծագոյն փառս մամոնայի։

Բնախօսօրէն չկրնացի ուսումնասիրել կուսակցութեան խազատան սեփականատիրոջ դէմքի գիծերը։ Փորձեցի կերպով մը ճանչնալ իր ծագումը՝ թևլադրուելով իր մականունէն, բնութագրել իր էութիւնը կազմաւորող հոգե-բարոյա-ֆիզիքական բազկացուցիչ տարրերը, ինչպէս նաեւ գանկին կազմաւորումը։

Այ քաթոզ չերի նոյնպէս Հ.Մ.Ը.Մ.Ի չահակցական թիւ 1 բաժնետէրը, Շահին-Շահեանը, որ տարիներէ ի վեր, պարզապէս ու միայն որպէս կուսակցական, Միութեան մենաշնորհին տիրացած, համազգային այս չնզոք կազմակերպութիւնը դարձուցած է իր սեփական ու հարստաբեր ագռաւակը։

Կը կթէ, կը հսկէ, կը հակակչռէ· կը նչանակէ մրցում, «քևրմէս», պարահանդէս· փառատօն կը կազմակերպէ, կը վատնէ, կը դնէ, կ'արտաքսէ, կը գրպանէ ու կը բաժնէ առնձարձակ, միշտ յանուն «դաշնակ» յեղափոխութեան։ Այս քաջերու քաջը ոչ իսկ կը սասկայ իր զաւակներու գլխուն Հ.Մ.Ը.Մ.Ի վերնահարուածներուն։

ՉԱՆԳ···

Ընթերցող, հազարաւոր էջեր գրել հարկ պիտի ըլլայ, ևթէ փորձեմ այս կուսակցութեան քաղաքական և կղերական դէմքերու պատկերումը տալ։

Հնագոյն ու նորագոյն հայ յեղափոխական և «պահպանողական» ճանչցուած բազմաթիւ «ազգային» դէմքերը մէկ յայտարարի տակ հաւաքելով, առանց տատամսումի կը բաւականանամ զանազան տրակել հայ ցեղին ճչմարիտ ԴԱՒԱԴԻՐՆԵՐԸ։

ՉԱ՜ՆԳ···

Դաւադիրներ են, որովհետեւ՝

Օր մը Թուրքին, օր մը Ջարին, օր մը Նացիին, օր մը Ֆաշիստին, օր մը Ընկերվարականին, օր մը Լատինին, օր մը Բողոքականին, օր մը ազանդաւորականին անիւին կ'ուզեն լծել Հայոց ճակատագիրը։

ՋԱ՜ՆԳ... ՋԱ՜...Ա՜...Ա՜ՆԳ...

Բայց երբեք չեն փորձեր Հայը Հայուն ըղթայելու ազգօգուտ ճիգը կատարել, դիտակցելով ու քարոզելով հանդերձ թէ՝

— Հայոց փրկութիւնը ազգային միասնականութեան մէջ պէտք է փնտռել, թէ՛ ներսը եւ թէ՛ դուրսը. թէ պէտք է ներսինը դուրսինով, դուրսինն ալ ներսինով լրացնել։

Ընդհակառակը, մնծխօսիկ եւ ուռուցիկ նշանաբաններու ետին ապաստանած, կը ջանան ամէն օր, ամէն վայրկեան Ակնարկել Սիփւռքի իրերահակացողութիւնը, անկարելի դարձնելով ներսինի եւ դուրսինի հոգեւոր կապը։

Այս է մօտաւորապէս «պիւրօ» մտաւորականներու դիմակահանդէսը։

Ցաւալքուած, նորէն դադրեցուցի պրպտումներս։ Անակընկալ դէպք մը, սակայն, զիս հարկադրեց մօտենալու սեղանիս, բայց այս անգամ ծանօթ կուսակցապետներու յաչերը վերաքաշելու համար։

Դժբախտաբար, այս յաչապատումներու վերընթերցումը զիս յանգեցուց չատ ուժեղ եզրակացութեան մը, թէ՝

Աւերմտահայ մնացորդացը իճիճաճաճայ եւ մարդաճաճայ չէ։

ՋԱ՜ՆԳ...

Արդարեւ ե՞ւ ասա՛ղ... ողբմելի եւ ոչխարամիտ հետեւորդներ հազած ենք։ Եւ որո՞ւ, և որո՞նց...

— Ինձ ու կրակ հայ խմբագրին, յուշագրողին, ընկերվարական անասքանչներու և անհետաոս, անչքնաչախաց, խակ ու յաւակնոտ քաղաքագէտ-դիւանագէտներու։

Եւ հետեւցուցի թէ մենք, մեր ազգային կեանքին մէջ, մեր ցանած անոյժ սերմերու արգասիքով անած ենք, և հետեւաբար՝ ազգային անարիւնութենէ կը տառապինք։

ՋԱ՜ՆԳ...

Սիրելի ընթերցող, տարբեր պիտի ըլլար Արեւմտահայերուս քաղաքական ճակատագիրը, մեզի պարտադրուած ազատագրական չարժման հետեւանքները, մեր ընկերա-հատարակական կեանքը, մեր կրօնական ու կրթական հիմնարկներուն այժմու խղճալի պայմանները, եթէ, իր ատենին, կուսակցապահերս և կղերականներս մեր ընկերային կեանքին մէջ քաշէին դուրս մը մտաք դարձնելու տաղտին իսկ ըսպէին, Դաւառը, Կ. Պոլիսը, Իզմիրն ու Դաւրէժը գիտնային հարկադրել իրենց կամքը, իրենց ճաշակը, իրենց մտանոյատուկ բարքերը, կեանքի մասին իրենց ունեցած իւրայատուկ ըմբռնումը, իրենց բազմապիսի կարիքները, ու լսել տային խատօրէն՝ իրենց հարատամ խօսքը։

ՋԱ՜ՆԳ...

Ու մենք, ապիտութեամբ կամ անխոհեմութեամբ, իբրայտնեցինք անոնց մէն մի խօսքը, դիրը, չարժուձեւը. կապկեցինք անոնց մօրուքը, պեխն ու փողկապը՝ արհամարհելով և ատերտատելով մեր հարազատ, հայակրօն, փոքձուած, համեստ, լայնախոհ, անձնուէր, համբերատար ու բարձրորակ կղերական դասը, և զատրիան ու հայրենանուէր մտաւորականութիւնը։

ՋԱ՜...Ա՜...ՆԳ...

Հակառակ մեր պահպանողական մտայնութեան, գերադասեցինք ապազազատացիականացած արկածախնդիրներն ու միջազգայնացած կուսակցականներն ու դաւանափոխները։

ՋԱ՜ՆԳ... ՋԱ՜ՆԳ...

Մեր արքային կրօնը, տաւնն ու տեղը, կինն ու զաւակները, մեր նամուսը, թուղթն ու գրիչը, մեր ազգային բոլոր հպարտութիւնները, հասարակական հարստութիւններն ու անտասութիւնը կաւրօրէն յանձնեցինք ու վստահեցանք այնպիսի թափառաչքիկներու, որոնց ոչ իսկ ուրկէ գալը, ո՛վ ըլլալը և ուր երթալը խորհեցանք իմանալ և տառգել։

Բառացիօրէն ոգէտ ու եռամոլ կուսակցական խուլիկաններու և վարձկան հայհոյն ազանդաւորներու օտարաչունչ խօսքերը նախ յուսադրեցին, կախարդեցին մեզ, և ի վերջոյ բարոյալքումի անդունդը գլտարեցին Հայոց Ժողովուրդը։

Ըսին՝ «Գէտայի» է. ծունկի եկանք։

Ըսին՝ «Մուչի հերոս է». իր գլխով երդում ըրինք։

Ըսին՝ «ծիրանաւոր է»· խաչակնքեցինք։

Ըսին՝ «Պորա»ի առաքեալ է՝ գերազանցապէս բարի քրիստոնեայ, մեր զաւակներուն ու որբուկներուն կրթութիւնը ատնոնց վստահեցանք։

Ըսին՝ «նախարարապետ է»· խունկ ծխեցինք։

Ըսին՝ «պատրապետ է»· երկրպագեցինք։

Մեր ընտանեկան օճախները, դաւադէն սկսած, թառը եղան պէսպիսի խայտառակութիւններու։

«Ծէտայի է, նախարար է, բարի կրօնաւոր է» ըսինք և վստահեցինք ցեղին ձայնն ու ընդվզումը։

Իզմիրի Մայր Եկեղեցիի առջեւ խժդժօրէն սպաննեցին այն ազնուական Հայը, որ, Մայր Տաճարին դաւը համարձակած էր գոցել սիրնոպաս կուսակցապետի մը — Ակնունի — առջեւ՝ արգիլելու համար Աստուծոյ Տան մէջ կատարուելիք սրբապիղծ կուսակցա-քաղաքական բանախօսութիւն մը։

Արեւմտահայութիւնը չցնցուեցաւ։ Ըսաւ՝ «վերջներնիս բարի է»։

ՋԱ՜ՆԳ... ՋԱ՜ՆԳ... ՋԱ՜ՆԳ...

Այն օրէն ի վեր որ կուսակցապետներն ու այլադաւան հայանուն կրօնաւորները ներխուժեցին Թրքահայ սահմանները, մարդկային կենսախտյտ ժպիտը չորցաւ մեր շրթունքներուն վրայ։ Այդ օրէն ի վեր մեզ անընդհատ կը ջարդեն, կը կողոպտեն, կը տարագրեն, կը դաւանափոխեն ու կը վերամկրտեն։

Այդ օրէն ի վեր համազգային սուգը և ցեղին կոտորակումը Հայութեան յաւիտենական ուղեկիցներն եղան։

Այդ օրէն ի վեր համահայկական իրարհասկացողութիւնն ու համագործակցութիւնը մեր հաւքական կեանքի բոլոր մարզերուն մէջ աննիւթ եւ անկարելի դարձան։

Աւելի քան 65 տարիներէ ի վեր կը խորհինք թէ կը վերնանք Հայ Ազատագրական չարժումի մը. մինչդեռ նման չարժումի մը լաւագոյնս կարնայ իրականացնելու նախապայմանն եղող՝

Ցեղը մեկ գաղափարի շուրջ մկտեղելու աննիւթեցութիւնը ժխտեցինք։

ՋԱ՜ՆԳ...

Դահիճներուն ձեռքերը սեղմեցինք, եղբայրակցեցանք անոնց և նոյնիսկ գաշնակիցները դարձանք, փոխանակ նախ մեզմէ մեր

մէջ եղբայրանալու, հոգեխառնուելու։

Հայրենատեաւ «պիւրօ»ն կը հրահանգէ... կը խօսի՜...

Եւ մենք ցաւագարօրէն տակաւին կը չարունակենք կարդալ, ծափողջունել այդ պատեհապաշտներու բարբանջիւնները։

Ողջմիտ հաւաքական ոչ մէկ ըմբռնացում կազմակերպուեցաւ ազգամէջ այդ անձարձակութեանց և ձայնարձակութեանց վերջակէտ մը դնելու համար։

«ՅԱՆՁՆԵՑԷՔ» ԸՍԻՆ... ՅԱՆՁՆՈՒԵՑԱՆՔ...

Մնափառ յաւակնոտութիւններ չունիմ։ Ձիս ճանչցող նախկին Հ.Մ.Ը.Մ.ական պաշտօնակիցներս, ինչպէս նաեւ ազգային այլ մարզերու մէջ ինծի գործակից եղողները լաւ գիտեն թէ հայ հասարակական կեանքիս մէջ եղած եմ միշտ ալ առաջին դիրքերու վրայ, և իմ համեստ կարողութիւններս ի սպաս դրած եմ միայն հայկակներու ազգային ընդհանուր պատմութեան և անոնց հայ նկարագրի կերտումին։

Անապատներէն վերապրած ախտավարակ Հայ սրբութիւնը իր ցաւագին տառապանքներով և ենթարկուած զրկանքներով ինքնագոյացած է ձիս և ինծի ներշնչած ՅԵՂԻՍ ՇԱՒԱՑԵԼՈՒ ԱՆՄԵՌ ՍԷՐԸ։

Այդ օրէն ասդին կեանքիս միակ նպատակակէտն ու մտահղեղումը եղած է իրականացած տեսնել վերապրող սերունդիս հայակերտումը. հաւախմբումը՝ մեկ դրօշի եւ մեկ գաղափարի շուրջ. ցեղիս գոյատեւումն ու հայապահովի վերաշինութիւնը։

Այս տողերը գրած պահուս կը զգամ թէ աշակերտ մըն եմ, և կը խոստովանիմ թէ փորձ մըն է որ կ'ընեմ։

Կը գիտակցիմ թէ կեանքի մէջ կազդուն ու տեղ-քայլելը կ'անկիւնաւորէ մարդս, կ'անմարդկայնացնէ և կը դարձնէ անխմաստ խժռճիկ մը, որ զսպանակուած չարժուձեւեր ընելու սահմանուած կ'ըլլայ միայն։

Հայ-մարդը, իր չատ թերութիւններու կարգին, ունի յոռեգոյն սովորութիւն մը եւս.—

Կը կարդայ առանց որոճալու։ Հայ-մարդը իր կարդացածը չի զտեր, չի մաղեր, այլ անմիջապէս կ'ազդուի, կը տարուի և կ'իւրացնէ։

Մենք կատարեալ թուրքակ-ձայնապնակներ ենք։

Այս նիզմիա երեւոյթը դարձած է համազգային ունակութիւն մը, որ ամաչճանաբար ապագինած է Հայ-մարդուն հոգին, խաւօրէն կաչկանդած է մին մի ընթերցողի իմացականութիւնը, և ի վերջոյ զայն նետած կրաւորականութեան, պարտուողականութեան և նահանջամոլութեան դիրկը։ Այս կերպով հայ ընթերցողն եղած է հոգեկան ծանծաղամիտ։

Հայ ընթերցողին այլ թերութիւնն է չհետաքրքրուիլ գրոդի մը, հղինակի մը կամ ճառագի մը ինքնութեամբ։ Չուզեր ճանչնալ ու վերյիշել անոնց անցեալն ու ներկան։

Ճիշդ է որ գրութեան մը գաւմն ու մաղումը ժամանակ կը ապառէ, բայց ի փոխարէն մեծ առաւելութիւններ ալ կ'ընձեռէ։ Առաւ, ընթերցողը չփոթութեան չի մատնուիր, չի մոլորիր, միտքը չի ծանրաբեռնիր ու անախորժ թիւրիմացութիւններու զոհ չ'երթար, այլ կ'ունենայ իր անկախ հայու դատումն ու խօսքը։

ՁԱ՛ՆԳ...

Աչխարհացրիւ Հայութիւնը մեծ ու փոքր կուսակցապետութու, և արեւմուտքէն եկած օտարազուսան կրօնականներու հանդէպ իր արդիգրած անկեղծ վերաբերումին, ինչպէս նաեւ իր հաւատական աննպատակ միամտութեան պատիժն է որ կը կրէ այսօր, դժբախտաբար։

Ամէն ինչ անոնց ձեռքը յանձնեցինք անհատնալի բարեմտութեամբ, չըսելու համար թերեւսօլիկութեամբ։

ՁԱ՛ՆԳ...

Ըսին. «ՑԱՆՁՆԵՑԷ՛Ք... ՑԱՆՁՆՈՒԵՑԷ՛Ք...»։

Մենք ալ մաքուր սրտով համակերպեցանք։ Եւ ոչ միայն յիմարօրէն անձնատուր եղանք, այլ նոյնիսկ ազգային անհաճոյ տպաւորիչ կամ ծանր քեռէ մը թերեւցած ըլլալու ողորմելի զոհաբերութիւնն ունեցանք, առանց նկող-գացողներուն ինչացու ըլլալը, ուրկէ գալը, ուր երթալը և իսկական նպատակը հասկնալու։

ՁԱ՞ՆԳ...

Այսպէս, «Ցեղափոխութիւն» ըսին, հաւատացինք ու ըրինք։ Եւ կատարեալ անխնայ, ապգովին։

«Ազատութիւն» ըսին, նորէն համակերպեցանք և կրկին Յարդուեցանք։

«Սահմանադրութիւն» ըսին, Հայ Գաւառն ու Կիլիկեան աչխարհը արիւնով ներկուեցան։

ՁԱ՞ՆԳ...

Ի մասնաւորի պիւրօ—երիտասարդ-թուրքերու չարաչուք եղբայրակցութիւնը ահչէացուց երեք միլիոն տաճկահայութեան հաւաքական ու տնտեսական անհնչուելի տնտեսութիւնը, տարբատութիւնը։

ՁԱ՞ՆԳ...

Ձայն տուին՝ «Ազատագրուեցա՛նք»...։

Ողջունեցինք ու խանդավառուեցանք, և համազգային իրերհակացողութեան անհրաժեչտութիւնը անգամ մըն ալ ատնահարեցինք։

Դարձեալ պատերազմ, դարձեալ բռնագաղթ և պատերազմ. կրկնաչարք...։

ՁԱ՞ՆԳ...

Ձնեւ խմբական, անհատական նախանձռնութեամբ իրագործուած Փետրուար 18 մը փաթթեցին մեր գլուխին։ Չարգ ու ատրագրութեան վերակրկնում։ Այս անգամ, ատկոյն, վերջնականապէս աչխարհացրուեցանք ու ատրտնուեցանք անծանօթ, հեռաւոր երկիրներ, որպէս բաղաքական մուրացկաններ։

«Պիւրօյի» մեր գլխաւնխաղացած քաղաքական խաղերը կը կարծէինք թէ այսուհետ պիտի վերջնային։ Կը մտածէինք թէ օտար երկնակամարներու տակ իրարու մօտենալով, իրար հասկնալով պիտի կարենայինք, խաղաղ մթնոլորտի մը մէջ, աստիճանաբար դարմանել մեր նիւթական, ֆիզիքական ու բարոյական անհատնում կորուստները։

Բայց նեղքին հայրենադաւանները մեր հայրենազրկութեան մէջն իսկ հանգիստ չձգեցին մեզ։

ՁԱ՞ՆԳ...

Նորէ՛ն՝ ազմուկ,
Նորէ՛ն՝ եղբայրասպանութիւն,
Նորէ՛ն՝ կուսակցական նկերքին պայքար,
Նորէ՛ն՝ «ժուրնալ», դրպարտութիւն ու մատնութիւն,
Նորէ՛ն՝ պառակտում և դաւանափոխութիւն...

1908 — 1915 ԱՊՐԻԼ 24...

1921 — 1956...

Կը խորհիմ թէ աչխարհացրիւ Արեւմտահայութեան ապրած ժամանակաշրջանը լիքն է նոյնքան ցաւով ու թոթախալի վէրքերով։

Նոյնքան անարկու ու ազնաւալի ցեղասպանչական ապտռնալիքներով։

Հայ-ապրումի և գոյատեւումի տեսակէտէն երկու չրջաններու մէջ նչանակելի տարբերութիւն մը չեմ տեսներ։

Կը հաւատամ որ երկրորդը, 1921—1956, առաջինին արտմտթանական չարաբնակութիւնն է։

1909-ի Ատանայի ջարդը և 1915 Ապրիլ 24-ի Մեծ Եղեռնը նախատեսող ու դուչակող Հայ-մարդիկ ունենալով հանդերձ՝ ազդովին պատրաստ չդտնուեցանք դիմաւորելու։

— *Առաջին Աչխարհամարտը՝* 1914, *Օգոստոս 1-ի։*

— *Օսմանեան կայսրութեան Ա. Աչխարհամարտի մտանակցութիւնը՝* 1914, *Նոյ. 3-ի։*

— *Համազգային Ազէտը՝* 1915, *Ապրիլ 24-ի։*

1918—1920-ի *Հայ պետականութիւնը, Փարիզի զոյգ պատուիրակութիւնները, Կ. Պոլսոյ Ազգային Պատրիարքարանը, Ազգային կուսակցութիւնները և անկուսակցական թէ կուսակցական Հայ մտաւորը, չտեսներու և կամ չուզդնուրս պէս, ձեռնածալ հետեւեցան միջազգային խորհրդաժողովներու պաչտօնական անցուդարձերուն, հաւատացին Հայերուս արուած բեռանացի հաւատիքներուն և միջազգային քաղաքական մարդոց, Հայ փոքրիկ, հաւատարիմ և նահատակուած փոքրիկ գաղնակին մօտալուտ ազատագրման մասին արտատնուած ճառերուն։*

Մէկ հատիկ Հայ-մարդ չունեցանք որ հասկնար, իմանար, ըմբռնէր ու հետապնդէր քաղաքական նրրանցքներու մէջ կատարուած գաղտնի և անպաչտօն քաղաքական խօսակցութիւններու բնոյթն ու իմաստը։

Բանաստեղծ Անտրանիկ, Հ. Հանրապետութեան տանի նախագահը, երբ մէկ կողմէ Սեւրի դաչնագիրը կը տտորագրէր, միւս կողմէ, իր քաղաքական անտասութեան պատճառաւ, չկըրցաւ թափանցել քեմալական յեղափոխական չարժումին ներքին ծալքերուն։

Այդ օրերուն ամենտկարող պիւրոն Փեմալը հատարակ չէրեցի մը միտքն նկատակ, գաչնակից պինուսրական «զսպիչ» ուժերուն վտտահելով Հայոց ճակատագիրը։

— 1918—1920-ին, *Հայաստանի պիւրոյ-կառավարութիւնը, միջազգային խորհրդաժողովներով զբաղած, չխորհեցաւ ներքին քաղաքական ծրագիր մը կազմել։*

— 1918—1920-ին, *պիւրոյ-մինտատիրութիւնը, դէթ ժամանակի մը համար, նոր «ազատագրուած» Հայրենիքին մերժել ապտովել միջ-կուսակցական պետական կազմ մը։*

Կուսակցական հակամարտութիւններուն պարկեչտութեն վերջ տալու ցանկութիւնը չունենալու։ Իչխել ուզել միս-մինակ։

— 1918—1920-ին, *Հայաստանի պիւրոյ-հանրապետութեան հիմնադրութեան խանգտլուռ օրերուն, կատարելապէս պինուվ-ցած, չունենալով քաղաքական հատուածութիւն և հատունութիւն ունեցող Հայ-մարդ մը, որ նախազուչակէր արեւմտահայ Ջնջումին վերջնական աչխարհագրութեան ողբերգութիւնը։*

— *Թոյլ արուեցաւ որ 1918-ին անապատներէն վերադարձող ուելի քան մէկ միլիոն տարագիրները վերահաստատուին Կ. Պոլսոյ և կամ այլ հայկեդրոններու մէջ, փոխանակ Սեւ Ծովու կամ Պարսկաստանի դիծով Երկիր ներգաղթել տալու։*

Այդ ոեւ օրերուն, Կ. Պոլսոյ մեր օրուան կարգախօսը եղաւ՝ «Դէպի Արեւմուտք»։

— *Կրկին* 1921-*ին, իզմիրեան ազէտէն ետք, Ցունաստան վերահաստատուած ուելի քան* 40 000 *որբ-որբուհիներ, տատիճանաբար, խումբ առ խումբ, պանտան և զարմանազան բանտձևերու տակ, Ֆրանսա, Իտալիա, Անգլիա, Ամերիկա, Քանատա, Ջուխկոսլաւիա մեկնեցան, համամատութեամբ Ազգային իչխանութեանց և կուսակցութեանց։*

Բազմահազար որբ-որբուհիներ մեր ձեռքէն չափչտակելով թոցուցին։

Ուելի տնուրէն ու զարհուրելին կայ։

— 1920-*ին, Ամերիկի պիւրոտանտեական վարժարանի մօտ* 200 *կարիճ չափահաս որբերը, իրենց «զաչնակ» ուսուցիչներու տանջտրութեամբ, Հայաստան փոխադրուելէ և Նոր Պայտիսի մէջ հատատուելէ ետք, Հայաստանի խորհրդայնացումէն վերջ, իրենց պատուիրք, նայրենադարձ ուսուցիչներու տանջ-*

նորդութեամբ, Պաթէմի ճանապարհով և կ. Պոլսոյ ջծով Արեւմուտք տեղափոխուելուն, Հայրենիքը զրկելով իր ամենէն թարմ կորիւններէն։

Անոնք ալ կլանուելուն ու անհետացան։

Ու դեռ կայ քաղաքին ու ազգերգականը.

— 1921-1930 Սուրիոյ և Լիբանանի նաւահանգիստներէն մօտ 200,000 Հայեր, չափազանց աժան գիներով և օտար չոգենաւերով, Փրանսա և զայդ Ամերիկաները փոխադրուեցան։ Իր ժամանակին ոչ ոք կրցաւ կռահել աժանագին ճամբորդութեանց իսկական նպատակը։

Ցետագային միայն, աժան ամառներու գաղանիքը լուսաբանուելով, պարզուեցաւ որ քեմալական կառավարութիւնը, իր առմանիներէն մեր հայրենակիցները հեռացնելու մոռնագութեամբ, հազարաւոր տոլարներ վճարած է օտար չոգենաւային գործակալութեանց՝ Հայերու արագագոյր դիւրացնելու համար։ Այս նպատակին համար նոյնպէս օգտագործուեցան Հալէպի և Պէյրութի հայանուն դաշնակցին «սրճարանները»։

Այս առթիւ հարկ է յիշել թէ Ազէնքի և Պէյրութի Ազգ. իշխանութեանց պաշտօնատարները, ճամբորդական վկայականներու համար, առատօրէն վարձատրուեցան և կարմիր ոսկիներ դիզեցին։

Այս էլլն ալ փակուեցաւ։ Մեկնողը մեկնեցաւ, և կո՜...ա՜... բ...ա՜...։ կարմիր ոսկիներն ալ դրպանդը դրպանեց։

— 1920 Նոյ. 29—1921 Փետր. 18-ի չորքանին, չանենգանք քաղաքագիտութեան հմուտ զննավար մը, որ արդիլէր Փետր. 18-ի հերոսապատմութիւնը, և հայ մարդկանց փախուստը դէպի Արեւմուտք — մօտ 50,000 հոգիներ։

— Վերջապէս հակառակ մեր իրևրայրդոր անհաչիւ զոհերուն, կրկնագաղթերուն, կրած քաղաքական, տնտեսական և յեղափոխական պատուհասներուն, անգամ մը եւս, ուա՜ղ, պատրաստ չգտնուեցանք Բ. Աշխարհամարտին, (1939—1945)։

1950-1955-ին, այսինքն՝ վերջերս միայն ազատաբար կրցանք կարծել, զգալ թէ Բ. Աշխարհամարտի վերջաւորութենէն ի վեր, ճակատագրական նոր շրջան մըն է որ կ'անցընէ արտաչխարհեալ Հայութիւնը։

Այսպէս ուրեմն, բոլոր հայ գաղութները, անխտրաբար,

կը վայելեն «սպիտակ ջարդ»ի ներկայութիւնը իրենց մէջ։

Տարիներէ ի վեր աճապարանքը կը հնչէ, կը հնչէ...

Սակայն ի զուր..., Հայ Սփիւռքը տակաւին չէ ցնցուած։

Մինչև հիմա արեւելագարձնական քայլ մը չէ առնուած սպիտակ ջարդի անազան ու դժնատիպ ուրուականը վանելու, անոր դիմադրելու համար։

Ազգային ինքնապաշտպանութիւնը կազմակերպելու մէկ համարիկ ձեռնարկ իսկ խորհուած չէ։

Իրրեւ Հայ մարդ, անկիւնիս մէջ, իվաղուց անտի. կը խորհէի և կը սիրէի յաւատալ թէ, վերջ ի վերջոյ, Ազգային կուսակցութիւնները իրենց ներքին հակամարտութիւն—իրևրակերուութիւն—իրևրասիրութիւնները, զէթ առժամաբար, դնել վազահաս վտանգի պատուհասին ի տես, մէկ կամ դրած, մոռցած, Ազգային իշխանութիւններու, Մշակութային կազմակերպութիւններու, Հայրենակցական խմբակցութիւններու հետ համաձայնելով և համաձայնելով՝ փորձ մը կ'ընեն ճիրանաթափ ընելու Սպիտակ Ջարդի վտանգը։

Կրկնենք, այդ ճիգը, փորձը, ուա՜ղ, խորհուած իսկ չէ...

Սպասելէ և յաւատալէ յոգնած, ևկած եմ այն եզրակացութեան թէ Արեւմտահայութեան Մնացորդին և Պարսկահայութեան ընդնդամի արիւնաս երկրորդ և վերջին ապարն է որ կը խազացնէ սիփւռքահոգ բնոյթին վրայ՝ յեղափոխական պիւրոյի, Հայ կաթոլիկ կղերի և բազմաճղի հայանուն բազաքական-ազանպաւորներու կողմէ, ամբողջացնելու համար ապաչխարհեալ Մնացորդաց անհետացումը, իրականացնելու համար Սիսհետ Մնացորդաց անհետացումը, իրականացնելու համար Սիսնիանները և Թաւրիզները դարաւոր երազը, արժանանալու համար, այդ ձեւով, սիանական-երքական կախազանագոյր հրաիաստագիաութեան։

Այս հայեցակէտը սկսած է իմ մէջ հետզհետէ համազում մը դառնալ։

Հայ Սփիւռքի կազմալոյծ վիճակը, լքուածութիւնը և անապրութիւնը, ինքնին ցոյսաւոր փաստ մըն է, թէ այս պահուն մեր աչքերուն առջև կատակլզերգութիւն մը կը բեմադրուի, վերջնականապէս և առաջին հերթին նախ կոչինահարելու և քիչ հաք ալ արմատէն չորցնելու համար հայկականութեան հիւթն և ուժը այն բջիջները, — Ազգ. Ընկերի, Ազգ. Վարժարան և Նայեան Ընտանիք, — որոնք կրնան օր մը, արտաչխար-

հալածները մօտեցնեն յարութիւն առած, պետականացած Հայրենիքին՝ ոտնատակ մատնելով սիոնիստներն ու ծանօթ դահիճները։

Առանց խոչոտացոյց գործածելու պէտքն զգալու, քիչ մըն ալ աչքի մօտէն քննելով իրողութիւնները, կը տեսնեմ ու կը հաստատեմ թէ՝

Փախչում է Ռուհաս սերունդը... Գաստարկուում է Աւստասիմանի Նոյեան Գերդաստանը...։

Ջարդ է... Ջա՛րդ... Սպիտակ ջա՛րդ է...։

Փախչում, ցրուում է հայ ամիկն ու դիւղացին, պարմանպարմանուհին, գրագէտն ու անդրագէտը, կաւակցականն ու չեզոքը, ազգատն ու հարուստը, արհեստաւորն ու բանուորը, առևտրականն ու խանութպանը։

Փախչում են, փախչում... Սփիւռքահայ դժոխքեն։

Փախչում են՝ ներքին վէճ-կռիւներէն և ազմուկ-ժխորէն։

Փախչում են՝ բնազդական սարսափէ մը մղուած։

Փախչում են՝ հազարներով՝ ի խնդիր հացի։

Փախչում են՝ ի խնդիր առնմայրն պատուի։

Փախչում են՝ ի խնդիր խաղաղութեան։

Փախչում են՝ որովհետև ազգային ներքին կեանքին մէջ առաքելութիւն մը, աճելիք մը չունին մեր սրտատոտրնները տգնկորոյս...։

Պէտք չէ զարմանալ։

Հայրենազուրկ հայ մանուկն ու պատանին, իր ծնունդի օրը և իր գպրոցական գրաւոզանները վրայ գգաց ու կը զգայ հայ կեանքի բոլոր դառնութիւնները։

Ան ունեցաւ, կ'ունենայ, թէեւ դաւդուրատ և տակայն թախծոտ մայր մը, անժպիտ և ժամանակէ առաջ խանձած, խանձած, դառնացած հայր մը։

Զրկանքնե՛ր... և ինչպիսի զրկանքներ եղան և կ'ըլլան իր մանկութեան և պատանեկութեան ընկերները։

Հայ մանուկ մը ծնաւ ու կը ծնի անապատի մէջ, գաղթականութեան-տարագրութեան քարտ և փչոտ ճամբաներուն վրայ...։

Հայ մանուկ մը ծնաւ ու կը ծնի, հիւծիչ տեղափոխութիւններու ընթացքին, ճախճախուտ առուակներու ափին։

Հայ մայրութիւնը հոգեվնաս ու կը ծիւրի ֆիզիքական ու հոգեկան ծով տառապանքներու մէջ։

Ահա թէ ինչպիսի պարագաներու և պայմաններու տակ Սպիտակ Ջարդը, փոխարինելով կարմիրը, հետեւած է ու կը հետեւի մեր իւրաքանչիւր քայլի հետքերուն, գտած է ու կը գտնէ իր անպաչպան սրոը։

Մեր աչխարհացրաւութեան 36 տարիները հագիւ բոլորած, ուրնին, փոսոսրէն ոտոր ահռետես կ'ըլլանք աննախընթաց, անորակելի ազգային ներքին փլուզումի մը։

Լքուած են ազգային բոլոր ճակատներու առաջին դիծերը։

Լքուած են ազգային ներքին ինքնապաչտպանութեան դիրքերը։

Լքուած են ազգային միջնաբերդերն ու ամրոցները։

Փոպոխարար երդուեալ զօրք ունինք, գազափարականով եւ կարգապահացած զօրավար չունինք։

Ուխտ ունինք, ուխտադիր ունինք։ Ուխտաւոր ունինք, երէց չունինք։

Խոնկ ունինք, բարվոյ չունինք։ Կանթեղ ունինք, վառող չունինք։

Ծուխ ունինք, ծխական չունինք։

Լեզու ունինք, գործածող չունինք, մշակող չունինք։

Միութ ունինք, մատնող չունինք։ Սիրտ ունինք, սրտցաւ չունինք։

Վէրք ունինք, վիրաբոյժ ունինք, վիրակապ չունինք։

Պահնոտ ունինք, գործածող չունինք։

Որեւէ ազգի պատմութեան մէջ տեսնուած չէ որ հայրենազուրկ և աչխարհացրիւ ժողովուրդի մը բնկերները, չօչափելով ու տեսնելով տնդհարձ իրենց տատիճանական հասարակական անհատացումը, հակոտնելով հանդիպած ամէն տեսակի պատճառները, չբռնտնկին կայր ձեւտնալ, համբռնալ՝ իրենց հասարակական հրատապ կարիքներուն և վտտնդներուն առջեւ։

Լսուած բան չէ որ հայրենազուրկ տանուտէր Ազգի մը գանգուածը իր հասարակական ինքնապաչտպանութեան և ազգային մտնացումին ի տես, մեղկ ու ծալապատիկ նստած, հանդարտութեամբ և կատարեալ ծանրատրութեամբ ապասէ իր հասարական բնաչնչման կատարելապէս իրականացման օրուան։

Տեսնուած բան չէ որ ժողովուրդ մը, իր գարաւոր մչակոյթ-քաղաքակրթութիւնը ունենայ, ըլլայ ստեղծագործ, աչ-

խոտաւէր ու տոկուն, այլեւայլոց հայրենիքը վերաչինէ, ծաղկեցնէ, բարեզարդէ, կարգուսարքէ, անոպատաներ կանաչազարդէ, բեմեր յարդարէ, մշակէ ու զարգացնէ միջազգային գրականութիւն, մարդկութեան լուսաւորման և յառաջդիմութեան սատարէ, ճարտարագործէ, հնարէ, ստեղծագործէ, ու միեւնոյն ատեն գիտակցօրէն, և կամ աւելի ճիշդ, ախմարօրէն, չայլասմավայելօրէն իր հաւաքական ինքնասպանութեան դիմէ։

Այս անիմաստ և անբացատրելի հաւաքական ինքնասպանութեան չնչատակի և անայլայլ դիմելը, գլուխնուս վրայ մախիր ցանելով, խոտովանինք թէ իրապէս եզակի դէպք մըն է ազգերու քաղաքական և ընկերային պատմութեան մէջ։

Մնացորդացը սպառելով յոգնեցաւ։

Ազգապահպանման մասին, 1921-էն ևաք, չատ խօսուած ու գրուած է։ Աւելորդ յոգնութիւն կամ կրկնութիւն պիտի եղած ըլլար, եթէ մենք եւս փորձէինք, մեր ալն համեստ ուժերուն սիրութեան մէջ, տարբեր երանգաւորումներով պատճառաբանել-ախտաճանաչել Սպիտակ Ջորգի պատճառները։

Ինծի կը թուի թէ չատ հեշտ է ոլոտաչխարհային պատճառներ առաջ քշել և անոնց վերագրել միայն մեր թուական կրճատը, որ մօտաւորապէս 200,000-ի կը հասնի 1921—1955-ի չրջանին։

36 անգամ 365 օրերէ ի վեր, չատ վարպետօրէն խաղացուեցաւ այս կատակերգութիւնը, միչտ օտարին և օտարի հոգին վրայ նետելով չանցանքը։

Մինչդեռ հայաչնչամիտ վտանգը ազգային ներքին ծալքեր միայն ունի, գլխաւորաբար։

Ինծի կը թուի թէ հայութեան ազգային ներքին փլուզումին գլխաւոր պատճառը, մեր այլանդակ դեկավարութենից իրարու ներհակ չահեր հետապնդելն է։

Այլեւս ատենգուած, հաստատուած է որ մեր մէջ հայանուն մարդոց դասակարգ մը կայ, որուն պարտականութիւնն է դաղութները մչտատեւ հրկիզել և թոյլ չտալ որ Հայը Հայուն մօտենայ, Հայը Հայուն հանդուրժէ, Հայը իր ազգակիցը սիրէ ու յարգէ։

Հայ Սփիւռքը աեւապէս փոխարկելու այս փորձ-ճիդը, իր լպրծուն թաթը գրած է նոյնպէս, բոլոր հայ կազմակերպութիւններուն-խմբակներուն վրայ, ինչ որ ալ ըլլայ կազմակերպութեանց բնոյթն ու նպատակը։

Բարոյական պատասխան մըն է, որ տարիներու ընթացքին պարտած է արտաչխարհնալ Հայութեան թիւ 1 պատուհասը։

Անընդհատ կտտարակել։ Հայ Սփիւռքը վերածել հակահասհակընդդէմ մասնիկներու, և արգիլել ազգային ներքին վերակենդանացումը՝ հաւաքական առեղծագործութեամբ։

Թիւ 1 պատուհասն է, որ կ'արգիլէ Հայ Սփիւռքի մեկտեղումը՝ նպատակի և գաղափարի մը չուրջ։

Թիւ 1 պատուհասն է, որ մեզ բոլորս դարձուցած է ԵՍԱՄՄՈՒ, հաւաքական կեանքի մէջ։

Հետեւո՞նքը։

ՓԱՆՈՒՍՏ ու ԿՈՐՈՒՍՏ...

Փախող փախողի...

Արտաչխարհնալ Հայութեան հաւաքական ինքնասպանութեան համար կիրարկուած այս անորակելի մեթոտը 36 անգամ 365 օրերէ ի վեր կը չարունակուի առանց որեւէ համահայ ներքին ընդվզումի, դիմադրութեան և արգելքի։

Կարծէք սփիւռքի հայ-մարդը հոգեպէս ապազինուած, գաղջացած, դաչինք է կնքեր և դարձեր է ազորմելի կիսակենդան խամաճիկ մը, կէտ առ կէտ հպատակելով հակահայ «պատուհասներ»ներու քմահաճոյքներուն ու կամայականութիւններուն։

Յապազած աչխատանքի մը հրատարակութեան կը ձեռնարկեմ մինակ, միս-մինակ, իբրեւ սոսկական հայ-մարդ, մէկ կողմէն բաղդատելու համար Հայ Սփիւռքի ներքին ընկերային անարդարութիւններուն, անկարգութիւններուն, անպատասխանատու հայանուն մարդոց հնձուցիչ գործունէութեան դէմ, իսկ՝

Միւս կողմէ՝ մեկնելու, զօրակոչելու այն հայրենասէր, գաղափարապաչտ ասանդապահ վեթերաններն ու կորիւնները, որոնք 36 անգամ 365 օրերէ ի վեր, իրենց հայ օճախներու մէջ առանձին կը մնային, նզովելով Հայ քաղաքական վերչին վտառուն և հինգամեակի այն անկուչ դեկավարները, որոնք լղճեցին մեր ազգային բարոյականն ու նկարագիրը, փառասիրական նկատումներով ու հաչիւներով, կազմալուծելով՝ Հայ Սփիւռքը և անճանաչելի դարձնելով զայն։ Հասած ենք անկիւնադարձի մը, երբ այլեւս մեր գլխուն վրայ բոյն հաստատած «մանատաթէր»ներու հաչիւը պէտք է մաքրել, զանոնք դիմակազերծել, անոնցմէ վերջնականապէս ձերբազատուիլ։

Այլեւս մէկ վայրկեան իսկ աւելի կարելի չէ չդիտել Հայ-

մարդու ձեռքերն ու ոտքերը, կապկանդակ անոր ՄԻՏՐԸ, կոտրըտել անոր ՀՈԴԻԻՆ ԹԵԻԵՐԸ։

Հայ ճոպիի շարժն է։

Ջկայ բնական և բանական օրէնք մը որ կարենայ արգիլել Հայ-մարդու բռիչին դեպի լաւագոյնը, դեպի բարձրագոյնը։

66 անգամ 365 օր... Այո՛, բայց միայն այսքան...։

Բաժակը լեցուած է։

Ամէն մարդ պէտք է գիտնայ իր չափն ու կշիռը և ՏԵՂԸ, միա՛յն իր ՏԵՂԸ։

Ճամբայ կ'ելլեմ, ապաւինելով իմ Հայ բարոյական նկարագրին, լսելով իմ մարանչող ժողովուրդիս ձայնն ու կանչը։

Ճամբայ կ'ելլեմ, լսելով իմ արիացան հայրենասէրներուս կատակ-խօսքը, միա՛յն անոնց ԽՕՍՔԸ։

Սիրելի՛ արհնակից,

Մէն մի Հայ հայրենասիրութեան ըմբռնում և հակում մը ունի, իր հայրենիքն ու գինք ծնող մայրը սիրելու եղանակ մը և անոնց ծառայելու ձև մը ունի։

Այս ալ իմ հոակցած տեսակի սէրն ու ծառայութիւնն է։

Աչխատանքը զուտ հայրենական նախանձախնդրութենէն առաջ կու գայ։

Որևէ երկրի կամ ընտանիքի մէջ, միշտ ալ անհամաձայնութիւններ կրնան ըլլալ, կարճ ժամանակուան մը համար։

Մերինները, իրենց տեսողութեամբ և տեսակետորութեամբ, հոմն ալ փախցուցին, հոան ալ։

Արտաչխարհհալներու արարչագործութեան տարագիրները ըլլալէ պիտի չդադրի՞նք։

Ի՞նչ, մենք հայանուն գործ գայլերու և ազգասիրու մըշտական որոտաւո՞յր պիտի դառնանք։

Ի՞նչ, մենք Արարչին կոմկ մեր անփառունակ գերեզմանները փորելո՞ւ ատմանուած ենք արտատնմանի մէջ, միա՛յն։

Ի՞նչ, Ներսիններդը Հայկազնեան արքայատոհմի արտակարգ քաջութեամբ, Բագրատունիներու հայրչէն ոգիով և Մամիկոնեաններու առաքինութիւններով փառքի տաճարներ պիտի կանգնեցնեն, իսկ մենք նահանջամոլութեան ճամբաներուն վրայ նուաստութեամբ պիտի անհետանա՞նք։

Ի՞նչ, քաղաքացիական օրինակելի պարկեչտութեամբ, օտարոտի երկիրներու մէջ, գլուխնիս կախ, վզերնիս ծուռ, գիչերը ցերեկին, ցերեկը գիչերին խառնելով աքնելէ, աչխատելէ

համբ, տիտանական հայանուն գործակալներու իրաւո՞ւնք պիտի արաւ մեր արտարատեան ճակատներուն վրայ դրոչմելու «անբաղձալի»ի կնիքն ալ։

«Ինկատառ ենք խոնարհներ, որ ղըմէն մարդ մեզ քնա կը դնէ. էս մա՞րդ է թէ անասուն, իսկի հարց-փորձ արող չկայ», — կ'ըսէր Արիմանն Հայրիկ։

Մինչեւ ե՞րբ կրնանք ազգային ներքին աչ ու ատրատիւ այժմու չրջագիծին, ապանիչ ու թունաւոր մթնոլորտին մէջ չարունակել ապրիլ ու չնչել։

Ազգային ներքին ցաւերէն և ամօթանքէն լեզու առած կը հարցնեմ պիւրոյ-քառատեսութեան, հռովմէական վարդապետ առաքելներուն և Եհովային բազմագունանի ներկայացուցչներուն.— ինչո՞ւ այսպէս. մինչեւ ե՞րբ. ո՞ւր կ'ուզէք առաջնորդել մեզ։ ինչո՞ւ կը հալածէք հայ ժողովուրդի անցեալ մեծութիւնը և 1650 տարիներու և միայն մերը եղող Ս. էջմիածինը։

Մենք հրեղէն կարօտով հայ Արեւին տակ մեր հին փառքերը կը փնտռենք, և անոնց յիչատակով կ'ապրինք միայն։

Իսկ գայլերն ու ագռաւները «նայլոն» գուլպայով խեղդամահ ընել կը փորձեն տրտաչխարհհալ Հայութիւնը։

Այս ի՞նչ տեսակ համակալարութիւն, ազատութիւն, քաղաքակրթութիւն է որ վարձկան գոչ գայլերու և ագռաւներու իրաւունք կու տայ գիչատելու և կամ հաւաքական ինքնասպանութեան գիրկը նետելու խաղաղասէր, աչխատասէր, օգտակար պնիւ և քաղաքակիրթ ժողովուրդի մը նաւաքեհկալ և իբր այդ անպաչտպան բեհկորները։

Աչխարհի մէջ չկայ մարդ մը որ չճանչնայ մեր գարաւոր առաւպանքները, մարանչումներն ու նահատակութիւնները։

Աչխարհի մէջ չկայ մարդ մը որ չգիտնայ մեր քաղաքական, դինուորական, յեղափոխական պարտութեան և ձախորդութիւններուն պատճառները։

Աչխարհի մէջ չկայ մէկ հատիկ մարդ որ չճանչնայ մեր ընտանի թչնամին՝ Պիւրոն և իր հայանուն գաղնակիցները, որոնց քաղաքական անգրագիտութեան, վատութեան և վարձկանութեան կը պարտի Արեւմտահայ աչխարհը իր այժմու քաղաքան խեղճութիւնն ու աչխարհայրեալութիւնը։

Հին թէ նոր, ինքնիչխան թէ կիսանկախ, մեծ թէ փոքր

ազգերու քաղաքական և ընկերային պատմութեան մէջ առա-
ջին անգամն է որ իրենց գաղափարաբանութեամբ հակառակ ոյ
ևրկու ուժեր՝ Պիւրոն և հայտնուն այլադաւանները՝ իրարու
ձեռք կ'երկարեն, կը դինակցին ու զոհ ճակատ կը յար-
դարեն, աչխարհի մէջ ամենէն ահելի անիրաւուած, ամենէն ա-
հելի առատած հայրենապարկ Հայութեան դէմ։

Կրկին, ազգերու ընկերային յեղափոխական պատմութեան
մէջ անհնուած բան չէ որ յեղափոխական և քաղաքական կու-
սակցութեան մը պարագլուխները իրենց կուսակցական ազ-
դեցութիւնը նեցուկ ընեն Սիոնիզմին՝ Հայ զոհը դգեանելու հա-
մար, Արեւելքի մէջ զգեանած ըլլալու համար անահասկան մըր-
ցակից մը։

Այս բոլորէն առաջ, Հայկական Զարդերու և Մեծ Եղեռնի
գլխաւոր պատասխանատուն՝ Պիւրոն՝ մեծագոյն չհակասու-
թիւնը կ'ունենայ պատմութիւնը չարաշահելով պնդելու թէ
Հիւսիսային Արջն է որ մեզ պակաց մեր մայրենի հողերէն և
աչխարհացրուեց։

Եւ սակայն, երեսուն և վեց տարուան հայրենազրկութենէն,
օտար հողերու վրայ մեր կրած բազմապիսի տառապանքներէն
ու զրկանքներէն, մեր տիտանական ցաւէն ու ծով արցունքնե-
րէն, այսօր մի նոր կրօն է ծնունդ առեր.—

—Ազգային հպարտանքի կրօնը։

Արտաչխարհեալ հայու հոգիին մէջ, ցեղային ոգիի նոր
չարժում մըն է սկսեր։ Արեւմտահայ մնացորդին տառապան-
քէն ծներ է Սփիւռքահայ ինքնամեռնող և ինքնակառոյց նոր
Հայը, որ ինքնայազեցտորութեամբ մեր Սրբազան Հայրա-
պետներու՝ Հայրիկի, Վահէ, Մեծազործի կտակներուն իրակա-
նացումն է որ կը պահանջէ ու կը քարոզէ՝ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ Ս. ԷՋ-
ՄԻԱԾՆԻ, ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑԻ և ՆՈՅԵԱՆ ԸՆ-
ՏԱՆԻՔԻ։

Հայրենակի՛ց, Հայ Սփիւռքի մէջ Զարթնուքի նոր չրջան
մըն է բացուած, ուր դաչնակ Պիւրոն ատելը, որպէս հրեղէն
հեղեղ, նոյնքան զօրաւոր է, որքան Հայկականութեան գաղա-
փարը, Հայրենիքի սէրը և հայ աւանդութիւնները։

Ո՛չ, այլևս նուաստութեան մէջ կարելի չէ ապրիլ։ Արևե-
մտահայութեան Մնացորդը կը զգայ, թէ ինքը տակաւին լինե-
լութեան մէջ է։ Թէ ինքն է որ պիտի արձակէ վերջին խօսքը։

Ժամանակ հասած է որ մէնք մի ազատ Հայ-մարդ, «ազատ
Հայ-մարդ» ըլլալու ազատութիւնը վայելելով, քրիստոնէական

նահատակներէն Վիրոնակիի նման, իր մտաը իր սեփական ա-
րեան մէջ թաթխէ ու գրէ՝

«Հայ Սփիւռքի մէջ ես կը հաւատամ, միայն, իմ հզոր Ս.
Էջմիածինին։

«Ես այս սրբազան Ուխտին՝ խոստումին ի խնդիր, միա՛յն
անոր կը հպատակիմ։ Զի ան է միակ ճշմարտութիւնը ՀԱՑ ԿԵԱՆ-
ՔԻՆ ՄԷՋ...

«Զի առանց Անոր, անցագակի Հայ կեանքին մէջ, ոչնչու-
թիւն եմ ես, դա՛ւն և բոլո՛ր...

«Ջհեմ համբոյր, իր զաւակներու մեկ մասեն զրկուած Հայրա-
պետական Սուրբ Աթոռին եւ իր նոր Գահակալին...»։

Զարթիր Ախպեր,

Ինչպէս վերեւի տողերէն կը տեսնես, ԱԶՆԻՒ ԵԻ ՎՍԵՄ է
ձեռնարկիս նպատակը։

Քաղաքական դործիչ մը չեմ, որովհետեւ քաղաքականու-
թիւնը և կուսակցութիւնը ինձմէ կը պահանջեն իրենց ծառա-
յել, մինչդեռ իմ ցանկութիւնն է որ անոնք իմ Ազգին ծառա-
յեն միայն։ Հինելու վրայ, նոր կուսակցութիւն մըն ալ ուել-
ցնելու դպատակ չունիմ։ Անմիտ կը դտնեմ նման փորձ-ճիգ մը։

Կը խորհիմ թէ հայրենազրկութեան մէջ, Արտատահմանի
Հայութիւնը պէտք է մնկռնդուի Ազգային Եկեղեցիի, Ազգային
Դպրոցի և Հայ ընտանիքի չուրջ միայն։

Աւելի քան երեսուն տարիներէ ի վեր ճակատամարտներ կը
կատարեցնենք։ Ես, դուն, ան, բոլորս չէքեցինք մեր կրեւսրա-
կան Հայու դիրքերը։ Ու պարտուեցանք։ Դաստիլիքի մը պատի-
ժը տարբեր չէր կրնար ըլլալ։ Այսօր բոլորովին տարբեր են
մեր քաղաքական պայմանները Սփիւռքի մէջ։

Այսօր մեզ կոտրակողը հայանուն հայրենադաւերն են։

Ժամանակն է որ ԱՐԹՆԱՍ և դէն չպրտես քու դաղջ ու
մեղկ Հայ-մարդու հոգեչապիկը։

Այլևս, հակագրոնը քնախօսա-հոգեբանական սուր պահանջք
է վերապրիլ ձգտող արտաչխարհեալ Հայութեան նոր կորիւննե-
րուն համար։

Դուն պէտք է դիտակցիս թէ առանց յետադարձումի, մը-
նացորդին պատրաստելիք նոր սերունդը տխեղծ, ցաւագար, և-
տապաչտ սերունդ մը պիտի ըլլայ։ Ահա, Մնացորդաց դոյու-
թեան սպառնացող մեծագոյն վտանգը։

Անհանդուրժելի երեւոյթ է որ՝ ՆԵՐՍԸ փառաց տաճարներ

բարձրանան, իսկ ԴՈՒՐԱԸ, միշազգային չափանիշ վրայ, վաճառքի և աճուրդի հանուին քու դարաւոր Սրբազնութիւններդ։

Դո՞ւն պիտի արթնանաս, պիտի արթնանաս ստեղծելու համար հաւաքական սիրա մը, որմէ անխուսափելիօրէն պիտի ծնին նոր Տիգրաններ, նոր Վարդաններ և նոր Մուշեղներ։

Հաւատա որ ԱՆՈՆՑ քու կարիւններուդ չարքերուն մէջ կը գտնուին։ Ջանանք պէտք է հրապարակ քաշել և սփիւռքահայու բարեկեցիկ գործիքը՝ սուրբերու սուրբը դարձնել, չահելու համար նախաձեռնչին ճակատամարտը։

Արթնցի՛ր, Հայ-Մա՛րդ, արթնցի՛ր ուրիշն, սրբէ՛ քու բոլոր սեռակի հաւաքական արատներդ ու սկարաւթիւններդ՝ դառնալու համար, նախ, համակ Սէր դէպի քու արևնակիցդ։

Ժամանակն է որ զգաս ու չօչափես բաշխի ծանրաբեռնը։ Այլևս քիւզանդական վէճերով քու ժամանակդ պէտք չէ որ վատնես։ Բոլորիս համար այլևս մի բան որոշ և յստակ է,

Եսակամասած և անտանասած Պիւրոն հակոտնայրներիդ հրէշներուն ՈՐՋ մըն է, որ վաթսուն և վեց տարիներէ ի վեր արիւն փսխել կու տայ մեզի՝ Արևմտահայութեան և Պարսկահայութեան։

— Կ'արիւնոտե, կ'այրիացնե, կ'որբացնե, կ'աւերե, կը հայրենազրկե, կը մորճիճոմանացնե, կը սպե, կը չարաչարանքի ենթարկե, կը կողոպտե։

Ախպէր ճան, հաւատա՛ ինծի կեանքի մեծ քաղաքական խաղը կաւակցական կամ քաղաքագիտական դիտակով չէ որ կը դիտեմ։

Հայ սփիւռքը ներքնապէս ակտիւացած է։ Դուն պէ՛տք է հասկնաս։ Պէտք է փրկել սփիւռքահայ միջնաբերդը։ Պէտք է չարժիլ արագ, յանդուգն և խիզախ։

Ահա օրուան պահանջքը։

— Արտասահմանի Հայութեան ճերիքն կեանքը պէտք է բարեբարջուի։

Պէտք է քան մը փոխուի, մարդանչող և իր վերջնական ազատագրութեան ապագայ Արևմտահայ, Պարսկահայ ընկերա-հասարակական կեանքի մէջ։

Սրբազան պայքարի նոր չրջան է յայտարարուած ԵՍ-ի և ՄԵՆՔ-ի միջև։ Այս պայքարի յաղթանակէն պէտք է ծնի վերաարբագրուած, վերակազմաւորուած ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԸ, և հիմքը պէտք է դրուի արտաչխարհնակ Հայութեան վերելքի փա-

ռաչատ չրջանի մը, ուր պիտի տիրապետէ՝

— Մեր Հայրապետանոցեան կտակած Ազգային Բարոյական Օրինագիրքի կանոնները։

Ուր պիտի վերատատաստանի՝

— Ընկերային Արդարութիւնը և Օրէնքը։

Ուր պիտի լսուի, միայն՝

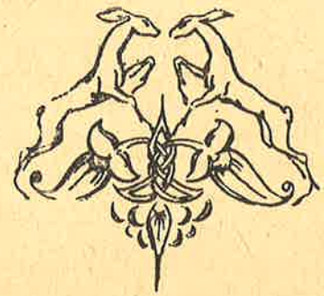
— Ընդհանրական ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ խօսքը, և միայն անոր հայկազնեան խօսքը...

Միակ փրկութիւնը հայ ցեղի գոյատեւումին, համահաւատքումին, գաւումին, վերակազմաւորումին, վերջնական ազատագրումին...

Հայ Մա՛րդ, կրկնէ անգամ մըն ալ՝

ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆն Է ՄԻԱԿ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ԿԵԱՆՔի ՄԷՋ։

Համոզուե՛, իւրացո՛ւր, և գպատակե՛...

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ Հ. Մ. Ը. Մ.-Ի
ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՍՆԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Երկրորդ հիասթափութի՞ւնս...

Պէյրութ հաստատուելէս և կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ տեղական հայ մարմնակրթական չարժումին, մանաւանդ կուս. Հ.Մ.Ը.Մ.-ի գլխավարութեան ծանօթանալէս ետք, երբեք չեմ յօժարած, խորհած իսկ, մօտէն թէ հեռուէն կապ հաստատել հայ մարզիկներու, կամ կուս.Հ.Մ.Ը.Մ.ականներու հետ։ Գտնացած եմ իմ անկիւնէս դիտել ձախողած Հայ Մարմնակրթանքը և կուսակցականացած միութեանս սնանկութիւնը։

Հետեւած եմ մեր մարզական մամուլին, առանց սրբագրել մտածելու իր մասնագիտական սխալներն ու վրիպումները, քննադատելու մարզական լրագրի բանագործութիւնները, քննադատելու մանաւանդ ՈՒԻՆ։

Եթէ փորձենք ամէն ինչ սրբագրել ու քննադատել, հարկադրուած պիտի ըլլանք մեր օրեան հացի մատնոգութիւնները մէկ կողմ թողած, նաեւ և ճշդումի զեկոյցներ բանաձեւել ու պատերազմի գաշտի մը վերածել Հայ Մարզարանը։

Մէն մի սերունդ իր իւրայատուկ նկարագիրն ունի։ Ինքս կը պատկանիմ Հ.Մ.Ը.Մ.ի այն փողանդին, որ Հայ Մարմնակրթութեան Ոսկեդարը կերտեց։

Բռնակալութիւնը, չափս խանդավառութիւնը և նախապաշարումները չեմ սիրած։ Կ'ատեմ հոգիի խոնաւութիւնը, «թացիկութիւնը»։ Ա՛յս է եղած հիմնագիր անդամներու հաւժիկ նկարագրի գիծը։

Մենք տեսանք հայ ծնողագրկ մանուկներու անտպատէն վերադարձը։ Անոնք ֆիզիքապէս ձեւազեղծուած, բարոյապէս ազճատուած, հոգեպէս ալ «թրքացած» էին։ Մեր նպատակը հոգեբուժումը, բարոյա-ֆիզիքական վերանորոգումը։

Ազգային դպրոցի կողքին, լրացուցիչ դպրոցի մը հիմքը դրինք, իբրեւ օժանդակ, լրացուցիչ, սրբագրող և վերանորոգիչ։ Պատասխանատուութեան մը հետեւանքը չէր Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութեան սկաուտական դպրոցի հիմնարկումը։ Հայ դպրոցը պատուատացինք յաջողութեամբ։

Հայ բարձրանդակը ուելի դիւրաւ իւրացուց անկլօ-սաքսոնականը։ Հայ մանուկին ուսումը առանձնաց ազգային վարժարանը, Հ.Մ.Ը.Մ.ին վստահուեցաւ փոքրիկ հայորդիներու հայեցի դաստիարակութիւնը և հայակերտումը։ Պոլսոյ կեդրոնական ուսումնական խորհուրդն ալ վաւերացուց այդ ծրագիրը։

Ուսմինիքը դաշքսը, վարիելոյի յաղթութենէն վերջ, Անգլիա վերադարձին, անդամ մը անգլիական վարժարան մը այցելելու ատեն, դպրոցին մարզապետը տեսնելով քսան է.— «Ճակատամարտը հա՛ս չտեսանք»...։

Մենք Հայոց Պատմութեան հետքերուն վրայէն քալելով, զգուշութեամբ և հեռատեսութեամբ տեղծագործեցինք հայ նորադարձ տղոց մարմնային դաստիարակութեան արտադրատը։ Օգտագործեցինք ցեղային բարոյական դրամագլուխը։ Օրեան պայմաններուն բերումով «ուսանդապան ցեղապաշտներ» դարձանք ու դարձուցինք։ Ըսինք՝

«Հայ ծնողնե՛ր... ձեր զաւակները մեզի վստահեցէք։ Մենք պահանք ձեզի կը վերադարձնենք հայախօս, հայրենասէր և հայակրօն»։

Հայ ծնողները հաւատացին մեր ազնիւ խօսքին. մենք ալ կատարեցինք մեր խոստումը։

Հարկ եղաւ փչաս արտհանելէ անցնիլ, ժայռեր տապալել։ Հայ աչխարհի և Պոլսոյ գաղթականականներն ու մանկատուները կատարեալ սկաուտ-զօրանոցի վերածուեցան։

Հայ մանուկ-պատանի-երիտասարդներու պարտադիր զօրակոչն էր։

Հո՛ն էին՝ ռամկավարը, հնչակը, դաշնակցականը, չեզոքը, արհեստաւորն ու բանուորը, խանութպանն ու առեւտրականը։

Հո՛ն էին, միութեան առաջնորդ դիրքերու վրայ, հայ բարձրատիճան կղերն ու գիտնական և հայ մտաւորականութիւնը, իրենց պատմական դերին մէջ։ Առանց ցնծատօնի, փառատօնի, դիմակօնի, ցուցական տողանգի և ջանադնացութեան, առանց ԱՂՄՈՒԿԻ...։

Ահա՛ Հ.Մ.Ը.Մ.ը՝ 1918–1921-ին։

Ցեղապետութիւնն իր մատնոցատուկ օրէնքներն ունի։ Գինդակ խազալու, նիշակ արձակելու, ռասնելու, վազել-մագլցելու մարզական թուղթեր մրցանելու չի նմանիր։ Դարձեալ՝ սերունդ մը վերաօրթագրելու և վերադաստիարակելու, նոր ազգ մը կերտելու արտհատ պէտք չէ չփոթել տասնեւրեքամեայ տղոյն հետ,

պիզապորթի «հավան»ին, դաշնակ խմբագրի գրչանմայութիւններուն հետ։

Մենք յաջողցանք մեր պատմական առաքելութեան մէջ, պի ճանչցանք մեր ցեղին թէ՛ արժանիքները, թէ՛ թերութիւնները եւ թէ՛ կարիքները։

Բաւական է յիշել թէ Հայոց Պատմութեան մէջ, անգամ մը միայն, ու բացառաբար, հիմքը դրուեցաւ հայ մանուկի պատանի-երիտասարդներու միացեալ ճակատին, ի խնդիր սերունդի միասնականութեան, միանպատակ, միալեզու եւ միտգաւանի ըլլալուն։

Պատահեցաւ որ ազգին վերապրողները անգամ մը եւս առթապրեին։ Հետեւեցանք մեր բազմայարչար գաւակներուն։ Հիմը դրինք առաջիր Հ.Մ.Ը.Մ.ին։

Մեր վերակերտարանաւորուած պատանի-երիտասարդները նորէն մէկհազուեցան։

Ցեղապահպանումի գործը ժամանակ իսկ չունեցաւ ընդհատուելու, տեղ-թոյլ ընելու։

Հոգիս առն-տեղ եղած, առկայն, ազգին ծոցին մէջ առաջոզ իրաւ ուղեր անդամահատեցին մեր կազմակերպութիւնը։

1927—1928-ին տեղի ունեցաւ առաջին հերձուածը՝ հայութեան քաղաքական մեծ պատեհներուն ճակատիկներուն դէմ։ Ամէն մարդ չյմեցաւ։

Բանակցութիւններ միջամտութիւններ տ'չ մէկ արդիւնք տուին։ Մ'չ ալ կրցաւ առանձակ յափշտակիչներուն վանմակը կորգի բերել։ Բաներ մը ասլմած եւ լսած էք անշուշտ։

Բաներ ալ կան որոնց իրապէս չէք ալ լսած։ Ուրեմն հարկ է որ տեղեկանաք այդ իրողութեանց։

Պատմական ճշդում մը։—

Հ.Մ.Ը.Մ.ի անդամահատութիւնը պատահել պիւրոյի եւ կուսակցութեան Փարիզի «անցեալ ապագիտակ» չէնքին մէջ տեղի ունեցած է։

Առանց պիւրոյի «մանատ»ին, Հ.Մ.Ը.Մ.ի գոյատեւումը, արտաքսմանի մէջ ծանօթ «օրինդպիա»ի պարծանքներուն համար վտանգ մըն էր։ Միակամ, միաձոյլ եւ միանպատակ սերունդի մը ներկայութիւնը — արտաքսմանի հայութեան կեանքին մէջ, մանաւանդ հարուած մըն էր ցեղին ներքին-արտաքին քաղաքականութիւնը ղեկավարող ինքնակոչ կուսակցական պատ-

պետներուն անձնական չահերուն համար։

Նոր սերունդին պիւրոյէն անկախ վերակազմաւորումը, ինքնամփոփումն ու կազմակերպումը չէին կրնար կատակցապահներ աչալրութենէն վրիպիլ։

Պատահի էի, երբ, համիտեան ահեղիմի չրջանին, ծննդավայրիս ազգային վարժարանի նկուղին մէջ, Հայոց Պատմութեան ուսուցիչս յանկարծ իր դասը կը քանաձեւէր սա խօսքերով.— «Ժողովուրդներու կեանքը պատահականութիւններով չի սնանիր, չ'ամիր ու չի զարգանար. այլ կը ճախատեսուի, կը ճախազծուի, եւ առանց ըմբռիջումի կը հետապնդուի անոր զարծնակատարումը»։

Արդարեւ, մինչ ալ խորհած եմ թէ 1909-ի Ադանայի չարդը, ինչպէս նաեւ դաւաճի մէջ տեղի ունեցած առեւանգումներ — հարստահարութիւն — կեղեքումները պատահականութեան արդիւնք չեն եղած։

Ապրիլ 24-ը արկած մը, սովորական դէպք մը չէր։ Մէկ միլիոն վերապրող արեւմտահայութեան ոչխարհագրումը նոյնպէս սովորական երեւոյթ մը չէր։ Մօտ կէս միլիոն վերապրողներու արեւմտեան ցամաքամասերու վրայ վերահաստատութիւնը կատածէ դարձեալ է թէ նախածրագրուած էր։

Մենք, կամ ուելի ճիշդը մեր պարտական վարիչներն են որ մեր համրանքին պէտք եղած կարեւորութիւնը չեն տուած։ Մենք ենք որ մեր որակեալ վերապրողներուն հայկական արժէքները դնահատել չենք գիտցած։

Ըմռնենք որ փախուստը, հայրենի տունէն արարչատեսակ մեկնելու արամադրութիւնը հայ ազամարդու հանապազօրեայ մտածումը եղած է, այն օրէն երբ «պիւրոյ-ինտելիկենցիան» ռուս-պարսիկ-թուրք սահմաններէն հերաստաբար ճեղքելով, «մանատ»ի ինքնակոչ դրութիւնն է տասնեակ արեւմտահայ հաստատածին մէջ։ Այդ օրէն ի վեր կը փախչի՞նք... կը փախչի՞նք...։

Զգտնուեցաւ երիտասարդ Հայրիկ մը, որ արդիւնէր այդ փախուստը, դատապարտէր։

Վերապրիչներ եւ այլ անձնական երեւոյթները քննելով, իրենց հայ մարդ եկած եմ այն եզրակացութեան թէ «աներեւոյթ», խորհրդաւոր այլ մը, զոր պատասխանատու մէջ ամբողջն հաստատուած՝ պատճառն ու կարգախօսը ունի անդրել եւ անդադար հաղեցնելու, նահանջել տալու եւ պարտազատականութեան դիրքը նետելու տնտեսական ու պարզամիտ արեւմտահայութիւնը։

Ու կ'ողբակցնեմ՝

Ապրիլ 24-ը ձեռվ մը կը չարաչնակաւ... «Օրիենդացիան» կը չարաչնակէ իր փլուզում-աւերները գործել, ամենաւերք... կոտորա՜ծ... կոտորա՜ծ... կոտորա՜ծ՝

— Հայ օճախներու մէջ, հայ ընկերա-հասարակական կեանքին մէջ, ազգային կաւակցութեանց չարքերուն մէջ, ազգային կրթարաններէն ներս, բարերատիճան եկեղեցական դասին մէջ, նոյնիսկ... Շանթ-Ազրալեանի հայ ճեմարանի՞ մէջ...:

«Օրիենդացիա՜»... «Պիւրօ-համաթնաբանականու թեան ոգեբոյրական ոխտը միշտ ի գործու է...

Ահա թէ ինչո՛ւ անդամահատուեցաւ Հ·Մ·Ը·Մ·ը: Ահա թէ ինչո՛ւ արտաստմանի հայութեան կեանքին մէջ իրարհատկացաղութիւնը, իրարհանդուրժողութիւնն ու համահայկական գործակցութիւնը անկարելի կը դառնան:

Ահա թէ ինչո՛ւ մշակութային-բարեսիրականները, մարզական-հայրենակցականները և եկեղեցական-ոչխարհականներն հապիւ կազմաւորուած իրարու հետ կը զգուշանան:

Ահա թէ ինչո՛ւ հոգիս ծնած՝ գիւղմանուկցաւ ՁՈՄԸ և պիչատուեցաւ ամերիկահայ ցնդակրօն չարժումը:

Ահա թէ ինչո՛ւ Հ·Մ·Ը·Մ·ի ընդհանուր պատգամաւորական ժողովը 30 տարիէ ի վեր անկարելի կ'ըլլայ գումարել...

Իմացի՛ր, հա՛յ մարդ, օգ ըրէ քաւ ականջիդ·—

Ցեղին մէկանգամը պիւրոյի անփառունակ մահն իսկ է· մահատիպ լուծմ՛րքն է:

Պիւրոյի գործունէութեան հայուհատուութիւնն է դրուած հանրային առձակման դատաստանին առջեւ...: Մահապատժի հատարժէք ցզովքի առձակման ժամն է...

Եղբա՛յր, պիտի կրնա՞նք ունենալ ճշմարիտ հայաս հոգեկան և իմացական խոհիքը, մարսելու և իւրացնելու համար ճըշմարտութիւնը, որքան ալ դառնահամ ըլլայ ան:

Դժուար չէ, զոր օրինակ, վերցնել կաւս· Հ·Մ·Ը·Մ·ի Հալէպի մասնաճիւղի պարագան: 2000 անդամներ հաչուող Հալէպը այսօր կազմալոյծ վիճակի մէջ է:

Նոյնն է պարագան Պէյրութի մասնաճիւղին: 1500 անդամանդամագիներէն հազիւ կարելի կ'ըլլայ 50 - 60 Հ·Մ·Ը·Մ·ականներ ճարել, խօսքս ամօթ, ընդհանուր ժողով մը գումարելու համար· իսկ վարչականոյս անդամ կարելի չ'ըլլար ճարել: Հ·Մ·Ը·Մ·ը կարանցուցած է իր հանրային վարկը և իր ընդհանրականութիւնը:

Աւելին, միութեան Շրջանային վարչութեան մէջ խարխափ նետած են «միութիւն» բառիս սոսկական իմաստին ու գաղափարին անհաչտ թշնամի, սերունդի դատաիրականութեան կատարելապէս անծանօթ, ասկէ-անկէ հաւաքուած չիլ ու միլ, կիզած կաւակցական ագգանողներ...

Ակումբը կատարեալ անփոկան ապարակի է վերածուած: — Համակ կղզապատ... համակ թալա՜ն...:

Բանաձեւեցէ՛ք ձեր խորհածը և ձեր ուզածը: Անկեղծօրէն մերկացուցէ՛ք կաւս· Հ·Մ·Ը·Մ·ի ներքին ծալքերը: Յայտարարեցէ՛ք թէ զայն ագգանողները և չահինչահերը ապրուկի նման կը քամեն միութիւնը, անոր արիւնն ալ... քառկն ալ: Հաչտկեցէ՛ք կաւս· Հ· Մ· Ը· Մ·ի անանկութիւնն ու սրբապիաւիլը:

Ամէն մի հայ մարդ կ'ընդունի թէ Հայ Մարմնակրթական Շարժումը հիմնական վերանորոգումի պէտքն ունի:

Կը հաստատեմ, յոռետես չեմ ասկայն:

Հայ Մարմ· Շարժումը գործադրելու անհրաժեչտ բոլոր գործերն ունի: Որակեալ, հաւատաւոր, եռանդուն պատանի-երիտասարդներու հարուստ անձնակազմ մը ունինք, այս միջոցիս, Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, որոնք հայօրէն կ'ապրին... հայօրէն կը մրրկին... ի տես և ի լուր այս բոլոր անհաւատալի առաւելախաւաւերութիւններուն· որոնք, ասկայն, օր մը, հոգեբեկուած ու յուսահատ՝ ազգային ներքին ազմաւէն, և անիչխանութենէն զզուած, իրաւամբ կրնան հեռանալ մեզմէ...: Ազգանչաններ ալ կան արդէն:

Հայ մարմնակրթական չարժումի և կաւս· Հ·Մ·Ը·Մ·ին նուիրուած ձեր բոլոր խմբագրականները, անիմաստ ճանկռտուքները դարման չեն հանդիսանար: Եթէ պարկեչտօրէն կ'ուզէք դարձակիլ զանգւածին հետ, եթէ կ'ուզէք իրապէս ապրիլ մեզի հետ, պէտք է կատարէք մեր կամքը, ոչ թէ ձեր յարափոփոխ ու անխոտամանիլի ցանկութիւնները...

Եթէ չէք ուզեր ենթարկուիլ համաժողովրդական ցասումին, դո՛ւք, պատուած կաւակցապետութեան աջերդ ու ձախերդ պէտք է զինաթափուիք· պէտք է անյապաղ գոնացում տրուի համաժողովրդական պահանջքներուն:

Պէտք է խոստովանիք թէ սոսկ դաչնակցականութիւնը ամբողջական հայկականութիւն չէ· ատիկա ոչ մէկ անհատի կամ կաւակցութեան մենաչնորհը չէ, չի կրնար ըլլալ:

Պէտք է ընդունիք թէ Սեւանիկի ծանօթ համառայնութենէն ի վեր Պիւրօն դաւաճանած է ցեղին և կուսակցութեան սկզբունական նպատակին։

Պէտք է անհրաժեշտօրէն կազմակերպուի համաժողովրդական խարսխահանդէս մը, ուր պատասխանատու կուսակցական չէֆերու կողմէ դրի առնուած ատյոդ և չորախոհուած յանցապառումները կրակի պետք է տրուին...

Անցեալգիւղիօրէն վերջ պէտք է արուի պատասխանութեան, պատասխանութեան և պատասվաճառքի։ Ազգային կեանքէն «ասֆալտ»յապառումի հետեւանքով կրաւորականութեան գիրկը ընտուած արատասիմանեան արժէքները պետք են հրատիրուիլ իրենց ազգային արբազան պարտականութիւններու կատարելու։

Այս պայմաններու մէջ է միայն որ նախկին փետայինները կուսակցութիւնը կը վերանորոգեն։

Ու վերակենդանանալով՝ կը դառնայ գրական գործօն մը, ոգիւքի կեանքին մէջ կը վերհաստատէ կորսնցուցած վարկը։

Եւ նման պարագային միայն՝ դաշնակցական կեանքը կը խաղայ։ Մէն մի հայ կը վճարէ իր բարոյա—նիւթական տուրքը. օրինապահութիւնն ու կարգապահութիւնը կը տիրապետեն, և ինքնաբերաբար կը չեզոքացուին արկածախնդիրները։

Բայց մենք, հակառակ մեր բարեկամիցդութեան, յանձնես ենք՝ Հ.Մ.Ը.Մ.-ը կուսակցականացուցած կուսակցութեան նըկատմամբ։

Հ.Յ.Դ.-ն կարելի չէ վերանորոգել. որովհետեւ անվերանորոգելի վիճակի մը հասած է։ Հնարաւոր չէ Հ.Յ.Դ.-ի վերակենդանացումը, որովհետեւ մահկդնական կուսակցութիւն մըն է դարձած։

Կարելի չէ կարկատել քաղաքական կուսակցութիւն մը, որ զրկուած է իր դէմառոր անդամներէն։

Հ.Յ.Դ.-ն գաղափարապաչտ և անդիմադ մասնաւորական չունի այլեւս։ Այլ միայն՝ նաւակեր վարձկաններ։

Վերջապէս, ուզէք թէ չուզէք, պէտք է հաշտուիք ատ գաղափարին հետ.— Հ.Յ.Դ.-ն կիսադարեայ քաղաքական, ընդհանրական, գիւանագիտական և դիւանագիտական պատմութեան մէջ արձանագրուած է՝ որպէս պարտուած։

Մենք կը թողունք որ ինքն իր մէջ խամրի և ինքն իր մէջ ալ գերեզմանուի։

Լացուցին՝ պիտի լանք։ Ո՛չ մեռ ունինք և ոչ ալ խնդիր։ Ոչ արցունք ունինք և ոչ ալ սուգ։

Մենք այս չորրորդական կանգէն առնելիքնիս առած, և անոր տալիքնիս ալ տուած ենք.

— Ապրիլ 24... և հայրենադարձութ...

Մենք այլեւս կ'ուզենք լսել մեր հայրենի կանչը՝ «Սիրուն երեւան...»ը, որ ո՛չ քաղաքական է և ոչ կուսակցական... այլ միայն գեղրդուրանք ու միայն հաւատք..., որուն կարօտովը անիրաւուած սերունդներս՝ 1921-էն ի վեր խանձեցանք։ Զկայ սրեւէ մարդկային օրէնք, որ Հայ Մայրութեան կոչը անլսելի դարձնէ... Զկայ սրեւէ մարդկային օրէնք, որ Հայը զրկէ իր անձեռնմխելի իրաւունքներէն։

«Քառասնամեայն» դէմ մեր ունեցած պայրոյթը խորասուզութեան վերածուած է այժմ։

Դաշնակ գործակերպի երդնգներուն քաջածանօթ ենք. մենք պատրաստ չենք քաղաքական դասեր առնելու այնպիսի ճճմարտնականներէ, որոնք վերցիսնի անուան քանատիղծութիւններ կը ձօնեն. ձօն մը՝ որ համարժէք է Հայրենիքի ուրացման։

* * *

Սփիւռքը ո՛չ քաղաքական գործօն է, ոչ ալ յեղափոխական։ Սփիւռքը հայ պատմականութիւն չէ։ Ապագայանալումի աչխատանքէն դուրս արտասահմանի հայութիւնը անելիք չունի...

Ազգիս նորքին վերանորոգչական չարժումներուն մէջ մարմնակերպանքը, սկաուտութիւնը, ֆիզիքական դաստիարակութիւնը դեր մը խաղացած են։

1918—1921-ին, Պոլսոյ Հ.Մ.Ը.Մ.-ի այս ուղղութեամբ կատարած փորձը սքանչելի արդիւնքներ տուած է։

Կարելի է և ճշմարտուր է հայ մարմնակերպական չարժումը արմատապէս նորոգել, մէկ պայմանաւ՝

Ազգիս աստուածապարգեւ ճօր՝ Հայկի եւ պատուոյս վրայ կ'երդնուիմ ըլլալ հաւատարիմ Աստուծոյս եւ ծառայել Հայրենիքիս։

Քաղաքականութիւն, անհատական թէ հասարակական հասարակութիւն — նախատիրութիւններ չկան այս բառերուն մէջ։ Գէթ մէկ անդամուան համար, առանց ազմուկի և ժխորի, խօսքը գործով փոխարինենք։

Կուս. Հ.Մ.Ը.Մ.-ով կամ առանց կուս. Հ.Մ.Ը.Մ.-ի՝ պատ-

բաստեղնք հայ մարմնակրթական չարժման վերակենդանութեան ծրագիր մը։

Իմ կողմէ կ'առաջարկեմ.—

ա) Մայրաքաղաքիս մէջ հիմքը դնել հայ մարմնամարզական համադաշնակցութեան մը՝ Հ.Ե.Ը.-ի, Հ.Մ.Մ.-ի, Սևեռնի և Բագրամեանի գործակցութեամբ, և չուտ կարճ կանոնագրութիւնով մը։

Բ) Հ.Բ.Ը.Մ.-ի հովանաւորութեան տակ, կամ անոր կից, բանալ մարզա—սկաուտական երկամեայ դիչերային դպրոց մը, պատրաստելու համար մասնագէտ սկաուտապետ—մարզիչները։

գ) Որդեգրել ազգային մարմնակրթանքի վերջնական մեթոտ մը, որ կը պատչաճի մեր իմացական, հոգեկան, բարոյա—ֆիզիքական կարիքներուն։

դ) Գործակցութեան հրաւիրել անդուլա թևերուս թէ մասնագէտ մարզիչները։

Հայրենակի՛ց, մենք չուտ ուժի դժնդակ պայմաններու մէջ ձեռնարկեցինք սերունդի հոգե-բարոյա-ֆիզիքական դաստիարակութեան։

Նստեցէք, գրի առէք հայ մարզիկները զօրակոչելու հրաւիրագիրը։ Առաջինը պիտի ըլլամ պատասխանելու ձեր զօրակոչին, հնազանդելու ձեր հրամանին՝ իբրև պարզ զինուոր մը։

Աւելին, ձեր տրամադրութեան տակ պիտի դնեմ իմ մասնագիտական համեստ հմտութիւնը։

Սերունդը մէկտեղելու նախատրամ մը ըրէք։ Պիտի տեսնէք թէ որքիչ հայկազնեան պիտի մէկտեղուին։

Այն տեղն միայն՝ պիտի ունենանք մէկի դէմ տասը մասնագէտ մարզիչներ, և՛ մարզասուն, և՛ մարզադաչտ... և մանաւանդ, հայ հանրութեան բարոյա-նիւթական անհամեմատ քաջալերութիւնը։

Այսպէս ճանչցայ ես իմ զմայլելի ժողովուրդ Հայոցն ու իր առիւծասիրտ կորիւնները։ Զինադուլ է։

Զինաթափ չենք, սակայն։

Ձամբայ ելէք, մինակ չէ՛ք...։

Դէպի գո՛րծ, դէպի հայրենանուէր աշխատանք՝ առանց վրանուամի և ճանկառուքներու, առանց «վերին մարմնոյ» հրանոթին և այլազան միառուքներու։

ԵՐԵԻԱՆԸ ՁԵՌՔԷ ՓԱԽԱ՞Ի...
ԱՆԹԻԼԻԱՍԸ ԹՈՂ ԸԼԼԱՅ...

Կիսադարեայ առաջին օրէն, լրագրա-քաղաքական աննախընթաց նոր արչաւ մը սկսած էր բոլոր գաղութներուն մէջ։

Սասւգիւ, 1950-էն ի վեր, գրեթէ ամէն օր դաչնակ պիւրոյական մամուլը միևնոյն ոճով, ճաչակով ու բովանդակութեամբ կը ծամէ և կը ծամծմէ հինցած բայց կարկոնուած նոր նիւթ մը՝ տրագօրէն և վերջնականապէս պատակելու և կատարակելու համար Արեւմտահայ Սփիւռքը։

Սիմէոն—Որդ—Թաբբին—Նաւասարդ քառեակը, իր քառնակ մը Արեւմտահայ ուղեկարոյց քաղաքակիրներու համագործակցութեամբ, գործնապէս կը ձգտի այսօր՝

ա) կազմալուծել Հայ Առաքելական եկեղեցին՝ կաչկանդելով, կաչառելով և կալանաւորելով նորընծայ և անփորձ եկեղեցական դասը Անթիլիասի։

բ) Գաղութներու մէջ վարել ահ ու սարսափի քաղաքականութիւն մը, Տեղական իշխանութեանց կատակածելի տարր ներկայացնել չեզոք և տնկուսակցական հայութիւնը, որպէսզի կարենան պարտադրել իրենց ազգատեաց կամքը։

գ) Տիրանալ Սփիւռքի բոլոր ազգային հիմնարկներուն և «դաչնականացնել» զանոնք։

Իր իսկ խորքին մէջ, ի՞նչ բան նախատրագրած է Պիւրոյքառեակը։

ՁԱ՞ՆԳ...

Նախ թշնամացնել Մայր Հայրենիքը Սփիւռքին ու Սփիւռքը՝ Մայր Հայրենիքին հետ։

Երկրորդ հանգրուան։

ՁԱ՞ՆԳ...

Ցաջողութեան պարագային, գաղութներու մէջ հիմը դնել նոր, բազմանդի ազգի մը՝ օտարատեսան պետական կազմով, ապա Անթիլիասի կաթոդիկոսարանն ալ հռչակել այդ նոր խայտաբղետ պետութեան կառավարչատունը։

Երեւանը չեղա՞ւ, ձեռքէ՞ փախաւ... Ի՞նչ փոյթ, Անթիլիա՛սը թող ըլլայ։ Աւաքելականը չեղա՞ւ... Ի՞նչ փոյթ, սթռնադաւանը, հռոմմէադաւանը, «Պօրտ»ականը թող ըլլայ...։

Երրորդ հանգրուան։

Ծիրանալ Ամերիկան դրամատուներու մէջ պահ դրուած Հ.Բ.Ը.Մ.-ի հարստութեան։

Ինչո՞ր չենք ըներ իրականացնելու համար իրենց չիլումիլ նպատակը։

Պարզ է.— Ծանօթ Պիւրան զօրակոչի ենթարկած է յատկապէս պատրաստուած և ձայնապնակի վերածուած տասնեակ մը վարձկան խառնակիչներ։ Այսպէս, ազդանշանի մը վրայ, «Լազօղլի» մարքա ձայնապնակը կը սկսի իր վժլատութիւնները։ Անոր կը յաջորդեն «Չիլիկիա օղլի» մարքա ձայնապնակին բզզիւնները։

Հազիւ ասպետած այս պաղպաղուր, դղմանամ ձայնագիրներուն գլուխ արդուկող վժլատութիւնները, ճարճատիւնները՝ հրէշտակաւան և նախկին երիտասարդ Թուրքերու սիրոյն ու մասնաւորաբար չաղախուած ու կակուղած դաշնակ լրագրութեան կափմամարաիկները կը սկսին իրենց հրապարակագրական «ռիկ»ախաղին։

Սկլանիկի մէջ թլփատուած, կիմիւլճինացի անվերնատուն կափմամարաիկին կը յաջորդէ այժմ, բոլորովին վերնատաղարկ, պարտութիւններու տակ կքած, Ցեղին Թիւ 1 անհաչուելուս մեղապարտը՝ Հայաստանի Հանրապետութեան երբեմնի «նախարարապետը»։

Ասոնցմէ ետք, հերթով կու գայ Լոյս քաղաքի ոդբասացը, որ իր լալահառաչ նախագահ-վարպետի հետեւզականութեամբ կ'ողբայ, արցունքներ կը թափէ ցեղին անցեալ, ներկայ և ապագայ կարուսանելուն վրայ։

Ոդ Սպանդապետը, մէջ ընդ մէջ, և ամենուրեք, իր ապագայ յաղթանակին մեծութիւնը կը նախերգէ։ Ու ինքն իր վրայ հիանալով կը հիանայ ու կը մարմրի...

Ամենավերջին խօսողը կ'ըլլայ միշա ՋՈՄ-ը գերեզմանող «ԵՍ-ԵՍ»ը, համայնագէտ և դերնայ... մեծահանճա՞ր գրագէտը, որ յաճախ արցունք թափելով կը պատմէ՝

«Հայե՛ր, սիրեցէ՛ք զմիմեանս. տակացէ՛ք...» «Mos է գառուցը»...։

Ասոնցմէ ամէն մէկը ունի իր ինքնուրոյն մասնագիտութիւնը։

Այսպէս.

Մէկը կը սպառնայ։ Ուրիշ մը կը փորձէ փարիսեցիօրէն առաջինին յառաջացուցած հակազդեցութիւնը դոյզն ինչ մեղմացնել։ Երրորդ մը կը ջանայ հայ հանրային կարծիքը պղտորել-չեզոքացնել։ Իսկ չորրորդին սրբազան պարտականութիւնն է Հայ Ցեղափոխական Սուրբ Դարձի հաչուոյն, և իպահաւ՝ լրտեսել, զրպարտել, մատնել։

Հինգերորդը՝ դաշնակավայել կը փախէ թոյն և մաղձ։

Վեցերորդը՝ ետք գլխանի օձի գալարումներով՝ կը հայհոյէ, կ'անուանարկէ, կը նախատէ...

Եօթներորդը՝ կը գոռամարտի։

Ութերորդը՝ կը կափամարտի։

Իններորդը՝ կը մարդաբէանա՞յ...։

Ինչը «ասաւնա»նոց լրտեսական այս ռինկախաղը, խառամքով ժապաւինուած, առանց ընդմիջումի կը յաղկեզուի 36×365 օրերէ ի վեր, անփոփոխ առանց գոյներու և պատկերներու տեղափոխութեան կամ վերադասաւորութեան։

Հ.Յ.Դ.-ն հիմնովին ձեւափոխուելով դարձեր է պիւրոյ-միաւորութիւն մը, արդիւնքով քաղաքա-յեղափոխական նորանոր լծակներ, վերջնականապէս կորնչցնելով իր լծորդութիւնն ու հատառութիւնը, պատանքելով հայ յեղափոխականի իր երբեմնի առաքինութիւնները։

Կանգ առի Մարհեցոյ գրիչս կտրելէ։ Բայց, ակամայ դարձեալ խորասուզուեցայ դաշնակ լրագրական «արխիւ»ին մէջ։

«Ապդակ»ին 1955 Յունիսի յաջորդական տասը թիւերուն մէջ, Զիլինկիր օղլիի երկարաւարտ թմրաւածաչարքը քանիցս կարդալէ յետոյ՝ ակամայ պատրաստուեցայ չարունակել փնտրտուքներս՝ դաշնակ մամուլի լաբիւրինթոսին մէջ։

Օրերով թղթատեցի հայ նորագոյն «ֆէտայի»ներու լրագրական աշխատասիրութիւնները։ Ուրի՞շ բանի մը աչխատէին ու հացերնին հելալ, հելալ վաստկէին նե՛ էջ՞ը ըլլար։

Ի գերեւ ելան իմ բոլոր ճիգերս՝ երեւան հանելու համար անկեղծ յեղափոխականի գրիչ մը, որ իրապէս ինծի յիշեցնէր ճշմարիտ գաղափարախօս մը։ այսինքն այն ազնիւ մասնագրականը, որ առանօք կ'ալեկոծէր ու կը փոթորկէր Հայ-Մարդուն ՆԵՐՔԻՆԸ՝ պատրաստելով զայն ապագայ հասարակական նորաճուժներու և վերելքներու։

Զո՞ղ...

Առանց բացառութեան ո՛ր էջը որ դարձուցի ականատես եղայ հակակշռի չենթարկուած, մարդկային բանականութենէն դատարկուած հրեշային միտում-դատումներու։

66 ՏԱՐԻ Ի ՎԵՐ
ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ՉԻ ԺՊՏԻՐ

Մենք կը խորհինք թէ երկրագունտի որեւէ մէկ մասին մէջ մարդ արարածն ունենալով հանդերձ իր մասնայատուկ տեղը՝ անհատական թէ հանրային կեանքին մէջ, ունի նաեւ իր չափը, կշիռը և սահմանները։

Օրէնքներու դերն ու նպատակն է հսկել մարդ անհատի հաւաքական կեանքի մէջ ունեցած գործունէութեանց սահմաններուն վրայ։

Ջա՜նգ...։ Արդ մենք կը խորհինք թէ Հ.Ց.Դ..ն և մասնաւորապէս անոր ղեկավարները, չատոնց չեղած են Արեւմտահայ կեանքին հանդէպ իրենց գծած սահմաններէն։

66 տարուան անջնջելի, ծծխագոյն քաղաքական և կուսակցական պատմութիւն մը կայ։ Կայ և Սիւրէյքի իրականութիւնը, որ առանց խոչորացոյց կամ հեռադիտակ մը գործածելու կարելի է լա՛ւ տեսնել ու չօշափել։

Ջա՜նգ...։ Իրականութիւն է որ 66 տարիներէ ի վեր Արեւմտահայութիւնը չի ժպտիր։

Ջա՜նգ...։ 66 տարիներէ ի վեր փաստօրէն Արեւմտահայութիւնը եղերայրակցած է ծով դառնութեանց և դժբախտութիւններու հետ։

Այնքան հաշտուած ենք այս գաղափարին հետ որ չենք իսկ մտածեր որեւէ գնով վերջ տալ մեզի պարտադրուած դժբախտութիւններուն և յանդգնիլ քիչ մը ժպտիլ։

կը գոհանանք՝ «չարքաշ և տոկուն ենք» ըսելով, փոխանակ խոստովանելու թէ ազգային հաւաքական կեանքին մէջ ծոյլ ենք, հեղգ ենք և անոգեյայր, կամ՝ Գիւրոյի լրագրական սադրալից ներգործութեան տակ՝ մոռճինացած-անմարդկայնացած ենք։

Ջա՜նգ...

— Մեզ կը կոտորեն՝ օտարը կը դատապարտենք։

— կը տարագրեն՝ եղածը կը վերագրեն միջազգային տընտեսական լարուածութեանց։

— Մեր լեռներէն մեզ պակելով բռնութեամբ գաղթել կը պարտադրեն՝ կրկին մեզմէ դուրս կը փնտռենք պատճառները։

Հայ աչխարհը լքեցինք, դատարկեցինք ու հեռացանք՝

1850—1914 ի չրջանին, ու մեր դատալքութիւնն ու պարտազանցութիւնը նորէն օտարին վերագրեցինք։

Հազիւ տուն-տեղ եղած՝ անգամ մը եւս անջատուեցանք՝ կռնակ դարձնելով մեր իսկ հաւաքական չահերուն։

Ծանցաւո՞րը... Միչտ նոյն խորհրդաւոր, մչտակա՛յ օտարը։

— 66 տարուան ընթացքին քաղաքութիւնը չունեցանք մեր կտրած ճամբան իր ճակատէն դիտելու։

— Երբեք միտք չբերինք քննելու մեր յաւիտենական թափառաչրջութեան քայքայիչ պատճառները։

— Ազգովին արիւթիւնը չունեցանք հրապարակ բերելու մեր հաւաքական սխալները, պակասութիւններն ու տկարութիւնները, և քաղաքացիական պարտականութեամբ ու պարկեչտութեամբ չնդրկեցինք զանոնք։

— Համակերպեցանք և ախմախարբէն հաչտուեցանք անխուսափելի կարծուած իրականութեան հետ։

— Ազգային բարոյական տագաքնութիւններու կարգը դասեցինք վէճն ու կռիւը, տեւողութիւնն ու հայհոյանքը, եղբայրասպանութիւնն ու տեւողութիւնը, կաչառակերութիւնն ու խառնակչութիւնը։

— Վերջին 66 տարիներու ընթացքին երբեք խորհուրդ չբերինք գտնելու այն եօթ-գլխանի օձերը, որոնք կ'անճիտին համազգային միասնականութիւնը և անհատական ազատութեան ու անհանդուրժողութեան սերմեր կը ցանեն։ Որոնք, հայրը՝ իր զաւկին, զաւակը՝ իր հօր դէմ կը գինեն, ամուսինը՝ իր կնոջ, կինը՝ իր ամուսնոյն դէմ կը լարեն։ Որոնք կը չարափոխեն Հայ բարոյականն ու նկարագիրը և, օր ցերեկով, անպատկառօրէն կը սրբապղծեն մեր աւանդութիւններն ու նուիրականութիւնները։

Առանց կրակի մասխ չ'ըլլար, կ'ըսեն։

Ո՞վ է ուրիմն, որ կը փորձէ ականել Հայ Առաքելական եկեղեցին և այդպէսով ալ՝ հանուր Հայութիւնը։

Ո՞վ կը փորձէ պարտադրել մեզի խզելու մեր հոգեւոր կապը՝ 1650-ամեայ Ս. Էջմիածնին հետ։ Եւ խզումը իրականացնելու պարագային ի՞նչ կ'առաջարկեն, իբրեւ փոխարինութիւն։ Եւ ո՞ր հաստելու համար։

Ո՞վ է որ ապառնալիքով, կամ ուրիչ անխոստովանելի մի-

Ջոցներով կը կաչկանդէ ատրպատա թէ բարձրատիճան ազգային կղերականութիւնը։

Ինչո՞ւ կը մղին մեզ դաւանուրաց դառնալու և ուծանալու Ս. Էջմիածնէն։ Այլ քառավ, մերն եղող Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆՆ ուրանալ և հնազանդիլ օտարներու հոգեւոր հրահանգներո՞ւն։

Ինչո՞ւ Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ զաւակները առուծախի նիւթ կը դարձնեն դաւանական չուկաներու մէջ։

Ինչո՞ւ հետզհետէ կը նօսրանայ Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ կղերական դասը։

Ինչո՞ւ արքանկայիչատակ Գէորգ Զ. կաթողիկոսի համահայկական սուգին՝ դաշնակ դարձնակալ մամուլը թշնամական դիրք բռնեց և գէթ մի քանի օրուան համար չդիմեց իր թերքահոտ բերանն ու տաճկավայել դրիչը։

Ո՞վ է որ կը ճգնի հայ կեանքէն մեկուսացնել մասնաւորապէս տարագիր արեւմտահայութիւնն արբ ուսանող-ուսանողուհիները, հիւանդ անկարները, արկածեալներուն ճչմարիտ ու միանակ պաշտպան հանդիսացող Հ.Բ.Ը.Մ.-ը։

Ո՞վ է որ կը չանայ տիրանալ անոր գրամագլուխ-կառոյցներուն։

Ո՞վ է որ կը փորձէ կաւսակցականացնել հայկականութիւնն և ցեղապահպանումի արբաղան ճամբաներն եղող մեր Ազգային վարժարանները։

Ինչո՞ւ Հ.Յ.Դ.-ի հին մասնաւորակոն սերունդը հետզհետէ կը լքէ կաւսակցական չարքերը. և ինչո՞ւ ամենավերջին երկու սերունդներու համալսարանական երիտասարդները ո՛չ միայն կը զգուշանան դաշնակ չարքերուն մէջ մտնելէ այլ եւ ազգային ընկերահասարակական կեանքին երես դարձուցած են։

Ինչո՞ւ հարիւրներով կը հեռանան կամ հեռացուին Հ. Յ. Դ.-ի չարքերէն և իմանալու վասպուրականցի, մշեցի, սասունցի և կարնեցի կաւսակցականներ։ Դժուարանո՞ւմ կը նկատուին...

Ինչո՞ւ յամրօրէն, բայց զգալիօրէն կը պակսի անցեալի հայ մտքի պատուական մշակներուն թիւը։

Ինչո՞ւ կարելի չ'ըլլար եղեր կազմել կեդրոնական Ուսումնական Խորհուրդ մը։

Ինչո՞ւ Ազգային վարժարաններուն թէ թիւը և թէ աշակերտներուն քանակը ատիճանական նուազում մը ցոյց կու

տայ։ Եւ առաւելապէս ինչո՞ւ, միեւնոյն ատեն, տարուէ տարի կը բազմանան Հայ յարանուանական–աղանդաւորական վարժարաններու և աշակերտներու թիւը։

Ինչո՞ւ թոգամահ ըրին Սփիւռքի Հայկականութեան զոյգ կարիզները՝ ՁՈՄՆ ՈՒ ՅԵՂԱԿՐՕՆՆԵՐԸ։

Ինչո՞ւ հազարամեակ ազգանք նիւթելով առեւանգեցին ու ցեղօրեն արիւնաքամ ըրին Հ.Մ.Ը.Մ.-ը։

Ինչո՞ւ մեր մշակութային, բարեսիրական և հայրենասիրական միութիւնները կը ճիւղաւորուին, կը լլրճին ու կը կազմալուծուին։

Ինչո՞ւ հետզհետէ հայ գրական և գիտական արժէքներ, արուեստագէտներ կը լքեն սփիւռքահայ կեանքը՝ դանելով-գարչելով։

Ինչո՞ւ, նոր սերունդը ժամանակէն առաջ կը խամրի ու կը ծերանայ։ Այս առիղձուածն ի՞նչ պիտի ընենք։ կարելի՞ է, մխթէ, տեսնել, անցնիլ ու երթալ...։

Ինչո՞ւ հնարաւոր չ'ըլլար Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ, Ազգ. վարժարանի և Հայ ընտանիքի պահպանութեան չուրջ համահայկական իրերահասկացողութեան մը գալ։

Ինչո՞ւ անընդհատ կը խօսուի ցեղապահպանումի և ազգահաւաքումի չուրջ, և ոչ ոք կը համարձակի գործնական քայլ մը առնել այս ուղղութեամբ։

Վերջապէս ինչո՞ւ և ո՞վ է որ մէկ միլիոնի հասնող արեւմտահայ վերապրողներու սրտին իսկ կենսական ճակատներուն վրայ կը դրոշմէ քազաքական կասկածելիութեան սրիւնոտ կնիքը։

Որո՞ւ հաշուոյն կամ որո՞ւ կառոյն է որ կը կատարուի իրր թէ քազաքական այս նոզկալի սադրանքները։

Գաղափարական հիմք ունի՞ն Սփիւռքի վէճերը կամ գաստիարակիչ—հայակրթիչ—ազգակրթի՞չ է համազգային իրերակեցութիւնը։

36 տարիներէ ի վեր, ինչո՞ւ ամենափոքր ճիգ մը իսկ չթափուեցաւ սանձելով ցեղասպան արատաստութիւնները, ազգային ինքնամփոփումի-ինքնաճանաչումի-ինքնաորբագրութեան փորձ մը կատարելու համար։

Մինչդեռ, քիչ մը անդին, Արարատեան դաշտին մէջ, պատկերը նո՞յնն է։

ՋԱ՜ՆԳ՜՜՜ Զ՜՜Ա՜՜՜Ա՜՜՜Ա՜՜՜ՆԳ՜՜՜

Մօտ երկու և կէս միլիոն ցեզակիցներ դիւրաբար ապրագուռած, միակամօրէն, համագործակցաբար, անձայն ու անաղմուկ, նոր ազգ մը կը կերտեն, իրենց ազգային ինքնատպութիւնը կը պահեն, թէ՛ կը վերաշինեն, թէ՛ կ'արտադրեն, թէ՛ կը առիգծագործեն և թէ՛ միևնոյն ատեն, կը պատիչեն կըճը՜՜՜ կըճը նոր հայրենիք մը։

Իսկ մեր մօտ, ազատ ամբողջական երկիրներուն մէջ, թոյլ կու տանք որ քանանակ մը քաղաքական վատահամբաւ արկածախնդիրներ, վաղեմի չարագործներ, դիւահիչ ազդանիներու նման թռան մեր գլխուն վրայ, չարժին սճրապարտօրէն և մեզ անպատիժ։

ՋԱ՜ՆԳ՜՜՜

— *Համազգային այս եղերերգութիւնը 36 տարիներէ իվեր կը չարունակուի մէկ միլիոնի հասնող թմրած-մորթինացած ազերամահայերուն մօտ։*

ՋԱ՜ՆԳ՜՜՜

— *36 տարիներէ ի վեր ընդհանուր երկչոտութիւն մը, վհերոտութիւն մը պատանքեր է մեզ։*

Ոչ մեկ ճիգ կ'բնենք վերջ տալու համազգային այս ողբերգութեան։ Շատ-շատ մեր ատն անկիւններուն մէջ ամքած՝ կը բաւականանանք քչիկ մը գանգատելով, ճռտալով-ճչալով, խախտա ընդվզումներ յայտնաբերելով, կամ սեղմ ու փակ չրջանակներու մէջ ապատատնած՝ զայրոյթ մը պոռթկալով, միչտ ատոր անոր վրայ բեռցնելով պիւրոյ-քաւեակին և անոնց ապատակներու փլուզիչ «մոնտաթ»ին պատասխանատուութիւնը։

ՋԱ՜ՆԳ՜՜՜ Զ՜՜Ա՜՜՜Ա՜՜՜Ա՜՜՜ՆԳ՜՜՜ Զ՜՜Ա՜՜Ա՜՜՜ՆԳ՜՜՜

Մենք կը խորհինք որ ժամանակն եկած է վերջ դնելու ազերամահայերու ազգային ներքին կեանքը 66 տարիներէ իվեր կազմալուծել փորձող պիւրոյ-մենատէրերու ցեղասպան աշխատանքին։

ՀԵՐԻՒ ՈՐՔԱՆ ԿՌՈՒԵՑԱՆՔ

Անմահ Թէքէեան իր մէկ անտիպ դրութեան մէջ կը պարզէ հետեւեալ տեսակէտը.—

«Շատեր դեռ ըմբռնած չեն թիւին այժը և կարեւորութիւնները։ Ապրիլ ինքզինքին համար, միմիայն ինքզինքին, արժէքը ճչդել ու իրականացնել առանձին՝ հետզհետէ աւելի անկարելի կը դառնայ։ Պէտք է միանալ, ուժով, անկեղծ կերպով, առանց վերապահութեան, և միացնել բոլոր ճիգերը։ Մինչեւ իսկ ամենէն խիպոխները կրնան փոքրել և կրնան չքնաղութեան հատանակութիւններ ունենալ։ Բայց լաւ հասկցուինք։ Չեմ ըսեր թէ պէտք է մտնել որեւէ ընկերութեան մը մէջ՝ հետապնդելու համար անձնական, աւելին հասարակական նպատակ մը։

«Իրապէս ապրիլ կը նշանակէ վերաքննել ինչ որ մարդկային է, դէմ հասարակական, ներդաշնակին փափաքը, երկարելի ձեռք մը՝ որ միչտ պատրաստ է ընկերանալու, օգնելու, վեր բռնելու։ Միանալ՝ կը նշանակէ հանդիպիլ բարեկամութեան և ոչ թէ չահու գետնին վրայ։ Անո՛նց համար որ կ'ուզեն գործել, անոնց համար որ կարող են պատասխանատուութիւններ առանձնել, կո՞յ աւելի ազատար գեր մը քան կազմակերպիչի, ղեկավարի գերը։

«Օ՛ն, նետուինք գործունէութեան մէջ, խմբենք մեր չարքը բարեկամներ և պիտի տեսնենք թէ ի՜նչպէս կրնայ տնտեսագործելին դիւրին ըլլալ»։

Չենք պիտեր թէ ե՞րբ և ի՞նչ ատիճ հանդուցեալ վահան Թէքէեան գրի առած է վերի տողերը։ Բայց տարակոյս չունինք թէ Թէքէեանի խօսքերը այսօր իսկ կը պահեն իրենց չահեկան այժմէութիւնը։

Մենք հանդուցեալ Մեծ Հայուն թելադրանքը լսելով, միեւնոյն ատեն ալ ազգային պահանջքէ և կարիքէ մղուած կը ձեռնարկենք այս գիրքի հրատարակութեան բոլոր ափիւռքահայերու իրերահանդիպումն ու իրերահասկացողութիւնը դիւրացնելու մտօք միայն։

Եւ տեսիլ նախ՝

վերաքաղելու, հանգամանօրէն ուսումնասիրելու և ճնշարկելու համար մեր ազգային ներքին ընկերատնտեսարակական կեանքի բոլոր գծերն ու գործօնները։

Ու այդպիսով՝ ստեղծելու համար համազգային ներքին զինադուլ մը և խաղաղ մթնոլորտ մը։

Ապա ստեղծելու համար Հայ մտքի և հոգիի համահայկական Միութիւն մը՝ ազգային ներքին կեանքին մէջ։

Այնուհետեւ գաղութներու մէջ նուիրուելու համար մէկ գաղափարի շուրջ. այսինքն՝ ՑԵՂԱՊԱՀՊԱՆՈՒՄԻ։

Նորէն կը յիշեցնենք։

Մենք չատ ու չատ հեռու ենք քաղաքական ըսուած խաղերէն։ Ո՛չ ալ այդ խաղերը կը հասկնանք, ո՛չ ալ այդ խաղերը խաղցնելու յիմար յաւակնոտութիւնն ունինք։

Ջո՞նգ...

Մենք՝ Սփիւռքի Հայերուս՝ մէկ հատիկ ուղածն է իրարու հետ հասկցուիլ-բացատրուիլ՝ առանց այլ ու ձախ թեքելու եւ սայթաքելու։

Կ'ուզենք ատ փաստել թէ ցեղապահպանումի Սրբազան Գործը — ինչ որ ալ ըլլան մեր ապրած կեանքի պայմանները — անիրագործելի նպատակ մը չէ և բնաւ չի կրնար համարուիլ։

Մենք այս գործին կը ձեռնարկենք անխախտօրէն հաստատելով որ հայ կեանքի մէջ, արեւէ բնական թէ արհեստական խաչընդոտ կարելի է դէն չպրտելով չհղօրացնել, եթէ, անշուշտ, Սփիւռքի Հայերն իրենց հաւաքական կեանքին մէջ փարձեն դէթ մէկ անդամ սրտակից եղբայրներու նման իրարու մօտենալ, իրարու ձեռք երկարել, եթէ պատրաստակամութիւն յայտնեն գիւար բարձրացնելու, իրարու օգնելու, գիւար ճանդուրժելու, իրենց անհատական գաղափարները պարկեշտօրէն ներդաշնակելու հայկականութեան գաղափարին հետ, ու եթէ ըմբռնեն սփիւռքահայ մէկ միլիոնի հոգեկան և բարոյական կառոյցը և անոր ընձեռած անագին ու անսահմանելի կարելիութիւնները։

Կը նեռուինք կարծր ու ապերախտ աշխատանքի մը մէջ, մեր շուրջ խմբուելու համար Հայ-Մարդիկներ՝ անիրագործելի կարծուածն իրագործելի և իրագործեա՛լ ընելու բուռն ու մէկ հատիկ բաղձանքով։

Դիտուած ու հասատատուած է որ ամէն բարոյական չարժում ցնդաբանութեան մը կը կառչի՝ մեղրածորան նշանաբաններով ողողուած։

Մենք արտասահմանի կեանքին մէջ հայ կեանքը վերանորոգելու, Հայ-Մարդը հոգեբուժելու համար՝ նոր գաղափարաբանութիւն մը չէ՛ որ պիտի հրաչակերտենք։

Ինչո՞ւ նորն որոնել, փնտռել, երբ հինը, լաւագոյնը, նորերու նորը, արդէն գոյութիւն ունի։ Յաջորդական երեք կոտակներ ունինք, որոնք տարիներէ իվեր կը մնան անիրագործելի, անտեսուած և կամ կիսակատար ըմբռնուած կտակներ։

Մենք, մեր դիրքի սկիզբին նոյնութեամբ արտագրեցինք երեք օրհնաբե՞ր Հայրապետներու վերաբերեալ ըսացնող սուրբ կտակները.—

Հայոց Հայրիկին կտակը՝ արուած Էջմիածնէն։

Գէորգ Ջ. Մեծապատիւին կտակը՝ արուած Էջմիածնէն։

Գարեգին Ա. վեհին կտակը՝ արուած Անթիլիասէն։

Ամրողջական Հայութիւնն է անոնց կտակակատարը։

Մեր նպատակին ընդհանրութիւնը, ինքնին, կը պարզորոշէ համահայկական գաղափարները, որոնց առաքեալները, քարոզիչները և դրօշակիրները եղան անոնք։

Անոնց հայրաշունչ կտակները կարդալէ ետք, մէն մի ճա՛յ մնացած Հայ առանց դժուարութեան կրնայ համոզուիլ թէ մե՛նք քաղաքական նպատակներ հետապնդելէ շատ հեռու ենք։ Կատարելապէս հեռու։ Մեր մտածումն է, մեր մտահոգումն է, միայն և միայն, իրրեւ բնական մի մասնիկ ազգային Հայութեան, իրականացած տեսնել Սրբազան Հայրապետներու նուիրական կտակները, որոնք, իրենց խորքին ու իմաստով նոյնացած, վերաբերեալ ըսացնող ու լուսաւորող, կենդանի Հայութեան կը պատգամեն՝

— Համահայ միասնութեան և մէկտեղումի,
— Համահայ ժողովրդական լուսաւորութեան,
— Համահայ համագործակցութեան,
— Համահայ բարոյական,
— Համահայ քաղաքացիական պարկեշտութեան,
— Համահայ ճշմարիտ արժէքներու դօրակիչին,
— Համահայ ինքնապաշտպանութեան,
— Հայ մշակոյթի պարպացման,
— Հայ հասարակական-անհատական անհատութեան զօրացման,
— Մայրենի մեղրալիզուի պարպացման,
— Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ հաստատումութեան

վեհ նպատակները։

ԿՏԱԿԱԳԻՐՆԵՐՆԵՐԸ ՈՒ ԿՏԱԿԱԿԱՏԱՐՆԵՐԸ ԴԷՄ ԱՌ ՅԱՆԴԻՄԱՆ

Մենք Ընդհանրական Հայութեան Ատեանին կը ներկայանանք մեր ճշմարիտ, արդար և հայ խօսքով, պայծառատեսութեամբ ու մաքրասրտութեամբ, նախապէս մեր մէջ ապանձնելով հատուածական «թայֆայական» մտածումը, չարը, մառնդութիւնները։

Մենք ոչ միայն քաղաքակիրներ, քրմապաշտներ կամ կռապաշտներ չենք, այլ մենք արդարի և անչեզօքն կը միտինք հատած կամ ցնխոտած քղանցքները բակալ, կաւիղէն կռաքները ջարդ ու փշուր ընել Սփիւռքահայ կեանքին մէջ։

Մենք նիւթական դէնքեր չունինք քղանցքները պատռտելու, կռաքները ջարդ ու փշուր ընելու համար։

Մեր զէնքերն են ու պէտք է մնան՝

— Հայ ցեղային բարոյական Նկարագիրն ու Օրինագիրքը։

Ջո՞նգ...

Ճշդենք պարագայ մըն ալ։

Մենք ազգայրական գրոյցի նստած ենք հայ ազնուագոյն, համեստ ու խոնարհ դատակարգի մարդոց հետ, որոնք կուսակցական խմբաւորումներէ և խնդաւորումներէ զերծ, ազգային կեանքի մէջ, ամէն երեւոյթ, դէպք ու դէմք՝ հայօրէն, մարդկայնօրէն դիտելու և դատելու զմայլելի ազատութիւնը կը վայելեն։

Որոնք, հայ հասարակական կեանքին մէջ, ամէն ինչ, Հայ-Մարդու պէս կը գգան, կը մտածեն ու կ'ըմբռնեն։

Արենակիցնե՛ր, հայրենազրկեալք, հայրենեաց տօնական կարօտը, ազգային ներքին կեանքի մէջ գործուած 36×365 օրերու անիրաւութիւններն ու անարդարութիւնները, կուսակցական մենատիրական կարգերը, ազգային անհատութեան մըսխուելն ու վրան բաց՝ պիւրոյավախել կազդուռնները, անիշխանութիւններն ու անկարգութիւնները, վերջապէս ունեցան իրենց անոպասելի գրական արդիւնքները։

Արտասահմանի Հայը իր և իր յաջորդներուն մօտակայ անհետացումի նախօրեակին՝ ակամայ է մռնչել։

Ցեղին կարիւնները տակաւ կ'արթննան իրենց կերպարանափոխութենէն, և զգալիօրէն կը յայտնեն իրենց ներկայութիւնը ազգային կեանքին մէջ, գրեթէ ամենուրեք։

Մենք անանց արտայայտութիւններն արդէն կը տեսնենք, կը լսենք իրենց ընդվզում-ցասումներն ու արտասուները՝ Լիբանանի, Սիւրիոյ, Եգիպտոսի, Յունաստանի, Ամերիկայի ևայլն երկիրներու մէջ, հազարներով։

Եւ այս աչառած, անժխտելի ճշմարտութիւնը մեզ կը բերէ այն համոզման թէ՝ հակառակ կարգ մը նախկինացած ազգայինններու յոռետեսութեան՝ Սփիւռքը բոլորովին կասուռած չէ։ Թէ՝ այն ինչ որ 36×365 օրերու ընթացքին անկարելի և անիրականալի կր կարծուէր, ԱՅՍՕՐ կրնայ թէ՛ հնարաւոր և թէ՛ իրականալի դառնալ։

Ահա՛ թէ ինչպէս.—

Երբ Հայ-Մարդը, ազգային կեանքին մէջ, իր ներկայութեան անհրաժեշտութիւնը կը զգայ, տարակոյս չկայ թէ իր ազնիւ և Հայ-Մարդու հոգեկրօն և բնազդային խառնուրդը կատարած կ'ըլլայ արդէն։

Իր քաղաքական պարկեշտութեամբ, անկեղծութեամբ ու հանդուրժողութեամբ, ան պինդ արտագրուած կ'ըլլայ, նախ քան իսկ Արեւմտահայ Մնացորդի ցեղապահման սրբազան գործին։

Եւ մենք, նորազարթ հայ քաղաքացիին արտարուխ խառնուրդին կը հաւատանք մեծապէս. զի տարակոյս չունինք որ անկեղծ հայ խօսող մը, անկեղծ է միեւնոյն ատեն թէ՛ ուրիշներուն և թէ՛ իր անձին հանդէպ։ Եւ երբ անկեղծութիւնը կը դառնայ հայ կեանքի մէջ տիրապետող Ոգին, մենք կրնանք առանց վարանումի հաւաստել թէ արտասահմանի Հայ-Մարդը ամենաճշմարտապէս կը դառնայ ստեղծագործ, մաքրախոս ու պարտաճանաչ։

Այս ցանկութիւնները անտարակոյս որ ճամբան կը բռնեն ցեղային փրկութեան ու տեւականացումին, բան մը՝ որ աւելի քան 65 տարիներէ ի վեր զսպ մնալը քաղաքական, դիւանագիտական, յոգեփոխական և պինդարարական ուղիներով փորձեցինք և միշտ ալ ձախողեցանք։

Ջո՞նգ...

Սփիւռքահայ ներքին տգիտարարութիւնները, անկարգութիւնները, անկարգապահութիւնները, անչարժութիւնը և համազգային կեանքի ընդհանուր կազմալուծումը պէտք է որ իր

վերջոյ կանգ առնէ։

Մենք կը հաւատանք թէ Հայ-Մարդուն դրական ներկայութիւնը — զոր այլեւս պէտք է նկատուն ստացուած արդիւնք մը — կարելի պիտի դարձնէ, այժմ, հայ ցեղին թափառն ու անծանօթ այժերու և արժէքներուն մէջ իրենուժը, յայտնաբերիչը և մանաւանդ գործունէութիւնը՝ Արեւմտահայ զանգուածին տնտեսական ապառնացող մօտաւոր բնաջնջումի վտանգը կասեցնելու, չեզոքացնելու համար։ Միեւնոյն ատեն՝ սրբագրելու համար մեր համազգային թերութիւնները, մեղմացնելու համար մեր 36 տարուան յաւատառութեան ալիքներու գառնութիւնը, վերակազմելու համար Սփիւռքի մեր ընկերա-հասարակական կեանքը և վերջնականապէս հեռացնելու համար կուսակցութեանց կամ կուսակցամոլութեան չարացուցած հայորդիները։

Աւելի պարզ ու յստակ կերպով, թող թոյլ տրուի քացայայտօրէն ըսելու թէ՝

— Պիւրոյի ծննդեան թուականէն ի վեր քաղաքականութիւնը փարձեցինք։

— 66 տարի մեր կեանքը քարշ տուինք դևռնաւիծի նման յորաժ ամ քաղաքական տարազ փոխելով։

— կուսակցական Հայ-Մարդուն հոյրինական ծառայութիւնը՝ խմբաւորումներու և քրմապետներու սպաս դրինք։

Բիւզանդական աճով իմաստակութիւններու տանը չէ այլեւս։

Ժամանակն է որ մեր ծուլացած և ժանգոտած միտքերը քիչ մը թափ տանք։

Անգամ մըն ալ ձայնաւոր կրկնենք, ձայնարձակ կրկնենք՝

Ջա՜նգ...

Առանց ճանչնալու երկիրը, հոն տարբ ժողովուրդի տնտեսական պայմանները, հոգեվիճակը, չրջապատը, միջազգային քաղաքական մրցակցութիւնները, ազգամիջեան և դաւանական քինախնդրութիւնները, Թուրքիոյ և Պարսկաստանի լեզուներուն անտեղեակ, օրուան պետական մարիչներու քաղաքագիտական համաութեան չափանիշին անծանօթ, պետականութեան ըմբռնումին անհոգոտը, անվարչագէտ և յաւակնոտ, ուզիղ 66 տարիներէ ի վեր մեզ ԿՐ ԼԱՑՆԵՆ, ԿԱՑՐԱՑՆԵՆ, ԿՈՐԱՑՆԵՆ...

Ազգերու քաղաքական-ընկերային պատմութեան մէջ, անհրաժեշտ կերեւոյթ է որ սերունդ մը կամ քաղաքական կուսակցական զինակոչութիւն մը, ընդհանրական քաղաքա-դիւանագիտական պարտութիւններ կրելէ ետք, չարունակէ իր գոյութիւնը և յանդգնի կառչիլ ուղիլ իր զինակոչի դերին։

Միայն մեր մէջն է որ այդպիսի հակաբնական բաներ կըրնան տեղի ունենալ։

Մենք այս կէտերուն մէջ պիտի չքննենք 1900—1956 զինակոչ կուսակցական սերունդին յանցանքներն ու մեղքերը, որոնց անհատական պարտութիւններուն պատճառները։

Մեր գիտցածը, հասկցածը և տեսածը այն է, որ 1900—1965ի զինակոչ սերունդը իր առաքելութեանը մէջ ձախողած պարտուած է։

Բայց մենք արդարօրէն այս սիւնակներուն մէջ պիտի պահանջենք ձախողած-պարտուածներու վերջնական մեկնումը և անոնց փոխարինումը տարեկիր՝ նոր և թարմ ուժերով։

Այս է միայն, և կրնայ ըլլալ մեր առնական ու արդար յանկութիւնն ու պահանջը։ Ըսենք բնական պահանջն ու իրաւունքը։

Հարկ է ըմբռնել, հաստատել և զգալ թէ 1900-էն ասդին սերունդէ սերունդ փոխանցում մը կատարուած չէ։

Հարկ է նոյնպէս տեսնել ու համոզել, գիտնալ ու զգալ՝ թէ Սփիւռքը այսօր պատմական ծանրակչիռ պատասխանատուութեան մը առջեւ կը գտնուի։

Հաստատենք և յիշենք որ 1900-ին ծնող սերունդը, որ այսօր 50—56 տարեկան է, իր յաջորդին փոխանցելիք հաշուեկշիռ մը չունի։ Հետեւաբար անթակայ է իր յաջորդի հատանական անկեղծին։

Ջա՜նգ...

Նորէն հաստատենք և յիշեցնենք թէ՝

1900 թուականէն ի վեր, լեռնակուտակ ապրումային ներքին վերքերն անխնամ թողած՝ մեզ չատ փիչ հետաքրքրող ճղճիմ ու անպէտ նիւթերով մեր հասարակական կեանքը դրազեցուցինք, թունաւորեցինք։

Գործել՝ առանց պահ մը մեր ընկերային վիճակին քաղաքական կեանքի-կոյքի անորոշութեան վրայ անդրադառնալու, առանց մեր հասարական ու անհատական անհանգստութիւնը բարեխառնելու և առանց մեր ազգային ներքին կեանքը կանոնաւորե-

լու, կայունացնելու՝ ճառեցինք, բարբառեցինք, մրռռեցինք ու սեւագրեցինք։

Փչեցի՞նք ու փչեցի՞նք այլազան «ղրլթայական» իրաւակարգերուն, իրենց անկախութեան առկաւին անարժան անաս ժողովուրդներու ենթադրեալ ազատագրութեանը մասին։

Փա՞ռք Եռվայինն...

Ընկերվարութեան, համկավարութեան յաղթանակներն ապահովելէ, «իմպերիալիզմ»ն ու դրամատիրութիւնը ջախջախելփչրելէ, ազգային ինքնորոշման իրաւունք առանալէ, ազատ անկախ ժողովուրդներու հետ զինակցիլէ, «փաչանալէ», «նոյ»անալէ, քաղաքական «մամնան»ներ դնկուցնիլէ յետոյ, այս պահուս, երբեմն պզ, երբեմն գազջ-ջերմ չիլերու անդուստ պատերազմ մըն է որ կը մղենք, օտար պազատաններու վրայ, ազատագրելու համար... 800 միլիոնի հասնող խորհրդային «սաբոտաժները», 10 միլիոն խորհրդային բանտարկեալները, որոնք կ'երեւի ազիզորմ ճիչերով... ծնկաչոք ու բազկատարած... սեւնակարող ու բազմագլուխ «գաչնակցութեան» համայնատրաւ օգնութիւնը կը հայցեն... կ'ազերսեն...

Դէ՞հ... այս ո՞րքան ալ սարսափելնք ազդ ենք ընել... հահու՞...

Այսպէս ուրեմն, թանկագին հայրենակիցներ, Սիբեռքը, ազգովին ու հոգեպէս խաթարուած, վերջնականապէս աչխարհի չորս ծագերուն վրայ տարաղնուած՝ գործիք է համկավարական կարգերու «ազատութեան», «արդարութեան» եւ «հաւասարութեան» առաջաւոր եւ անյողդողդ դրօշակիրն ու զինակիցը... մարա՞կը...

Լա՞նք... թէ խնդանք...

Եղածը ողբերգութի՞ւն, թէ կատակերգութիւն անուանենք։

Հայ ժողովո՛ւրդ, ան՛ս, գաւէ՛ ու վճռէ, մեր քմմապահներու հայրենասիրութեան եւ հայրենական ծառայութեան ընդհանուր յայտարարը՝ չափանիշը։

Ընդհանուր ազդայ պատմութեան մէջ տեսնուած ու լսուած բա՞ն է որ հալածական ժողովուրդ մը իր հոգերը, իր surstsեր մէկ կողմ թողած ու չպրտած, լոկ միջազգային քաղաքականութիւն, դրամատիրութիւն, բանուորութիւն, ընկերվարութիւն, ֆաչականութիւն, նացիականութիւն, համկավարութիւն խաղցնէ իր գաճաճ ու ազարմելի հոտոտվ... ի՛նք, որ հազիւ նըշմարելի աւազահատիկ մըն է վիթխարի զանգուածներու մէջ, Միջազգային Մեծ Ուղիներու չարքին, կամ կողքին։ Ազգերու պատմութեան մէջ լսուա՞ծ բան է որ նման տկար այժ մը քաղաքականութիւն հալոէ, եւ, բիւր տնդամ հայ կեանքին մէջ փարձուած միջազգային գառնահամ ու անմարսելի «ազատութեան» — «արդարութեան» — «հաւասարութեան» սկզբունքներուն հաւատայ ու խնկարկէ։

Այս ընդհանուր ու յարատեւ հրապարակային աղմկարարութիւնն ու մանկամիկ թմրկահարումը քազում անգամներ մեր Հա՛յ միաքն ենթարկած է զանազան ենթադրութիւններու մանչեցուցիչ լաբիւրինթոսին։

Զա՞նգ...

Մենք վերջ ի վերջոյ հասած ենք այն համոզումին որ մեր ժողովուրդը ներքնապէս ախտուած է, թէ խափանարատութիւնը մեր ազգային հատատուածութիւններու, ընկերատնտեսական կեանքի, նոյնիսկ մեր ընտանեկան օճախներուն մէջ անգամ արմատ նետած է, տեղաւորուած է... գոգցես Հայ Ցեղն աստիճանաբար ու մեթոտիկաբար իմմիսպացութեան մղելու համար։

Եւ այս նորատեղծ զինապարպակումը, զարմանք առթող նոր բան մըն ալ չէ։ Այլ, մեր վերջին վաթսունվեցամեայ քաղաքական, զինուորական, յեղափոխական տուեալներու վրայ անյեղլիօրէն հիմնուած՝ Սեւանիկ երկազգեան անհեթեթ գաչինքի կնքումի օրէն կը սկսի, յստակապէս։

Զգա՞ստ... հայ ընթերցո՛ղ։

Մեր պապերն իրաւամբ ըսած են՝

«Հայուն ճակատագրուած է պող չուրն իսկ փչելով խմել»։

Առաւել քան երբեք հիմա՛ է որ մենք պիտի ըմբռնենք նոյն պապենական խրատին իմաստն ու դժնէ այժմէականութիւնը։

Ապազգայնացման, ցեղային ճնշումի մասին կը գրեն, կը ճառեն ու կուրծք կը ծեծեն մի քանիներ։

Ուղիղ 36 տարիներէ ի վեր...

— Կ'որո՞նք... կը կորչի՞նք... տակա՞նք... միանա՞նք... զօրանա՞նք..., — կը գոչեն փարիսեցիաբար։

Եւ սակայն, մենք կը խորհինք թէ այն որ Արեւմտահայ Մնացորդին մօտակայ կամ հաւանական կորուստը կը նախատեսէ, պէտք է խորհի, նոյնպէս, դրացիներու իմմիսպացութեան

մ'իջոցներու ԳԻՒՏԻՆ, գիւտին և գործադրութեան մասին, ՄԻԱՑՆ։

Ու մէյն ու միայն ա'յդ մասին՝ ժամանակաւորապէս և պարագրաբար մոռնալով արտաքին աշխարհը՝ քաղաքագիտութիւնը, դիւանագիտութիւնը, ընկերային ցնդաբանութիւնները, իրերակերութիւնը, ազգայրատպանութիւնները, մտաններութիւնը, զրպարտութիւնները և պինակցութիւնը հայամերժ տարրերու հետ։

Արեւմտահայ Ազատագրութեան Դատը իր սկզբնական չըրջագծէն դուրս եկած է արդէն։ Դա՛, այլեւս, Մանկավարժարանային դէմ մղուած պայքար չէ։

Արտքսի ափին և ալեւոր Արարատին հանդիպակաց սահմաններուն վրայ կանգնողները զուրշ գայլերը չեն, այլեւս։

Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, դէմ առ յառիմման, հայ ժողովուրդի դէմ կանգնած է միջազգային հրէութիւնը՝ թլփատուած հայանուն «Պիւրոյ»ի պիտակին տակ։

Է՞ն, աչխարհի չրջպարիկ ընթացքը կարելի չէ փոխել։

Այսպէս, ևթէ վազը մեր Ս. Հայրապետներու ցանկութիւնները իրականանան, ինչպիսի՞ երեսով անոնք ժողովուրդին պիտի ներկայանան։

ՆԵՐՍԻՆՆԵՐԸ մեզի պիտի ցոյց տան իրենց կաթոզային աչխատանքը ու պիտի ըսեն.

— Մեր եղուդներովը կերպարանափոխեցինք ու կերտեցինք մեր Հայրենիքը· ի գին անպատմելի զոհողութիւններու եւ զրկանքներու, անհաւատալի ճիգերու իրականացուցինք ցեղին երազը՝

ՀԱՑԱՍՏԱՆ ԵՐԿԻՐ ԴՐԱՒՏԱՎԱՑԸ։

Իսկ մե՞նք... Մե՛նք որ ապրեցանք ու կ'ապրինք այնպիսի երանաւէտ երկիրներու մէջ, ուր ո՛չ ճնշում, ո՛չ բռնութիւն և ո՛չ ալ...հալածանք կայ· ո՛ւր օրէնքն է արդար ու հաւասար, ո՛ւր հողն է ծիծաղուն ու օդը զեփիւռաչունչ...

Մենք ուսեցիկ ծափեր լսեցինք, հերոսամարտերու բազմից թղթատեալ յուչեր փետրաթափ ըրինք, պողոտաներու վրայ «տաւուլ-զուռնա չալեցուցինք», զիրար զրպարտեցինք, զիրար նախատեցինք, ազգային անտանութիւնը ախտաբօրէն մսխեցինք կամ անյագօրէն գրպանեցինք՝ լափեցինք։ Օտարին առջեւ գետնաքարշ դիրք մը միայն ունեցանք. ներքին կեանքին մէջ ա-

նասելի ու անպարտելի հերոս հայասպաններ դարձանք· ուրացանք ա'յն, ինչ որ նուիրական է... ճամբորդեցինք երկրէ երկիր՝ ազգային կեանքը պառակտելու և կառորակելու նպատակով միայն։

Այսօր ալ՝ կը փորձենք ուրանալ այն ինչ որ նուիրական է և նչխար-մասունք է...

Կը ճգնինք ամէն կերպ հաւատարացութիւնը պարտադրել, ու առ ա'յդ, Հայ բարձրաստիճան կղերականութիւնը մատնել, Հայ Սքեմը անարգել։

Ցիչենք ծերունազարդ հրջանկայիչատակ Հայրապետներս կաւտակցական թերթերու մէջ գանակոծել հրլլելու փորձերը...

Մենք չենք մոռցած, Մեծագործի մահուան և թաղման օրերուն, դաչնակ մամուլի վայնասունները· դաչնակ լրագրական ռիճկախաղի անհաւատարակչիռ պռոչտուքները ճիշդ այն պահուն՝ երբ համայն Հայութիւնը Երեւանի ձայնասփիւռին առջեւ, երկիւղածութեամբ ծանկի եկած, կ'ողբար իր մեծ Հայրապահի կորուստը։ Ճիշդ այդ պահուն՝ երբ Ս. էջմիածնի զանգակները արցունք կը թափէին և Հայութեան սիրտը կ'արիւնէր։

Հայրենակի'ց, հարցո'ւր և տեղեկացի'ր թէ քաղաքակիրթ Արեւմուտքի ո՞ր երկրին մէջ Ազգ մը պիտի թոյլատրէր քաղաքացիի մը կրօնական հաւատամքը անարգել։

Ազատ աչխարհի ո՞ր հողամասին մէջ, արդեօք, լրագրող մը պիտի համարձակէր մտածել Ազգի մը կրօնապետը՝ Ազգապետը խծբծել, քաչկռտել և նախատել։ Նոյնիսկ՝ իր մահուան անկողնոյն և իր թաղման ի տես «չնկիստ» անուանէր։

Հարցո'ւր և տեղեկացի'ր թէ Արեւմուտքի մէջ ո՞ր լրագրողը պիտի համարձակէր իր չապիկի թեւերը ծալլելով, վիզը բաց, առանց փողկապի և բաճկոնի, Վհնափառի թաղման օրը Անթիլիաս ներկայանալ՝ իր սակերևան գրիչը չարժելու համար։

Հարց կու տա'նք.— Այդ խուլիկանները որմէ՞ ազատեցան, որմէ՞ դաս առին, որո՞ւ կողմէ վճարուեցան...

— Դեմոկրացիա՞... Ո'չ... Սիոնիզմ...

«Ազատ ենք», ասկայն...

Եւ դու արեւմտակի'ց, աւելցուր և ամբողջացո'ւր դաչնակ բարոյական կամ անբարոյական՝ գործունէութիւններու ցանկին

եւ ցեւցակը, և չարաւնակէ հետեւիլ գործերուն «Օրուայ չարժուսի հետ» ընթերցումը։

Բայց, մի քան կայ, որ, երբեք, և որեւէ դնով կարելի չէ ժխտել։

Մարդնչող ժողովո՛ւրդ, ցեղդ կ՚ապրի այսօր, իր պատմութեան առաւել կամ նուազ, լայն կամ նեղ սրտանեռներուն, ուղիներուն հետքերուն վրայէն ու միշտ ալ անյողդողդ և անայլայլ դէպի վերել կը դիմէ... Ուշ կամ կանուխ յարգանք, պատկառանք և ակնածանք պիտի պարտադրէ քաղաքակիրթ Արեւմուտքին։ Արեւմուտքին, որ հազար անգամ խոստացաւ եւ միւս ալ ուրացաւ իր խոստումը եւ դրժեց իր երդումը։

Ատոնց ծայրայեղ արդար ցասումն ու վրէժխնդրութիւնը հայանուն դաւադիրներու դլխին...

Կ՚ենթադրենք թէ այս տողերը կարդալէ ետք մեզի հարց պիտի տրուի թէ՝

— Ինչո՞ւ յաճախ կը կրկնենք միեւնոյն բանը, այլ եւ այլ ձեւերու տակ։

Պարզ ու մեկին է պատճառը։

Մեր մէջ «հա-օտաւնուած»ները վխտալնուն համար հարկ համարեցինք մենք ալ մի քիչ «հա-օտաւնուած»ի ըլլալ, որպէսզի, վերջ ի վերջոյ, առաւել կամ նուազ չափով յաջողինք պիրսր հասկնալ։ Ասկէ զատ, որովհետեւ... այո՛, որովհետեւ... Ճանաչեցի՛ քեզ, Հայ-Մարդ, իմ երիտասարդ տարիքիս խոկ, քու հանգային նիստ ու կացով, բարոյական նկարագրով ու մտայնութեամբ։

Ճանաչեցի՝

— Փոքր և Մեծ Հայքեանները, Լեռնականն ու Դաշտաբնակը, Պոնտոսականն ու Միջերկրականանը, և Բիւզանդականը։

Կը խոստովանիմ որ տակաւին կախարդ Միջերկրականն, որ չատ մը ազգերու փառքի կոթողն ու գերիզմանն եղաւ միանգամայն։

Սեւ է՛ր... սե՛ւ... այն օրն, երբ մեր նախահայրերը լքեցին իրենց աւանդական տեղերը՝ վայրէջքի դրմեցին։ Չի աւե՛ր... վայրէջքն արհասիրքէն է որ կը քղխէր։

Փրկելու համար մեզ մեր մղձաւանջներով լի երկարատեւ խաւեհեղ՝ պարտինք կրկնութիւնները չարաւնակել, որպէսզի մեր մորֆինալից ազգասիրութիւնը ապաթմանացումի ենթարկենք։

Որովհետեւ այլեւս ժամանակն է որ մեր ազգային կեանքի հիմնաքարերէն մին ալ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆն ըլլայ։

Ինձ բան է հասատանել թէ կարճատես է յիշողութիւնդ, ա՛վ Հայորդի...

Անփոյթ և անդղնայար ես։ Սակայն չե՛ս, այլ հայ հասարակական կեանքին մէջ դուն թոյլտուած ես որ խմբակ մը թափառաշրջիկ փանջուներ, մակարոյծներ, միջազգային «էս-էս»ներու օդնութեամբ՝ թատեր-բոյն հատատաներն Ազգին պըղտոտած ճիւղերուն վրայ՝ իրենց չունեցած առաքինութիւնները պանծացնելով։

Որպէսզի, դո՛ւք, Հայկայ Որդի՛ք, ձեր ոգետարներ քանէն արթննա՛ք և ձեր ցեղային դժբախտաբար ժանգոտած արժանիքները կրկին մէջտեղ բերէք, որոնէք ու գտնէք յատկացնէք ձեր զաւակներուն հայամարդ ու մարդամարդ կրթութեան, դաստիարակութեան և գործադրէք Ս. Հայրապետներուն կտակները, և առանձ անոնց հայրապետական օրհնութիւնը։

Ի՞նչ պիտի ըլլայ ձեր դիրքը այս տողերը կարդալէ ետք։ Պիտի չարաւնակէ՞ք ձեր լճացումը։ Պիտի լսէ՞ք միթէ ձեր հայ խղճի ձայները։ Պիտի ցնցուի՞ք, պիտի ժայթքի՞ք, Արտրատեան Առաքելական վեհութեամբ մարդակերտելու և հայակերտելու համար, օրինակ, հայ թագամատեաններ մէջ սլքտացող և մեր երիտներուն թարմ արիւնն եղող փաքրիկ ու անմեղ դպրոցական խըմբակները։

Ֆիզիքական ծիւրացումէ և բարոյական անկումէ փրկելու համար մեր անչափահաս 8—12 տարեկան հայկակներուը, որոնք չարաթական չնչին դումարով մը Նահրի խոնաւ, կեղտոտ նկուղներու աշխատանացներուն մէջ, ցնցոտիներով ծածկուած, գրեթէ անօթի, հարկադրուած են չարաչար աշխատիլ, օրական 12—16 ժամ։ Տակաւին կը տարակուսի՞ք... կը մրափէ՞ք... եթէ այս... Դո՛ւք ուրնմն արժանի էք ձեր հայրապետներու Անէծքին և ձեր հայրենատեաց ժողովուրդի բանադրացիին...

Եւ ամենէն աւելի տխուրը... ամենէն աւելի դժոխային եղողը... ձեր զաւակներո՛ւն իսկ ցզուիմն է։

Հայրենակի՛ց, ընտրե՛ք, ժամանակը հկած է որ մէն մի Հայ ճչդորոշէ իր դիրքը։

Ազգասիրութիւնը դիմակ չէ։ Եթէ Հայ էք, ուրեմն պարտիք դիտնալ թէ չէք կարող խուսափիլ ձեր պատասխանատուութենէն։

Հայ հոգիներու զօրաշարժ է։ Հաւատքի՛նք ուրեմն՝

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՒ,
ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ,
ՆՈՅԵԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒ *չուրջ։*

Ըսե՛նք՝ թէ ներկայ ենք։

Երկրորդ վարդանանց մըն է խմորուած ինքնաբերաբար, քնազդօրէն, դահավիժող դէպքերու իսկ բերումով, յատկապէս թօթափելու համար Սիոն-Պիւրսյի ԼՈՒԾ-ՄԱՆՏԱՓԸ...

Այլեւս չենք կարող հանդուրժել որ սա թափթփած, անուղղայ և իրենց ամբողջ հանրային կեանքին մէջ ձախողած, յարաչարդ կուսակցապետեր և քրմապետեր, քաղաքական հաւատամքի փառապանծ քղիին տակ պարակուած, չարաբնակն իրենց ՄԱՆՏԱՓԸ, կամ աւելի ճիշդ իրենց ԺԱՆՏԱԽՏԸ։

Շատ երկա՞ր տեւեց, դժբախտաբար, կուսակցա-գաւառնական զաւեչտախաղը։ Սակայն... աւա՛ղ, առանց վերջնական գրոհի կարելի պիտի չըլլայ, կը խորհինք, ազգային ներքին կեանքէն վռնտել և անհետացնել հաւատքի կաթծեցեալ սպասարկուները, սիոնական հայտնուն կուսակցական բռնապետերը։

Ցեղապահպանում, ազգապահպանում, թէ ազգահաւաքում՝ իրենց իրականացման անհրաժեշտ նախապայմանն ունին։

Կարելի չէ ցեղ մը դիւրաբեկեմք իր կորուստէն փրկել, երբ ներքնապէս ականուած է։ Արեւմտահայութեան ճշմարիտ աֆցանակիրները պէտք է արտաքսել Սիփւռքի ներքին կեանքէն։

Մենք պէտք չունինք հեռու տեղերէ եկած, նպատակնին թաքուն, ծագումնին անծանօթ, խազերնին ու չարժումնին դասուռ, այլընդայլուց և յարատեւօրէն դիմակափոխ դաստիարակի, կրթիչի, պատմաբանի կամ գրագէտի՝ կրթելու համար մեր զաւակները, անոնց ուսուցանելու համար մեր ազգային պատմութիւնը, փոխանցելու համար մեր մշակոյթն ու քաղաքակրթութիւնը։ Պէտք չունինք երբեք ընկերաբաններու՝ հաղորդակից ըլլալու համար միջազգային ընկերային ցնդաբանութիւններու։ Այդ բոլորն ալ խելօք ու բանգէտ հայուն համար վըրըզ կու գան։

Հասկանա՞մ է՛ք ընկե՛ր փանջուններ։

Արեւմտահայութեան միակ մտահոգութիւնը ու օրուան խօսակցութեան նիւթն է՝ Սփիւռքի անիշխանութիւնը։

Ազգային կեանքին մէջ համերաշխաբար աշխատակցելու և դործակցելու լուռ հաւանութիւնը և անխախտ կամքը կարելի է կարդալ Սփիւռքի մէն մի հայու դէմքին վրայ։

Պէտք է հաւատալ միայն որ կատարեալ պաղարիւնութեամբ, պարզութեամբ, համեստութեամբ, հեռատեսութեամբ զօրացած՝ յարատեւ աշխատանքի փոքրագոյն ճիգով կարելի է փետրթափել և ապազինել վտանգալափիպ քրմապետերն ու իրենց հայտնուն դաշնակիցները՝ այլադաւան կղերականութիւնը։

Բաւական է որ Սփիւռքի Հայը իր հայ խղճին առջեւ հրամայականօրէն ըսէ իր հայ ազամարդու ազնիւ ու պարկեշտ խօսքը և իւրացնէ գազափար մը.

— Մեր ազգային ընկերատնտեսական կեանքի բնականոն պայմաններու դէմ գոցող չափազանցութիւններու միակ պատճառն իմ միամտութիւնը, իմ կրաւորական դիրքն ու իր այպանելի լռութիւնն է։ Պէտք չէ լռեմ, պէտք չէ անճրկիմ, այլ պէտք է արժեցնեմ իմ ազգային քաղաքացիական իրաւունքներս։

Երջանկայիշատակ Վահէ օրինակը մէջտեղն է։ Ինչպիսի ոգեթալի վիճակի մէջ ոգեցնել Հայրապետը գտաւ Անթիլիասի իր գահակալութեան առաջին օրերուն և ի՛նչ բան ժառանգ թողուց իր դէպի յաւիտենականութիւն մեկնելու ժամուն։ Անոր օրով՝

— Անթիլիաս վերածնա՛ւ...
— Անթիլիաս աճեցա՛ւ...
— Անթիլիաս տեսեսապես ապահովուեցա՛ւ բնդմիջս...

Եւ ինչո՞ւ։

= Մեծ ՀԱՅՐ՝ ոչ թէ չոփ-չոր յոյս ու վստահութիւն մը ներշնչեց իր ցեղին՝ թէ՛ Նեբսի և թէ՛ Դուբսի Հայութեան, այլ իրականացուց ազգին միաւորումը Հայց. Առ. Եկեղեցւոյ չուրջ։ Անոր առօրեայ մտահոգութիւնը եղաւ ցեղին կարիքները, ան ախտաճանաչեց Հայութեան թերութիւնները — յոյզ-խոհերը։

Ան գերազանցապէս մեզ մէկ պլատֆորմի վրայ... հայկականութիւն։

Ան հրահանգեց՝ ՎՃԱՐԻ՛...

Հայոց ժողովուրդը տուաւ, իր ուզածէն ա՛լ աւելի տուաւ...

Փառք Հայ Աստծոյն... Հայ կնոջ օրհնեալ արգանդը չորցած չէ... Հայ մայրը միշտ ալ իր ցեղին մեծ ախտաններ ծըւեր է...

Մեզի անկիւններուն մէջ հարիւրաւոր հայ արժէքներ ունինք, և՛ օդնոգէտ, և՛ անահատգէտ, և՛ վարչագէտ, և՛ կազմակերպիչ, և՛ լեզուաբան, և՛ գիտնական, որոնք տարիներէ ի վեր անհատական և օտար խոչոր հաստատութիւններ կը վարեն։

Մեծ ուղղութիւններ ունինք որոնք իրենց ձեռներէցութեամբ, տաղանդաւոր մտքով և՛ օրինապահութեամբ հանրային կեանքին մէջ կշիռ մը ունին։ Եւ սակայն, երբեք արտադիր չեն իրենց խաղաղ ընկերային կեանքը գոհարերել երկաւ տասնեակ քաղաքական-պատմական արկածախնդիրներու ի չոհ։ Այս անձերուն արդիւքած դիրքը հասկնալի է, քանի որ հայ զանգուածը զօրավիգ չի կանգներ իրենց, և թեթև հաւաքական ընդվզում մը իսկ չի փորձեր, այլ կը բաւականանայ չորս պատերու մէջ իր անօգուտ ցասումը արտայայտելով։ Եւ այս ախտավարակ, վատասեռած և խարխլած հոգեվիճակին ծանօթ են դաշնակ Ֆիւրոյի քառեակը, հռամվէդաւան վարդապետներն ու բամմանդի պատասխանները։

Տարիներ առաջ ազգային անհատնում պայքարներէ յետոյ, այլևս մէն մի Հայ, առանց ևթադրութիւններու կամ մարդաբէութիւններու դիմելու, կրնայ իր ՀԱՑ ՄՂՁԻՆ առջեւ խոստովանիլ թէ՝

— Մեր հանրային կեանքին մէջ խափանարարներու խմբակ մը գոյութիւն ունի, որուն սրբազան համարած առաքելութիւնն է Սփիւռքը տարին տասնեկու ամիս անընդհատ ներքին պայքարներու թատերաբեմ դարձնել և երբեք հնարաւորութիւն չտալ Հայ հաւաքականութեան՝ ինքնամփոփուելու, ինքնաճանաչուելու, մէկտեղուելու և վերանորոգուելու։

Ըստ իս, կարելի չէ ասկէ տարբեր բացատրութիւն մը տալ մեր մտիկ անցեալի և ներկայի անիմաստ և ընկերատեսարակական պայքարներուն, եղբայրասպան կռիւներուն, փողոցային լրագրութեան, և մանաւանդ մեր կրած անհաշուելի քաղաքական ու ընկերային պարտութիւններուն։

Նստինք։ Դէմ մէկ անգամ նստինք քով քովի, գլուխ-գլխի, ձեռք-ձեռքի, սիրտ-սրտի՝ զիրար հասկնալու, զիրար հանդուրժելու նպատակաւ։

Երանաւէտօրէն հոգիփոխուած՝ բացատրինք առանց չարամտութեան, առանց չարաչիւթեան, առանց կեղտոտ ու յետին մտածումներու։

Մէկտեղութիւնք։ Մէկտեղութիւնք այսօր իսկ. մէկտեղութիւնք անուզմունք ու լուռ։ Մէկտեղութիւնք ժպիտ ի չրթունս։

Մոռնանք աչխարհը՝ երբ ան արդէն մեզ մոռցած է։ Եւ փորձենք ապրիլ ինքնամփոփ ու ինքնաճանաչ, զիրար հաստատելով, զիրար սիրելով և յարգելով, մէն մի հայ թաւի վրայ դուրգուրալով։

Եւ թող մեր Սրբազան Հայրապետներու ազօթքը զմեզ առաջնորդէ հայրենի պարտականութեանց և ծառայութեանց ազմազաչաը, Հայ Աստուծոյ աչքերուն և հավանիին տակ, վճռելու համար մեր գաւակներուն և թոռնիկներուն փրկութեան ապա ցեղասպանութեան կանխամտածուած բարոյական ոչնչութեան սիրելի ՏՈՒՐՔԸ։

Ձա՞նգ... Ձա՞նգ... Ձա՞նգ...

Արեւմտահայ Մտացոլդներ, Ս. Իզմիրեանի և Անթիլիասի պանգոկները կը զօդանչեն... Ծառնի՛ եկէք...

Կատարեցէք ձեր հայրենական Ուխտը...

Հայ Հոգիներու զօրաշարժ է։ ԲԱՐՈՑԱՇԱՐԻ Է...

Ո՞ւ... Եւ ահա Հայրն Հայոց՝ Արարատն իր սրբազնասարքը բարձանքներէն կ'արձակայ ու կը գոռգոռայ մեր սրտերուն և հոգիներուն անձայրածիր հորիզոններուն վրայ ու կը պատգամէ՝

ԿՏԱ՛ԿԸ...

ԿՏԱ՛ԿԸ...

ԿՏԱ՛ԿԸ...

Հապա՛ն... Հայկազունք...

Արիաբի՛ւն, ճակատամարտներ կարանցուցինք, սակայն զինաթափ չենք։

Սփիւռքը իր Մատաք-Ելքի հաշուեկշռին մէջ 66 տարուան կարուստ մը ցոյց կու տայ...

Հայե՛ր, ձեր յոգի բազուկներուն մէջ առէք ձեր գաւակները...

Նոր Հայութիւնն և Մարդկութիւնն ճաճանչազ պարծանքն եղող ձեր թոռները զրկեցէք։

Ձեր սրտի խորքերէն ժայթքող սա պարզ ու վսեմ խօսքերը արտասանեցէք՝

— Հայրդ Հայոց Արարա՛տ... Անուսասիկ գաւակս... Թոռնիկս...

— Հայրդ Հայութեան Արարատ... Անուսասիկ ես ալ...

Ու թող Ձեր Ուխտն երջանկութիւնը ըլլայ Հայոց ժողովուրդին համար...

ՄԵՐ ՀԱՄՐԱՆՔԸ

Ահա և նատանք։

Նստանք միալեզու, միադաւան, միակառոյց, դիրար հասկնալու, իրարու հետ բացատրուելու, իրարու հանդուրժելու խոստումով։

Նստանք խորհուրդ ընելու, գիրար խրատելու, իրարու վրայ գուրգուրալու և հայօրէն եղբայրանալու խոստումով։

Նստանք՝ սիրտ սիրտի, ձեռք ձեռքի և դլուխ դլխի տուած՝ համաստեղուած։

Նստանք՝ հոգիխառնուած, մէկ կոմ նեակով մեր ԵՍը, քէնը, նախանձը, մաղձն ու թոյները։

Նստանք՝ մեր հասարակաց ԵՍ-ին ի հաչիւ։

Մի՛նի՛... ես-ը՞ն՛չ ևս է։

Մեզի համար միայն, Աչխարհէն մեկնեալ՝ ինքնամփոփած...

Զո՞նգ...

1900-ի սեպտեմբեր 25 տարի առաջ Հայ-Մարդ պիտի չմնայ Սփիւռքի մէջ։

Զո՞նգ...

Մեր առջեւ 25 տարի ունինք ապրելի՝ մեր գաւակներուն և թոռնիկներուն փոխանցելու համար պատմական վճիռ մը.

— կա՛մ անոնց հայօրէն մտածման վճիռը վաւերացնել, կա՛մ՝ փրկել մեր հոգեհատորները։

Ոչ ևս, նախ հաշուենք մեր թիւը։

Ա) ՀԱՅԱՇԽԱՐՀ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐ

1926 Դեկտ. 17-ի մարդահամարով՝ Խորհրդային Հայաստան 831,290 բնակիչ կը հաչուէր։

1939 Յունուար 17-ին՝ 1,281,599 բնակիչ։

Յաւելում՝ 400,309։

Ուրախալի երեւոյթ մըն է որ մերոնք Խ. Հայաստանը ընդհ. ազգաբնակչութեան 85 ο/ο-ը կը կազմեն։ Մինչդեռ Ա. Աչխարհամարտէն առաջ երկրի 65 ο/ο-ը միայն կը կազմէին։

1954 Մարտ 14-ին՝ Խ. Հայաստանի ազգաբնակչութեան թիւն էր 1,724,650։

Խ. Միութեան զանազան երկիրներու մէջ հաստատուած Հայերու թիւն է մօտ 1,5 միլիոն։ Այս վերջինները ընդհանրապէս կ'ապրին հայակեդրոն շրջաններուն մէջ — Ղարաբաղ, Զանգեզուր, Ախալքալաք, Ախալցխա, Գանձակ, Հիւսիսային Կովկաս, եւայլն։

Դաչնակ նոր պռոչտաւքները կանխելու համար պարտինք յիչեցնել թէ 1917-ի Հոկտեմբերեան Յեղափոխութենէն առաջ, ձարտական նախկին իրաւակարգի օրով, Ռուսաստանի, Ազրպէյճանի և Վրաստանի մէջ միչտ ալ ունեցեր ենք հայակեդրոն շրջաններ։ Օրինակ՝ Ախալքալաք, Ախալցխա, Ռուսաով, Նոր Նախիջեւան, եւայլն։

Վերոյիչեալ քաղաքներու մէջ հաստատուած Հայերու 60 ο/ο-ը նախկին արեւմտահայեր են։

Հիմնաւորելու համար այս տեսակէտը՝ կը դիմենք մեր գրաւոր պատմութեան ներկայացնելու համար կարգ մը կարեւոր զանգուածային ներգաղթներ (1828—1915)։

Ա. Յերզաղթ, Պարսկաստանէն դէպի Ռուսահայաստան, 1828 Մարտին, 45,000 Հայեր կը տեղաւորուին հին Նախիջեւանի շրջանը և մաս մըն ալ Թիֆլիս։

Բ. Յերզաղթ, 1829 Սեպտ.ին, 100,000 Հայեր կարինէն, Հին Պայազիտէն, Կարսէն և Արտահանէն գաղթելով կը հաստատուին Ախալքալաք և Ախալցխա (Վրաստանէն)։

Գ. Յերզաղթ, 1853 — 1856-ի, Ղրիմի պատերազմէն վերջ, 100,000 փախստական Հայեր կ'անցնին Ռուսաստան։

Դ. Ճերպաղ՝ 1825—1895-ի հայկական յարդերու չրջանին։ 50,000 Հայեր անդափարուելով կը հաստատուին Ռուսաստանի հայակիզրան չրջաններու մէջ։

Ե. Ճերպաղը անդի ունեցած է 1915-ի Մայ Եղեռնի չրջանին, Թիւով 300,000 մրքահայեր — վաչդուբրականցի, սասունցի, մշեցի, պայպուրցի — զաղթելով կը հաստատուին ներկայ Հայաստանի սահմաններուն մէջ։

Աւելցնենք որ 1914-էն առաջ զարարագրի և զանգեզուրցի հայ ազամարդիկ, սովորարար իրենց հացը ճարելու համար, պատքաւ կը անդափոխուէին՝ լքելով իրենց հայրենի օճախները։

Հետեւեալ երիթներու մէջ հաց ճարելու համար Նոր Ջուղայի ազամարդիկ (տարեւային պարսկաստան) սովորարար կը մեկնէին Հնդկաստան՝ լքելով իրենց հայրենի օճախները։ Այս իսկ պատճառաւ Նոր Ջուղայի մէջ մենք ունեցեր ենք ծնրացած հայ ազխիկներու սուսար թիւ մը։

Յատկապէս վաչդուբականցի-սասունցի-մշեցի-ալբաստացի հայ ազամարդիկ 1914-էն առաջ, փոքր խումբերով, կ. Պոլիս Ռուսաստան, Ամերիկա, Պուլկարիա կը մեկնէին, դարձեալ հաց ճարելու մտահոգութեամբ։

Սուտ է և անհիմն՝ Պիւրոյական մամուլի այն անհակէաը թէ Ա. Հայաստանի Հայ զաղթականները Ռուսաստան կը գաղթեն, թէ՝ Ռուսաստանի մէջ չատ ալելի մեծ թիւով Հայեր կ'ապրին քան թէ Հայրենիքի սահմաններուն մէջ։

Հարկ է յիչել նոյնպէս թէ, Ա. Հայաստանի սահմաններէն դուրս, Ազգրդային Միութեան հայակեդրոն չրջաններուն մէջ, մեր հայրենակիցները ունին իրենց սեփական դպրոցները, որոնք կը հոգացուին խորհրդային կառավարութեան կողմէ։ Անոնք ունին իրենց առանձին մշակութային և այլ կազմակերպութիւնները՝ գրեթէ Հայ Սփիւռքի նմանազութեամբ։

Ա. Միութեան հայակեդրոն չրջաններուն մէջ ապրիներէ ի վեր վերադասաստուած մեր հայրենակիցները կը խօսին չատ ալելի մաքուր իրենց մայրենի լեզուն քան թէ մե՛նք, արտասահմանի մէջ։

Եզրակացութիւն.—

Ա. Հայաստանի և Ա. Միութեան մէջ արմատացած և խոր-թախ նեատ հայերու ընդհանուր թիւն է՝

1,624,658,+1,5000,000=3,124,658։

Արդարօրէն, մենք զանունք վերաճորոզուած, կազդուրուած, զաղաքացիականացած, մշակուած, ճոզեբուժուած, արիացած, ցնծասպես ինքնաբաւ, արտադրող Հայեր կ'անուանենք և կ'ուելցնենք որ, ներկայ ընթացքով, ինչ որ ալ ըլլայ երկրի այսօրուան և վաղուան սահմանադրութիւնը, քան և հինգ տարի վերջ, Հայ Աբմատը, իր մչտական աճումին չնորհիւ, կրնայ նասզագոյն տասը միլիոնի հասնիլ, միանգամայն ապահովելով Հայ ցեղի գոյատեւումը և յաւերնականացումը։

Այս բոլորէն յետոյ, անհրաժեչտ է յիչեցնել որ՝ Հայ Աբմատի ընկերա-նասարակական կեանքը, ինչպէս և հասարակական, անհատական անահասութիւնը, այնպէս մը դասաւորուած է որ այլեւս հայրենիքի մէջ կարելի չէ գտնել Հայ ազամարդ մը որ մտածէ իր հայրենի օճախը, կինն ու զաւակները ձգելով երկրէն հեռանալու մտքին։

Հայը բափառական չէ՛. Հայը նստակեա՛ց է. Հայը գասալիք չէ՛, Հաւատուրաց չէ՛, զաղթական մուրացկան չէ այլեւս։ Մարդկայնօրէն և հայօրէն յառաջդիմելու և ապրելու բոլոր կարելիութիւնները սահմած է Իրեն համար։

ՀԱՑ ԱՐՄԱՏԸ ԿԱԶՄԱԻՈՐՈՒԱԾ, ԿԱՐԳԱՊԱՀ ԱԶԳ ՄԸՆ Է. ՊԵՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՄԸՆ Է ԱՅՍՕՐ։

Բ) ՄԵՐ ԹԻՒԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՄԷՋ

Իսկ մեր մօտ, դա՞ւբսը...

Տեսնենք թէ ի՛նչ կը կատարուի... ո՞ւր հասած է նաւարեհակալ ՄՆԱՑՈՐԴԸ։

1921-էն ի վեր գրեթէ բոլոր Հայ Դաշնութիւններու մէջ մարդահամար կատարուած չէ։ Մասնակի, տեղական բնոյթ կրող մարդահամարի անյայտ փորձեր եղած են, մի քանի գաղութներու մէջ։

Մենք կը ներկայացնենք Հայ Սփիւռքի թիւը՝ արտասահմանեան մամուլէն քաղելով մեր տեղեկութիւնները.—

Ջոյգ Ամերիկաներ	250,000
Արեւմտեան և կեդրոնական Եւրոպա (Անգլիա, Ֆրանսա, Իտալիա, Գերմանիա, Աւստրիա, Ափրիկեան գաղթավայրեր)	100,000
Պալքանեան Թերակղզի (Ռումանիա, Պուլկարիա, Յունաստան, Եուկոսլաւիա, հւայլն)	50,000
Թուրքիա	100,000
Սուրիա և Լիբանան	200,000
Եգիպտոս	30,000
Իրաք	15,000
Իրան	100,000
Հնդկաստան, Չինաստան, Հոլանտական գաղութներ և Աւստրալիա	5,000
Պաղեստին	4,000
Անյայտ, մոռցուածներ	46,000
Ընդհանուր գումար Արտասահմանի՝	900,000

Շատեր կը կարծեն թէ Արտասահմանի Հայութեան թիւը մէկ միլիոն է։ Մենք չափազանցուած կը գտնենք այդ թիւը։

Մէկ միլիոն կրնար ըլլալ 1946-ի սկիզբը՝ յետ-պատերազմեան Ա. Ներգաղթի չրջանին։ Իրաւնս ըլլանք սակայն. բաւական է որքան խարխափուիլներու մէջ ապրեցանք։

Քայքայութիւնն ունենանք մարդահամարի եղէի բաժնին մէջ արձանագրելու վերջին 35 տարուան մեր թուական կորուստներն ալ։

Սակայն, մեր կորուստը արձանագրելէ առաջ, նախ կարճ տեղեկութիւններ տանք յատկապէս արեւմտահայ ֆրանսախօս, անգլիախօս և այլախօս նոր սերունդի մասին։

Եւրոպայի, զայգ Ամերիկաներու և մասամբ ալ Մերձ. Արեւելքի մէջ մեր կորուստները մօտաւորապէս հետեւեալ պատկերը կը ներկայացնեն։ Այլ բառով, նախ թուենք մեր կորուստներուն պատճառները։

ա) Արեւմտահայի մէջ, հայ մանուկ, պատանի, երիտասարդներու մեծ թիւ մը ունինք, որոնք հպիւ կը յիշեն իրենց հայ ծնողէ սերիլը և Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ դաւանութիւնն ու իրենց անոր պատկանիլը։ Աւտնք բնիկներուն հետ խառնուած միանգամընդմիշտ իրենց հոգեւոր կապը խզած են իրենց ժողովուրդէն և Ազգ. Եկեղեցիէն։ Ոչ մէկ կերպով կարելի կ'ըլլայ այլեւս պիրենք ազգային կեանքին մօտեցնել։ Իրենցմով հետաքրքրուող ալ չկայ, արդէն։ Անոնք Հայութեան համար վերջնականապէս կորսուածներ են։

բ) Ունինք թիւ մըն ալ, որ քալածանօք մեր ազգային ներքին կեանքի անցուդարձերուն, մեր մամուլի փողոցային լեզուին, եղբայրասպան կռիւներուն, հայհոյանքներու բարձր որակին ու փորթամ քանակին, մեր ընկերային ներքին անարդարութիւններուն, զզուանքով ու ցաւով հեռացած են մեր հասարակական կեանքէն. ա՛լ կը մերժեն որեւէ գնով դէպի ազգային կեանք վերադառնալ։ Աւտնք եւս կարելի է կորսուած նկատել։

գ) Փոքր չէ թիւը այնպիսիներու, որոնք Արեւելքէն հպիւ Արեւմտաք հասած, թերի կամ ծաւռ ազգային դաստիարակութեան մը պատճառաւ սրկածախնդրական կեանք մը կը վարեն՝ մոռացութեան տալով իրենց հայ ինքնութիւնը։ Աւտնք եւս կորսուած կը համարենք։

դ) Ամենավերջին երկու սերունդներու պատկանողներէն չատեր ալ, արեւմտեան լաւարակ քաղաքակրթութիւնը իրապէս իւրացուցած, գիտակցօրէն փոխանակ կազմակերպելու ազգային կեանքն. կը նախընտրեն օտար ընկերային չրջանակները; ուր մարդոց ընկերային ճաշակը, փափկանկատութիւնը, կենցաղավարութիւնը, կեանքի ըմբռնումը, իրենց փոքրերով ու կռւքերով անհամեմատ կը տարբերին մերիններէն։ Ուր մարդիկ գիտեր յարգել գիտեն, ուր մարդոց քաղաքական և կուսակցական տե-

սութիւնները կուլի չեն փոխակերպուիր, ուր մարդիկ ընկերութեան մէջ կ'ապրին, առանց պռատլ-կանչելու, հայհոյելու, զիրար բզքտելու, անարգելու և անուանարկելու։ Ուր մարդիկ զիրար չեն զրպարտեր կամ մատներ, այլ, փոխադարձօրէն, ներքօրէն կը դիւրացնեն ու կը հարթեն կեանքի դժուարութիւնները՝ բնազդօրէն իրարու օգնութեան փութալով։ Ուր մարդիկ պատրաստակամութիւն յայտնելով զիրար կը հասկնան, ուր մարդը բարի, ազնիւ և վեհանձն է, և ուր մարդկային ընկերութիւնը չարաչահութեան համար ստեղծուած սեփական ագարակ մը չէ։

ե) Արեւմուտքի թէ Մերձաւոր Արեւելքի գաղութներուն մէջ, հայ մտաւորականներու ճոխ ու փարթամ ՀԱՑԱԽՕՍՆԵՐՈՒ չքախումբ մըն ալ ունինք, որոնք, իրենց ցեղային մասնայատուկ ձիրքերով, միջազգային մշակոյթի և այլ մարզերուն մէջ պատուաւոր դիրք մը գրաւած են։

Առանցմէ չատեր կը սիրեն, հրապարակաւ և հպարտութեամբ, իրենց հայ ծագումը յաճախ յիշել. բայց կը սոսկան ազգային կեանքի մէջ մուտք գործելէ։ Այս խումբին կը պատկանին միջազգային չափանիշով արժէքներ՝ բնմավար, երաժշտագէտ, քանդակագործ, գրագէտ, գիտնական, տարրաբան, դասախօս, բժշկապետ, թեթեւ թէ ծանր ճարտարարուեստի մասնագէտ և անուանի զօրականներ։

Ինչո՞ւ կը խուսափին, սակայն։

Գլխաւորապէս կ'առարկեն թէ՝

— Հայ կեանքի մէջ մշակոյթի մարդը նօթութեան դատապարտուած է ճակատագրականօրէն, եթէ կուսակցական չէ. քանի որ կուսակցականը իրմէ դուրս եղող որեւէ հայ մարդուն ծաղկումին ու փթթումին արգելք կը հանդիսանայ միշտ։

Ասոնք ալ կորսուելիքներու չարքին կրնանք անցնել անվարան։

Կ'արժէ քիչ մը աւելի երկար կանգ առնել վերջիններուն չուրջ։

Թուենք մի քանի օրինակներ։

1918—1956-ի Սփիւռքահայ Մշակոյթը, անժխտելիօրէն կուսակցականացած է ու հետեւաբար կաղ է եւ խեղանդամ, խորթ է եւ անմարսելի։

Օրինակ՝ միջակ ու անընդունակ գրիչներ, յաճախ բան-

դէաններ, երաժիշտներ, երգիչներ, դերասաններ — անարժանօրէն խաչագողներ ըսենք — կը դառնան հանրածանօթ՝ եթէ ոչ մեծահամբաւ, մէկ օրուան մէջ։ Նոյն անձինք իրենց գրիչը կը ծառայեցնեն կուսակցական քարոզչութեան, չահագործելով ու խարդախանքով թրթռացնելով հայ զանգուածներու ազգային զգացումները։ Կ'ըսեն՝ կուսակցութիւնները ընդհանրապէս և Դաշնակցութիւնը մասնաւորապէս դարձեր են մի կատարեալ ազարակ գաղթահայ կեանքին մէջ, «ֆոնա»երու բաժնեփոխական չահակցական ընկերութիւններ, ուր անհատ և «գլխապիր» կուսակցականներ, իրարու հետ համաձայնած, ձեռք-ձեռքի տուած, աւելարականացուցած են կուս. սեւ ու կարմիր կնիքը։

ՀԱՑ ԳԻՐՔԸ, ՀԱՑ ԹԱՏՐՈՆԸ, ՀԱՑ ՄԱՄՈՒԼԸ կատարեալ «Պհզասթան» են դարձեր։

Եւ ինչո՞ւ... ինչո՞ւ... տակաւին։ — Ինչո՞ւ դեռ ծածկենք ճշմարտութիւնը։ Ինչո՞ւ չմատնանշել ՀԱՑ ԵՐԳԻ ԱՌԻՏՈՒԻՐԸ։

1952-ին, միջակէն ալ քիչ մը վար երգչուհի մը, հին յեղափոխականի աղջիկ, ծանօթ կուսակցականի կողակից, Արեւմուտքն ու Արեւելքը իրար խառնեց հայ գեղջուկ երգը ծանօթացնելու, հին յիշատակներ արթնցնելու համար։ Նոյնիսկ գըրաւեցաւ, ըստ սովորութեան, հայ իրաւ կուս. մտաւորական մը, որ Սփիւռքի ծանօթ աղմկարարութեամբ, թոյլ տուաւ ինք իրեն գործնապէս նպաստել Պէյրութի երգահանդէսի յաջողութեան։ Ու տիկին երգչուհին ալ յաջողեցաւ դրամները հաւաքել և մեկնիլ հանդիսաւորապէս։

Գաղութն ու չարքայինը քիչ մը մռլտացին։ Իսկ ծանօթ մտաւորականն ալ, սանկ մը կարմրեցաւ։ Բանաձեւ մը գտան՝

— Ընկեր ճան, ոչի'նչ, ախր... ընկերուհի մըն է... մա՛... լո՛...

Այս ճգճգան երգչուհիին յաջողութենէն քաջալերուած՝ ներքակոդող պէյրութաբնակ մեծահամբաւ սոխակուհի մը եգիպտոս—Ամերիկա թռաւ, իբր թէ իր ձայնական քնքոյշ ու անլուր տաղանդը(*) ցուցադրելու համար։

Խորքին մէջ, անշուշտ նպատակն էր կանաչ տալէրներ որոնալ, որքան կարելի է չատ և չուտ։ Թուչնիկնիս ընկերուհի մը չէր, այլ մեծ հայու մը հարսնուկը։ Ինչ անուն տալ այս արտառոցածախութեան...

Հասկցանք՝ Մէկուն հայրը մեծ յեղափոխական էր։ Զաւակը մեծցնէր, ամուսնացնէր, տուն-տեղ հզներ է։ Կը յարգենք յիշատակը։ Այստեղ հարցը կը վերջանայ ասկայն։ Ապէր տալիք պարտք մը չունի։ Մեծ յեղափոխականի մահով ամէն բան վերջացած չէ՞։ Եթէ կուսակցութիւնը պարտատէր է մնացած, թո՛ղ վճարէ ընկերներուն ասկերէն։ Իսկ եթէ վճարած է արդէն իր վեթերաններու գոնտէն, այլևս ինչո՞ւ Ապէր փնտրտուէ։

Համոզուած ենք որ հայ ձեմարանի հանգուցեալ հիմնադիր Տնօրէնը Մեծ Հայ մըն էր, և գրագէտ, և թատերագիր, և յեղափոխական և քաղաքագէտ, և ընկերասէր։ Կը խոնարհինք իր չիբխին առջեւ։ Տարին անգամ մըն ալ ուխտի կ'երթանք։ Սակայն, ինչո՞ւ իր հարսնուկը հանգուցեալի անմահութիւնը պիտի չարաչահէ ու Ապէր պիտի «ցնծայ»։ Տիկինը ամուսին ունի։ Եթէ ամուսնութեան կարիք էր զգացեր, պէտք էր դիմեր թէ օջախ մը ծախսի կը կարօտի, հետեւաբար պէտք է աշխատի ու պահէ։ Եւ եթէ պատահի որ մէն մի յեղափոխականի կին մտածէ իր հօր, իր եղբօր կամ ամուսնոյն յիշատակը օգտագործել, մեր ազգային կեանքը ինչի՞ պիտի նմանի։ Պարզապէս կթան կովու։ Մինչդեռ մենք լաւ գիտենք թէ Ֆրանսայի, զոյդ Ամերիկաներու, Մերձ. Արեւելքի մէջ միջազգային համբաւի տիրացած հայ ազգանուանց արեւելասպիտուհիներ ունինք, բարձրարակ, որոնց քով, դաշնակ երգչուհիները, մոզ ներուի բսել, գաճաճներ ալ չեն։

Այսպէս ուրեմն, կ'արձէք թէ հայը քիչ տանջուած ըլլար, զրկուած է ազգանդները ծափահարելու բախտաւորութենէն իսկ։ Գոգցես մեր սեւ ճակատագիրն է, լսել ու իմանալ կես միջակը, տափակը, աճուկնգրելիճ։ Ինչո՞ւ այս չարչրիացման ուղիսորէն չառայուածը, յանուն ՀԱՑ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ, յանուն սխրալի ՀԱՑԱՊԱՏՄԻՆ։ Ինչո՞ւ հայ հարուստին թէ դարձուածրին լումաները կորզել՝ խումբ մը անօգուտ մարդիկը քիչ մը աւելի պարարտացնելու համար։ Այս հարցուածը ամենէն աւելի կ'ուզեմ ապահանայ «դաշնակ» չարքերուն, որոնք աւելի բարձր սրակի խմորում ունին, ի ծնէ։

Պիտի զգուշանա՞ն... հը՛մ... կը կասկածիմ... ու կասկածելով կը կասկածիմ... զի Բուլպակը կը հսկէ իրենց աւերակ դարձուցած հայ խղճի փլատակներուն վրայ։

Շարունակենք ցուցակագրութիւնը։

զ) Մի քանի հազարի հասնող զուտ մասնաւորականներէ բաղ-

կացած սերունդ մըն ալ ունինք որոնք հայ բարեսիրական ընկերութիւններու կրթական Ֆոնտերէն օգտուելով եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ մասնագիտանալէ ետք, սիրունիկ-թոնթոչիկ ամերիկուհիներու և անգլուհիներու, Ֆրանսուհիներու և գերմանուհիներու կուրծքերուն մէջ մխուած՝ ազգային կեանքէն բոլորովին հեռացած ու կորսուած են։

է) Աւելորդ տասնեակ հազարի հասնող պատանիներ և երիտասարդներ ունինք, որոնք Մերձաւոր Արեւելքի բազմապիսի և բազմատուածեան հայ բողոքականներու կողմէ բունօրէն յափշտակուելէ յետոյ, հայանուն պատուելիներու մականին տակ վերամկրտուելէ, կրկին քրիստոնեանալէ ետք, երեսուն և հինգ տարիներէ ի վեր, առանց ընդմիջումի, իբրեւ «լքեալ գոյք» Ամերիկա կ'արտածուին, կ'ապազգայնանան ու կ'անյայտանան։

ը) Փոքր չէ թիւը այն հայ պատանի երիտասարդուհիներուն, որոնք Սուրբ Պետրոսի Աւազանին մէջ անգամ մըն ալ մկրտուելէ ետք աւելի քան մէկ դարէ ի վեր կը լատինանան՝ վերջնականապէս կորսնցնելով իրենց հայ ինքնութիւնը, ցեղային յատկանիշները, առաքինութիւնները ու նամանաւանդ լեզուն։

թ) 1918—1920 շրջանին Ամերիկեան նպաստամատոյցի և այլ օտար բարեսիրական ընկերութիւններու կողմէ, Հայաստանի, կ. Պոլսոյ, Ցունաստանէ, Իրաքի, Սուրիոյ, Լիբանանի և Կիլիկիոյ որբանոցներէն Իտալիա, Ֆրանսա, Զուիցերիա, Անգլիա, Ֆրանսա, Ամերիկա և Տանիմարքա դրկուած հազարներու հասնող որբուհիներ ալ ունինք, որոնք քրիստոնէաբար կօծ արուած են և արձանագրուած մեր կորուստի բաժինն մէջ։

Ցեղայնօրէն կորսուածներու կամ կորսուելիքներու թիւը ամբողջացնելու համար հատ մըն ալ աւելցնենք։

ժ) Յատկապէս զոյդ Ամերիկաներու, Ֆրանսայի և Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, բազմատուածեան «տուքեաչներ» լրջօրէն կազմակերպուած աշխատանքի մը լծուած են մեր անպաշտպան, անտէր հայրենակիցները դաւանափոխելու և Ամերիկեան «Պորտ»ի կառքին լծելու համար։

Արդար ըլլանք և ճշմարտախօս, ու խոստովանինք որ տասնեակ հազարաւոր Հայեր զոյդ Ամերիկաներու և Ֆրանսայի մէջ, բազմատուածեան բողոքական պատուելիներու կողմէ յափշտակուելէ ետք, վերջնականապէս հայ կեանքէն անհետացած են։

Այսպէս ուրեմն, մեր վերջին 35 տարուան կորուստներու թուացանկը։

ՀԱՅԱՆՈՒՆ ՏԵՍԱԿԱՒՈՐ ԽՄԲԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մենք, Հայ Սփիւռքի միաւորման, միասնութեան Մնացորդի ընդհանուր համբանքի ելքի էջերուն մէջ մեր թուական կոչումը խոստովանելէ եւ արձանագրելէ առաջ, պիտի չփորձենք, դէթ առայժմ, հետաքրքրուիլ մեզմէ անիրաւօրէն յափշտակուածներուն եւ ակամայ մեկնող կորուստներու հետ։

Այս պահուս մեզ մտահոգողն է տակաւին հայօրէն չնչողներու, մտածողներու եւ խօսողներու ճակատագիրը, անոնց Հայ գոյատեւո՛ւմը։

Ջիչ մըն ալ առարկայական ըլլանք ու խորանանք մեր նիւթին մէջ՝ բաց աչքերով տեսնելու համար այն անդունդը, որուն եզրը կանգնած է գաղութահայութիւնը։

Ինչպէս որ մարդ անհատն ունի իր ֆիզիքական կազմաւորումի միջոցներն ու պայմանները, նոյնպէս մարդկային հաւաքականութիւնը՝ ժողովուրդ մը, ազգ մը ունի իր կազմութեան եւ գաղափարումի իւրայատուկ ձեւը, կարգն ու կազմութիւնը։

Գաղութներու մէջ մեր հաւաքական կեանքը կազմաւորող եւ գաղափարող սարքերն են՝

Մեր Ազգային հիմնարկները — եկեղեցի, դպրոց եւ ընտանիք — ազգային կուսակցութիւնները եւ բազմանարիւր մշակութային, մարզական, բարեսիրական, արհեստագիտական, հայրենակցական կազմակերպութիւն-միութիւնները, որոնց միջոցով մենք կը չնչենք, կը տնտնինք, կ'ապրինք, կը կազմաւորուինք եւ կը կերպարանաւորուինք։

Հետեւաբար, մենք զմեզ կերակրող, զգեցուցող, զգեկավարող եւ առաջնորդող աննշմարելի ուսուցող-դաստիարակող օրկաններու հոգեբարոյական եւ ֆիզիքական կառոյցն է որ պիտի վերաքաղենք, խուզարկենք ու դատաքննենք ատա՝ ճշդորոշել կարենալու համար մեր զաւակներուն եւ թոռներու փրկագիրն ու փրկագինը։

Նման աշխատանք մը մի քանի տարի առաջ կատարեց Պր. Լ. Մոզեան, առանձին դիրքով մը, Փարիզի մէջ։ Մենք ծանօթ ենք այդ աշխատասիրութեան։ Մենք պիտի ուզէինք զանց առնել մեր սոյն ձեռնարկը, եթէ վաղեմի դաշնակցական հաւատառորը փորձած ըլլար նոր սերունդի փրկագիրն ու փրկագինը, դեղագիրն ու դեղահատը պատրաստելու առեն ցեղապահպանումի

հարցին մօտենալ բոլորովին տարբեր ակնոցով։ Մենք կրկնակի անգամներ կարդալէ ետք իր գիրքը, հաստատեցինք թէ՝

Յարգելի հեղինակը, «Սփիւռք» ըսելով, աչքի առաջ ունեցած է Արեւմուտքի մեր ցեղակիցները, այսինքն՝ Ֆրանսան, Իտալիան, զոյգ Ամերիկանները, եւայլն։ Ըստ իրեն, 10—15 տարի յետոյ Արեւմուտքի մեր հայրենակիցները լրիւ պիտի կորսուած ըլլան։ Այս կէտին վրայ համամիտ ենք իրեն։ Յուսալին այն է, սակայն, որ մեր բարձրորակ մտաւորականը աչքաթող ըրած է Մերձ. Ա. Միջին Արեւելքի եւ Պալքաններու երկու նոր բաժին սերունդներու ապագան, կարծես թէ անոնք գոյութիւն ունեցած չըլլային։

Ակռ զատ, ան, հակառակ իր բազմակողմանի հմտութեան եւ ծանօթութեանց, ցեղապահպանումի հարցին մօտեցած է արեւմտեան գիտնականի ակնոցով։ Անձնապէս մենք կրնայինք այն տպաւորութիւնը, թէ Պրն. Լ. Մ. անծանօթ է մեր ցեղային գաղատածածուկ արժէքներուն եւ հնչուն դրամագլուխին, եւ կամ թէ գիտնալով հանդերձ պէտք եղած կարեւորութիւնը տուած չէ անոնց։

Եթէ Հայութեան անծանօթ օտար մը կարդալու ըլլայ իր հատորիկը, անխուսափելիօրէն պիտի մտածէ՝

— Ահա՛ Արեւկան ժողովուրդ մըն ալ՝ որ կ'անհետանայ։

Պրն. Լ. Մոզեանի համար կարծէք թէ գոյութիւն ունեցած չըլլար Արարատեան վերակենդանացած, վերակազմաւորուած եւ վերանորոգուած Հայութիւնը, նոյնպէս։

Այս բոլորէն վերջ, նշենք թէ անոր համար Հայց. Առաքելական եկեղեցւոյ չքնաղ ու հզօր պատմական դերը լրացած է եւ անցած՝ մամիկիս հեքիաթներուն կարգը։

Մենք չհասկցանք թէ ան ի՞նչ նպատակով գրած է այդ գիրքը։

Արդեօք ան հայօրէն զմեզ ապագինե՞լ կը միտի։

Մենք կը խորհինք թէ Պրն. Լ. Մոզեան յայտնապէս վերիմաստասիրացած Արեւելքը կը չփոթէ ծերացած Արեւմուտքի հետ։

Մեր պատասխանութիւնը այն է որ հեղինակը իր դասը չատ գէշ սորված է, եւ կամ թէ ան վատորակ կացին մը ընտրած է կաղնի մը տապալելու համար։

Մենք իր գիրքը եօթնիցս անգամ կարդալէ յետոյ նախընտրեցինք իր վատատակը կրակը նետել։

Որովհետեւ ան կը նպատակակէտէ՝

ա) Սփիւռքի մէջ խուճապ առաջացնել։

բ) Նահանջէ-նահանջ, պարտութենէ-պարտութիւն կը գլորէ աչխարհասփիւռ Հայութիւնը՝ ամլողջացնելու համար Մնացորդաց ապաքինումը, արագացնելու համար հայազնաջնջումը։

Պրն. Լ. Մոզեան կամ չիմացած է, և կամ թէ «Սիոն-Թուրք-Դաշնակիզմ»ի նոր գործակալ մըն է։

Ընարութիւնը կը թողունք իրեն։

Ցիչեցնենք որ մենք, Ներսէս Բնաչխարհի մէջ, տուն-տեղ եղած, արմատացած, կենդանի, առոյգ, արտադրող, ինքնաբաւ, առեղծագործ, իր ճակատագիրը գործող-վարող ՀԱՑ ԱՐՄԱՏԻՆ հետ գործ պիտի չունենանք։ Զունինք։

Հայ-մարդ հասկի՛ր թէ՝

Այնտեղ հիւանդ մարդ չկայ...

Այստեղ, մեր մօտն է հոգեվարքը։

Այստեղ՝ մեր մէջ...

Այստեղ՝ մեր կողքին...

Այստեղ՝ մեր դիմաց...

Արդ, փորձենք ճանչնալ մեր հուսաքական կեանքը կազմաւորող տարրերն ու ստացած հոգեկան անունդի տեսակները։

Յուշակագրենք նախ, 1921-էն առաջ Հայ Սփիւռքը կազմաւորող խմբակցութիւնները։

Ա. Աչխարհամարտէն առաջ, 1914-ին, Բնաչխարհի մէջ հայանուն մի տեսակ խմբակցութիւն գոյութիւն ունէր։

ԴԱ ԷՐ՝ ՀԱՑՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՁԱԻԱԿՆԵՐՈՒՆ ԽՄԲԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ։ Թուրքերու ստութեամբ՝ «էջմիէնի Ղարդ կեավուր» խըմբակցութիւն՝ Ս. Էջմիածնայ Ընդհանրական Հայրապետի Ազգապետութեամբ։

Բնաչխարհի, Կ. Պոլսոյ, Իզմիրի և Կիլիկիոյ մէջ ունէինք և հայանուն յարանուանականներ, որոնք չնչին փոքրամասնութիւն մը կը կազմէին։

1914-էն առաջ, չնորհիւ Կ. Պոլսոյ անգլիական և ֆրանսական դեսպաններու կարմիր Սուլթանին մօտ կատարած կրկնակի դիմումներուն, յատկապէս Զէյթունի վերջին ապստամբութենէն ետք, հայ կաթոլիկներն ու բողոքականները իրրեւ ինքնուրոյն համայնք ճանչցուելով՝ Օսմանեան պետութիւնը դանոնք առանձին փոքրամասնական խմբակցութիւն մը նկատի առած և ապէս վաւերացուցած է.—

«էջմէնի կաթոլիկ միլլեթի», կամ՝ Հռոմէադաւանները։

«էջմէնի Բրոտեստան միլլեթի», կամ՝ Ամերիկեան Պրոտեստանները։

1914-էն առաջ հայ յարանուանականներու թիւը չորս միլիոնի հասնող հայութեան տոկոս 7—8 ը կը կազմէր։

Հիմա տեսնենք թէ Հայաչխարհի և Արեւմտահայութեան աչխարհացրուումէն վերջ, Սփիւռքի մէջ, քանի՞ տեսակ հայանուն խմբակցութիւններ կան։

Արարատեան դաշտի հայութեան 99 ը միսդաւան՝ Առաքելական հայեր են։ Հայ կաթոլիկներու թիւը կարելի է մատի վրայ հաչուել։

1914-էն առաջ Ռուսական Հայաստանի սահմաններուն մէջ հայ բողոքական-ազանդաւորականներ գոյութիւն ունեցած չեն։

1915-ին, վտարուրականցիներու Հայաստան տեղափոխուելու չրջանէն ի վեր է որ Հայ Բողոքականներ կրցած են արմատանալ ներկայ Հայաստանի սահմաններուն մէջ։

Յատկապէս 1918—1920-ին, նախկին Հայաստանի հանրապետութեան չրջանին է որ Հայ բողոքական-ազանդաւորներու թիւը յուսկումի մը կրած է՝ չնորհիւ Ամերիկեան Նպաստամատոյցի որբանոցներուն մէջ վխտացող «ՊՈՐՏ»ական հայանուն վարձկան պատուելիներու քարոզչութեան։

Առաւելապէս, այս չրջանին է որ ամերիկեան կաթոլ-ապրոտ-ցնցոտիներով կարգ մը Հայ մարդիկ դաւանափոխուած են։

Բարեբախտաբար, այսօր, բազմազգեանի բողոքականութեան դաւանական չուկան փակուած է հայրենի հողերուն վրայ։

Ռուսաստանի սահմաններուն մէջ Հայ յարանուանականներ բացարձակապէս գոյութիւն չունին։

Վրաստանի մէջ միայն ունինք Հայ կաթոլիկներու փոքրաթիւ զանգուած մը։ Պէյրութի Հայ կաթոլիկ Պատրիարքարանը անոնց թիւը 60,000-ի կը բարձրացնէ։ Իսկ մենք այս թիւը 10 անգամ բազմապատկուած կը գտնենք։

Հայ կաթոլիկները գլխաւորաբար վրաստանի Ախալքալաք և Ախալցխա հայաբնակ գիւղաքաղաքներուն մէջ հաստատուած են։ Նախկին կարնեցիներ։ Մենք անձնապէս առուգած ենք որ,

1920-ին, անոնց թիւը 6—7000-ը չէր անցներ։

Ներկայիս, ամբողջ Կովկասեան և Արտասահման գաղթականներու մէջ, հայանուն յարանուականներու թիւը 10—12,000-ը չ'անցնիր։

Հիմա տեսնենք թէ ի՛նչ պատկեր կը ներկայացնէ Հայ գաղթաշխարհը։

1915-ի Մեծ Եղեռնէն և 1921-ի քաղաքական ծանօթ վերիվայրումներէ ետք, աչխարհացրիւ Հայութիւնը տարուէ տարի կոտորակուելով՝ այսօր հետեւեալ պատկերը կը ներկայացնէ։

Կ'արձանագրենք մեր տեսած-լսածները, միայն։

Ա) ՀԱՅՏ. ԱՌ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱԻԱՏԱԻՈՐՆԵՐԸ ԿԱՄ ԷՋՄԻԱԾՆԱԿԱՆՆԵՐ

Առանձին խմբաւորումներ.—

1. Անտաչն ու անդաչն, եղբայրասպան ու իրերակեր «Դաշնակ Պիւրօ» խմբակցութիւնը, մորֆինոմանացած և վարձկան «բանակ» չարքերով, 66 տարիներէ ի վեր, կը նպատակադրէ ու կը ձգտի՝ անընդհատ հրդեհել ու պատակել ազգային մեր ներքին կեանքը։

— Անընդհատ կը կազմալուծէ ու կ'ականէ Հայ Սփիւռքը։

— Անընդհատ կ'այրիացնէ, կ'որբացնէ, կ'արիւնահեղ Մնացորդացը։

— Անընդհատ կը լրտեսէ, կը զրպարտէ, կը հայհոյէ, կը մուրայ, կը կողոպտէ, կը կաշառէ ու կը կաչկանդէ։

— 66 տարիներէ ի վեր կը ջանայ սիրանալ Հայկականութեան Թիւ 1 Միջնաբերդին, ու դառնալ միահեծան տէրը Հայոց ժողովուրդին։

— Անընդհատ կը չարափոխէ ժամանակակից պատմութիւնը։ Բարեկամ է և եղբայրակից սիոնիզմին և թուրքիզմին. երբեք՝ իր ցեղակիցին։

— Անընդհատ կը ծառայէ օտարին՝ Հայոց քանջնջումը ամբողջացնելու համար։ Կողմ է և դաշնակից անոր՝ որ առաւօրէն կը վճարէ։

1900—1925, իր հպատակներու չարքերուն մէջ յաջողած էր բաղմահազար արժէքաւոր հայ մտաւորականներ խանձարուրել։ 1925-էն ետքին Հայ մտաւորականութիւնը կամ հետացուած և կամ հետացած է։

Այսօր իր չարքային «բանակ»ները կը կազմեն, մեծ մասամբ, գինեմոլ, հաչիչամոլ, արկածախնդիր, անհաւատարակիտ, անգործ, խուլիկան, անգրագէտ և ասկէ-անկէ հաւաքուած հայանուն մարդիկ, որոնք օրուան որեւէ ժամուն պատրաստ են գործ դայլերու նման յարձակիլ խաղաղ, ազնիւ Հայերու վրայ՝ մորթազերծելու համար զանոնք։

Իր ամբողջ պատմութեան մէջ՝ մէկ հատիկ քաղաքական, յեղափոխական, ընկերային, գիտական, կուսակցական յաղթանակ-յաջողութիւն ունեցած չէ։ Արձանագրած է միա՛յն պարտութիւններ։

Այս պահուս իր հոգեվարքի անկողինին մէջ կը գալարի։

Բայց չնորհիւ այլապաշտ բժիշկներու կատարած նեարկութիւններուն՝ կրնայ ժամանակ մը եւս իր գարշ գոյութիւնը քաշկռտել և օր մըն ալ ինքն իրմով անհետանալ։

2. «ՌԱԿ» խմբակցութիւնը։

Աւանդապահ-պահպանողական միաձոյլ և արիաւարտ կուսակցական խմբաւորում մը, որ նպատակադրած է Հայ Սփիւռքի մէջ քաղաքականութիւն չխաղալ, պահպանել-պաշտպանել Հայց. Առ. Եկեղեցին, Հայ Դպրոցն ու Նոյեան Ընտանիքը։

Կը յառաջդիմէ։ Ցաջողած է՝ չնորհիւ իր քաղաքական պարկեշտութեան և հաւաքական Հայ նկարագրին, յատկապէս Բ. Աշխարհամարտի լրումէն ասդին, գաղթահայ մտաւորականութիւնը ստիճանաբար իր չարքերուն մէջ հաւաքել և արմատ նետել։

Գաղութներուն մէջ՝ միակ Ազգ. կուսակցութիւնն է որ կը տարածուի և կ'արմատանայ։

Իր ամենամեծ առաւելութիւնն է՝

Իր չարքերուն մէջ քաղաքական բախտախնդիրներ, պատահապաշտներ և ստահակներ չունենալը։ Ընդհակառակը՝ գաղափարապաշտ կուսակցական գործիչներ ունի։

Ամէն կերպով կը ջանայ որեւէ ազգային կազմակերպութեան—Միութեան հետ համագործակցիլ և հանդուրժել անոնց ներկայութեան։ Ազգային չահերը, յաճախ, կուսակցականէն կը գերադասէ։ Գիտէ ինքզինքը յարգել։

Թերութիւնները.—

Դանդաղաչարժ է, ծանրաքայլ և երկարօրէն որոճացող...

Ցարատեւութեան ոգին իր մէջ չի պակսիր, բայց կը սիրէ ներկան ապրիլ։

Երեք չէ դարձուցած միջակ դասակարգին, բայց առաւելապէս կը փորձէ սիրաշահիլ հայ հարուստ երեւելի դասը եւ բարձրաստիճան եկեղեցականութիւնը։

Հակնալի եւ անհակնալի պատճառներով, Մերձ. Արեւելքի Հայ Պահատին մէջ, որակաւոր կուսակցական գործիչներ քիչ ունի։

Կրնայ ասիկի բովանդակից ըլլալ Պէյրութի իր խօսնակը։ «Զարթօնք» երբեմն քնացնող-թմրեցնող է։ «Զարթօնք»ի դերն է լոկ գաղնակը հետապնդել եւ անոր դէմ հակագրռնել։ «ՌԱԿ»ի խօսնակին համար, Հայ Սփիւռքի մէջ, գաղնակէն զատ ընկերա-հասարակական հարցեր գոյութիւն չունի՞ն։

«Զարթօնք»ի ամենամեծ թերութիւնը այն է որ նոր յօդուածագիրներ եւ լրագրողներ կարծես չ'ուզեր ունենալ։ «Ընուն»նան հոգեբանութեամբ կը լեցուին սիւնակները։

Տարակոյս չկայ թէ ՌԱԿ, իր պէսպիսի առաքինութիւններուն չնորհիւ, շատ մօտ ապագայի մը մէջ, պիտի յաջողի Հայ Սփիւռքի անկուսակցական-չէզոք Հայ գանգուածին համակրութիւնն ու վստահութիւնը շահիլ, ու դառնալ՝ արտաչխարհեալ Հայութեան վստահելի ղեկավարներէն մին, եթէ՝

ա) Իր արժէքաւոր եւ որակեալ մասնաւորական չարքայինները իրենց մեկուսացումէն դուրս քաշէ եւ մանաւանդ զանոնք լծէ հայրենանուէր աշխատանքի մը՝ փոխանակ զանոնք չէզոքացուած վիճակի մը մէջ պահելու։

բ) Փորձէ, երբեմն, ինքնասրբագրուիլ եւ ինքնանորոգուիլ։

գ) Բարեհիրականը չչփոթէ կուսակցականին հետ։

դ) Վերահսկէ, հակակշռէ Հ.Բ.Ը.Մ.իւթեան գործունէութիւնը, փոխանակ Միւթեան բանալիակիրը դառնալ փորձելու։

ե) Իրեն դիմող երիտասարդներուն հոգեկան, բարոյական եւ իմացական կարիքները չափանչէ եւ ննդասրէ, եւ կամ թէ պարկեշտօրէն մերժէ։

զ) «ՌԱԿ» առանձնապէս ազգային է', եւ առաքելական։ Այդպէս ալ պէտք է մնայ ու թափ տայ ազանդասրական ամէն լուծ։ Այլապէս, պիտի արժանանայ «Պիւրօ»ի ճակատագրին։ Հայ Սփիւռքը արթնցած է։ Խարխափումներու մէջ ապրելու ա'լ մէկ ցանկութիւն։

3· «ՀՆՉԱԿ» խմբակցութիւնը։

Մշտասեւօրէն տարաղանդէ, տապլակուէ, կասրակասէ,

քաչկռտուելէ ետք՝ վերջապէս վերապատած է իր կազմակերպչական ձեւասորումն ու կաղապարումը։

Այսօր, համարձակօրէն կրնանք ըսել թէ կուսակցական աջ-ձախ թեւերը իրարու հետ համաձայնելով միաձուլուած են։

Բառկապէս, ազգային ներքին ապրումի այս սեւ օրերուն, անտարասուն եւ բաց ճակատ կը համապարծակի անկուսակցական կազմակերպութիւններու եւ «ՌԱԿ»ին հետ։

Ազգային միակ կուսակցութիւնն է որ քրմապետներ եւ քրքրոցակիրներ չունի։

Միակ ազգային կուսակցութիւնն է որ կը ղեկավարուի վերին Մարմնոյ մը որոշում-հրահանգներով։

Այստեղ անհատական մենատիրութիւն չկայ։ Իր չարքերուն մէջ նորատաս մասնաւորականներու փնջիկ մը ունի, թէպէտ եւ անփորձ։

«ՀՆՉԱԿ»ը, գաղութներու մէջ, միջակորեակ դասակարգին կողքին կանգնած է եւ կը փորձէ պաշտպանել անոր չահերը։ Կը ջանայ հասկնալ անոր պէտքերն ու կարիքները եւ թարգմանը հանդիսանալ անոր խորունկ վէրքերուն։

Հնչակեաններուն մօտ անձնուէր եւ անշահախնդիր չարքայիններու թիւը օր ըստ օրէ կ'աւելնայ։ Իր սակաւաթիւ մասնաւորականները չէզոքացուած չեն, այլ կուսակցութեան մէջ կը վարեն պատասխանատու պաշտօններ։

«ՀՆՉԱԿ»ը հակառակ իր հնութեան վերերիտասարդացած, վերանորոգուած եւ վերասրբագրուած կը թուի այսօր։

Առնուազն ինքնահանդիսաւորմամբ եւ ինքնամփոփումով ճիգ մը մը փորձած եւ կարծէք թէ արդէն յաջողած իսկ է։

«ՀՆՉԱԿ»ի թերութիւնները.—

Փորձառու կուս. գործիչներ չունի։ Կազմակերպչական ոգին իր մօտ կը պակսի։

Քաղաքականապէս անդրադէտ իր չարքերուն Մարքսեան վարդապետութեան քարոզչութիւնը կը դանենք աւելորդ պարզարանք մը, միեւնոյն ատեն վնասարար՝ Հայ Սփիւռքին։

Հայրենիքի մէջ, կարելի է քարոզել, երկրպագել ու խընկարկել ընկերային պէսպիսի «աստիւններու»։ Դուրսը, տեղը չէ', մանաւանդ ատենը չէ', երբ Հայ գաղթաշխարհը ցանկա-

պատուած է բազմաթիւ հայանուն գրպարտիչներով, մատնիչներով, դէսերով և «ժուռնալիճի»ներով։

ՀՆՉԱԿԸ, քաղաքական մամլոյ խաղալ-խաղցնելէ պէտք է դադրի և նուիրուի առանձնապէս իր չարքերու վերակազմութեան, եթէ որոշած է ճշմարիտ պահակազունդ մը դառնալ Հայ Սփիւռքին։

ՀՆՉԱԿԸ, գէթ առայժմ, տարբեր ընելիք չունի։

Կարեւոր թերութիւններ ունի Ազատաս-ը՝ «ՀՆՉԱԿ»ի պաշտօնաթերթը։ Թոյլ է և անպատասխանատու։ Դատապարտելի է իր հայհոյէնը։ Ջունի օրուան դէմքերն ու դէպքերը ազգային չահերու լուսարձակով տեսնելու սովորութիւն կը պակսին մըշտապրթռուն և հնդինակաւոր խմբագրականներ։ Ընդհանուր հարցերէն կ'իջնէ յաճախ մասնաւորին։ Կը զբաղի մանրամասնութիւններով՝ փոխան էական հարցեր հրամցնելու ընթերցողին։ Հմայք ունեցող վաւերական գրիչ ունենալու է, փոխանակ պատահական յօդուածներ թխելու։

Հնչակներու բաժինը փակել առաջ, արդար ըլլալու համար ըսենք որ վերերիտասարդացած կուսակցութիւնը, իր չարքերուն մէջ, անձնազոհ Հայ մարդոց մեծ թիւ մը ունի։

Բայց որքան ուրախ պիտի ըլլայինք՝ տեսնելով որ իր անմիջական ազդեցութեան տակ գտնուող Սահակեան վարժարանը արմատական փոփոխութեան մը ենթարկուէր և վերջ տրուէր բազմաքական անօրէնի մը մենաշնորհական իշխանութեան։ Արդարև, Սահակեան իր ազգային-հասարակական հանգամանքը կորսնցուցած՝ դարձած է բազմաքական կուսակցականի մը անհատական սեփականութիւնը։

կը սպասենք ու կը յուսանք։

Առաքելական առաջնորդութիւններու թուացականը փակելէ առաջ՝ անհրաժեշտ կը նկատենք վերեւիններուն կարգին յիշել հայանուն ա'յլ խմբակցութիւններ։

ա) Բազմահարիւր հայրենակցական միութիւնները, որոնք, զանազան-զարմանազան անուններու և ազդեցութիւններու տակ, կը գործեն անջատաղաթաթ՝ հայ մարդիկը իրարմէ պատռտելով, յաճախ զիրար թշնամացնելով և աչ-ձախ թեւերու բաժնելով։

Ասոնք ալեւոած են երբեք իրարու հետ չհամագործակցիլ և իրար չհանդուրժել։

Երբեմն, հրէշային միաքեր ալ կը յղանան։ Այսպէս, վաստակաւոր Ամերիկա հաստատուած են. կ'օգնեն Մեծ. Արեւելք հաստատուած իրենց հայրենակիցներուն։ Ասոնց մէջ մեղրակերտներու թիւը չատ քիչ չէ։ Շատեր անուանով միայն դոյութիւն ունին։ կուսակցամտութիւնը այստեղ ալ մեծ գործած է. այս է պատճառը որ երբեմն կը վերակենդանանան, երբեմն ալ հազիւարքի անկողնին կը ծառայեն։

բ) Ունինք մշակութայիններ և մարզականներ։

Երկուքն ալ կուսակցական կնիք կը կրեն։ Իրար կապկելով, իրարու հետ մչտատես գրաբռնելով և ծնծղատուելով ժամանակ կ'անցընեն։

Երկուքն ալ կը ճառեն, կը գրեն, կը վազեն, կ'ոգեցնեն ու կը կոփամարտին կուսակցականօրէն։ Բոլորն ալ «հայ» անունը կը գործածեն՝ մեքենաբար։

Պիտի անդրադառնանք առանձինն։

գ) Ունինք և Պօղոս Փաշայի Բարեսիրական Ցիսնամեայ Համազգային կազմակերպութիւնը։ Հ.Բ.Ը.Մ.-ը արդէն Ներսէս և Դուրսի Հայ-Մարդոց սրտերուն մէջ առանձին տեղ մը գրաւած և տեղաւորուած է վերջնականապէս։

Հ.Բ.Ը.Մ.-ի մասին ալ պիտի խօսինք առանձին գլուխով։

Այստեղ կը վերջնանայ Հայ Առաքելականներու իրեքամերժ և իրեքակեր խմբակցութիւններու թիւը։

* * *

Փա՜ռք Աստիհին...

ՀԱՅ ԱՐԵԳԸ մեծժոզ և օտար արեւներով չկեմացող ժլատ դաւան հայանուն խմբակցութիւններ ալ ունինք մեր մէջ։

Հայանուն ժլատաւան խմբակցութիւններուն վերջնական թիւը չենք կրցած տասզիլ տակաւին։ կարելի ալ չէ. ջիչ անդին անոնց համար նուիրած ենք առանձին գլուխ մը։

Հայրենակի՛ց, քիչ վերեւ մենք թուատամարեցինք Մնասյորդի անդրական տեսակետը գործարանները, որոնց միջոցաւ Հայ Սփիւռքը կը կերակրուի։

Հայ խմբակցութիւններու անուանացանկին մէջ, մենք ան-

հրաժեշտ չտեսցինք Հայց. Առ. Եկեղեցւոյ կղերական դասն ու ազգային կամ հայանուն դպրոցները արձանագրել՝ նկատելով որ առաջինը կորսնցուցած է իր հեղինակութիւնը, զէթ առժամապէս, իսկ երկրորդը քաշ կուտայ իր աքսորանքի կեանքը, աջ-ձախ-կեդրոնի հայանուն կուսակցութիւններու ազդեցութեան տակ։

Փակագիծի մէջ յիշենք որ մենք Հայց. Առ. Եկեղեցւոյ և ազգային վարժարաններու պատմական առաքելութիւնն ու դերը ժխտողը չենք։

Մենք երկուքն ալ կը համարենք հաւասարապէս ցեղապահպանման առաջին կարգի գործօն։ Ու ճիշդ ատոր համար անոնց մասին մենք երկար, գուցէ և չատ երկար պիտի խօսինք մեր երկրորդ հատորին՝ «ԱՀԱՋԱՆԴ»ին մէջ։

Այս բոլորէն վերջ, իբրև հոգևոր առնուռ և հանրային գաստիարակ-ուսուցիչ, մենք պիտի դիմակազերծենք գաղութահայ առլորազարդ դաւադիր Հայ-Մամուլը, որուն 36 տարիներէ ի վեր գործած սւերները մեզ կը հարկադրեն զայն անխնայօրէն ճպռտել, ա՛ռաւ Ցաւով կ՛իմացննենք թէ այսքանով ալ պիտի չբաւականանանք։

Մենք որոշած ենք մեր Հայ խոսուումը պահել։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ի ՍՊԱՍ ՅԱՐԱՄԱՐՏԻԿ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՆԷԾՔԸ՝ ՊԻԻՐՈՆ

ՊԻԻՐՈՅԻ ԱԹՈՄԱԿԱՆ ՌՈՒՄԲԸ՝ «ԺՈՒՌՆԱԼ»

Դաշնակ արեւելահայ Պիւրոյի նախկին Հայ Հանրապետութեան անօգտագործելի դարձած նախարարներու գոյութեան յայտարար նշաններէն գլխաւորագո՛յնը հակախորհրդային քարոզչութիւնն ու հակասովետ դիրքաւորումն է։

Արիւնկզակ դաշնակցականները, այս մարզին մէջ, մ՛է կորսընցուցած են իրենց լսողութեան եւ հաստատութեան զգայարանքները։

Օտարներ եթէ պահ մը թղթատելու ըլլան դաշնակ թերթերը — ինչ որ կ՛ընեն — իրաւամբ պէտք է եզրակացնեն թէ՝

Գաղութներու մէջ վերահաստատուած եւ նոր քաղաքական ինքնաթռչող ստացած Հայերուն առաւելագոյն տոկոսը կա՛մ կարմրած են, եւ կամ խորհրդային կարգերու կը հաւակրին, բացի դաշնակցականներէ եւ հայ յարանուանական-աղանդաւորներէն։

Եթէ, քաղաքական ու դիւանագիտական կեանքին մէջ, պատմականօրէն խակ կամ տհաս եղած ենք, մեր ցեղին դարաւոր տառապանքը, սակայն, մեզ, հաւաքաբար թէ անհատապէս, զգայուն է դարձուցեր, հեռատես եւ զգուշաւոր միեւնոյն ատեն։

Ցարական ու համիտեան բանակներն ու աքսորավայրերը, զանգուածային գնդակահարումներն ու կախաղանները կը կարծենք թէ Հայութեան ԲԱՆ ՄԸ սրբագրած են։

Թուրք, Պարսիկ եւ Մուժիկ գաղտնի գործակալներու հայաջնջական «ժուռնալ»ներու հետեւանքով մահացած մեր անմեղ ազգակիցներու մահուան վերջին կանչերը տակաւին մեր ականջներուն կը հնչեն։ Վկայ՝ մեր Գրականութիւնը։

Մերձաւոր Արեւելքի նոր պատմագրուած ժողովուրդներու մէջ՝ ամենէն ուշի Հայն է որ ըմբռնած է քաղաքական կազմակերպութեան, աքսորավայրերու կնդրոնացման եւ հակիչ տուներու բառացի ու չոր սահմանաւորումը։

Մեր ցեղակիցներէն տասնեակ հազարներ, քաղաքական ծիծաղելի ամբաստանութիւններով, հալածուած եղած են մութ ու խոնաւ գնացքներու մէջ, սպաննուած՝ գարշապարի եւ խարազանի հարուածներուն տակ, անիրաւաբար, առանց դատ ու դատաստանի։

Քանի՞, քանի՞ հազար հայ մամիկներ, նոր հարսեր այրիացան, եւ հայկակներ՝ որբացան, հայ կուսանք կ. Պոլսոյ Եէնիգաւլէի Ազգ. Հիւանդանոցի յիմարանոցին եւ որբանոցի բաժիններուն մէջ ապաստան գտան՝ կնճռ ու յերիւրածոյ քաղաքական «ժուռնալ»ներու հետեւանքով, սուլթանական, ձարական, խառնակոն եւ իթթիհատական իրաւակարգերու չրջանին։

Ինչո՞ւ այս վերյիշումը տակաւին։

Իրաղութիւն է այլեւս որ արեւելահայ կուսակցապետութեան քաղաքական գրաքննիչի կնիքը կրող Դաշնակցութեան մեղապարտ մամուլը, օր ցերեկով, յատկապէս 1950-էն ի վեր, ատրնաթար Հայ Սփիւռքը խորհրդային իրաւակարգի համակիր կամ գործակալ կ՛որակէ։

Մասնաւորաբար դաշնակ պաշտօնաթերթեր՝ «Հայրենիք», «Ցուսաբեր» եւ «Ազդակ» լծուած են գաղթաշխարհի Հայութիւնը խաղաքակնապես սեւցնելու ու մրոտելու գործի մասնչութեան առաքելութեան. գաղութահայութեան կուրծքին տանջադործած են կարմիր պիտակ մը՝ Հիթլէրի հետեւողականութեամբ։

Կարդալէ ետք դաշնակ գարշահոտ էջագիրներու մէջ լոյս տեսած յերիւրածոյ ու դիտումնաւոր մասնչական հօթնիպս անդամ կրկնուած ամբաստանութիւնները՝ ակամայ հարցերու տարափ մը կը տեղայ մեր բոլորի միտքերուն մէջ։

Հարցումներ՝ որոնք առարկայական քննութեան մը ենթարկուելէ ետք՝ պէտք է տանան արդար պատասխան մը։

«Խօսքերը կը թռին, գրուածը կը մնայ», — կ՛ըսէ լատինական առածը։

Մենք ճառերը պիտի չքննենք այս գլուխին մէջ, այլ Հայ Սփիւռքը քաղաքական կազմածանքի ենթարկող անորակելի վաւերաթուղթերը՝ դաշնակ «ժուռնալ»ները։ Այս անդիմադրաելի պարագան, այս վաւերակային—մասնչական դաշնակ դրութիւնն է զոր պիտի վերլուծենք ու պիտի յանձնենք Հայ հանրութեան դատաստանին։

Իսկ դո՛ւն, Հա՛յ Մարդ, պիտի դատես, պիտի դատապարտես, ու պիտի պախարակես առանց նախապաշարումի, առանց աղմկող անուններու եւ ցեխակիր քղանցքներու կառչելու։

Եւ որպէսզի, որեւէ առիթով, հայ թէ օտար միտքերու

մէջ չփոթութիւն չառեղծնենք, մեզի կը թուի թէ մեր արդար ինքնապաշտպանութեան խօսքը, ըստ կարելւոյն, մեր չարմար դասած դասակարգումով ներկայացնենք Հայ հանրութեան, պարզ ու յստակ։

Ա. Ո՞վ է Հայ Սփիւռքը մեղադրողն ու ամբաստանողը։

Մեղադրագրի, ամբաստանագրի տակ առաջադրողներու գլուխը կանգնած է նախկին Հ. Հանրապետութեան նախկինացած Արդարադատութեան նախարարը, Ամերիկահայ զոյգ «Հայրենիք»ներու խմբագիր-հրատարակիչը, դաշնակ Պիւրոյի անդամ և դաշնակցականներու Ամերիկայի շրջանի Պիւրոյի ներկայացուցիչը՝ Ռուբէն Դարբինեան։

Երկրորդն է եգիպտահայութեան հանրածանօթ պատգամաւորը, «Ցուսաբեր»ի խմբագիր-հրատարակիչը, դաշնակ Պիւրոյի թիւ 1 հրամանատարը՝ ապանդպետեան Նաւասարդ։

Երրորդն է յունահայ գաղութին հանրածանօթ ամսագրուկը, որ երկար տարիներ յունահայ գաղութը տակնուվրայ ընելէ ետք, այսօր «Ցուսաբեր»ի մէջ զետեղուած է, ուր կը չարունակէ իր հին արհեստը։ Անունն է Լազ։

Չորրորդն է դաշնակ նորագոյն հրապարակագրութեան և լրագրութեան մէջ «Բրինկ-Բրանկ-ռինկի»ի հեղինակ՝ կիւմիւլճինացի նոր փեսան՝ կարօ Գէորգեան։

Հինգերորդը՝ Պէյրութի դաշնակ ձեմարանի տնօրէնն, 1921-ին երեւան—Զանգեզուր—Թաւրիզ դիծով 50,000 հայ դիակներու վրայ կոխկռտելով ետքերնէ ապաստանած, կրկնակ անգամներ եւրոպայի և Ամերիկայի կուսակցական շրջանակներէն մեկուսացուած, երկար տարի Ամերիկայի մէջ անպաշտօն մնալէ ետք Պէյրութ քշուած, այլազան ու զարմանազան, անյայտ պաշտօններու տակ կքած՝ հայ նախկին Հանրապետութեան ամենավերջին խոֆած վարչապետն է։

Բ. Ձո՞վ կը մեղադրենք։ Ձո՞վ կ'ամբաստանենք։

Զարչրկուած, ճնշուած, կեղեքուած, հարատահարուած, կրկնաջարդերու ենթարկուած, իր հայրենի հողէն բռնօրէն պոկուելէ ետք եօթնիցս անգամ կրկնազաղթելու հարկադրուած, ֆիզիքապէս հիւծած, մեծ մասամբ Արաբիոյ անապատին հետքերը կրող և 36 տարիներէ ի վեր հազիւ հազ իր խռնջած ու ջարդուփշուր մարմինը օտար երկնակամարներու տակ հանգչեցուցած հայ ցեղին նախկին ազնուականը՝ Սփիւռքի մէջ տարբ-

ընդունած Արեւմտահայութիւնն է քաղաքական ամբաստանութեան տակ առնուողը։

Գ. Ի՞նչ մեղքով եւ յանցանքով...

Հայ Սփիւռքը կը մեղադրուի քաղաքացիական անպարկեշտութեան յանցանքով։

Այլ բառով, դաշնակ Պիւրոն և իր արեւմտահայ փոքրաթիւ սպասեակները կ'ըսեն թէ սփիւռքահայութիւնը կարմրած է, լոլիկի նման կարմիր է, կամ թէ խորհրդային կարգերու կը համակրի և թէ սովետական գործակալ է։

Ահա՛ ՄԵՂԱԴՐԱԳԻՐԸ։

Դ. Ի՞նչ է թիւը դաշնակներու կողմէ «մահրամահուր», «կրօնասէր» համարուած հայերու...

Արեւելահայ դաշնակ քառապետութեան ներկայացուցիչները՝ Դարբին—Նաւասարդ—Սիմէոն և իրենց արեւմտահայ գրաւնիկները, իրենց մեղադրագիր—ամբաստանագրի էջերուն մէջ, որոշ կերպով յայտարարեցին թէ Սփիւռքի հայութեան մէջ միայն դաշնակ կուսակցութեան անդամներն ու համակիրները, Հայ Առ. Եկեղեցւոյ պատկանող խումբ մը կղերականներն ու հայ յարանուանականները հակակիր են խորհրդային կարգերու։ Այլ բառով՝ հակախորհրդային գիծ ունին Խորէն, Զարեհ, Ղեւոնդ եպիսկոպոսները. Արտակ, Տաճատ, Գարեգին և Արտաւազդ վարդապետները (Կիլիկիոյ Ոլխաէն). դաշնակներն ու դաշնակամիտները, Հայ Կաթողիկէ և բազմաճղի Հայ Բողոքականները, այսինքն՝ Հայ Աւետարանականները, Մկրտչականները, Շաբաթապահները, Հոգեւորները, Գալստականները, Պահայինները եւայլն։

Ե. Ի՞նչ է դաշնակներու թիւը Սփիւռքի մէջ։

Պիւրոյի ենթակայ դաշնակցական չարքայիններու թիւը Մերձաւոր Արեւելքի և Արեւմուտքի մէջ, չռայլօրէն, 5000-ը չ'անցնիր։

Նոյնքան չռայլօրէն՝ դաշնակ համակիրներու թիւը մենք 50.000 կը հաշուենք։

Պարզ օրինակ մը յիշենք։

Ամերիկայի մէջ ունինք 29 ազգային եկեղեցիներ, որոնց միայն հինգ հատը դաշնակներու ձեռքը անցած է։

Հայանուն կաթոլիկ—բողոքական—աղանդաւորներու ընդհ. թիւը 65.000-ը չ'անցնիր գաղութներու մէջ։

Այս կամ այն կողմը չվշտացնելու համար, Հայ Սփիւռքի մէջ, դաշնակ և դաշնակ համակիրներու Հայ Յարանուանականներուն ընդհ. թիւը մենք կը բարձրացնենք 120.000-ի։

Զ. Ի՞նչ է Սփիւռքահայութեան հաղթական ուղեգիծը։

Ճշդենք։

Մեզի համար, նախ, հարցը այն չէ թէ մեղադրանքը ո՞րքան ճշմարիտ է, հիմնաւորուած է, կամ թէ որքա՞ն անհիմն է։

Այլ ա՛յն՝ թէ ի՞նչ սեւ օրերու հասած է Հ. Յ. Դ. կուսակցութիւնը, որ քաղաքական ամբաստանութեան տակ առնէ օտար երկնակամարներու տակ տարտնկուած մէկ միլիոնի հասնող Արեւմտահայութիւնը։ Եւ ուշի զարմանալին այն է որ կուսակցական չարքային «բահա»ները քար լռութիւն կը պահեն և ոչ իսկ յօնքերնին կը պռատեն։

Ասկէ զատ, քանի-քանի անգամներ փորձած եմ յիշողութիւնս քերկել՝ Ազգերու լրագրական պատմութեան մէջ գտնելու համար թերթ մը, ազգային մամուլ մը, որ հրապարակաւ, այս կամ այն ձեւով, իր ցեղակիցները հաւաքաբար քաղաքացիական անպարկեշտութեան յանցանքով մեղադրէ։

Վատահօրէն կրնանք ըսել թէ նման դէպք մը ո՛րեւէ պատահած չէ ու չի կրնար պատահիլ։

Իսկ երբ դաշնակավայել կերպով մեր մէջ կը պատահի, կը կրկնուի ու կը վերակրկնուի՝ ի՞նչ անուն պէտք է տալ ատոր։

Ընթերցողին կը թողունք անուանակոչութիւնը։

Հ.Յ.Դ.-Ն՝ Ի ՍԿԶԲԱՆԷ ԱՆՏԻ

Ի դէպ, եւրոպական իմաստով, մենք, մեր ամբողջ սոցիալական պատմութեան շրջանին, ցարական, սուլթանական, խանական բռնապետական իրաւակարգի օրերուն, արեւմտեան իմաստով քաղաքական կուսակցութիւններ ունեցած չենք։

Մեր քաղաքական կուսակցութիւնները իրենք ալ չեն կրցած ըմբռնել իրենց իրաւական-փաստական գոյութեան չարժառիթները։

Հարիւրեակ կամ հազարեակ մը Հայ-մարդիկ, քով քովի գալով, խոշոր նշանաբաններու տակ, ֆէտայական ընկերակցութիւն մը կազմած են, Արեւմուտքէն՝ կուսակցական, ընկերա-

յին-քաղաքական գաղափարներ, տեսակէտներ և նորութիւններ փոխառնելով, ըստ հանգոյն։

Եթէ հանգամանօրէն քննարկենք «ֆէտայի» կուսակցութեանց յառաջադրած նպատակները, պիտի տեսնենք թէ անոնք առանձնապէս, տարօրինակ և աչք-ծակող հակասութիւններով լիքն են։

Հայ կեանքը լրջօրէն ուսումնասիրելէ առք, մեր պայմաններուն հետ ներդաշնակ ո՛չ մէկ գաղափար ու ծրագիր։

Յատկապէս Հ.Յ.Դ.-ն հիմնական ծրագիր-կանոնագրութիւնը, իր առաջին օրէն, յայտնած է տարտամ և անորոշ նպատակներ։

Այլեւս, տառապուած և հաստատուած է որ Հ.Յ.Դաշնակցութիւնը Թրքահայաստանը ազատագրելու միտում-առաջադրանք ունեցած չէ։

Դաշնակցութեան հիմնադիր անդամներու նպատակը եղած է՝

ա) Տապալել Սուլթանը,

բ) Բարեկարգութիւն մացնել Օսմանեան կայսրութեան մէջ,

գ) Գործակցիլ երիտասարդ Թուրք Յեղափոխականներու հետ՝ դիւրացնելու համար վերջիններու գործը,

դ) Թուրքիոյ մէջ ապրող փոքրամասնական ազգերը ձուլել Թուրք զանգուածին մէջ ու առեղծել միատեսակ, միալեզու, միադաւան ազգ մը՝ Օսմանցի պիտակին տակ։

Այս է գլխաւոր պատճառը որ, մեր մէջ, դաշնակ հիմնադիր յեղափոխականներու բոլոր չարժառիթները միշտ ալ ձախողած են։

Աւելին, դաշնակ յեղափոխական հիմնադիրներու ամենէն խոշոր թերութիւններէն մէկն ալ եղած է այն՝ որ ոչ նախաձեռնած է յեղափոխութեան հաւանական ձախողանքներու քաղաքական արդիւնքները, և ո՛չ ալ, մօտաւոր հաշուով, յաջողութեան և իրական յաղթանակի մը պարագային իրեն ձեռք առնելիք նախամիջոցները։

Մէկ կողմէն տարտամօրէն իւրացուցած են յեղափոխականութեան գաղափարը, իսկ միւս կողմէ բրտօրէն ժխտած են պետականութեան գաղափարը։

Մեր ներկայ ըմբռնումով, յաղթանակէ մը օգուտ քաղել գիտնալը աւելի կարեւոր է ու դժուար, քան թէ յաղթանակ տանիլը։

Ալ աւելի կարեւոր պարագայ մը եւս։

Դաշնակ Պիւրոն հետամուտ եղած է Սուլթանը տապալել, մտածելով որ կարմիր Սուլթանի անկումով՝ կ'ամրապնդուի Թուրք փոքրամասնականներու եղբայրակցութիւնը, ապա փոքրամասնականներու համար երկրին մէջ կը ստեղծուի աւելի պայմաններ եւ կեանքի ապահովութիւն։ Վերջ կը տրուի ազիրէթներու կեանքին։ Վերջ կը դանուն նամանաւանդ գաւառներու մէջ տեղի ունեցած հարստահարութիւնները, առեւանգումները, մասնակի ջարդերը, աւարառութիւնները, կողոպտուները, և այսպիսով՝ Օսմանեան կայսրութեան ահմաններուն մէջ հիմը կը դրուի խաղաղ աշխատանքի, ստեղծագործութեան եւ բարեկարգութեան նոր դարաշրջանի մը։

Դաշնակ կուսակցութեան հիմնադիրներու դէմառջեւ սխալներէն մին ալ այն էր — այսօր ալ է — որ՝ անունք Սուլթանն ու Մոնկոլ—Թաթարներէ կազմուած Թուրք կոչուած արիւնարբու խաժամուժը կը մերժէր ՆՈՑՆԱՑՆԵԼ։

Մինչդեռ իրար հրմշտկող դէպքերն ու անցքերը հկան ապացուցանելու թէ իրաւակարգերու յաջորդական փոփոխութիւնները, Օսմանեան թէ «Հանրապետական» երկրամասին մէջ ապրող հայ, քիւրտ և տարբ փոքրամասնութիւններու քաղաքական կացութիւնը չբարելաւեց։

Կարմիր Սուլթանի հետեւողականութեամբ, Թալէթ—Էնվէրն ա՛լ, Ջեմալն ա՛լ, Իսմէլն ա՛լ, Պայարն ա՛լ գործնապէս հետապնդած են Թուրքիոյ մէջ հաստատուած բնիկ փոքրամասնականն ազգերու բնաջնջումի Թուրք պետական աւանդական ծրագիրը։

Բոլորն ալ կրած են ու կը կրեն միեւնոյն արիւնաթաթախ հոգեվարքին։

Կովկասի ազգային ընտրանի մտաւորական չրջանակէն դուրս մնացած, իրենց իսկ ծննդավայրի ազգային ընկերա-հասարակական կեանքին մէջ անծանօթ Հ.Ց.Դ.-ի հիմնադիրներն ու իրենց առաջին ատներու սխալներն ու թերութիւնները արձանագրելու առեն՝ աչքաթող պէտք չէ ընենք անոնց անչափահասութիւնը։

Այսպէս, Թուրքիոյ պատմութեան, լեզուին, միջազգային քաղաքատնտեսական մրցակցութեանց, բարքերուն, մտայնութեան, Թուրք ամբոխին ոգիտութեան, բնազանցի հայութեան

ֆիզիքական վէրքերուն ու ցաւերուն, հոգեկան և իմացական կարիք-պահանջներուն, Հայ ժողովուրդի իսկական պատմութեան բոլորովին անհաղորդ երիտասարդ դաշնակ գործակիցներ, կիսաւարտ ուսանողի կեղծ վկայականով մտած են Արեւմտահայաստան, ցուցական լիազօրութիւններով, արեւմտահայ խուլ մարտնչումները հիմնաւորելու և յեղափոխական չարժումը կազմակերպելու և համաչափացնելու համար։

Աւելին, այս ամբարտաւան ու վարձկան յեղափոխական նախապատրաստականները ո՛չ իսկ պատմագիր եղած են Սրիմեանի և Օրմանեանի յորդորներուն ականջ տալ։

Փորձած են անպտղամտօրէն հինը քանդել, առանց փոխարինելու, նոր չենք մը կառուցանելու։

Հետեւա՞նք։

Աւերածութի՛ւն... Ո՛րբ... Այրի՛... Դա՛ղթ... Պանդխտութիւն... Կրկնագաղթ...

Քաղաքական 66 ամեայ կուսակցութիւն մը, երբ իր գոյութեան չրջանին 66 տեսակ պատասխանատուներ միայն կը կրէ և կը չարունակէ իր գոյութիւնը առանց կուսակ. վերանորոգութեան և վերատրաքրքրութեան, մենք՝ յատկապէս Արեւմտահայերս՝ չատ բնական է որ նոյն չամառութեամբ կասկածինք դաշնակ կուսակցութեան առաքելութեան վրայ։

Առաջին անգամ, Հ.Ց.Դաշնակցութեան Պիւրոյի քաղաքական անպարկեչառութեան վրայ մենք կասկածներ ունեցանք Հայաստանի Հանրապետութեան չրջանին, 1919-ին, Երեւանի մէջ գումարուած 9-րդ Ընդհ. ժողովի առթիւ, երբ արեւմտահայ հատուածը, վերերան և երիտասարդ դաշնակցականներ իրենց խօսքը ուղղելով Ռուբէնին՝ ըսին.

«Ով որ զոհ չուզի, իրաւունք չունի այդ հարցի մասին կարծիք յայտնելու (*)։

1920-ին, Ղարսի անակնկալ անկումը քիչ մըն ալ աւելի հիմնաւորեց Պիւրոյի նկատմամբ մեր ունեցած կասկածները։

Սկսանք. չարունակենք մեր կասկածները քիչ մը աւելի բարձր ձայնով արտայայտել։

1921-ի Փետր. 18-ին, Հանրապետութեան սահմաններուն

(*) Թրքասիրական, քուրդ «օրիանցացիա» հարոզչական գեկուցումին կ'ակնարկուի։

մէջ, դաշնակ վաստակութիւններու կազմակերպած նզբայրասպան ապըստամբութիւնը ա՛լ աւելի խորացուց մեր տարակուսանքը։

Արեւմտահայութեան 1921-ի վերջնական աչխարհացրուածքէն մինչեւ 1940՝ գաղութներու ազգային ներքին կեանքին մէջ պատահած դաշնակ խափանարարութիւնները, Հայ Սփիւռքը մշտընջենապէս խռովելու և պառակտելու Պիւրոյի ջանքերը ակնկրկին հաստատելու և հիմնաւորելու թէ դաշնակ հիմնադիրներու ժառանգորդներուն միակ պաշտօնն է Հայ Մնայորդացը ըզքեզ և ձուլումը արագացնել։

Բ. Աչխարհամարտի յետ-պատերազմեան շրջանէն ասդին, մինչեւ 1956-ի սկիզբը, Ամերիկայի Հայոց Հայրապետի Պէյրութ ժամանումը և տեղէս փութով մեկնումը, Անթիլիասի մէջ փոքր, 20-ի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ընտրութեան առթիւ դաշնակ տոլարազարդ մեղրալափեաններու խաբեբա-խռովարարութիւնները, խազգութիւնները և խայտառակութիւնները վերջնականապէս մեր կասկածները կազդարեցին։

Այսօր, այլեւս կրնանք համոզուած կերպով բանաձեւել դաշնակներու 66 ամեայ կուսակցական քաղաքականութեան իսկական բնոյթը՝ ներքին պատատուը, նպատակը, որն է՝

— Ընդհանրապէս Հ. Ց. Դաշնակցութեան և մասնաւանդ ամենակարող Պիւրոյին 66 տարի չարունակ համայն Հայութիւնը կոտորակել, պառակտել, կազմալուծել, Արեւմտահայ Մնացորդացը իր հայրենի հողէն բռնօրէն պոկել-աչխարհացրուել եաք՝ Հայ Սփիւռքը վերջնականապէս գերեզմանելու ամենավերջին արարին բեմադրութիւնը։

Հ. Ց. Դաշնակցութիւնը և Պիւրոն, սխենիզմի և թուրանիզմի քաղաքական գործակալներն են և տատ առ տատ կը գործադրեն վերջին երկուքէն ստացած հրահանգները՝ հայանուն յարձանագանքներու և ազանդաւորներու բարեհաճ աջակցութեամբը։

Մենք տարբեր ձեւով չենք կրնար բացատրել դաշնակներու կուս. քաղաքական հերթական եւոյթները։

ՀԱՅ ՍՓԻՒՌԸ ՈՐՊԷՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾՕՆ

Այս գլխուն մէջ մենք պիտի ժապաւինենք Հայ Սփիւռքի առօրեայ մտահոգութիւնը, պիտի ներկայացնենք տարագիր Հայութիւնը՝ իր իսկական քաղաքական դիմագծով։

Հայրենազուրկներս, բնագաւառի մէջ թէ օտար երկնակամարներու տակ, մանաւանդ գործի ու աշխատանքի աչխարհներու տակ, մեր քաղաքական կացութիւնը և հին կատարելագործ իրագիտակ, մեր քաղաքական անպաչտպան չրջապատը լաւագոյնս ճանչցած, մեր քաղաքական անպաչտպանելի պատմուճանն հագած, միշտ ալ բնաբան ընտրած ենք՝

ԼՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔ...

ԼՈՒ՛... ԱՇԽԱՏԷ՛.ԵՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԷ՛...

Ահա հին թէ նոր սերունդներու կարգախօսը, Հայ գոյատեւումի էական ազդակը։

Ճիշդ է. մենք խենթ ու խելառ յեղափոխական պոռթկումներ ունեցած ենք։ Անոնք կրած են տեղական բնոյթ միայն։

Պատմութեան հետքերուն վրայէն քալելով, Հայը երբեք հաւատացած չէ քրիստոնեայ աչխարհի ուղղամտութեան, նամանաւանդ Խրիմեանի Պերլինէն դարձէն ետք։

Մենք այսօր ալ չենք հաւատար կեղծ-քրիստոնեայ Արեւմուտքին։

Այն ինչ որ մեր լեռներու չրջափակին մէջ չէ ծագուած, մերժած ենք։

Ճիշդ ենք որ Սահակ-Մեսրոպ Հայրապետները Մեր Ցեղը յաւերժական և ստորական մշակութային լուծէն ձերբազատելու համար, և ո՛չ թէ հայերէն Աւետարանը կարդալու նպատակով միայն։

Հայ գոյատեւումի և ինքնապահպանման գազանիքը անբացատրելի է... «ՀԱՅ» բառը մանուածապատ խորհուրդներու և աւանդութիւններու խորհրդանիշ մըն է։

Եղած ենք թէ՛ յոռետես, թէ հեռատես և թէ զգուչաւոր...

Մեր ազգային տառապանքի պատմութիւնը արիւնոտ չըղթայ մըն է։

Ցոռետես, հեռատես և զգուչաւոր Հայը նախընտրած է մի՛չտ հայօրէն և համբերութեամբ ապրիլ քինք կեղեքողներու հետ՝ փոխանակ Արեւմուտքի քրիստոնեականերուն հաւատալու։

Հինները թէ նորերը լուսադէմս ըմբռնած են մեր աշխատասիրական դիրքը և միջազգային քաղաքառնահատական մրցակցութիւններու և սակարկութիւններու նպատակը։

Անցնող մէն մի սերունդ հանգած է մեր ցեղին մարտիրոսագրութեան գլխաւոր պատճառը, այսինքն՝

Ճիսխէճ Հայ բարձրաւանդակս կարել ու հարաւ իջնել. միեւնոյն ատեն՝ հարաւի վերիվը ուզիլել։

Հարաւէճ բարձրացալով Հայ բարձրաւանդակը կարել ու անցնիլ. միեւնոյն ատեն՝ հիւսիսի վայրէջքը ուզիլել։

Այլ բառով՝ բարիւղի եւ ասֆ ջուրերու բաղտա-անտեսական պայքար...

Հայաստան՝ Ծունաստան չէ։

Հայաստան՝ Արտիտան չէ։

Այս պարագան ըմբռնելու համար հատորներ գրելու և կարդալու կարիք չկայ։

Մեր պայմաններուն մէջ ապրող որեւէ ժողովուրդ, մեզմէ դուրս, անկարող պիտի ըլլար տարբեր ձեւով դատաւորելու իր կեանքը, ու պաշտպանելու իր գոյութիւնը։

Սարկական ոգին չէր որ մեր գոյատեւումը ապահովեց։ Վկայ՝ Ասորիները...

Մեր ազգային ամուր բարոյականը, կազմաւորուած ցեղային նկարագիրը, հայ աշխատասիրութեան և ստեղծագործութեան հետ ներդաշնակուած ու համեմատած՝ ինքնաբերաբար դարձան Հայ ինքնապաշտպանութեան ճշմարիտ գործօններ։

Մեր նախնիք «Անմաօրէն արիւն թափելը հերոսութիւն չէ... չթափելն ալ վախկոտութիւն չէ», — ըսած են։

Հայ գոյութեան և գոյատեւումի անկիւնաքարը, հին թէ նոր սերունդներու համար, եղած է ազգային և անհատական առողջ հիմերու վրայ դրուած ցնտեսութիւնը։

Ահա Հայութեան թիւ մէկ վարդապետութիւնը։

Շնորհիւ այս վարդապետութեան է որ երէկ և այսօր, դուրսը, համբերութեամբ, աղջմտութեամբ, զմեզ իրաւազրկած, ազատագրած երկիրներու մէջ առաջաւոր դիրքեր գրաւած ենք։

Մեր հայրենի հողերը բռնօրէն գրաւողներու մեզի պարտադրած «զուլում»ներուն հակառակ՝ ստեղծած ենք բռնապետական կայսրութիւններու ազգային անտեսութեան, վերաչինութեան և քաղաքակրթական վերելքին։

Մահմետական թրքահայն ու պարսկահայը, մէկ կողմէն Եւրոպայի միւս կողմէն ալ խաւարամիտ Թուրքիոյ և Պարսկաստանի միջեւ, քաղաքակրթութեան բարեբար կապը՝ ԿԱՄՈՒՐՋը եղած են։

Թուրքը թէ պարսիկը իրենց այսօրուան քաղաքակրթական յառաջդիմութիւնները ՄԵԶԻ՝ իրենց ՀԱՑ «բահա»ներուն կը պարտին։ Մեզի կը պարտին նոյնպէս իրենց մտաւորական ընթացքին...

Առանց փոխարէն, իբրեւ վարձատրութիւն, կէս խուլ, կէս կոյր ձեւացող քրիստոնեայ աշխարհին առջեւ իսկ մեր ազգային հաղերուն վրայ կատարեցին մեզ։

Այս թալտրէն ետք ալ, մինչ իբրեւ բահա՝ երբեք չկղզիացուցինք, չպատուարեցինք մեր արհեստները, մեր արուեստներն ու անոնց գաղտնիքները։

Թուրքն ալ, պարսիկն ալ մեր վհատձեռնութեան և անչէաշարութեան չնորհիւ գարձան մեքենագործ, կօշկակար, դերձակ, երկաթագործ, հիւսն, ոսկերիչ, մտաւորական, արուեստագէտ ու գիտնական, եւն։

Օր մըն ալ մեր օձիքէն բռնելով մեր հողերէն դուրս նետեցին մեզ... Տարագրեցին...

Հետեւա՞նքը... — Ցան ու ցրիւ եղանք։

Բայց այսօր մէն մի աշխարհիր վերապրող Հայ, իր համեստ անհատական տնտեսութիւնը վերականգնած է՝ իր գաբերու ընթացքին հետաքրքրը կորսնցնելէ ետք։

Մենք չմտաբացինք։ Մեր կանայք չպոռնկացան Սփիւռքի մէջ։ Մենք ոչ ոքի բնաչդարձանք։ Ուր որ գացինք, կանգնեցինք մեր ցեղին գոյատեւումի գլխաւոր ազդակը՝ ԿԱԹՈՂԻԿԷՆ...

Վերականգնեցինք երկրորդը՝ ԱԶԳԱՑԻՆ ՎՍՐԺԱՐԱՆՔ։

Հիւանդանոց, դարմանատուն և որբանոցներ վերահաստատեցինք՝ յաճախ մերժելով օտարին օգնութիւնը։

Աւելին կրնայինք ընել։ Եւ ամէն մարդ գիտէ թէ մենք աւելին ընելու ատակ-ընդունակ էինք և ենք։

Զըրինք՝ ոչ թէ որովհետեւ չուզեցինք, չըրինք՝ որովհետեւ հայտնուն խափանարար-արկածախնդիրներ, Սիոնի և Թուրքի հրահանգով, գաղութէ գաղութ չըլլալով, սփիւռքահայութեան վերակազմումը և մէկտեղումը արգիլեցին։

Մեր ճալալ վաստակը ազգային գանձարկղի մէջ յորդառատ հոսեցնելէ ետք, զայն յատկացուցին դաշնակ չարագործներու պարարտացման։

1921-էն ի վեր միլիոններ հոսած են այս գաղութը, ու տակաւին մեր գաւակները դպրոցազուրկ են, իսկ այն բախտաւոր հայկակը որ ազգային վարժարան մտնելու հնարաւորութիւն կ'ունենայ, դատապարտուած է ձմրան ցուրտին փայտանալու, ամրան կիզիչ տաքին այրելու։

Շատեր նոտաբան ալ չունին, իսկ ուսուցիչները՝ հաստատակ աթոռ մը։

Բացի Հրեաններէն, նմանօրինակ ախտանական զոհողութիւն հազիւ թէ կը տեսնուի տարբեր ազգերու մէջ։

Ու մենք կը չարունակենք աշխատիլ ու տեղծագործել, մէկ կողմ նետած ընկերային ցնդաբանութիւնները, նուիրուած՝ մեր ընտանիքին։

Ահա, այսօրինակ ցեղի մը վերապրողներն են որ այսօր դաշնակ հին ու նոր ֆէտայիներու կոմմէն կ'անուանակոչուին ու կը մեղադրուին իբր խորհրդային գործակալներ և կամ խորհրդային կարգերու համակիրները...

Ի՞նչ չան տպահովեց, սակայն, մեզ մեր հարազատ հողերէն արտաքսող Թուրքիան։

40 տարիներէ ի վեր Անատոլուն գտատարկ է և անմշակ մնացած է։

Թուրքիոյ ելեւմուտքը պատահական և պարագայական միջոցներով հազիւ թէ կը պահպի։

Թուրքիան կը մուրայ թէ՛ Մեծերէն և թէ՛ Փոքրերէն, նոյնիսկ նոր ազատագրուած իր դրացի երկիրներէն։

Թուրքիան մեր նահատակ հայրերու անէծքին ենթակայ է, անվերջ և յաւիտենաբար։

Աստուածային արդարութիւնը կ'իյնէ ու կը գերազանցէ մարդկայինը։

Ինչ որ ցանես, ա՛յն կը հնձես...

66 ՏԱՐԻՆԵՐԷ Ի ՎԵՐ...

Կարգ մը անոպայ, անհաւատարակիւթ, պետականութեան գաղափարին անծանօթ, քաղաքականապէս ապէտ, միջազգային Սիոնիզմի կազմէ վարձուած հայանուն դաշնակ մարդիկ, մեր հողերուն վրայ բռնակալներ տապալելու փորձ մը ըրին։

Մի քանի փամփուշտ և ռումբ պայթեցուցին։

Առանց յաջորդից խստագոյն պատիժը։

Հայ «ֆէտայի»ն լեռ բարձրացաւ, կամ ահմանը անցաւ։ Նոյնը ըրին և չափահաս Հայ ազամարդիկը՝ իրենց ծնողքը, նոր հարսը, զաւակները թուրքի խղճին յանձնելով։

Կարգ մը «ֆէտայի»ներ ալ Եւրոպա, Ամերիկա մեկնեցան անամօթաբար և անփառունակ։

Հետեւո՞նքը...

— Անպաշտպան ժողովուրդը կոտորուեցաւ անխնայ։

Դաշնակները «ներքոամբարտ» անունը տուին մասը։

Օր մըն ալ իմացանք, թէ դաշնակները թուրքին հետ եղբայրակցութեան դաշինք մը կնքեր են՝ Ազատութեան, Արդարութեան, Հաւատարմութեան նշանաբանին տակ։

Նորէն ցարդ...

Դաշնակը չսորուեցաւ։ Չդնդուեցաւ։

Գիտակցօրէն, ուրեմն, դործակցեցաւ պահիճին հետ, և դիւթացուց անոր դործը։

Աւելի ուշ, ան՝ ցեղին յաւիտենական դատաստանը, Հայ ժողովուրդի կեանքում բոլոր ուժերը հրապարակ բերաւ։

Դահիճը ցուցակագրեց պոռնիկը։

1908—1914-ին թուրքը իր հայամիջնական ծրագիրը բանադեւեց, ճիշդ այն պահուն՝ երբ դաշնակ պատեհապաշտները դահիճին հետ միասնաբար օղի կը խմէին մէկ սեղանի վրայ, վոսփորի ափին։

Ի՞նչ վերջ, այն պահուն երբ Հայ Ազատագրութեան դատին նուիրուած դաշնակ դիւանագէտ, քաղաքագէտ, զօրական և ընկերային կեանքը թրքական 4-րդ բանակի քաղաքակիզդրոնին մէջ իրենց հերթական 8-րդ ընդհ. ժողովը կը դումարէին՝ պայթեցաւ Ա. Աշխարհամարտը։

Գլխարկը տանողը՝ ռուսական կամ պարսկական սահմանը անցաւ, հերոսաբար, գէնքն ի ձեռին...

Դաշնակ Ընդհ. ժողովի գլխաւոր պատգամաւորները նո՛յնիսկ մի քանի ժամով չերկարաձգեցին Ընդհ. ժողովը՝ քննելու համար ստեղծուած միջազգային նոր քաղաքական կացութիւնը և մօտաւոր կերպով նախատեսելու համար պայթող Ա. Ընդհ. Պատերազմի հաւանական ընդարձակումները Հայոց ազգային կեանքին վրայ, ըստ այնմ ճշդելու համար Հայկական դիրքը՝ երկու հակայ հակառակորդներուն հանդէպ։

Աւելի զաւեշտականն ու ողբերգականը կայ սակայն։

Թուրքիան Ա. Ընդհ. Պատերազմին մասնակցեցաւ պատերազմի պայթումէն ուղիղ երեք ամիս վերջ։

Ամբողջ երեք ամիս Թուրքիան հակառակորդ երկու կողմերուն ժպտցաւ։

Դաշնակ հմուտ քաղաքագէտները, ուրեմն, լրիւ երեք ամիս ունեցան Թուրքիոյ ծածուկ նպատակներուն թափանցելու, կռահելու և անոր համեմատ ալ նախապատրաստելու Թուրքիոյ կեռ ճանկին, խեղճին վատահուած 3 միլիոն հայութեան ճակատագիրը։

Իրենց ճպռտած աչքերով, դաշնակ ղեկավարները չարունակեցին իրենց սիրաքանութիւնները թալատ-էնվէրի հետ. հանդարտօրէն չարունակեցին իրենց տեղեկալական մարզանքները, կ. Պոլսոյ մէջ։

Ու օրին մէկն ալ պատահեցաւ ՄԵԾ ԱՆԱԿՆԿԱԼԸ, անխուսափելին՝ 1915 Ապրիլ 24-ի Մեծ եղեռնը, աննախընթաց՝ ազգերու պատմութեան մէջ։

— Ջո՞վ դատապարտել։ Ո՞վ է ցեղին Դահիճը։

= Թուրք պետական մարդը պաշտօն ունէր իր ժողովուրդին և հայրենիքին չահերը ամէն բանէ վեր դերադասելով որդեգրել յստակ քաղաքականութիւն մը՝ Թուրքիոյ մէջ հաստատուած քրիստոնեական տարրերու նկատմամբ, և որոշապէս կը հետապնդէր անոր իրականացումը։

Թրքական հայացնջական քաղաքականութիւնը ո՛չ մէկ կապ կրնար ունենալ Թուրք պետական անձնաւորութիւններու անհատական մարդկային զգացումներուն հետ։

Քաղաքագիտութիւնը տարբեր բան է, քաղաքակրթութիւնը՝ տարբեր։

Մեզ զարմացնողը դաշնակ հին-նոր «չէֆ»երու դաւադրականի միտքը, Արեւմտահայութեան և յատկապէս արեւմտահայ

հայրենասէր դաշնակ չարքայիններու անհաւն միամտութիւնն է։

66 տարի անոնք Թուրքերու հայացնջական նո՛յն գործունէութիւնը... և դառնալ անոնց «հաւատարիմ չուները», անոնց քղանցակի՞ը... Այս որքա՜ն անմտութիւն և տգիտութիւն...

Մեծ եղեռնի առթիւ հատորներ, մեծափաթեթ և հատորներ... լոյս տեսած են։

Ջարդերու նկարագրութիւնն է որ փոխանցուած է ուշօրհասական ձեւին տակ ու կաղապարով։

Առանց էականը, քննականը ըսելու։

Այսօրուան սերունդին համար, սակայն, անբացատրելի կը թուի 1,000,000 Հայերու բնաջնջումը, առանց դիմադրութեան։

Եւ երբ այսօր խուժանավար-ազմկարար դաշնակը արիւնքրտինք կը թափէ քրիստոնեայ Արեւմուտքի կեռ ճանկին, խեղճին վատահուած մէկ միլիոն Սփիւռքահայութիւնը քաղաքականն անվստահելիութեամբ մեղադրել՝ մենք հարկադրաբար կը պարտաւորուինք անգամ մըն ալ թղթատել մեր վերջին յիսնամեակի քաղաքական պատմութիւնը։

Հարց կու տանք մենք մեզի, թէ 1914 Օգոստոսէն մինչեւ Թուրքիոյ Աշխարհամարտի մասնակցելու Թուրկանը, կարելի էր՞ Մեծ եղեռնը նախատեսել, ու ըստ այնմ նախապատրաստել, կազմակերպել մեր հաւաքական ինքնապաշտպանութիւնը։

— Դաշնակ «հերոսներ»... ո՞վ պիտի տայ այս հարցումին պատասխանը։

— Ուղեկցորդ և բերանաբաց քաղաքագէտներ, եթէ այսօրուան սերունդը չարձանագրէ, մեր յաջորդները Հայոց Պատմութեան սեւ էջերուն մէջ պիտի պատմագրեն ու պատգամեն թէ՝

«Դաշնակ արեւելահայ պիւրոն ցեղին ճշմարիտ դահճապետն էր»։

Որեւէ պատերազմ, մէկ օրուան, մէկ ամսուան, մէկ տարուան մէջ չի նիւթուիր...

Որեւէ պատերազմի հռչակումը իր նախնական կանոնական պայմանները, նախապատրաստութիւնները ունի։

Պատերազմը կամ յեղափոխութիւնը թուաբանական հաշիւ է մօտաւորապէս և ոչ թէ տանկալութիւն։ Այլապէս, որեւէ ազգ կրնայ օրուան որեւէ ժամուն իր դրացիին հետ կռուիլ։

Մեր ամենաագէտ գեղջուկ հայն իսկ գիտէր այս ճշմարտութիւնն ու գլուխը ծռած համբերութեամբ կը տանէր ռուսին, թուրքին, պարսիկին լուծը..., ու կ'աշխատէր՝ իր հայրենի հողին էր կապուած, յաճախ իր ազգային թէ անհատական «նամուս»ը ոտքի տակ առնելով։

Այս ալ քաղաքականութիւն մըն էր, իրատես քաղաքականութիւն մը, ճարահատեալ իրատես դիրքորոշում մը՝ աքցանուած ցեղիս համար։

Միամիտներ չկան այլևս։

Մեր գրիչը անզօր է բացատրել-գրելու դաշնակ-թուրք յամառ գործակցութեան սերտակցութեան պատճառները։

Երկար որոճալէ հաք, նորէն կը ստիպուինք վերադառնալ մեկնակէտին ու կը խորհրդածենք։

Հայ-քաղաքական կոտորածի մէջ դաշնակներու անմիջական մեղսակցութիւնը ակներև է։

Նորէն կը վարագուրենք, սակայն։

Պահ մը՝ յերիւրանք, գոչելի կտակած մըն է կ'ըսենք։

Չէ՛, չէ՛, չէ՛, ՍԽԱԼՄՈՒՆՔ է... մեղա՜յ... մեղայ՜... մեղա՜յ...

ՆՈՐ ՕՐ, ՀԻՆ ՕՐՕՐ

1898—1918 տարիներու քաղաքական, ընկերային և այլ անփարձութիւններէն, կրկնուած թերութիւն-սխալմունքներէն հաք, արդեօք մենք իրաւունք չունե՞նք ակնկալելու դաշնակ հայրենասէր պարագլուխներէն որ վերջ տան իրենց վիճելի և ձախուռ կուսակցական, քաղաքական և հասարակական գործունէութեանց։

Դաշնակ Պիւրոյի «մեծ ուղեղները» չկրցան գուշակել Ա. Աշխարհամարտն ու Մեծ եղեռնը։

Ներեցինք։

Հազիւ խաչոր փորձանքէ մը մազապուրծ ազատած՝ դաշնակ մենաշնորհները վերապրող Հայութեան գլուխին նորանոր փորձանքներ փաթթեցին։

1920-ին՝ Դարսի անկումով, 1921-ին՝ Փետր. 18-ի դաշնակ ապստամբութեան ձախողանքով՝ նորածին Հանրապետութիւնն ալ վերջնագոչինք։

Ներանոր մեռելնե՛ր... որբե՛ր... այրինե՛ր... գո՛ղք... տարագրութի՛ւն... կրկնաջա՛րդ... կրկնագո՛ղք...

Օտար երկնակամարներու տակ հազիւ չունչ առած, մորթերնիս հազիւ ազատած, նորէն վերակառ դաշնակ ազմուկը։

«Ազատ ենք, ազատ չենք»ի պատմութիւն մը հիւսուեցաւ։

«Եռագոյնը պարզե՞նք թէ չպարզենք»ի բիւզանդական վէճ մը ծայր տուաւ։

Ահեղի վերջ սկսան առաջնորդի, թաղականի, գաւառականի, հոգաբարձուի ընտրական ճակատամարտները։

Միևնոյն վէճերը՝ գաղութահայ մշակութային, մարմնակրթական, բարեսիրական-կրթական մարզերուն մէջ։

Նո՛րէն երկպառակութիւն... կրկի՛ն եղբայրասպանութիւն, դա՛րձեալ խափանարարութիւն...

Նորէն քաղաքական բանակցութիւններ՝ սպիտակ ռուսերու, սպիտակ վրացիներու և սպիտակ թաթարներու հետ, Փարիզ և այլուր, ազգային ներքին կեանքին մէջ՝ առանց որևէ դործնական ծրագրի մը չուրջ համաձայնութեան մը գալու։

Վերայ հասան ֆաշիստական և նացիական չարժումները։

Արեւելահայ դաշնակ պետերը — առանց չատ կարևորութիւն տալու այն բանին թէ կուսակցութիւնը Բ. Միջազգային Ընկերվարական կուսակցութեան պաշտօնական անդամն է, և առանց այս մասին կուսակցութեան ընդհ. ժողովին համամասնութիւնն առանալու, առանց պահ մը նկատի առնելու միջազգային հանրային կարծիքը ֆաշիստ-նացիներու վերաբերմամբ, և յատկապէս գաղութահայութեան քաղաքական անատոյգ վիճակը, ճշդորոշեցին իրենց քաղաքական նոր դիրքը, — կանգնեցան Առանցքի կողքին։ Անտարակոյս որ քաղաքական այս դիրքաւորումը անգամ մը ևս ճակատագրական եղաւ Հայ Սփիւռքին համար, Բ. Աշխարհամարտի նախօրէին իսկ։

Յատկապէս Մերձ. Արևելքի մէջ հաստատուած Արևմտահայեր՝ Դաշնակիցներու տեղեկատու դիւաններու կողմէ գերմանական և իտալական 5-րդ սիւնի գործակալներ նկատուեցան, չնորհիւ դաշնակ վարձուած գործակալներու անխոհեմութեան և հերթական արկածախնդրութիւններուն։

Հաւրկ է յիշել Բ. Աշխարհամարտի տեւողութեան դաշնակներու լրտեսական աշխատանքի մանրամասնութիւնները՝ ի հաչիւ Ֆաշիստներուն և Նացիներուն։

Քանի՛... քանի՛ դաշնակ քաղաքական գաղտնի լրտեսներ ձերբակալուելուցան անգլիական զինուորական իշխանութիւններու կողմէ։

Տակաւին մեր հայրենակիցներու յիշողութեան մէջ թարմ կը մնան երկու տասնեակ երիտասարդ դաշնակներու ծունատանէն գերմանական օդանաւերով մկնոտմը և Հալէպ վայրէջքը, ապա ձերբակալուելով գնդակահարուիլը։

Կայ և աւելի կոտոշաւորը։

Պատերազմի չրջանին, Հայոց ինքնակոչ Սպանդապետը և ազնուականացեալ մօրուսաւորը չէի՞ն որ դաշնակ հրոսակներու փոքրաթիւ խմբակի մը գլուխն անցած՝ գերմանական կովկասեան բանակին կողքին փորձեցին բնաջնջել ռուսական բանակը և վերատիրանալ փորձել կորսուած հայ Հանրապետութեան։

Միշտ դիակնե՛ր... նորէն այրինե՛ր... նորէն որբե՛ր...

Աստուածային հրաշք մը միայն փրկեց Սուրիոյ և Լիբանանի Հայութիւնը Բ. Աշխարհամարտի ամենատաք չրջանին, երբ գանգուածային ահռելանում մը անխուսափելի էր..., կ'ըսուի թէ Պէյրութի դաշնակից զօրաժողովը որոշած էր ձերբակալել Դաշնակիցներու թիկունքը հատատուած Հայերէն։

Որո՞նք էին Հայու քաղաքացիական պարկեշտութիւնը կասկածի ենթարկողները...

— Դա՛...ա...ա՛...չնակնե՛րը... միշտ դա՛...ա՛...ա՛... չնակնե՛րը...

Եւ դաշնակը իր քաղաքական անկարողութիւնը և տգիտութիւնը, անհեռատեսութիւնն ու անխոհեմութիւնը, իր ոճրային նպատակները քօղարկելու համար՝ այդ օրերուն թօնթօ-չիկ բանաձեւ մը հնարած էր.—

«Հայ Ազատագրական Շարժում»...

«Հայրենական Տուրք»...

Փոխանակ ըսելու՝

«Հայապցիզումի ծրագիրը հայլ առ հայլ, սակայն անգգալիօրեն կը յառաջդիմէ»։

Քաղաքական արբշիռութի՛ւն, քաղաքական խղճահարութի՛ւն... Քաղաքական պարկեշտութի՛ւն...

Առանկ բան գոյութիւն չունի...դաշնակին համար։

Եւ մենք, գաղթականներս, դաշնակ պատեհապաշտներու քնաքան և տրամաբանական զոհերը, մեր անկիւնները քաշուած,

մեր առօրեայ հացը չտնելու մտահոգութիւններով ծանրաբեռնուած, դաշնակ արկածախնդրութիւններու այս պատկերասանդեսը տարիներէ ի վեր հետեւելէն դիտելով միայն գոհացանք, սպասելով այն օրուան, երբ ազգային ներքին կեանքին մէջ կը վերահաստատուի։

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ, ու կ'իրականանայ երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի կոչ-կտակը՝

— «ՀԱՅԵՐ, ՍԻՐԵՑԷՔ ԶՄԻՄԵԱՆՍ»...

Բայց, ա՛րբ...

Ե՞րբ պիտի ծագի խաղաղութեան արեւածոյսը՝ Հայ-Սփիւռքին վրայ...

Առայժմ չարունակենք մեր խորհրդածութիւնները, փաստականօրէն ցոյց տալու համար թէ Հայ մնծամասնութիւնը հայօրէն պարկեշտ է... մարդկայնօրէն պարկեշտ է... Ոչ թէ միայն պարկեշտ... այլ անհունապէս հաւատարիմ քաղաքացի է... ա՛րբ որ ալ ըլլայ...

ՄԵՆՔ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԶԵՆՔ ԳԱՂԹԱՇԵԱՐՀԻ ՄԷՋ...

Քիչ մը եւս քալենք...

Հանդիպած եմ օտարներու, որոնք յաճախ ինծի հարց տըւած են թէ Հայեր ինչո՞ւ կը հայրենադարձեն, ինչո՞ւ կը տըրտընջան... ինչո՞ւ կը դժգոհին...

Օտարներն ալ կը զգան ուրիշն մեր դժգոհանքը, առանց չատ ալ անով հետաքրքրուելու. աւելի չատ կը փափաքին տեղեկանալ մեր տրտունջներու չարժառիթներուն։

Արդարեւ Սփիւռքի մէջ ապրող Հայութիւնը դժգոհացմներ ունի։

Զարմանալի կերպով սակայն, օտարներ կը խորհին թէ մենք միայն նիւթական բաւարարութիւն առանալով գոհացող ենք։

Հաց գտար, նամէ՛ և կե՛ր...

Մեզ հիւրընկալող երկիրներու ժողովուրդները մեզ մեր հոգեկան կառոյցին մէջ ճանչցած չեն։

Ցանցառիբ իրենց չէ՛։ Մե՛րն է։

Մեր զեկավարութիւնը մեզ հիւրընկալող ժողովուրդներու և մեր միջեւ պատուար կանգնեցուցած է։

Օրինակ, կարելի չէ երեւակայել մէկը որ երկրի մը մէջ հաստատուի, կեանքը չահի, անտեսութիւն մը ստեղծէ եւ միեւնոյն տանն իրեն գրացիին բարեւ մը իսկ չտայ... անոր չծանօթանայ... Լեզուն չսորվի...

Այսպէս է գրեթէ ամբողջ Մերձ. Արեւելքի մէջ ապրող մեր հայրենակիցներու պարագան։

Եւ օտարը քնականօրէն խորհրդածութիւններ կ'ընէ. հիմնուելով՝ դաշնակ «ընտրանի»ներուն պառաւախօսութիւններուն վրայ։

Եւ օտարը կուգայ այն եզրակացութեան, թէ Դաշնակ կուսակցութիւնն է հայ տարագիրներու միակ ազգային քաղաքական ներկայացուցիչը եւ մտաւորական ընտրանին։

Օտարը մեզ չի հարցաքններ, Դաշնակին ականջ կու տայ եւ անով կարծիք կը չինէ մեր մասին։

Մենք որոշած ենք այդ սրգելքը փլցնել, այդ պատուարը վերցնել եւ ծանօթացնել մեր դժգոհանքն ու արտունչքները՝ բոլորին ալ։

Բազմահազար հայեր Հայրենիք դարձան. դաշնակներու բառամթերքով՝ «երկաթէ վարագոյրէն ներսը ընտրեցին»։

Եւ այսօր ճշմարտութիւնն այն է որ այխարհացրիւ հայութեան 2/3-ը պատրաստ է 24 ժամէն հայրենիք վերադառնալու, եթէ իրենց հնարաւորութիւն տրուի։

Ջմռնանք որ մենք միշտ մեր ունեցածը թողնելով հեռացած ենք առանց ցաւելու։

Հալա՞լ...

Պիտի ըսուի թէ մենք կարմրածներ ենք, կամ առնուազն ապուշներ...

Ո՛չ կարմիր ենք եւ ո՛չ ալ ապուշ, այլ՝ իրատեսներ։

Մենք արիւնատ անցեալ մը ունինք։ Ըսինք անգամ մը։ Ջգուշաւոր ենք։ Մեր հոտառութեան զգայարանքը չափազանց նուրբ է։ Տառապանքը ոչ թէ միայն կ'ազնուացնէ մարդը, այլ զայն կը դարձնէ չափազանց զգայուն։

Մեր դժգոհութեանց, լուռ արտունչներուն գլխաւոր պատճառը մեր քաղաքական անտառգութիւնն է, նամանաւանդ չիներու պատերազմի չրջանին։

Անցեալի մէջ, մէն մի սերունդ ենթարկուած էր ե՛ւ ջարդի, ե՛ւ տարագրութեան, ե՛ւ կողոպուտի...

Երբ հայ գիրով, սպիտակ թուղթի վրայ ամէն վայրկեան մեր երեսին կը զարնուի թէ մենք առվետսէրներ ենք, տարակոյս չկայ թէ հոգեբանական ախտավարակ վիճակ մը կը ստեղծուի։

Ու կ'ըսենք՝ ենթէ կարմիրներ ենք, ինչո՞ւ մեզ չեն ձերբակալեր։

Ինչո՞ւ օրէնքը հայ քաղաքացին չի պաշտպաներ։ Լռելեայն ուրեմն կը հաստատէ մեր երեւակայական կարմրութիւնը, միեւնոյն ժամանակ կը քաջալերէ զրպարտիչները։

Բայց ատոր, մինչեւ այսօր ալ, մեզ հիւրընկալող երկիրներու պետական մարդիկն իսկ տակաւին չեն ըմբռնած թէ սփիւռքի մէջ ապրող Հայերէն ոչ մէկը ազգային քաղաքական տեսակէտ չունի, չի կրնար ունենալ իբրեւ ինքնուրոյն ՀԱՑ ԱԶԳ...

Մենք մեր ապրած երկիրներուն մէջ Ազգային Պետութիւն չուզինք, ոչ ա՛լ դեսպանատուներ։

Մենք այլեւս համոզուած ենք որ գաղթաշխարհի Հայերուն հետ կապուած որեւէ քաղաքական հարց պետական խնդիր է, եւ մենք այդ հարցով կրնանք զբաղիլ միայն այն ատեն, երբ կ'ուզեն մեր սեպհական պետութիւնը։

Պետականութիւն ունենալ փորձելու համար, սակայն, մենք պէտք է ունենայինք քաղաքական առաջադիմական կազմակերպութիւն մը, որուն անունն ու գոյութիւնը կարելի ըլլար արդարացնել մեկ ձգտումով մը, այսինքն՝

ՀԱՅՐԵՆԻ ՆԵՐԿԱՑ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՏԱՊԱԼԵԼ ՈՒ ՎԵՐՍՏԵՂԾԵԼ ՆՈՐ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄ ՄԸ։

Քաղաքական այն կազմակերպութիւնը որ այս միտումձգտումը չունի, ամէն բան կրնայ ըլլալ, բայց՝ ո՛չ քաղաքական։ Կրնայ ըլլալ գրական, բարեսիրական, կրթական, մարզական, եկեղեցական միութիւն մը, եւայլն։ Երբե՛ք կուսակցութիւն։

Այսպէս է Սկանտինաւեան երկիրներու եւ Արեւմտեան ժողովրդական երկիրներու մէջ։

Այսպէս չէ, սակայն, արտասահմանի մէջ ապրող դաշնակ կուսակցութիւնը։ Դաշնակի քաղաքական գործունէութեան մէկ տեսակ անուն կարելի է տալ։

— ԴԱՒԱԴՐԱԿԱՆ...

Որովհետեւ անոր այսօրուան հիմնական նպատակը հայաշխարհի ներկայ իրաւակարգը տապալել չէ։ Որովհետեւ Դաշնակը գիտէ թէ անկարող է...

Ան կը միտի յառաջօրէն, Հայաշխարհէն դուրս, ստեղծել արեւմտահայերէ կազմուած նոր միաւոր մը, ազգութիւն մը, առանց նկատի առնելու Սիփիւռքի հայութեան քաղաքացիութեան նոր ինքնաթուղթը։

Այս անճառնի ոգին է որ տարիներէ ի վեր կը յուցահանուի դաշնակ քարոզչական բեմերէն, հակատոտեսական դիմակին տակ, անուրանալիօրէն։

Քաղաքագիտական արուեստին մէջ ըսուած է.

«Այն որ մշտատեւ և անդադարակ կը խլրտի, հետզհետէ կը նահանջէ, կը պարտուի ու կը ճգմուի»։

Եւ մենք ազգերու պատմութենէն գիտենք թէ տկարներու մեկ և վերջին զէնքն է՝ դիւանագիտութիւն խաղալը։

Եւ ժամանակավրէպ, նժարակորոյս դաշնակը, ներքնապէս պատակուած, կը յուցահանէ իր վերջին ցաւագարագիտական բեմադրութիւնը։

Ղեկակորոյս դարձած դաշնակ բեմայարդարը ճարահատ կը գրէ, կը ճամբորդէ, կը ճպռտէ, կը կռփամարտի՝ առանց իր ճըշմարիտ նպատակը յառակօրէն բանաձեւելու։

Կը խուսափի ազգային ներքին հիմնական հարցերու վրայ ծանրանալէ։

Կը քալէ՛։ Սակայն կը քալէ...քանդելով։ Կը քալէ Սփիւռքի համահայ միաւորականութիւնն ու ամբողջականութիւնը կոտորակելով, ու գառնալով ճչմարիտ ականատես մը՝ որ իր քանդիչ ականները կը սլացնէ անմիջապէս որ նկատէ համահայ ՄԷԿՏԵՂԻՄ ՄԸ, համահայ ՁԱՐԹՕՆՔ մը։

Արեւելահայ դաշնակ բախտախնդիր տիրապետող ոգին է այս, որ նոր դժբախտութիւններու ապատող դաշնակ մենատէրներուն պարտուողական-նահանջողական ոգին կը յայտնաբերէ, ինչպէս նաեւ՝ կուսակցութեան ապագային վրայ այլեւս վստահութիւն չունեցող կուսակցապետի մը հոգեբանութիւնը։

Արեւելահայ դաշնակներու այս ոգին ինքնին ապացոյց մըն է որ կուսակցապետութիւնը այլեւս ոչ Հայրենիքէն և ոչ ալ Գաղթաշխարհէն կը սնանի...

Այս խօսքերը կրնան կարդ մը հաւատաւոր դաշնակներուն

զայրոյթը չարժել։

Զայրոյթ և զգացողութիւն տարբեր բաներ են, հայ կեանքի իրականութիւնը՝ տարբեր։ Զգազգական նոր ճիչեր արձակելով, բազմագունակ հայհոյանքներու տապրակը բանալով՝ կուսակցութիւնը իր վերջնական կորուստէն չի փրկուիր։

Դաշնակներու մէջ այսօր հարիւրաւորներ կան, որոնք կ'ըմբռնեն կուսակցութեան պարտուող քաղաքականութեան խըզճալի հետեւանքները։

Բայց կը չարունակեն ծալապատիկ նստիլ ու դիտել դաշնակցական արեւելահայ «մանտաթէր»ներու վարած ցեղասպան գործունէութիւնը, Հայ ժողովուրդի գլխուն բերելիք նորանոր պատուհասները։

Դաշնակ չարքային ազգրտիքնե՞ր...պատմութեան է յանձնուելու այն մեծխօսիկ ու պոռոտ նշանաբանները, որոնցմով ամբողջ 66 տարի արեւմտահայութիւնը անանձնէ է։

Այլեւս, մենք չենք հաւատար դաշնակցական այն անամէջ խօսքին, թէ՝ կուսակցութիւնը լոկ միջոց մըն է Ազգին ծառայելու... Չենք կրնար հաւատալ, որովհետեւ փորձով տեսանք ու հաստատեցինք որ դաշնակ արեւելահայուն համար մերժելի և անընդունելի է այն մտածումը թէ՝ Հայ ժողովուրդին օգտակար որեւէ ծառայութիւն անկարելի է մատուցանել՝ եթէ ամենաարհարոյն արեւելահայ դաշնակ Պիւրոյի ներկայութիւնը անտեսուի, անոր արձակելիք «ուխազը» չյարգուի։

Առանց Հովմայ չիք փրկութիւն...

Ան որ իսկապէս կուսակցութիւնը Ազգին ու Հայրենիքին ծառայելու միջոց մը կը նկատէ, մեր կարծիօք, ան պէտք է անընդհատ քննէ իր կուսակցութեան աշխատանքներուն արդիւնքները։

Մինչդեռ, ինչպէս կ'ըսէ Պրն. Խոսրով Թիւթիւնճեան, «Պիւրո»ն լոկ կուսակցական կապ մը պէտք էր ըլլար կոմիթէներու միջեւ։

Կուսակցութիւնը պարտի, ներհին տագնապներու նիրարկիչէ առաջ, արթագրել իր բերութիւնները, իր գործելու եղանակը, փոփոխել կուսակցական պայմարի ժամզոտած ձեւերը, ձեւափոխել կուսակցական բառոգչական միջոցները.... հակակշռել կուս. մեղրալափնաններու զրիչները, ճանչնալ կուս. գործունէութեան հակասութիւնները եւ մանաւանդ ականջ տալ առաջադրեալին դժգոհութիւններուն եւ ընդդատութեանց, ինչ որ գերագանցօրէն հրամայական է։

Տգմոտած է քառակուսութիւնը...

Ոչ մէկ սրբագրութիւն կուս. մասյնութեան և գործելակերպի մէջ։

Այսպէս է, ընկե՛ր համայնագէտներ, Արեւմտեան աշխարհի մէջ։ Այսպէ՛ս է ամերիկեան գլխաւոր զոյգ կուսակցութիւններու կուս. աշխատանքի ձեւը։ Այսպէ՛ս է Անգլիոյ և Ֆրանսայի մէջ, և այլուր։

Աշխարհի մէջ դաշնակ արեւելահայ «մանատաթէր»ներն են որ բացառապէս կը դժկամակին ու կ'ընդդիմանան որեւէ տեսակի համազգային թէ կուսակցական ներքին վերաքննութեան ու սրբագրութեան... ու դաշնակը տրամաբանօրէն կը դառնայ և՛ հակասովետ, և՛ հակաՌԱԿ, և՛ հակահնչակ, և՛ հակակրօն, և՛ հայամերժ...

Եւ դա՛ հասկնալի է. որովհետեւ, դաշնակ ախպէր, կուսակցապետութիւնը գիտէ թէ գործելակերպի և մասյնութեան ամենաթեթեւ փոփոխութիւն մը գինք պիտի բաւալգլորէ, խայխյելով միեւնոյն տեղ կուսակցութիւնը, պիտի գահավիժէ դասնակ խառապետութեան վերջնական լուծարքը։

Սիմէոնն ալ, Դարբինն ալ, Նաւասարդն ալ գիտեն թէ այսպէս է ու կը զգուշանան ինքնաքննադատութենէ և ինքնաճանաչումէ, դարձնելով կուսակցութիւնը խորհրդապաշտական ազանդաւորութեան մը՝ իրենք զիրենք դասել-դասանելով դերհայեր։

Նորէն օրինակ մը տանք։

Փորձեցէք զրոյց մը կատարել որեւէ դաշնակցականի հետ։ Պիտի տեսնէք թէ անոր միտքին մէջ նոյնացած է «Հայկականութիւն»ը, «Դաշնակցականութիւն»ը, «քաղաքագիտութիւն»ը և «ամենագիտութիւնը»։

Դաշնակն առանց կարմրելու կը յոխորտայ՝

— Ես է որ կրնամ գրել,
— Ես է որ կրնամ ճառել,
— Ես է որ կրնամ կռուիլ,
— Ես է որ կրնամ հերոսանալ,
— Ես է որ կրնամ երգել,
— Ես է որ կրնամ բանաստեղծել,
— Ես է որ կրնամ պատմաբանել,
— Ես է որ կրնամ դիւանագիտութիւն վարել.
— Ես է որ կրնամ գաղտնի համաձայնութիւններ կնքել,

— Դաշնակցիլ, ընակցիլ, «ֆաչանալ», «նացիանալ», ընկերվարանալ և դաւադրիլ... քաղքենիանալ...

Դաշնակը համոզուած է, թէ ի՛նքը միայն կրնայ դպրոցավարիլ, հայ հանրային կեանքը կազմակերպել, ժամկոչի, բանկալպետի, լուսարարի, քահանայի, թաղականի, թեմականի, գաւառականի, հոգաբարձուի, առաջնորդի, պատրիարքի և կաթողիկոսի ընտրութիւնները կատարել, կամ գոնէ իր քմահաճոյքին համեմատ նչանակել։

Եւ մենք այս բոլորը գիտենք ու կ'անցնինք։

Կը խուսափինք գանգուածային պոռթկումներէ։

Կը վախնա՞նք արդեօք։

Հայութիւնը տեսակաւոր հայ մարդը չէ՛ ճանչցած։

Կը խուսափինք ծայրայեղութիւններէ, մենք հեռատես ենք և զգուշաւոր։ Մենք կը զգուշանանք առնելէ որեւէ քայլ, որ կրնայ կազմալուծել մեր ընտանեկան յարկը և ազգային ներքին կեանքը։

Մենք կը զգանք թէ քաղաքական իմաստով չղթայուիլ բանաներ ենք։

Մեր մարդկային բնական իրաւունքներու առացումն ու տիրացումը կ'ուշանայ... է՜ն, ուրեմն թո՛ղ ուշանայ...

Խորայէլի զաւակներն ալ, մեզի նման, բանտի դռներին մէջ չգտնուեցա՞ն։

Կ'ուրեւի թէ մեր հերթը չէ տակաւին, կ'ուրեւի թէ տակաւին մեր ազատագրութեան հաշւոյն վճարելիք կոնխորոչուած ԱՐԵԱՆ ՓՐԿԱՆՔԸ չէ ամբողջացած...

Եւ տակայն իրաւս դարս մը մէջ կ'ապրինք։

Այս դարը գիրար հասկնալու դար է։ Մարդկութիւնը տեսաւ թէ պատերազմը որեւէ հարց լուծելու միջոց չէ, դաստիարակիչ ալ չէ։

Վախը, սպառնալիքը, հալածանքը, կեղեքումը, զրկանքը, կեղծընացման վայրերը չարը պաշտելու միջոցներ չեն։

Մեր հագած հագուստին վրայ կարմիր լաթի կտոր մը անցընելով, մեր ցեղը բնաջնջել փորձելն արմատական յանձնառութեան միջոց չէ։

Վրէժխնդրութիւնն ալ տիպար լուծումը չէ որեւէ հարցի։

Ամերիկեան մեծ ժողովուրդի հոս ու հոն վճարած տալարներու նպատակը մարդկային ընչ ապազինելու, և աշխարհի

վրայ հոգեկան խազաղութիւն մը ապահովել չէ՞...

Որեւէ մէկը իր ճկոյթ մատը չարժելով կրնայ մեզ նացիւներու հետեւողականութեամբ կամ քաղաքակրթութեան նորահնար նրբին ու լպրծուն միջոցներով, մեր ապրած երկիրներուն մէջ, մաքրագործել տալ, ու այդ ձեւով, ինքզինք ենթադրական ու ցնդաբանական վտանգէ մը ազատած ըլլալ յայտարարել։

Ճէնկիզ Խանէն մնացած հակամարդկային ցեղասպան այս մեթոտը, երկնանք, ոչ մէկ բարիք կրնայ բերել մարդկութեան։

Ասկէ զատ, հայկական նոր գործօնութիւն մը հնչեցնելով կարելի էր վերսկսիլ, իրականացնել, ԼՔԷ... ԼՔԷ Հայ Սփիւռքը ՀԱՍՏ ՍՐՄԱՏ մը չունենար։

Մինչդեռ ամէն մարդ գիտէ, թէ կովկասի լեռնաշղթաներուն վրայ խարխուլած երկաք միլիան Արեւելեան Հայերը, Արարատի սառոյցը հատատուած Հայկայ որդիները, Ս. Էջմիածնայ կաթողիկէն ամբօրէն չրջապատած զաւակներ, կաթողիկէի կենտրոնէն գազաթէն լուռ ու անայլայլ կը դիտեն իրենց ցեղակիցներու գլխուն փաթաթել փորձուած ձրի պրպտութիւնները։

Անոնք տրամաբանական հետեւանքներու մասին սկսած են արդէն լրջօրէն հարցակոծութիւններ հանել, անկախ խորհրդայինի իրաւակարգէն։

Արեւան ձայնը կը լսուի...

ԱՐԵԱՆ ՁԱՅՆ...

Հայ մարդկային օրէնք մը, ինչ իրաւակարգի տակ որ ալ ըլլայ, որ կարենայ ազգի մը պարտադրել հալիլը, մաշիլը, վտանգուիլը դիտել անհոգաբար ու առնասարօրէն։

Մե՛նք մօտիկ անցեալի համարաբակական պատմութիւնը լաւ գիտենք։

Ցաւալի է որ մեզ հալածող ազգային ներքին խազաղութիւնը վրդովող գաշնակ դաւադիր Պիւրօն և իր գաշնակիցները, մեր ազգային միութիւնը խանգարող խայտարղէտ սքեմաւորները առ այնի կը համարեն այս պարագան, կ'անտեսեն, կ'անգիտանան...

Մենք ալ, գէթ առ այժմ, ղիրինք դիտելով, ժպտուինք լուռ... լաւագոյն կերպով կը գոհանանք...

ԴԺԳՕՀ Է ՍՓԻՒՌՔԸ... ԴԺԳՕՀ՞

Հիմա թուենք թէ, ըստ իս, ի՞նչ հետեւանքներ կրնան ուղեկնալ մեր Հայ ճակատներուն վրայ շրջատուած զրպարտութիւնները՝ նոր պատերազմի մը պարագային։

Դաշնակից և ըսենք քրիստոնեայ Արեւմուտքը, չատ-չատ, մեզ անապահովը տեղափոխէ, և կամ Միջերկրականը հետաքրքրօրէն պիտի կատարէ իր պատմական դամբանի դերը...

Ծովամոյն պիտի ընենք մեզ, կամ ծովամոյն կրնան ընել մեզ...

Այս առթիւ, մենք Հռովմին և Պարսին անգամ մըն ալ յիշեցնենք որ, եթէ ծովամոյն ընենք մեզ, ծովուն յատակէն, մինչեւ հարիւրաւոր մեթր մակերեսէն քարեր, պիտի քարձրացնենք խոռխ ու անմահ ԿԱԹՈՂԻԿԷՆ ԱՆՄԱՀ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ...

Իսկ եթէ անապահովը զրկեն մեզ, մենք որոշած ենք չմեռնիլ հոն։

Պիտի կանաչազարդենք անապատը, նորէն քարձրացնելով Հայ Ցեղին հզօրագոյն ՕՃԱԽՔ՝ Հայ Առաքելական եկեղեցին, պիտի չարունակենք կատարել մեր քաղաքակրթիչի այն դերը, զոր մենք դարեր չարունակ յոյժ հետաքրքրմօրէն կատարեցինք մոնկոլաթաթարական չրջանակի մը մէջ։

Կը կրկնենք. Թող մեզ հանգիստ թողուն, թող չզբաղին քնաւ մեզմով. հին ու քաղաքակիրթ ցեղի մը հոգեկան կառոյցին հետ թող չչփոթեն կարմիր իրաւակարգը...

Այդ բոլորը սուտ են, սո՛ւտ...

Այդ բոլորը յերիւրանք են, կեղծ, չինծու, արուեստակեալ, քանդագուշանք։

Հայ-Սփիւռքը միջազգային խաղաքական կեանքով շահագրգռուած չէ՛։

— ՄԵՆՔ ԿՈՂՄ ՉԵ՛ՆՔ։

Բայց Հայ-Սփիւռքը անձայն ու արթուն կը հսկէ գաշնակ և հայանուն սքեմաւորներու բնմագրած դաւչտախաղի ծալքերուն, բնմագրութիւններուն։

Էհ, թող բնմագրեն, սահե՞ն ու չսրսփահան...

Արդիւնքը, բոլորին համար ալ, կատարեալապէս բացատրուած պիտի ըլլայ։

Դժգոհ է սփիւռքի Հայը։ Կը արտնջանք պէսպիսի պատճառներով։

Դժգոհ ենք, որովհետեւ իսկապէս Մերձ. Արեւելքի երկիրներուն մէջ ծնունդով Հայը ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՆԻՒԹ է, ի սպաս դաշնակ թեկնածու երեսփոխաններուն։

Արդարեւ, այլեւս ստուգուած է, թէ երեսփոխանական ընտրութիւններու ատթիւտէն Հայը, որ դաշնակ թեկնածու երեսփոխանին չի քուէարկեր՝ դաշնակի կողմէ կամ կ'արգիլուի և կամ կը հալածուի։

Ծնունդով Հայը, մեզի չափ խորհրդային չեղող ժողովրդավարական երկիրներու մէջ, ազատ ընտրութիւններու կը մասնակցի օտիաններու, գէնքերու սպառնալիքին տակ, անհանքելիօրէն։

Դժգոհ ենք, որովհետեւ մենք մեր սեպհական եկեղեցին, Դպրոցն ու ազգին հիմնարկները վարելու համար հարկ եղած օրինական ազատութիւնը չենք վայելեր թէ՛ իբրեւ քաղաքացի և թէ իբրեւ մեր համայնքին պատկանող անկախ անդամ, հակառակ միջազգային դաշնագիրներուն։

Դժգոհ ենք, որովհետեւ հակառակ ազգերու պատկան կարգ ու սարքին և օրէնսդրութեանց, հայ քաղաքական կուսակցութեանց մէջ, միայն դաշնակ բռնած կուսակցութիւնն է որ մեռնելնորը ըրած է «քաղաքական կուսակցութեան» անունը։ Եւ ըստ այնմ ալ կը յաւակնի իր մարդիկը արժանի նկատել, ու նկատել տալ՝ Հայ Համայնքը պետականութեան մէջ կամ մօտ ներկայացնելու համար։

Տանք մի հատիկ օրինակ։

Տարիներէ ի վեր Լիբանանի երեսփոխանական ժողովի ծրնունդով հայ-լիբանանցիներու ներկայացուցիչներէն մին, Տիար Մ. Տ. Գալուստեան, չորս տարին անգամ մը իր թեկնածութիւնը կը դնէ ո՛չ թէ հայ ծնունդով լիբանանցիներու անունով և հրապարակաւ, այլ՝ կը ներկայանայ որպէս դաշնակ կուսակցութեան թեկնածուն։

Պետական վարիչները հաղորդ են այս իրողութեան, որուն մեծ կարեւորութիւն մըն ալ առած չեն։

Մեզի համար հակասահմանադրական նկատուած այս երեւոյթը կը մղէ մեզ ուղղել հետեւեալ հարցաւորը, առ որ անկ է.

— Դաշնակցութիւնը, իր վաղեմի ծրագիրը կանոնագրովը,

կրնա՞յ Լիբանանի մէջ, թէ այլուր, իբրեւ ինքնուրոյն հայ քաղաքական կուսակցութիւն գոյութիւն ունենալ ու ներկայանալ։

Ո՞ր երկրին մէջ տեղնուած է որ օտար կուսակցութեան մը ներկայացուցիչը կուսակցութեան անունով թեկնածու ներկայանայ և ընտրուի իսկ։

Ի՞նչպէս արդեօք Տիար Մ. Տէր Գալուստեան կրնայ իր համայնքին չափերը պաշտպանել Լիբանանեան երեսփ. ժողովին մէջ, երբ յարգելի Պրն. Երեսփոխանը ոչ թէ լիբանանահայ կուսակցութեան մը յանձնառութիւններուն և հրահանգներուն կը հպատակի, այլ չենք գիտեր ո՞ր երկիրը գտնուող ուժ մը անծանօթ մարդոց։

Ան իր դործունէութեան ուղղութիւնը կը ստանայ, ուրեմն, ոչ լիբանանցի դաշնակ քաղաքական կուսակցութեան վերին մարմինէն։

Այսպէս չի վերջանար դաշնակ լիտրին քաղաքական հանրայինին խախուտ կամ անորոշելի դիրքը։

Պրն. Մ. Տէր Գալուստեան, որ կը կարծէ թէ Հայը անգրագէտ է, իր կուսակցութեան հակասահմանադրական տեսութիւնը կը պաշտպանէ, միշտ, յանուն իր պատկանած համայնքին։

Կը նախագահէ, կը բանախօսէ դաշնակ կուս. քաղաքական հրապարակային տօնակատարութիւններուն, հանդէսներուն։ Դարձած է, հայ «Ազատագրական Դատ»ի թունդ պաշտպանը։

Իր բաճկոնին վրայ կը կրէ ոչ-լիբանանեան դրօշակ մը — դաշնակ հաւաքոյթներու մէջ — ու կը թոյլատրէ որ իր լիբանանահպատակ կուսակիցները, իր ներկայութեան, նոյնն ընեն։

Պրն. Մ. Տէր Գալուստեան, Լիբանանի մէջ, հրապարակային տոզանցքներ կը կազմակերպէ եռագոյնով, հողին բուն տէրերուն ներկայութեան։

Այս բոլորը անկուչականդօրէն կատարելէ յետոյ, ան է որ կը մնայ, յանուն հայ-ծնունդով լիբանանցիներու, Դաշնակցութեան պաշտօնական ներկայացուցիչը Լիբանանի երեսփոխանական ժողովին մէջ։

Եւ երբ համայնքը կը դժգոհի իրմէ ու կը մրմռայ, Պրն. Երեսփոխանը կատաղած, իր համայնքին հոն մեծամասնութիւնը պատժելու համար, զանոնք կա՞...ա՞...ա՞...բ...մը... ցածնա՞ր կ'ուրակէ։

Փոզոց կ'իջեցնէ հաշիւամոլներու, սրճարանապետներու,

գինամոլներու յիմնական մը, և անոնց կը հրամանգէ անխնայ ծեծել ու նախատել իրեն ընդդիմացողները։

Ի հարկին դաշոյն և ղէնք գործածել կու տայ անզէն ու անպաշտպան իր համայնքին դէմ, ի փառս և ի պարծանս ժողովուրդէն ծնած ու ժողովուրդին ծառայող ժողովրդական ժողովրդապետութեան...

Օտարը, մեզ հիւրընկալող ժողովուրդները, որոնք չատ քիչ բան գիտեն մեր վերջին վերածնունդեամեայ պատմութենէն, կրնան առարկել թէ Հայ համայնքը ինչո՞վ կը վնասուի պրն. Մ. Տէր Գալուստեանի հակաօրինական ընտրութեան այս ձեւէն։

Պրն. Մ. Տէր Գալուստեան ազատ է իր կուսակցութեան անունով Լիբանանի երեսփ. ժողովի դաշնակցական ներկայացուցիչն ըլլալ։ Բայց ոչ թէ դաշնակցականի անունով՝ հայ համայնքի ներկայացուցիչը։

Բայց մենք իրաւական տեսակէտէն չատ ալ մեծ կարեւորութիւն չենք տար պրն. Մ. Տէր Գալուստեան իր հակատամարտական ելոյթով մեզի յիշեցնել կու տայ 1908—1915ի Հայկազեան քաղաքական ձախողանքները, կրած կորուստները, չարդերն ու բռնագաղթերը՝ Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ։

Դաշնակ քաղաքականութեան անխոհեմութիւններուն, անհեռատեսութիւններուն հետեւանքները միշտ ալ մենք՝ Հայ անմեղ զոհազատն է կրած և ոչ թէ դաշնակը, որուն ճամբորդական պայուսակն ու անցագիրը, օրուան սրեւէ ժամուն ալ, պատրաստ է։

Եթէ իսկապէս ափիւրքի հայ կեանքին մէջ քաղաքական անվտանգելիներ, կասկածելիներ և անպարկեշտներ կան, պէտք է զանոնք փնտռել առաւելապէս քաղաքական արկածախնդրութիւններու մէջ թաթախուած, մասնագիտացած դաշնակներու չարքերուն մէջ։

Ամէն մարդ ոճրագործ չէ ծնիր։

Ամէն մարդ ա՛չ սրամտիկը է, ա՛չ ալ յանձնառու՝ համայնքային կամ հանրային վստահութեան կամ վերակացելի ընտրութեան մը սիրոյն համար իր կեանքը վտանգել, վտանգելով միեւնոյն ատեն իր ընտանեկան խաղաղ կեանքը, երբ մանաւանդ կանխատեսել թէ դաշնակը ի՛նչ-ի՛նչ հաշիւներով պիտի արդարացնի ու պիտի պարգեւատրի...

Է՜հ, թող ընարէ և ընտրուի, ի՜նչ փոյթ։

Մեր միակ ու սրտագին փափաքն է որ մեզ բարեխիղճաբար հիւրընկալող ժողովուրդները յստակ տեղեկութիւն մը ունենան եղելութեանց մասին ու մի փոքր խղճահարելէ դադրին այլեւս մեզ քաղաքական կասկածելիներ արտկելէ և սեւ ցանկերու մէջ տրձնագրելէ, երբ՝ փաստօրէն չենք։

Մենք ա՛չ հակաասվետ ենք, և ա՛չ ալ սովետասէր։
Մենք ա՛չ հակամերիկեան ենք և ա՛չ ալ ամերիկասէրներ։
Մենք ա՛չ ֆրանսասէրներ ենք և ա՛չ ալ ֆրանսատեաց։
Մենք Լիբանանի մէջ՝ լիբանանցի ենք, ՄԻԱՅՆ լիբանանցի։
Սուրիոյ մէջ՝ սուրիացի. ՄԻԱՅՆ՝ սուրիացի։
Ֆրանսայի մէջ՝ ֆրանսացի. ՄԻԱՅՆ՝ ֆրանսացի։
Ամերիկայի մէջ՝ ամերիկացի. ՄԻԱՅՆ՝ ամերիկացի։

Եւ այսպէս, մենք մեր ապրած երկիրներուն մէջ, բնիկ ժողովուրդին եւ տեղական կառավարութեան օրէնքն հետապնդած հաղթականութեան պարկեշտ հետեւողներն ենք։

Այս պարագան, մեր բոլորիս համար ալ, ժայռէն ժայթքող ջուրի նման վճիտ է և յստակ։

Մեր փնտռածը, ըսինք անդամ մըն ալ, ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆՆ Է ԵՒ ԱՒՈՒՐ ՀԱՑԸ։

Այս ծառօթութիւնները անհրաժեշտութիւն են. միեւնոյն ատեն ալ մեր արդար ինքնապաշտպանութեան ղէնքերը։

Մենք ա՛չ մէկ չահ ունինք կեղծելով և ստելով։

Մէն մի կառավարութեան պատասխանատուութիւնն է հսկել իր քաղաքացիներու պարկեշտութեան վրայ, միեւնոյն ատեն ապահովել իր քաղաքացիներուն հանգստութիւնը։

Եթէ իսկապէս սովետական գործակալներ կան՝ ատիկանութեան կը մնայ կատարել իր պաշտօնը։

Իսկ եթէ չկան՝ զրպարտիչին համար ալ օրէնք մը պէտք է ըլլայ։

Եւ ատկայն նկատելի և միանգամայն մտահոգիչ է որ մեր ապրած երկիրներու կառավարութիւնները լուռ կը մնան։

Անփութութի՞ւն... անհոգութի՞ւն... Արդեօք նպատա՞կ մը կայ, զոր մենք չենք դիտեր։ Այս պարագան մեզ կը մղէ հետեւեալ....

լիլու՝ սրտնելու և գտնելու համար այն անձերը, որոնք ժամանակ մը ի վեր ամէն գնով կը փորձեն խաղաղ աշխատասէր ժողովուրդի մը գլխին նոր փորձանքներ թափել, և նոր փոթորիկներ պայթեցնել։

Իմացականութիւնը ոչ ոքի ատտուածային մենաշնորհն է։ Եւ երբ, մենք փնտռտուքի կ'ելլենք գտնելու համար մեր ցեղին դէմ դաւադրողները ու թակարդողները, մեր փնտռտուքի առաջին քայլերուն իսկ, կը հանդիպինք Փոքր Ասիոյ կրօնաքաղաքական հին ու խնամացած պատմութեան։

Ասիա՜... Փոքր Ասիա՜...

Բազմերանգ ու բազմապիսի ազգեր, ժողովուրդներ, ցեղախումբեր...։ կրօնքներու, դաւանութեանց, մարգարէութիւններու մայրն ու հիմնադիրը...։ Հայրն ու բոյնը...։ Մայրն ու օճախը, միևնոյն ատեն, կրօնա-դաւանական հակամարտութիւններու, կրօնաքաղաքական անհատնում պատերազմներու...

Այս պատմութեան ամէն մարդ ծանօթ է, դիտէ նաև հետեւանքները։

Մեր նպատակը պատմութիւնը յիշեցնել է, ոչ թէ վերաքննելն ու վերաքաղելը...

Դաշնակիներու հակախորհրդային պայքարը հասած է տեղ մը, ուր այլևս թաքնուած գաղտածածուկ նպատակները արեւու լոյսին նման պայծառօրէն կը տեսնուին։

Մենք ըսինք արդէն թէ դաշնակիներու յետին և բուն նպատակն է, գաղութներու մէջ, առանձին, մեկուսացեալ ու կըղզիացեալ Հայ-Ազգ մը ստեղծել։

Համարենք ատկայն պահ մը, թէ Դաշնակցութիւնը յաջողի գաղութներու մէջ ստեղծել ինքնուրոյն, թափառաշրջիկ և անհայրենիք ազգ մը, Անթիլիասի կաթողիկոսարանը վերածելով հայրենապուրկ հայութեան անպետական — չըսելու համար անպիտանի — կեդրոնական պաշօնատան մը, իր կողմէն նշանակուած ու իրեն հլու-հնազանդ Ջարեհատպատի կրօնական ատտապետի նախագահութեամբ։

Ու օր մըն ալ կաթողիկոսարանի ատեաւ դմբէթին վրայ պարզէ իր «տարագիր դրօշակ»ը։

Այնուհետեւ դաշնակ արեւելահայ Պիւրոն կանգ պիտի առնէ՞ պատուհասել փորձել Արեւմտահայերը...

Վերջակէտ մը պիտի դնէ՞ իր քաղաքական արկածախընդրութիւններուն։

Ջնջենք հաւատալ։

Դաշնակը վաթսունվեց տարիներու պատմութիւն մը ունի։ Եւ իր կուսակցական պատմութիւնը, ոսկի տառերով արձանագրած է. կրկնենք՝

— Զարդ, կողոպուտ, գաղթ...
— Պատերազմ, ձախողանք, սրտոտութիւն...
— Աղմուկ, եղբայրասպանութիւն, պառակտում...
— Հայրենադաւութիւն, հայակոտորածում...
— Լրագրական «թրինկ-թրանկ-թրինկ»... միա՛յն...

Սրտանց կ'ուզէինք մէկ հատիկ քաղաքական, դիւանագիտական, ընկերային յաղթանակ մը յիշատակել դաշնակ վաթսունվեցամեայ կուսակցութեան հաշուենկիւռին մէջ։

Դաշնակցութեան պատմութեան մէջ ի զուր փնտռեցինք այդ բառն ու չգտանք։ Ահա թէ ինչո՞ւ չենք հաւատար դաշնակի այդ բառն ու չգտանքին։ Ահա թէ ինչո՞ւ չենք հաւատար դաշնակի ազգային ներքին կեանքին մէջ կատարած գրոհ-ներխուժումներուն և բռնագրաւումներուն վերջանալուն։ Ընդհակառակը կը խորհինք թէ Դաշնակցութիւնը կիլիկիոյ կաթողիկոսարանը գաշնակ կեդրոնական պաշտօնատան մը վերածելէ ետք՝ իրեն գինակից վարդապետ-պատուելիներու հետ պիտի խնամէ նոր կատակերգութիւն մը։

Ազգերու պատմութիւնը կրկնութիւն մըն է։ Աչխարհի վրայ ո՛չ մէկ նորութիւն կայ։

Այն ինչ որ իբրեւ նորութիւն հրապարակ կու գայ, հնութիւն մըն է, կատարելագործուած, օրուան, դարուն և ժամանակին յարմարցուած, ներքաշ նորաձեւութիւն մը։

Հայե՛ր, արթնցէ՛ք...

ԻՆՉՈ՞ՒՄՆ Է ԲԱՆԸ

ԲԱՑ ՓԱՐԹ ԽԱՂԱՆՔ, ԵԹԷ ԿԸ ՀԱՃԻՔ...

Մենք մագիլներ չունինք՝ մեր չրջապատը ճանկելու համար։ Եւ պիտի չփափաքէինք ունենալ ալ, չատուներուն համար մեր քաղաքակրթիչի դերը հանուր մարդկութեան մէջ։

Սփիւռքի հայը ոչ ոքէ առնելիք ունի և ոչ ալ տալիք։

Մինչդեռ երեւոյթները ցոյց կու տան որ կան մեր վզակոթին հեծած կարգ մը հայանուն վարդապետ-պատուելիներ, որոնք մեծապէս կը չահագործեն մեր անտիրութիւնը, անգէնութիւնը, մեր ազգային ներքին կեանքի կազմալուծումը, կոտրակումը, դաշնակցականներու Հայ Առ. Եկեղեցւոյ հանդէպ որդեգրած հայամերժ ընթացքը, միջազգային պաղ չիղերու պատերազմին ու վերջապէս Արեւմուտք–Արեւելքի քաղաքական հակամարտութիւնները։

Սա մի հին պատմութիւն է։ Շատ հի՜ն... հ...ի՜...ի՜...ի՜...ի՜...ի՜ն...,որ յաճախ վերակրկնուած է, ամէն անգամ որ հայ ցեղը միներուճար դարձած է...

Մենք պէտք է զգուշանանք Արեւմուտքի քրիստոնեանալուն դարերէ ի վեր յանուն քրիստոնէութեան մեզ հասցուցած վնասներու ցուցակագրութիւնը քինախնդրօրէն կատարելէ։ Տիտանեան աշխատանք մըն է արդէն այդ։

Բայց հիմա, ժամանակը հասած կը նկատենք լռութիւնը խզելու, պատասխանելու և միջազգայնացած հայանուն քրիստոնեաներուն դիմակները վար առնելու։ Եւ այդ առթիւ կը հարցնենք.

— ինչո՞ւ նորէն կրօնապատանական ծրագիրներ կ'ակօսէք...

Պարզ խօսքով, ինչո՞ւ կ'ուզէք որ կաթոլիկանանք կամ բազմազգանանի բողոքականութեան սեպհականութիւնը դառնանք։

Հայերս դաւանափոխութեան մղելու ազմաթաթախ միտքը ի՞նչ նպատակ կ'առաջադրէ արդեօք իր էութեան մէջ։

Եթէ քաղաքականապէս և ի ծնէ կասկածելի տարր մըն ենք, հռոմէական կամ Պարոյը կը խորհի՞ թէ դաւանափոխութեամբ ապազգայնացած հայանուն կղեր-ներկայացուցիչներու միջոցաւ մեզ պիտի կարենան հոգեբուժել, հոգեփոխել, տիպար

քրիստոնեայ և քաղաքացիներ վերապատրաստել, ենթադրելով կարմրախտի միքրոպը առյաւէտ սպանելով մեր ամենաավարակ հոգիներուն մէջ։

Արդեօք, այսպիսի հոգեբուժութեան, հոգիներու փրկութեան գիտութի՞ւն մը կայ, որուն մենք տեղեակ չենք։

Մեր լուռ դժգոհանքի պատճառներէն մէկն ալ, ուրիշն, մեզի լռելեայն պարտադրուած դաւանափոխութիւնն է որ կը բազխի անընդհատ մեր հաւատքական ընդդիմութեան։ Ու մենք, ինչ որ ալ ըլլայ մեր ընդդիմադրութեան ճշմարտակար արժիւնքները, ԿՈՒՐԾՔ ԿՈՒ ՏԱՆՔ յարաբաշխ բաժանելուն...

Մեր Ազգային Ընդհանրական Հայրապետի խորհրդային սահմաններու մէջ գտնուիլը, և հետեւաբար անոր կարմիրներուն կողմէ իբր թէ կալանաւորումը, պարզապէս ազգայական առարկութիւններ են։

Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ չրջափակին մէջ գաղտնի քարոզչութեան զրոյցներն երեւակայական չեն, այլ նպատակաւորն հայ ցեղասպանութեան կողմէ fбfcoerեն ներքուած խազարկութիւն։

Սակայն ինչո՞ւ կը մոռցուի մեր Եկեղեցիին կարգն ու սարքը, անոր բացառապէս ժողովրդապետական հիմունքները։ Ասի եզակի երեւոյթ մըն է եկեղեցիներու լման պատմութեան մէջ։ Չէ՞, կրնա՞ք հակառակը փաստել։ Ըսէ՛ք, կրնա՞ք...

Մեր եկեղեցին ամերիկեան ժողովրդապետական իրաւակարգէն աւելի ոամկավար է։

Մենք Ծիսաւանութիւններ չունինք և ոչ ալ Պարտականութիւններ։ Մենք դեսպաններ չունինք, ոչ ալ տարածումի գօրիներ և գաղտնի ֆոնտեր։

Մենք Սքեմասորներու սպասարկուները չե՛նք եղած ու չե՛նք։ Մեր կրօնաւորները ժողովուրդին կամքին հնազանդողներ եղած են։

Եւ երբ Հայ-Սփիւռքի գաղտնիք չունենալը կը հաստատենք, արամաբանօրէն մեր եկեղեցիին ալ գաղտնիք չունենալը հաստատած կ'ըլլանք։

Արեւմտահայոց թէ Պարսկահայոց խորհրդայնահրութեան[®] նպատակաւոր ու պաչտօնական մեղադրանքը, ձրի ամբաստանութիւնը պարզապէս վճռաւորած դաշնակներու և խմբակիկ մը հայոնուն բարձրաստիճան կղերականներու խելապատիկներուն մէջ

ծնունդ առած մեղադրանք մը և միևնոյն ատեն կրօնա-դաւանական ծուղակ մը, ու 3-րդ Ընդհ. Պառևրազմի մը պարագային, խորհրդայնասիրութեան յանգանքէն՝ մահացու մեղքէն ազատելու համար զոպրելի կանխամտածուած գործնական միջոց մը։

«Հազ տիճի գալուլ է'բ»...: Դաւանափոխուէ'...
կ'արեւմտանաս և մո՞րթդ կը փրկես...

Ահա' խնդրին լայնքը, խորքն ու երկայնքը։

Է՞հ, քանի որ այդպէս է, մենք ալ կը նախընտրենք պահել մեր հայ քրիստոնէական դաւանանքը, և Թող Արեւմուտքը մեզ տեղահան կամ ծովամոյն ընէ։

Տեսնենք ի՞նչ կը ծնի այս անորակելի կրօնապետական ծրագրէն։ Տեսնենք թէ ո՞վ ինչ կը շահի։

Բայց տարօրինա՞կ բան։ Այսօր Քրիստոնէութիւնն Արեւմուտքի մէջ դրական անկում մը կը ներկայացնէ։ Ինչո՞ւ կըրկին ու կրկին դաւանական հարցեր, մասալներ կ'արծարծուին, երբ արդէն իսկ հրաբխային վիճակի մը մէջ է Ասիան ու Մերձաւոր Արեւելքը։

Ինչո՞ւ միջազգային կրօնապետութիւնները նոր հրդեհ մըն ալ եղածներուն վրայ կը փորձեն ուեւլցնել Արեւելքի մէջ, փոխանակ ներկայ հրդեհի չրջապիծը իրենց ազօթքներով ամեմատնախակել ջանալու։ Ու ...քիչ մըն ալ... լուսմաններով...

Միջազգային կղերը, չատ լաւ կը ճանչնայ ասիական ազգերու, ժողովուրդներու և ցեղախումբերու զգայնատ և խորհըրդապաշտ և հոգեկան կառոյցը։

Եթէ համաչխարհային բազմատեսակ քրիստոնեաները իսկապէս քրիստոնէաբար գործելու տրամադիր են, Եւրոպայի և դոյգ Ամերիկաներու միլիոնաւոր անաստուածներու դէմ՝ը Թող զարնեն...

Բայց մենք ա'չ ոքի մարդկային թերութիւններով կամ սխալմունքներով կամ հոգեկան կանգով չենք հետաքրքրուիր։ Ամէն մարդ ազատ է իր ուզած ձեւովը իր կեանքը դասաւորելու։ Այսուհանդերձ կը ցանկանք որ ուրիշներ ալ մեզ անտէր, անղէն և անտիրական գտնելով, Աստուծոյ Գրքերը առաջնորդել Թող չփորձեն մեզ «օօփա»ներով։ Մենք բազմաստուածեանները չենք։ Անկրօն չենք։ Անհաւատ ալ չենք։

Մեր հակզեցին ալ, այլ հակզեցիներու նման, Քրիստոսի աշակերտներէն մին է հիմնած։ Մենք աստուածաբանութեան դասեր առնելու կամ տալու համար հաստատուած չենք, դպրոցներու մէջ։

ԱՇԽԱՐՀ ՇՐՋԱՎԱՋՔ ՄԸՆ Է...

Աւելի քան դաչնակին և իր իբրեւ յարանուանական նոր դաչնակիցներուն հետ աչքապուկ խազալէ յոգնած-պատրած՝ դաչնակ Պիւրոն քաշքոտ դիմակազերծ ընելու մեր փորձէն վերջ, այս դլուխը փակելէ առաջ, ատքի վրայ, մեր խօսքը կ'ուղղենք հայանուն անուղղայ յարանուանականներուն, աւելի ճիշդ այլադաւան հայորսներուն։

Գերապատիւ հայրե'ր և պատուելինե'ր, մեզի համար դաւանափոխութեան անխուսափելի հարց մը գոյութիւն չունի։

Եթէ ունենար՝ մենք պիտի նախընտրէինք Մահմետականութիւնը, երկու գլխաւոր պատճառներով.

ա) Մահմետականանալով մենք կը մնայինք մեր հայրենի հողերուն վրայ։

Մահմետականներն ալ ձեզի և մեզի նման միաստուածեաններ են։

Փոխանակ հրեայ Աստուածորդիի մը երկրպագելու՝ կը դաւանէինք արաբ Մարգարէի մը։

Բայց կ'ունենայինք, գէթ, Արաբ ազնիւ և խոստումնապահ ցեղի մը եղբայրական անվերապահ պաշտպանութիւնը, փոխանակ ենթարկուելու քրիստոնեայ աշխարհի դաւանական խաբէութիւններուն։

բ) Եթէ դաւանափոխուած ըլլայինք մահմետականանալով, այսօր, Արաբ զանազան ժողովուրդներու նման, մենք ալ կ'ունենայինք մեր անկախութիւնը։

Ջէինք հալածուեր, այնպէս ինչպէս հալածուեցանք դարեր չարունակ, հիսունհայր, հիսունհայ աշխարհին կողմէ։

Քրիստոնեայ դարձանք, ու՞մանմիջապէս հայ հին ու ծաղկեալ քաղաքակրթութիւն մը, մեր Ազգ. եկեղեցւոյ հիմնադիրին կողմէ, հիմնայատակ քանդուեցաւ... ափսո՞ս...

Վերյիշեցում։

Միայն դաշնակն էր — և է — որ օր մը թուրքին, օր մը ռուսին, օր մը ընկերվարականին, օր մը նացիզմին ծառայեց ու իր ծառայութեան փոխարէն, չռայլօրէն ալ վարձատրուեցաւ, ամէնուս ծանօթ ձեւերով։

Գլուխնիս կախ, մեր օրուան հացին մասնոգութիւններով, դարձած ենք ու պիտի չարունակենք ըլլալ, մեր ապրած երկիրներուն մէջ, պարկեշտ քաղաքացիներ։

Պարակատանի սահմաններէն մինչեւ Միջերկրականի ափերը տարտամնկատած հայը, շինող-շենցնողի համբաւ է շահած։

Ոչ մէկ անհանդստութիւն կը պատճառենք մեր չրջապատին, մեզ հիւրընկալողներուն։

Ընդհակառակը... Թիկունք Արեւմուտքի, նորանո՞ր... հողերու վրայ հաստատուած Արեւմտահայութիւնը, պատերազմի թէ խաղաղութեան չրջանին միշտ ալ լիովին կատարած է իր նորատաց քաղաքացիական պարտականութիւնը պարկեշտօրէն, ու սեպ՝ իրմէ պահանջուածէն չատ աւելի։

Պետութեանց քաղաքական ստատիկանութեան թղթածրարներուն մէջ կարելի չէ գտնել ծնունդով հայ մը, որ դաւէ իր նոր հայրենիքին դէմ, բացի դաշնակներէն...

Մենք մեր քաղաքական պարկեշտութեան օրինակները ցոյց տուինք Ա. և Բ. Աչխարհամարտերու չրջանին։

Ժամանակը միշտ ալ քալած է ու կը քալէ միջազգային կրօնապետութեանց հետ։

Բայց աչխարհի մէջ յաւիտենական ոչինչ կայ։

Աչխարհ շրջավազք մըն է, որուն մեկնակէտին ու ժամանման կէտին վրայ կը հանդիպին Հայութեան այլ եւ այլ խումբերն ու գունդերը։

Աւելցնենք որ դաւանափոխութիւնը մի տարօրինակ ձեւ զգեցած է։

Այսպէս, եթէ պատահի որ մարթներնիս փրկելու համար, համամտինք դաւանափոխութեան գաղափարին, քրիստոնէական ո՞ր աւազանին մէջ է որ «փրկութեան լոգանք»ը պիտի առնենք... Այս ալ տարբեր՝ քանիերորդ դարեան քրիստոնէական գաւեղ մըն է։ Ըսէ՛ք, որո՞ն յարինք...

Կաթոլիկի՞ն, Լատինի՞ն, Լուսերականի՞ն, Մկրտչականի՞ն, Հոգեւորի՞ն, Աւետարանականի՞ն, Շաբաթականի՞ն։

Ըսէ՛ք, ասոնցմէ որո՞ւն պէտք է արձանագրուինք։

Ասոնցմէ ո՞րն է որ մեզ քրիստոնէաբար ապրիլ պիտի վերուսուցանէ, պիտի փրկէ մեր սրբապիղծ ու սովետավարակ հոգիները, և ուղիղ գծով արժանի պիտի ընէ մեզ երկնային դրախտին...

Երկրայինը չատոնց մեզ զլացուած է, ասի գիտենք մենք...

Աւելի լաւ չէ՞ որ, նոր յոգնութիւններու չենթարկուելու, նիւթական նոր զոհողութիւններ ընել չհարկադրուելու համար, միջազգային կրօնապետութիւնները — դաշնակներու հետ նախօրօք համաձայնած Արեւմտահայութեան դաւանական կառարակումին չուրջ — քրիստոնէական լուրջ համբերութեամբ, իբրու հետ քանակցին, խօսուըռատին, փսխան, մրմռան, սրբրատան, սակարկեն, տաղքն առնելու համար ապագայ անհաճոյ անհանգստութիւններու, իրևրարդքատմներու...

Վերջ ի վերջոյ կը խորհիմ թէ գործնական միջոց մը կարելի է հնարել այս բարի-բաղձալի-հոգեփրկիչ արդիւնքին յանգելու համար։

Չէ՞։

Բայց, անգամ մըն ալ կը յիշեցնենք ձեզի։

կարելի չէ՛, երեւակայելի ալ չէ՛, գաղութներու մէջ առանձնացած, նորահնար հայանուն ազգերու առեղծուածը։

Հա՛յ յարանուանականներ, լաւ գիտցէք որ վախը, անն ու սարսափը, սպառնալիքները աւելի պիտի հիմնաւորեն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ և Ազգային կղերին հանդէպ մեր ունեցած հաւատքն ու յարգանքը...

Հայոց լեռներու անծանօթ մէկ չրջանին մէջ վառուած անմեռ և անչիջելի Ս. Լուսաւորիչի կանթեղը ո՛չ ոք պիտի կըրնայ մարել։

Լհհաստանի հայերուն հայրսութիւնն ու դաւանափոխութեան անհրելի ողբերգութիւնը, Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, մենք քնաւ երբեք պիտի չմոլլատրենք այժմ։

Մեր հաւաքական դաւանափոխութեան հարցն անլոյծ պիտի մնայ...

— Քրիստոս տեսակաւոր քրիստոնէութեան մը հիմը չդրաւ։

Ասիոյ, Մերձ. Արեւելքի մէջ, մէն մի ժողովուրդ, իր գրծին եկած, կամ սրտին ուզած, մաքին հասկցած դաւանանքն ունի, անոր կը հետեւի։

Կրօնապետական մենաշրջութիւնները փոխարինուած են ժողովրդական կարգերով, ի դին բազում տասնեակ միլիոններու հասնող զոհերու...

Օ՛Ղ ԸՐԵՔ ՁԵՐ ԱԿԱՆՋԻՆ։

Ո՞Վ ՍՐԲԱԶԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻԻՆ...

Յեղափոխութիւնը երբեմ չ'ատարաիր: Երբ ատարած է, այդ կը ճանաչակէ որ ապաճնած են զայն՝ այս կամ այն ձեւով:

ԻՎ. ՅԸ ՔՕՆՍՓԱՆԹԻՆ

ՅԻՏԱՅԻՆ ԻՆՉՊԻՍ ՈՐ ԷՐ

Ազգակիցնե՛ր, մենք խոստացանք այլեւս չմիամտանալ վճիտօրէն ըմբռնել մեր կացութիւնը:

Մենք գործնապէս տեսանք թէ՝ հայասրտակաց տառապանքն ու հայրենազրկութիւնը կ'ապնուացնեն մարդը, կը մօտեցնեն մարդը մարդուն:

Հայ ցեղը կոտորակելու, մանրիկներու վերածելու «յաջող» նախափորձի հետեւանքները կրնցինք. կը կրենք:

Կրկնենք:

Գործնապէս տեսանք, թէ բացառապէս դաժան եղաւ կոտորածը: Դժնդակ եղաւ զիրար չհասկնալուն, իրար չհանդուրժելուն եւ զիրար չյարգելուն արդիւնքները:

Ուրախալի երեւոյթ է տեսնել թէ մօտիկ անցեալին խրատուած, այսօր, անդամ մը եւս, նորատաց հայասրտակաց ցաւին կոտտանքին տակ, համահայ զանգուածը մէկտեղուած է, ու կը պոռթկայ.

= Մա՜հ դաշնակներուն... Մա՜հ Պիւրոյին:

Արդարեւ, իմացեր եւ կարդացեր ենք դաշնակցական յեղափոխականի մասին: Տեսեր ու ճանչցեր ենք: Սակայն, ցաւելով, պարկեշտօրէն ցաւելով կ'ըսենք որ նախկին դաշնակցականներու գործածած յեղափոխական բառերը, իրենց սկզբնական ճշմարիտ նշանակութիւնը կորսնցուցած, հիմնապէս չարաչարփոխուած ու ապճառուած են, եւ արդի դաշնակցական Պիւրոյի միտքին մէջ ստացած են անօրինակ ձեւափոխում մը:

Բիւրեղացնենք մեր միտքերը:

Վերյիշենք թէ դաշնակցական կուսակցութեան սկզբնական չրջանին, գաւառի մէջ, ինչ բան կը հասկնայինք յեղափոխական ֆեհայի ըսելով:

Յեղափոխական կը կոչէինք այն Հայ-Մարդը, որ իր բարոյական, նիւթական եւ ֆիզիքական բոլոր ոյժերն ու միջոցները կը տրամադրէր Հայ Ազգային Դատին եւ կաւս. Գաղափարին: Որեւէ Հայ-Մարդ, որ իր կուսակցականութիւնը իր դրպանին մէջ կը կրէր, յեղափոխական չէր:

Ձեւական կամ կէս յեղափոխականի մը ներկայութիւնը, կուսակցութեան մէջ, աննկատելի էր:

Ցեղափոխականը ուխտ մը ունէր։ Ուխտը կանխորոշ ժամանակի մը համար չէր։

Այլ էր, է՛ր մինչեւ իր մահը՝ հայ կեանքի ամէն տեսակի արտայայտութիւններու մէջ։

Հայ յեղափոխականի ազգին յատկանիշներէն գլխաւորագոյններն էին ձգտիլ Հայ Ցեղի անկորնչելիութեան եւ պատմականութեան պահպանման. — Պայքարիլ Ցեղին յառաջդիմութիւնը արգիլող այժեռուց եւ պայմաններուն դէմ։

Հայ յեղափոխականը սակ ազգային ներքին ցաւերու դարմանին նուիրուած մա՛րդ էր։

Ցեղափոխականի կարեւոր աչխատանքներէն մէկն ալ ախտաճանաչել էր հայ ընկերատնտեսական կեանքը։ Ցեղափոխականը ընկերային կեանքին մէջ կ՛տեսեր չլսուիչ միօրինակութիւնն ու նահանջը։

Ցեղափոխական եմ կ՛ըսէր, երբ կը տեսնէր թէ Հայ լճացած կեանքը աստիճանաբար կ՛ուռճանայ ու կը բարեկարգուի։

Հայ յեղափոխականը կոչտ էր եւ կոպիտ, որովհետեւ իր հայ միտքը մշտատեւ պրպտումի մէջ էր։ Բարակը փնտռելու եւ մտնելու ժամանակը չունէր, կամ չուննայ կը կարծէր։

Ցեղափոխականը պարտաւոր էր, հասարակական օրէնք դէմք, դէպք եւ երեւոյթ ստուգել, ուսումնասիրել եւ քացտարել։ Հրապարակել ընկերային օրէնք տեսակի անհրաժեշտութիւն, անարդարութիւն, կղզապուտ, մսխամամ եւ կեղծիք։

Ցեղափոխականի մը խօսքը պղնիւ էր։ Ան ոչ միայն ճըշմարտախօս էր, այլ կատարեալ Ասպետ։

Ցեղափոխականը պէտք չունէր ատոր կամ անոր համակրութիւնը գրաւելու։ Անչահախնդիր եւ անձնուրաց էր ան, եւ կը մերժէր քալել ղինք չրջապատող տեղրայրող Հայ մարդոց հետ, կամ ենթարկուիլ անոնց ազդեցութեանց։

Շատեր կը կարծեն թէ յեղափոխական ըլլալու համար մտաւորական ըլլալ պէտք էր։

Մինչդեռ, օրէնք Հայ մարդ, ամենատգէն իսկ կրնար յեղափոխական ըլլալ, եթէ խորապէս եւ անկեղծօրէն համոզուած էր որ իր գործօն մասնակցութեամբ օգտակար կրնար ըլլալ հայ հասարակական կեանքի յեղաշրջումին ու քարելաւումին։ Ցեղափոխական մարդը չատ դիւրութեամբ կը ճանչցուէր։ Որովհետեւ ան միչտ իր դժգոհութիւնն ու ցաւումը կ՛արտայայտէր քննակութեան եւ միահնձանութեան դէմ եւ կը չանար զանոնք տապալելու համար կատարուած աչխատանքներուն անարատութենչ ծառայել։ Միեւնոյն ատեն կը ձգտէր իր ցեղին համքողչական ազատագրութիւնը ձեռք բերել։

Ցեղափոխականը դնդնբակամ եւ քաչ Հայ մարդ ըսել չէր։ Հրացանը վերցնելով, լեռ բարձրանալը յեղափոխականութիւն չէր։ Եթէ այդպէս ըլլար, Հայոց բարձրաւանդակի բալար արծիւներն ու կոթիւնները, խաղաղ ճամբորդներ կողոպտող հրոսակներու կարգին պէտք է դասուէին։ Մինչդեռ Հայ յեղափոխականը վտանգիւն ընելու ատակ մարդ չէր։ Ան մի՛չտ ակոբին պաչտպանն էր։ Պաչտպանն էր նոյնիսկ իր զինամթի թըշնամիին։ Վկայ՝ մեր յեղափոխական դռնտր երդիքը...

Հայ յեղափոխութեանց չրջանին, Ֆեայիին, երբո՛ք ղէնք չէր գործածեր իւրայիններուն դէմ։

Թուրք-քիւրտ-պարսիկն իսկ, հիացմունքով կը խոսէին հայ յեղափոխականներու ասպետական ոգիի մասին։

Ահա, մօտաւորապէս, նախկին Հայ Ցեղափոխական Մարդու մտածումները, բարոյականն ու նկարագիրը։

ՖԷՏԱՅԻՆ ԻՆՉՊԻՍ ՈՐ Է ԱՅՍՕՐ

Ջա՜նգ...

Վճռաբար կրնանք յայտարարել թէ Հ. Ց. Դաչնակցութեան անունով երդում ընող ներկայ յեղափոխական ըսուած — կամ չըսուելիք — դաչնակցականները կատարեալ ու անխտուռնակ դասալիքնե՛ր են՝ դէմ յանդիման վերնւ ուրուագրուած յեղափոխականի Սուրբ ոգիին։

Ցաւ ի սիրտ կը տեսնենք թէ, ներկայ դաչնակցականութեան չորքերորդ մէջ, ճակատաբաց ու ճչմարիտ դաչնակցական յեղափոխականներու թիւը չատ աննչան մաս մը կը կազմէ։ Ցեղափոխականութեան-պատասուղական, տիրակալական, վարձկանի եւ վատակի ոգին է որ նատեր է, բազմո՛ր է դաչնակցականներու մեռած յեղափոխականի սեւ հոգիներուն մէջ։

Այս պարագան դիւրութեամբ կարելի է ստուգել դաչնակ լրագրութեան մէջ, ինչպէս նաեւ դաչնակ հանդիսութեանց, թատերական ներկայացումներու, դասախոսութեանց եւ յատկապէս ընտրապայքարներու ընթացքին։

Այլևս, որոշ է որ դաշնակցականները այսօր կ'ախտաին, ամէն գնով, նախ չզթայել ու կասեցնել և ապա հա-չրջնել գաղթական հայ կեանքին անիւը։

Նոյնքան պարզ է որ այսօրուան դաշնակցականը կը ձգտի իր յեղափոխական էութիւնն ու բնածին ապրումներուն դէմ երթալ, կամաւ խեղդելով ու ջնջելով իր մէջ՝ ինչ որ նպատակ է, հայկականութի՛ւն է, ուանդուքի՛ւն, չարժուամ, երիտասարդութիւն, գաղափար և ազգային հաւաքական յառաջդիմութի՛ւն։

Դաշնակցականութիւնը այսօր հոգին է կեղծ պատմուճան մը, որուն ներքև Հայ «յեղափոխական» դաշնակցականը գաղտնացած ու անմարդկայնացած է՛, դարձած՝ միայն ու միայն ստոնանացած «էս-էս»ներու խմբաւորումի մը, որուն բոնն ու գործն է վայրագօրէն կեղեքել ու գիչատել իր հայրենակիցները։

Ինչո՞ւ այս տխուր օրուան հասաւ Հայ Յեղ. Դաշնակցութիւնը։ Ինչո՞ւ մեռցաւին ճչմարիտ Հայ-Մարդուն դատելու ևզոնակը։ Այլևս, Խոնասոր երգելով յեղափոխական ոգին չի՛ զարգանար։ Կեղծ ու չինծու հերոսամարտներու պատմութիւնը յուչագրելով ու ստոնակատարելով՝ այլևս Հայ-Մարդը չի յուզուիր ու չի խանդավառուիր։

Հերոսամարտներու ծանօթանալէ ետք՝ բանիմաց Հայ Մարդը հարցումներու տնզատարափ մը կը թափէ հերոսամարտերը կազմակերպողներու գլխին։

Կը կարդայ յեղափոխութեան պատմութիւնը, կը հիանայ երբեմն, բայց և կ'անիծէ ալ չարժուամին սխալ ուղղութիւն ու խորք տուողները։

Մայիս 28-ի տարեկան հանդիսութենէն առթիւ, օդին մէջ նիզակ ճօճելով... «տղերքանց» մէջ յեղափոխական ոգին չի մչակուիր։ Պատմութեան կարգն անցած ազգային դրօշի մը հովանիին տակ արտասանած ճառերու ազդեցութեամբ իսկ՝ յեղափոխականի ոգին կը սպաննուի։

Հանրային կեանքի մէջ, դա՛ «չքօլա» չէ՛։ Ադմուկ, խուժանավարութիւն և խարնքայութիւն է։ Եւ ան՝ ինչո՞ւ Դաշնակցութիւնը դարձեր է՝

(Ջա՜նգ...)

Սրճարանապետ, գինեպան, խոզամոլ, կապալառու, կեանքի մէջ ձախողածներու օթևանատէր, հաշիչամոլ, կրքոտ-վաշխառու անձերու, վաչխառուներու ապաստանարանը, գօտեմարտիմարտիկներու և վատակուինիներու համագաչնակցութիւնը՝ ձեծելու, կոփելու, սպաննելու, զրպարտելու, մատնելու, կալանաւորելու համար իր ցեղակիցները։

Ջա՜...ա՜...նգ...

Իւրաքանչիւր դաշնակցական իր մէջ կ'անձնաւորէ՝ հայ մչակոյթն ու քաղաքակրթութիւնը։

Մէն մի դաշնակցական գրագէ՛տ է և բանաստեղծ, փիլիսոփա՛յ է և պատմաբան, տեսաբա՛ն է և գաղափարախօս, հոգեբա՛ն է և մանկավարժ, արուեստագէ՛տ է և արուեստի քննադատ։ Դաշնակցականի բանգիտութեան հորիզոնները այստեղ չեն վերջանար։

Իւրաքանչիւր դաշնակցական կ'անձնաւորէ, նոյնպէս, հայկականութիւնը, միջազգային ընկերվարութիւնը, ֆաչիզմն ու նացիզմը, քաղաքագիտութիւնն ու դիւանագիտութիւնը, մարքսիզմը, յեղափոխականութիւնն ու ռազմագիտութիւնը, վերջապէս ա՛յն, ինչ որ կը չօչափէ ազգն ու հայրենիքը, մարդկային ընկերութիւնը։

Ջա՜...ա՜...ա՜...նգ...

Այս բոլորը ընդունինք պահ մը անվերապահօրէն և համոզուինք թէ դաշնակցականը ամբողջական, անթերի համայնապիտարան մըն է։

Բայց գիւտարանն ու գիտարանը տարբեր բաներ են, իսկ կեանքի իրականութիւնը՝ տարբեր։

Համայնագիտութիւնը՝ ազատագրութիւն չէ՛, պետականութիւն չէ՛, ազգահաւաքում և ցեղապաշտպանութիւն չէ՛։ Ջեռք բերուած դրական ու գործնական արդիւնք չէ՛։ Խաղաղութիւն և հաց ալ չէ՛։

Լաւագոյնս կը յիշեմ 1908—1914 տարիներու դաշնակցական տաղանդ-հանճարներու ճառերն ու բանախօսութիւնները՝ կ. Պոլսոյ հանրային ակումբներուն մէջ։ Ի՛զմ, ի՛...ի՛...զմ..., ի՛...ի՛...ի՛...զմ...։

Վերջաւորութի՞նը այս բոլոր «իզմ»երուն։ Ծանօթ է պատմութի՛նը...։ Ի՞նչ հարկ վերյիչել, ու կրկին կակծել հայ ըրտութը...։ Իսկ, ի՞նչ բանալ նպատակ մեզի 1920—1956 տարինեըուն սօսիալիզմը, քափիթալիզմը, ֆաչի՛զմը, նացիզմն ու տէմոքրաթի՛զմը, գաղութներու մէջ։

— Ազգային ներքին կազմալուծում, անիշխանականութիւն ու կոտորակում...

Ասոնք եղան Հ. Ց. Դաշնակցութեան բերած ու կատարած մեծ բարենորոգութեան տարբերը։ Վաթսունվեցամեայ իր պատմութեան բերած նպաստը՝ Ազատագրութեան դատին։

Հ.Յ.Դ.-Ի ՆՊԱՍՏԸ՝ ՄԵՐ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒՆ

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը, գաղութներու մէջ, տարին անգամ մը ...«իզմ» կը խաղցնէ, կը գունափոխուի, կը դաւանափոխուի, ըստ կամս։

Մենք նման ոճրային միտքի մը հետ չենք կրնար հաշտուիլ։ Բայց՝ կը գիտակցինք թէ անվերջանալի ...«իզմ»երով դաշնակը կը չարունակէ՝

— Գիշատել՝ Հայ Մշակոյթը,
— Յօշոտել՝ Ազգ. Վարժարանը,
— Կողոպտել՝ Ազգ. Տնտեսութիւնը,
— Բզքտել՝ Հայ Մարմնակրթականը,
— Պառակտել՝ Հայրենակցականը,
— Թշնամացնել՝ Բարեսիրականները,
— Ականել՝ Ազգային եկեղեցին,
— Կաշկանդել՝ հայ կղերական դասը,
— Ջարտփոխել՝ պատմութիւնը։

Ահա՛ Հ. Ց. Դաշնակցութեան Հայ Յեղին բերած նպաստին համագումարը։ Յեղին չնորհ ըրած նպաստներուն միջուկն ու ներքնաչխարհը։

Եթէ անթացատրելի կը թուի այս դիմակահանդէսը, բայց չա՛տ հասկնալի են դաշնակներուն միտումն ու ձգտումը։

Օրինակ, ինչո՞ւ թշնամացեր են բարեսիրականներէն՝ Հ. Բ. Ը. Մ.-ին։

Չէ՞ որ այս կազմակերպութիւնը թրքական, ձարական զուլումներուն և սարսափներուն ծնունդն է։

Ազգանուէր և անխարդախ հոգեկան-բարոյական հակայ ՀԱՅՐիկ մը ունեցանք։ Աստուածային, աստուածատուր չնորհ մը։ Հայ թշուառին, անկարին, հիւանդին, դպրոցազուրկին, գաղթականին, աղէտեալին, ուսումնատենչին, կոյրին ու համրին միակ յոյսն ու վերջին ապաւէնը...։

Ս. Էջմիածինին և զոյգ պատրիարքարաններուն տեւականացման դիւտաբաղձն առատորոշը։

Հ.Բ.Ը.Մ.-ը չինած է արդիական դիւզի՛ր՝ հայրենի աշխարհին մէջ։ Հիմնած է մայրանոցներ, հիւանդանոցներ, դարմանատուներ թէ՛ Ներսը և թէ Դուրսը։ կը հոգայ ծծկեր հայ մանուկներուն կաթը՝ սնուցիչը։ Աշխարհի խուլ անկիւններուն մէջ կորսուած հայրենակիցներու հարատութեան կը տիրանայ, կորսուելէ կը փրկէ՝ ի չահ Ցեղին։ կազմակերպութիւն մը, ուրուն հատոյթը՝ դրամագլուխը մեր ազգին մէջ, բացառօրէն, չի հալիր, այլ յարատեւօրէն կը բազմապատկուի։

Դաշնակցութիւնը այս հոյակապ կազմակերպութեան ներկայութեան չի հանդուրժեր։ 36 տարիներէ ի վեր կը փորձէ ատոր վրայ ալ իր արիւնոտ թաթը դնել։

Ու կը դիմէ իր սովորական մառնչական քնատուր արհեստին...։ Պահ մը համարենք թէ Հ.Բ.Ը.Մ.-ը զինաթափ եղաւ ու Միութեան դեկավարութիւնն ու տնտեսական մատակարարութիւնը յանձնեց դաշնակ արեւելահայ, արիւնկզակ յեղուզակներուն։

Այս պարագային, դաշնակը ի՞նչ ոյժերով պիտի կարենայ վարել այս ՀԱԿԱՆ...։ Արդարեւ, պիտի վարէ՞ թէ իշխէ։ Եւ որո՞ւն պիտի յանձնէ այդ իշխանութիւնը։ Դաշնակ չորքոյիններու և կուսակցապետերու բարձր դասին մէջ, արդեօք, պարկեշտ ու ազնիւ, մաքրամաքուր կուսակցականներ կա՞ն։

Վերջ ի վերջոյ, կարելի չէ՞ իմանալ, գէթ մէկ անգամ, թէ ուրկէ՞ կը սկսի դաշնակ յեղափոխականութիւնը և ո՞ւր կը վերջանայ։ Ո՞վ պիտի տայ այս հարցումներուն պատասխանները։

Համոզուած ենք՝ ՈՉ ՈՔ։ Դաշնակը՝ տակաւ է արեւմտահայութիւնը չչմեցնել երկրորդական և երրորդական հարցերով։

Էհ, ուրի՛մ, մենք ալ մեր կարգին, 66 տարիներէ ի վեր մեզ խարազանող խմբակ մը կովկասէն արտաքսուած դաշնակ չարագործներուն կ'ըսենք՝

— վա՛ր դրէք զէնքերն ու խարազանները...
— Այսօ՛ր իսկ կորսուեցէք...
կ'ըսենք՝ այսօ՛ր իսկ։
Եւ այս է արեւմտահայութեան հրամայական Հայ-Ճօսքը։

— ՄԵՐ ԿԱ՛ՄՔԸ...

Այլևս չենք հանդուրժեր որ Ազգային վարժարանը, Ազգային Հիմնարկները, բացառապէս անկախ ու ս՛չ-քաղաքական մչակութային, մարզական, բարեսիրական, հայրենակցական միութիւնները դաշնակ ոգեհանգանութիւնը դառնան։ Մեզի համար անբացատրելի կը մնայ ազգային հիմնարկութիւններուն մէջ պաշտօնավարող ծառայողներու պարտադիր դաշնակցութիւնը։ Այսպէս, հետզհետէ կ՛ունենանք դաշնակ ժամկոչ, տիրացու, դպրապետ, սարկաւագ, քահանայ, սբեղայ, վարդապետ, եպիսկոպոս և ուրուշիչ։

Բայց ինչո՞ւ, կարելի չէ՞ միթէ առանց դաշնակցական ըլլալու ազգային հիմնարկներու մէջ ծառայել։ Այս ինչպիսի՞ անհոգնալի ինքնավստահութիւն, լրբենի յոխորտանք և յամառութիւն է։

Դաշնակցականութիւնը, արդիօք, պետականութի՞ւն է դարձած, որմէ լուր չունինք և անգամ մը և՛ւս կը հարցնենք.— ի՞նչ բանի կը ձգտի արեւելահայ դաշնակը։ Ասոր պատասխանը մենք է որ պիտի տանք, քիչ յետոյ։

ՋԱՐԻՓԻՆ ԱՐՄԱՏԸ

Հայ ընթերցո՛ղ, դաշնակ յեղափոխական և ընկերվարական գործունէութեան յատկանիշներէն մէկն ալ նորութիւն չդտնալու հնոտամոլութիւնն է։

Ամէն օր, նոր նիւթ մը և նորաձեւութիւն մը կը չդտնայ իր էութեանը մէջ, սակայն, միեւնոյն խաբեա-խաւեան է, իր խորքին մէջ՝ միեւնոյն ծրագիրն է, որ տարեւան 365 օրերուն անընդհատ կը չրջադայի և կը դառնայ իր առանցքին չուրջ։ Ահեղակալական մարզանքներ, խուժանավարական արտայայտութիւններ, արտաքուստ անկապ, անիմաստ ու անրովանդակ խօսքեր, որոնք իրենց խորքին մէջ կը պարփակեն մաքիաւելեան ծրագիրներ։

Նախախնամութիւնը ինչո՞ւ է այսքան դաժան, որ փոքրիկը այս արիւնկզակ հայոնուն գազանատիպերը մեր ափերուն վրայ նետեց և ինչո՞ւ։ Ի՞նչ գործ ունին այս աննժարեերը մեր մէջ։ Ո՞վ պիրնիք կավկասէն մեր վրայ չրկեց... և մեր՝ թրքահայերուս չլիսուն ի՛նչ տեսակ փորձանքներ փոթթելու համար ճամբեց։ Այս գարչնատ առեղծուածը ո՞վ կարող պիտի ըլլայ լուծել։ Կրնա՞ք ըսել... Կրնա՞ք փորձել...

Այս բոլոր անհաճոյ բախտախնդիրներն ու վնասարարները պարտաւոր ենք անդադար մերկացնել։

Անոնցմէ ամէն մէկը անյանձնարարելի անցեալ մը ունեցած է, գաղութներու մէջ։

Եղբայրասպա՛ն է և խափանարար, աղմկող, չարթող, քանդող, առևանգող և մատնիչ, վաստա՛կ եւ դրպարտիչ, վարձկա՛ն եւ վաչխառու...

Ընթերցո՛ղ, ինչո՞ւ կը լռես։ Եւ դուք, դաշնա՛կ չարքայինները, ինչո՞ւ չէք հրապարակեր ձեր մեծ ու պզտիկ քրմապետերուն յեղափոխական, քաղաքական և ընկերային կեանքին — եթէ կ՛ուզէք և ընտանեկան — բոլոր անցքերը։ Դուք որ քաջատեղեակ էք և քաջահաղորդ։ Ե՞րբ պիտի քակուին ձեր բերնին կապերը։

Եւ մտածել, քանի տարիներ առաջ, դաշնակներու հոգիին և սիրտին մերկութիւնը հայակրօն Շահնուր գուշակեց, կռահեց և մեզ զգուշացուց։

Եւ արեւմտահայութիւնը, հաստատելով հանդերձ այս ճշմարտութիւնը, հեգնեց ու արհամարհեց։ Ինչո՞ւ, արդիօք Շահնուրը արեւելահայ դաշնակ չէր, կուսակցական չարքային չէր։ Այլ՝ սովորական հայորդի մը։

Արեւմտահայութիւնը ե՞րբ պիտի արթննայ։

Ինքնարդարացումի խօսք չենք ուզեր լսել, այլևս։ Այսօր խօսքը միայն ինքնաճանաչ, իր ազգային քաղաքական իրաւունքները արժեցնող Հայ-Մարդունն է, որ անցեալի դասերէն խրատուած, առնուազն վերջին հիգ մը պէտք է փորձէ վերջ մը տալու՝

— Ազգային ներքին անիշխանականութեան,

— Ազգային ներքին կազմալոյծ վիճակին,

— Գաղթահայ կոտորակումին։

Կարելի՞ է, հնարաւոր է վերջ տալ, սակայն։ Այո՛։ Եթէ Սփիւռքը առաջին հերթին իր ազգային կեանքէն արտաքսէ արեւելահայ դաշնակ ախտահաւակ վնասարարները և զանոնք փոխարինէ նոր կեանքէ մը ծնած, քաղաքական և ընկերային նոր պայմաններու, նոր միջավայրերու տակ, կենդանի ու առողջ մտածելակերպով օժտուած, հնազանդ և ողնայարաւոր արտահայտման նոր տարբերով։

« ԱՍԱՅԻՇ ՊԷՐՔԵՄԱԼ ՏԸՐ »...

...եւ երբ սուլթանն ու գորշ գայլերը իբրեւ բռնակալ կը քննադատուին, ինչո՞ւ, ազատ ու ժողովրդավար երկիրներուն մէջ, դաշնակ քաւեակը կը չարաւնակէ իր դիշնորակ կուսակցական մենաշխրութիւնը։

Հայ Ճեմարանի անօրէն վերացականը չէ՞ր, որ, 1952 Մայիսին, ծնողական ժողովին մէջ, Ճեմարանին «լաիք»ացումը պաշտօնականացուց, հայ ծնողներու քարացած ներկայութեան։

Ինչո՞ւ կարդացինք, «Ազդարար»ի 1953 Նոր Տարուան համարին մէջ, նախկին նախարարապետի հակակրօնական նուէրյօդուածը եւ ապա լռեցինք։

Միեւնոյն վարժարանի պատմութեան ուսուցիչը, ծանօթ վաչխուուն, «պատմա-փիլիսոփան», դաշնակցականութեան նոր օրերու տեսաբանը չէ՞ր որ, 1952 Մայիս 28-ի ազնակատարութեան (տես նոյն թուի «Ազդակ»ը) անարգից Հայուն խաչն ու Աւետարանը եւ հրապարակաւ նախատից հայ բարձրատաիճան կղերականութիւնը։

Նոյն մարդիկը չէի՞ն որ պատարագիչ Արքեպիսկոպոս մը ապանեցին վատօրէն, Ամերիկայի մէջ։ Որ ածիլեցին մօրուքը պատարագիչ ուրիշ Սրբազանի մը, Աթէնքի Եկեղեցիին մէջ։

Կ'ուզէինք իմանալ թէ, ժողովրդավար երկիրներու մէջ ապրող ո՞ր ազգին եւ ո՞ր ժողովուրդին մէջ նմանօրինակ ոճրային դէպքեր կը պատահին, միտքեր կը յղացուին, յանուն յեղափոխականութեան, յանուն երկրորդ միջազգայնականին եւ յանուն Ազգային Դատին՝ Անկախութեան։

Բայց, ի՞նչ է տարբերութիւնը դեղին միջազգայնականի անդամ դաշնակներուն եւ գորշ գայլերուն միջեւ։ Միեւնոյն տեսակի մտքերգործումներ միթէ տեղի չունեցա՞ն Սփիւռքի մէջ, 1921-էն ասդին, Պէյրութ, Աթէնք, Պուքրեշտ, Փարիզ, Հալէպ եւ այլուր։

Ի՞նչ էր մեղքը վատօրէն սպաննուած հաւատաւոր եւ դասական դաշնակցականներու, որոնք ինկան օտար պողոտաներու վրայ, դաշնակ դրօշակներով։

Ի՞նչ ահաւոր մեղքեր քաւելու համար էր որ եգիպտոսի չորքի կուսակցական չարքերէն արտաքսուեցան եգիպտահայ հարիւրեակ մը մաքրակրօն դաշնակցական մտաւորականներ։

Ինչո՞ւ չյիշել Ցեղասպանի չրջանի կուս. չարքերէն արտաքսուածներու պարագան։ Ինչո՞ւ, ո՞ւրկէ եւ ի՞նչ պայմաններու տակ ծնաւ Մարակոցական Շարժումը։ Ո՞վ ամբաստանեց, ո՞վ դատեց եւ ո՞վ վերյիշնալներու մեղապարտութիւնը հաստատեց, եւ ի՞նչ հիման վրայ հաստատեց։

Միշտ միեւնոյն մարդիկն են թէ՛ ամբաստանողները, թէ՛ դատողներն ու դատապարտողները, եւ թէ՛ պատժարկողները։ Ի՞նչ մեղքով յանցապարտուեցաւ վտապուրականցի Ս. Թիւթիւնճեանը։ Բայց, ամենէն հետաքրքրականը կայ, գորշ ափիւքն ու կուսակցական չարքերը կ'անգիտանան։

Դաշնակցականութիւնը կրցա՞ւ փոխաբինել ինքնաբերաբար, դժգոհ ու անվերադարձ մեկնող, ինչպէս նաեւ կախակայուած, արտաքսուած հաւատաւոր կուս. մտաւորականները՝ միտքի նորակ «փեհլիվան»ներով։

Երկրորդ անզուգական Վ. Շուշանեան մը ծնա՞ւ դաշնակ չարքերուն մէջ։

Տակաւին երէկ, Հալէպի դաշնակ չարքերէն համաւոր կերպով եւ չարան-չարան հեռացան հին եւ նոր գաղափարապաշտ կուսակցականներ, իսկ Հ. Մ. Ը. Մ.-էն աւելի քան 1000-ի մօտ դաշնակցական պատանի-երիտասարդներ։ Դեռ վերջերս, երեք ծանօթ «Նայիրի»ական մտաւորականներ հեռացան։ Ինչո՞ւ հեռացան։ Կուսակցութեան երկրային կոմիտէն եւ ամենակարողն Պիւրոն ի՞նչ ըրին։

Կուսակցական «զսպիչ» միջոցներով կարելի եղա՞ւ, կուսակցութեան ներքին կեանքին մէջ, կարգն ու կանոնը վերահաստատել եւ ըսել՝

— «Ասպիւ պէրէքեմալ տըր»...

Ցեղասպանական ընդունուած օրէնք է յոռաջդիմական երիտասարդ ու հաւատաւոր զանգուածը մեկուսացնել ու դաշնակ մենաշխրական «գահին» չուրջ համախմբել պնակալէզներու, առորաքաջերներու, աղմկարարներու, բարոյասանկներու պահակազունդ մը, ամրացնելու, եւ, որքան որ կարելի է, աւելի երկարելու համար տիրող բռնակալութիւնը։

Ու ճշմարտօրէն, այսօր մենք չենք զարմանար դաշնակ քաւանպատութիւնը չրջապատուած տեսնելով Լազերով, սելանիկածիններով, կիւմիւլճինացի խենթերով, Մոյիզներով, Մեղրակերանններով, Դղումեաններով, Տրեխեաններով, որոնք ա-

բիւն-քրտինք կը մանեն, մէկ կողմէ Ազգը կողոպտելով, միւս կողմէ՝ կառավարական չարքերը կարկանելով և գրչամատելով։

Բայց, չմոռնանք որ կարկառը միշտ հետք մը կը թողու։ Եւ մենք վստահօրէն գիտենք թէ ուշ չէ այն օրը, ուր, կ. Պոլսոյ նախկին «Ճակատամարտ»ի,— Ալիքսանդրապոլի դաշնագրի ստորագրումէն վերջ, — 1920 Դեկտեմբեր 26-ի խմբագրականի խօսքը պիտի իրականանայ։

Ահա թէ ի՞նչ կը գրէը «Ճակատամարտ»։—

— «Այն ժողովուրդը, որ ծնունդ առաւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան, եթէ ուզէ զայն ուրանալ, կրնայ ստեղծել ահարկու կազմակերպութիւն մը, բոլոր բախտախնդիրները, այլասերածները և ցնորամիտ նորընծաները խելքի բերելու համար»։

Ոչ Թրինկ-Թրանկ-բինկը, ո՛չ լրագրական կամ բեմական խուժանավարութիւնները, ո՛չ ալ կախակայուժ-արտաքսումները կրնան մազաչափ փոխել վերեւ յիշուած խօսքերուն իմաստն ու այժմէութիւնը։ Համաժողովրդական ընդվզումն ու զարթօնքը հետզհետէ ձեւ ու մարմին կը առնուն։

Նորաթոյս ճեմարանականներ և դաստիարականներ երբե՛ք պիտի չյաջողին խեղդամահ ընել արեւմտահայոց և պարսկահայոց ցասումը։

Հինը հրաժարած չէ իր բնական իրաւունքներէն։ Ան պիտի կառարէ իր պատմական առաքելութիւնը։ Արեւելահայ դաշնակը պարզապէս կը փորձէ ճողոպրիլ պատժարկումէն, իր մասնաւորներուն առջ գանազանիներու ճակատագրին չենթարկուելու անձնական մտահոգութեամբ։

Այս մտօք է որ կը պահէ իր յեղափոխական անգործածելի դարձած զէնքերը՝ արձակելու համար իր ամենավերջին փամփուշտները։

Եւ մենք, անգամ մը եւս բարձրաձայն կը յայտարարենք.

— Հայրենակի՛ց, Նոր Սերունդի ազգապահպանումի կամ հայապահպանումի գլխաւոր մեկնակետն է համազգային ճերիճ խաղաղութիւնը։ Խաղաղութիւնը ժողովուրդներու յառաջդիմութեան անկիւնաքարն իսկ է։

Եւ այս խաղաղութիւնը ձեռք կը բերուի միայն այն ատեն, երբ արտասահմանի կեանքէն կ'արտաքսուին մեծ թէ փոքր արեւելահայ դաշնակ խափանարարներն ու իրենց արեւմտահայ գործակալիկները։

Մեր առջեւ, հազիւ թէ 25 տարի ունինք, միայն։ Մեր ձեռքէն բռնօրէն յափշտակուած է ամէն ինչ։ Բայց, ո՛չ ոք կրցած է մեր ազգային հոգեկան հարստութիւններուն տիրանալ։ Ասպանդութիւնները խլել, ոչնչացնել։

Մերձաւոր Արեւելքի ֆրանսական, անգլիական և ամերիկեան երկրորդական և բարձրագոյն վարժարաններէն չրջանաւարտ՝ հասատաւոր պատանի-երիտասարդներու սերունդ մը ծնած է, որ ո՛չ կարմիր է, ո՛չ դեղին և ո՛չ ալ սեւ։ Ո՛չ յեղափոխական է և ո՛չ ալ յեղափոխական։ Այլ, իւրացուցած՝ ժողովրդապետական ընկերային սկզբունքներ։ Հետեւաբար, հարուստ ենք, ոչ թէ միայն ասպանդութիւններով, այլ մեր կորսուած ժամանակը փոխարինելու և վտանգուածները փրկելու համար ունինք ազգայնապէս կազմաւորուած հայ երիտասարդ մտաւորականներ, որոնք դառնացած՝ այսօր դարձած են անգործածելի։ Ամէն մայր կառւազան չի ծնիր։

Ջա՜նդ...

Կրկնենք՝ մարդկային յառաջդիմութեան ԱՆԿԻՆԱՓՈՒՐԸ ընկերային խաղաղութիւնն է։

ԶԱՒԱՐԵԱՆԱԿԱՆՆԵՐ

ՁԵՐՄԱԿ-ԿՏՈՒՑ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐ

Ա. Աշխատհամարակի լրումէն ի վեր, Պիւրօն իր չարքային բանտերը բազմացնելու ջանասիրութեամբ, յատկապէս Մերձ. Արեւելքի մէջ, կը փորձէ Զաւարեանի հոգեչափիկով գաշնակցականներ պատրաստել՝ հայակերբաններու մէջ Զաւարեան մանրանկար կրթական հաստատութիւններ և աշակերտական միութիւններ ստեղծագործելով։

Մենք Զաւարեան կրթական հաստատութեան ներքին կարգ ու սաքքին և տարեկան «հունձք»ին մասին պիտի չխօսինք այս էջերուն մէջ։

Պիտի թողունք որ Զաւարեան աշակերտական միութեան նախագահը խօսի, իր «օրհնուած» բերանով, յանուն Հ.Յ.Դ.-ին։

«Յաւով կը նկատանք որ կը նօսրանան չարքերը փորձառու դէկավարներուն։ Ու հակառակ անոր որ, ամէն տարի, բազմաթիւ ուսումնասէր հայ մատաղտկաններ դուրս կու գան գոյդ համալսարաններէն, նորեր չեն հասնիր։ Յաւով կը հաստատանք որ անոնցմէ չատ քիչեր միայն ազգային մտահոգութիւն ունին» (Ազդակ», 12 Յունիս 1953)։

Վերեւի մի քանի տողերը կարդալէ ետք մենք պիտի փորձենք քէիկ մըն ալ մեր նորահաս գաշնակիկին, ապագայ պիւրոյի թեկնածու հայրենադաւին հետ զրոյցի նստիլ և բացատրուիլ։

Պահ մը ընդունինք, պատանիկս, որ այսօր փորձառու դէկավարներ կը պակսին։

Եւ սակայն, գաշնակցականութիւնը իր ծնած օրէն ի վեր, ե՞րբ փորձառու դէկավարութիւն մը ունեցեր է։

Իսկ եթէ ունեցեր է տարն մը ու կը չարունակէ ունենալ տակաւին, ինչո՞ւ մեր այսօրը նախատեսելով, իր իրերայաջորդ պատասխանատուներէն ետք, Հայ Սփիւռքի մէջ, լուռ-անխօս հայապատճառական հաղաքականութիւն մը չհետապնդեց, չնուիրուեցաւ Ազգապահպանումի սրբազան գործին, 1921-էն ասդին։

Քաղաքականապէս պարտուած Պիւրօն պահեց իր հնաւանդ դասադիր կազմը, փոխանակ ցեղապաշտ-հաւատաւոր կուսակցականներով փոխարինելու հազար անգամ պարտուած, նենգած, լկտած, հոգեպէս ոչնչացած սիոնական և թրքական գործակալներու խմբակը։

կուսակցական նման գլխաւորութիւն մը չատ բնական է որ անպատիժ մնալէ, համահայկական վարկը կորսնցնելէ առաջ, չէր կրնար Հայ կեանքին կենսունակ, ձեռնհաս ու գաղափարապաշտ ժառանգորդներ նախապատրաստել։

«Պիւրօ» զինավարութիւնը, չկարենալով իր հիմնադիրներու որոշած գաղափարական բարձրութեան վրայ մնալ, ուզեց իջնել առանձինն։

Իշխից՝ զրպարտելով, սկանդալով, խափանարարելով, պառակտելով ու բզկտելով Հայութիւնը։

Տիրից բրաօրէն, ամարդօրէն, հակաբնականօրէն։

կուսակցութիւնն ալ, անտարակոյս, այդ ձեւով, իր մարքուր ու անձնազոհ տարրերէն ատիճանաբար զրկուելով՝ դատարկուեցաւ։

Կ'ըսէք՝ «Հայ նոր մտաւորականներ չեն հասնիր»։ Հայ նոր մտաւորական ըսելով ի՞նչ պէտք է հասկնանք։

Ըստ դաշնակներուդ՝ մտաւորական է այն գրոց-բրոց Հայը, որ դաշնակ է, կամ՝ գոնէ համակիր։

Օրինակ, մտաւորական է, աւա՜ղ... Տրեխ-Զաբըխը, դաշնակ լրագրական «բինդ»ի հեղինակը, քաղաքականի քուռակահեծ Դրուժմանցը, իր իսկ կուսակցական ընկերները անուչիկանուչիկ, իր խաղատան մէջ, ընկերաբար կողոպտող լուսանքերգակ երգիծաբանը։

Մինչդեռ, այսօր, համեմատաբար Հայ-Սփիւռքի մէջ, չատ աւելի է Հայ մտաւորականներու թիւը, քան որ էր երէկ՝ 1914-էն առաջ։

Ինչո՞ւ չխոստովանիլ որ, 1921-էն ազդին, կուս. Պիւրոն, իր չարքերէն արտաքսեց ցեղապաշտ բարձրորակ մտաւորականները, որովհետեւ անոնք հանգուցեալ առիւծասիրտ վազգէն Շուշանեանը, Լ. Զօրմխեանը, Շահան Նաթալին, հաճնցի Գնդունին. եղբայրասպան գնդակով Աթէնքի արուարձաններէն մէկուն մէջ, դաշնակ գնդակով ամարդօրէն սպաննուած մեծ յեղափոխական Գուրմճեանը, և հարիւրաւորներ։

Ինչ էր, սակայն, հեռացում-արտաքսում-եղբայրասպանութիւններուն պատճառները։

Որովհետեւ վերեւիններուն կը պահանջէին՝

ա.) Մեկնած և կենդանի մնացած բոլոր պիւրոյականները առանձին առեանին առջեւ դատի քաշել։

բ) Զարտախտուած ժամանակակից Հայոց Պատմութիւնը վերատպագրել։

գ) Սփիւռքի մէջ ստեղծել խաղաղ մթնոլորտ մը և նուիրուելի Արեւմտահայ Մտաւորականաց հոգեւ-բարոյա-ֆիզիքական ծաւալում-վերքերու վերադարմանումի գործով։

Այս բոլոր դէպքերէն ետք, ի՞նչպէս կ'ուզէք որ արեւմտա-արեւելքի այլազան համալսարանները չրջանառարաղ Հայ նոր մտաւորականութիւնը, իր յաժար կամքով և իր քերթինքով ձեռք բերած անհատական ինքնաբաւութեամբ, պիտի յաժարէր գալ-մտնելու դաշնակ արկածախնդիրներու անկուշտ և ծակ-աչք, անյանձնարարելի «պիրէթ»ին մէջ։

Ահա ամբողջ պատմութիւնը։

Այս մինիմիկ մտերմամտութեանց տեղեա՞կ էիք, արդեօք, ա՜վ իմ նորաթուխ մտնկուռնակս, գրչի ու խօսքի ճնճղուկս։

Զարմանալի է որ տակաւին չէք կրցած հասկնալ թէ 1921-ի քաղաքական-դիւանագիտական պարտութիւնները, Սփիւռքի ազգային ներքին կեանքի վրայ թափուող կրակը, փոթորիկները, ինչպիսի հոգեբեկում և հոգեփոխութիւն առաջ բերած են։

Զարչարանքներով-պրկանքներով հասակ նետած և իր բարձրագոյն ուսումին տիրացած Հայ երիտասարդ մտաւորականութիւնը դատում չունի՞։

Ինչո՞ւ պէտք է հետաքրքրուին ազգային կեանքով երբ դիտեն թէ՝

Ազգին ծառայել կը նշանակէ՝ ահաբիմ-մեռքիմ-պիւրոյին և այլապիտակեալ հայանուն յարանուանութիւններուն չիլ ու ծամածուռ տեսակէտին ի նպաստ չարժիլ ու քուէարկել կուրօրէն։

Երբ գիտեն թէ՝

կուսակցական ժողովներու, բանագրաւուած առաջնորդարանները և այլ միութիւններու հաւատքյօ-նիհատներուն մէջ Հայ Մարդուն ազատօրէն արտայայտուիլ և ազգային չահերը դաշնակներէն վեր դասել խստիւ արդիլուած է։

Երբ գիտեն թէ՝

Իրենց կուսակցական անդամավճարը պիտի յատկացուի Պիւրոյի Մեղրակերևաններուն, Շահինչահաններուն, Մինրներուն, Մոյիզներուն, ծանօթ լուսանկարիչին, և այլ գինեպաններուն։

Երբ գիտեն թէ՝

Պիւբոն, իր քաղաքական-յեղափոխականի այլեւս կատարելապէս աննպատակ դարձած ծրագիրը ծալլած՝ դարձեր է բանկալավար, ժամավար, ակռղեցավար, դպրոցավար, մարզավար, կրօնավար, պարավար, անավար, կնավար, և այլնավար։

Ասկէ զատ, սովորութիւն է և անգիր օրէնք, ամէն հրկրի մէջ, քառորդ դարն անգամ մը, հեղինակութեանց սերունդէ սերունդ փոխանցումը։

Մեր մօտ, 50 տարիներէ ի վեր, մինչեռոյն մարդիկ գրաւած են հասարակական, քաղաքական, գինուորական, դիւանագիտական, կրթական, մարզական, բարեսիրական, մչակութային աթոռները։

50 տարիէ ի վեր փոխանցում տեղի ունեցած չէ։ Միեւնոյն պարտեալ, դասագիրք, դասալիք, ապանդապետերն ու դէտերը։

Եթէ կիկերոն ըլլայի, եթէ Շերակոյ մը ունենայինք, եթէ և՛ ծերակուտական մը ըլլայի,— և՛ հռովմայեցի ծերակուտական և՛ իչխան ճարտասանաց — վրիժառու ձեռք չէ՞ տեսակի ցցելով մեր բազմագլխան կատալինաներուն՝ պիտի գոչէի.

— Մինչեւ ե՞րբ, ո՞վ կատիլինա, պիտի զգծանիս մեր համբերութեամբ...

Ու դիրենք ամէնքն ալ պիտի տապալէի ու ազգս ալ փըրկէի...

Այժմ կարգը քուկդ է, ո՞վ երիտասարդ չէֆիկս։ Իրենց կեանքին վերջին չրջանի՞ն է որ քրմապետերը կը զիջանին իրենց հասարքական յաջորդները պատրաստելու ձանձրոյթը յանձն առնելու։

Եւ կրնանք իմանալ թէ որո՞ւ հաշուոյն։

Կը հաւատանք և կը հռչակենք ի չորիք ծագս աչխարհի, թէ Հայ ինքնատիպ մտաւորականութիւն մը կայ։

Եւ՛ ցեղապաչտ և՛ հայակրօն և համեմատաբար մեծ թիւով։

Սակայն, գործօն կերպով չեն մասնակցիր, չեն ուզեր մասնակցիլ, այլեւս, ազգային կեանքին։

Նորածիլ ու պատուախնդիր երիտասարդները կը սպասեն պարտուած, դասագիրք, պատուազրկուած և դասալիք դաչնակ ղեկավարութեան աննեացումին, վերեզմանուելուն։

Այժմ հասկանո՞ւմ էք Հայ նոր մտաւորականութեան ձեռնթափութեան, կամ մեկուսացման գլխաւոր պատճառը, իմ թօնթօչիկ նորահաս դաչնակիկս։

Ազգ մը սրբագրելու, ազգ մը վերակերտելու, ազգ մը վերածնորոգելու արուեստը տարբեր բան է, դաչնակցականութիւնը, դասալքութիւնը, խափանարարութիւնը, սիռնականութիւնը, թուրանականութիւնը և ժուռնալճիութիւնը՝ տարբեր։

Մեր Սրբազան Հայրապետներու, ինչպէս նաեւ մեր էջմիածնայ նոր գահակալին միակ մտահոգութիւնը եղած է ու կը չարունակէ ըլլալ՝

1) Հայ ցեղին մեկեռեռումը՝ հայկականութեան գաղափարին շուրջ։

2) Ցեղակիցներու լուսաւորութիւնն ու իմքնապաշտպանութիւնը։

Դաչնակիկդ դո՛ւ Մեծ-Պարտեալ,

Որպէսզի վերջնականապէս համոզուիս, թէ դաչնակապետութիւնը իր կազմով, գաղափարներովն ու ծրագիրներով, ժամանակակից Հայոց պատմութեան ամենացած էջերուն մէջ արձանագրուած է. ահա քեզի կոյս մը ցեխ, արեւմուտքի պղտոտներէն, կուսակցապետութեանդ նզովեալ գերեզմանը զմռսելու համար։

Փնտռէ՛, կարդա՛, և նոր սրտիկիդ վրայ քար մըն ալ ամրացուր որ աւելի կարծրանայ ու մռնդոլանայ։

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՆԵՐՔՆԱՇԱՊԻԿԸ

Դաշնակցապատումի գլուխը փակելու վրայ էինք, երբ Զարթօնք-ի էջերուն մէջ կարդացինք Հ.Բ.Ը.Մ.-ի նախկին ընդհանուր տնօրէն, ծանօթ գրագէտ, ամփակալար Տիար Վահան Մալէզեանի մէկ յօդուածը, ուր վերջինս փորձած էր համազգային կազմակերպութեան եւ ՌԱԿ-ի փոխյարաբերութիւնները քննել եւ սա խօսքերով եզրափակել.—

«Եթէ ոմանք այս գրութիւնս կարդալով այն թիւր կարծիքն ունենան թէ՝ պատկանած կուսակցութեանս բրօքականն է որ կ'ընեմ, չատ կը սխալին իմ պաշտած Միութեանս հանդէպ ունեցած անսահման սէրս, հաւատքս եւ հաւատարմութիւնս կասկածի տակ դնելով, քանզի երբ գրիչը ձեռք առի, նպատակս էր, կեանքիս վերջին օրերուն, խղճմտի վկայութեամբս արդարութիւն ընելով հանդերձ Ռ.Ա.կուսակցութեան, գլխաւորաբար իմ սիրելագոյն Միութեանս ծառայել՝ անտեսուած քանի մը ճշմարտութիւններ բացայայտ ընելով»։

Մենք եւ մեծամասնական Հայութիւնը, Հ. Բ. Ը. Միութեան նկատմամբ, յիսուն տարիներէ ի վեր ճչդած ենք մեր դիրքը։ Իրրեւ յաւելուած պէտք չենք տեսներ Միութեանս ազգանուիրութեան եւ հայրենաշինութեան կոթողային աշխատանքները ցուցակագրել։

Մենք Հ.Բ.Ը.Միութեան նորընտիր նախագահ՝ Տիար Ալէք Մանուկեանի ներկայութիւնը անկեղծօրէն կը չնորհաւորենք եւ մեր մամիկներու սիրտ ու հոգիի խօսքերով կ'ուզենք.

— «Տէրը անպակաս ընէ Ալէքները»։

Մեր ցանկութիւնն ալ այն է որ Հ. Բ. Ը. Մ.-ը նախընտրէ իր ճշմարիտ բարեկամներն ու անկեղծ համակիրներուն մասնակցութիւնը եւ գործակցութիւնը։

Եւ սակայն մենք կը մտածենք թէ, Տիար Մալէզեանի վերեւի տողերը, ինչպէս նաեւ իր յօդուածին մէջ յիշուած անկուսակցական Տիար Ա. Մանուկեանի խօսքերը մեզ՝ անկուսակցականներս՝ չեն կարող համոզել։

Տարբեր է Հ.Բ.Ը.Մ.-ի կեդրոնի չրջանակը, եւ տարբեր՝ Մերձաւոր Արեւելքի Հ.Բ.Ը.Միութեան իրականութիւնը։

Մենք մեր տեսածին կը հաւատանք, ոչ թէ լրագրական բառամթերքին։

Մեզի համար ճշմարիտ անակնկալ մը եղաւ ծանրախոհ, հեռատես ու փորձուած Տիար Մալէզեանի յօդուածը։

Պիւրոյի պատմութեան քաջածանօթ ենք։ Գիտենք թէ ան, իր հիմնադրութեան օրէն, նպատակակէտած է առանձինն իշխել։

ՌԱԿ-ՀՆՉԱԿ զոյգ կուսակցութիւններու մեծագոյն յանցանքը ա՛յն է որ դաշնակ Պիւրոյի դէմ առանձակ տարիներէ ի վեր պայքար մղելով՝ դաշնակ քարոզչութեան լաւագոյն քարոզիչները եղած են, ակամայ։

Այլ բառով դաշնակ Պիւրոն պար բռնած է արեւմտահայ հոգեվարքին չուրջ, իսկ ՌԱԿ-ՀՆՉԱԿՆ ալ ակամայ դաշնակ փառատօնին մասնակցած են իրրեւ թմբկահարներ, կամ «կրակ կա՛յ» ...պոռացողներ։

Դաշնակը Հայութեան ՄԵԾ ՊԱՐՏԵԱԼՆ ՈՒ 66 ԱՄԻԱՑ ԴԱԻԻՐՆ է։

Մինչ մենք անկեղծօրէն կը ջնահատենք ՌԱԿ—ՀՆՉԱԿ-ին քաղաքական պարկեշտութիւնը, բայց...

Բայց կը խարտեաններք անոնց թուլամորթութիւնը, դաղաչարժութիւնը, հայանուն յարանուանական-ազանդաւորներու հանդէպ անոնց արդելքած գոց-ճակատի քաղաքականութիւնը։ Աւելին՝ ՌԱԿՆ-ու ՀՆՉԱԿԸ սեղծագործ չեն, վերանորոգիչ չեն, վերաարբագրիչ չեն։

Դաշնակը իր գոյութեան արդարացումը կը գտնէ միջազգային բարդութիւններու ժամանակ իր կատարելիք դերին մէջ։

Երեքն ալ զիրար կը կապկեն։

Երեքն ալ, աքսորանքի մէջ, իրենց արուեստական կեանքը քարշ տալու համար կ'օգտագործեն Հայ-Մարդոց մարդկային տարութիւնները, մոլեռանդութիւնները ու կիրքերը։

Երեքն ալ հեռամուտ են անդադար գղուըռտելու, զիրար զգեստելու եւ անպատման մէկն ու մէկը պարտութեան մատնելու եւ անհետացնելու միտումով։

1914-էն առաջ, Դաշնակն ու Հնչակը թուրք սուլթանն ու փաշաները կ'անաքեակէին։ Հիմա սուլթան ու փաշաներ չկան։ Այսօր հայ կուսակցութիւններու աշխատանքի ձեւն է զիրար անաքեակել։

Այս երեւոյթը կուսակցական ապանդութեան մը կերպարանքը ստացած է։

Հայ կուսակցութիւններու գլխաւոր առաքելութիւնն ու առաքինութիւնն է միշտ գոհ մը գտնել և զայն պատժարկել կուսակցական մամուլին ու չարքաշիններուն միջոցաւ։

Մասնաւորապէս Դաշնակցութիւնը, քաղաքական կեանքի մէջ, երբ նոր արկածախնդրութիւն մը, հանրային աշխատանք մը ընելու կարելիութիւն կամ միջոցը չ'ուննար, իբրեւ կուսակցական սրբավայր կ'ընտրէ Ազգային եկեղեցին, դպրոցը, մեր մշակութային, բարեսիրական, մարզական կամ հայրենակցական կազմակերպութիւնները։

Եւ անա աթոռամարտը կը սկսի։ Կը բազմապատկուին վիճելու, աղմկելու, եղբայրասպանելու կարելիութիւնները, որոնք Հայ-Եկեղեցւոյ գոյութիւնը վտանգելով, կը պահպանեն միայն կուսակցութիւններու գոյութիւնը և կ'ընդլայնեն հայանուն յաբանասանութիւններու գործադաշտը։

Նկատելի է կուսակցական ընդհանրացած ձգտումը մըն ալ։

Այսպէս, մէն մի կուսակցութիւն կը փորձէ Հայ-Անհատին ներքին ապրումներուն, հայ կեանքի ըմբռնումներուն հակազդել, կուսակցականի կնիքը դնել Հայ-Մարդու հոգիին և մըտքին վրայ, զայն կուսակցականացնել և ձեւաւորել իր կուսակցական մտահղացքին պէս, առանց սակայն Հայ-Մարդու բմբռնումները, համոզումները կուսակցական գաղափարական ոգիով դատարկելու, կազմաւորել ձգտելու։

Մեր կուսակցութիւններուն թիւ 1 զբաղումն է՝ քաղաքականութիւնը. թիւ 2-ն է՝ կուսակցական իրեղակերպութիւնը։

Հայ կուսակցութիւններու համար ընկերահաստատական կարգեր գոյութիւն չունին։

Կուսակցութեանց փճտած-տոհմածը իսկական գաղափարական կուռ բեկնածուներ ունենալ չէ։

Անոնց միակ մտահոգութիւնն է մեծ թիւով խնկարկու երկրպագուներ, ընտրողներ ճարել իրենց իրեղակերպութեան համար։

Այս պայմաններուն տակ, Տիար Մալէզեանի նման միամիտ պէտք է ըլլալ մտածելու համար թէ կուսակցութիւններու համագործակցութիւնը հնարաւոր է արտաքսմանի գաղութներուն մէջ։

Հայ կուսակցութիւններու համագործակցութիւնը չէ յաջողած մեր մէջ, որովհետեւ՝

ա) կուսակցական համագործակցութիւնը, կուսակցութեանց դերին ՈՒՐԱՑՈՒՄՐ կը նշանակէ։

բ) կուս. համագործակցութեան մը պարագային, հաւաքական կեանքին մէջ կուսակցապետերու անուններն կ'անհետանան ու կը սրբուին։ Եւ հայ կուսակցապետերուն համար այդ անհանդուրժելի է։

Եւ եթէ դէպքերու բերումով, պարտադրանքի տակ, կուսակցութիւնները կը համակերպին չատ քիչ անգամներ, իրարու հետ համագործակցիլ, այդ կ'ընեն գործակցութեան առաջին վայրկեանէն խուսափելու, չհզօքանալու միտումով։

գ) կուսակցական մը, հայ կեանքին որեւէ մէկ մարզին մէջ, կը յաջողի աշխատանքի մը լծուիլ, այն պարագային միայն, երբ իր գործակիցները նախօրօք պատրաստակամութիւն կը յայտնեն հանրային գործը իր պատկանած կուսակցութեան թիւերուն տակ տանիլ, և կամ իր պատկանած կուսակցութեան տիրապետողի դիրք չնորհել։

դ) կուսակցականը իր կուս. ընկերներէն դուրս որեւէ անկուսակցականի վրայ վստահութիւն չունի։

Կուսակցականին համար, անկուսակցականը միշտ ալ հակառակորդ կը նկատուի։

Եթէ պատահի որ կուսակցականը գործակցի անկուսակցականին հետ, այդ կ'ընէ դէպքերու պարտադրանքին-հրմշտուքին տակ՝ ճարահաս։

ե) կուսակցական մը, իրրեւ թէ, անշահախնդրական ոգի մը կը ցուցաբերէ հայ հանրային կեանքին մէջ։

Իսկ ասիպէս չահախնդրական կը դառնէ անկուսակցականը։

Մինչդեռ, գործնապէս ճիշդ հակառակը կը տեսնենք։

Այսպէս, բոլոր ազգային կազմակերպութիւններու մէջ անկուսակցականի վիզը ծուռ է։ Իսկ կուսակցականը կը գոռայ...

Մենք փառաւոր չենք ուզեր թուագրել, թող բոլորն ալ իրենց կուսակցական խղճին առջեւ խոստովանին, եթէ տակաւին խիղճ ունին, անշուշտ։

Վերեւի տողերը գուցէ պատճառ դառնան որ կարգ մը կուսակցականներ մեզ հակակուսակցական կոչեն։

Գիտենք թէ նման հարցեր մեր մէջ, մանաւանդ 1914-ի դէպքերէն առաջ թէ վերջ, գոյութիւն ունէին։

Մեր նպատակը նման նոր վէճ մը յարուցանել չէ։

Մենք Հայ կուսակցութիւններու անհրաժեշտութիւնը չենք ժխտեր։

Տարակոյս չկայ, թէ կուսակցութիւնները կրնան տակաւին ձեւով մը իրենց գոյութիւնը պահել։ Բայց մենք իրենց գոյութեան փաստին մէջ չենք կրնար անոնց գոյութիւնը արդարացնել։

Որեւէ հայ կուսակցութիւն իր գոյութիւնը հայ կեանքին մէջ կրնայ արդարացնել միայն այն ատեն, երբ, կուսակցական իր գաղափարաբանութեան առընթեր, կ'ունենայ կուս. կեանք մը և իր գաղափարները գործնականացնելու ձգտում և դիտողութիւն։

Եւ թող բոլոր հայ կուսակցականները իմանան.— կուսակցութիւն մը ստեղծուած է կուսակցական գաղափարին եւ զայն իրականացնել ուզող կամքին միաձուլումո՛վ։ Բան մը որ կը պակսի մեր կուսակցութիւններուն մօտ։

Հայ կուսակցութիւնները, իրենց ներքին կեանքին մէջ, ստեղծած են միութիւք-խորհրդապաշտ դրութիւն մը՝ Հայ-Մարդու խառնուածքին հոգեկան ներքնաչխարհին հետ համմասուած։

Հայ կուսակցականը, իր պատկանած կուս. «միութիւքի» ազդեցութեան տակ իր հոգիի սնունդը առանալով, դարձած է իսկական «մորֆինոման» մը։ Այս է գլխաւոր պատճառը որ հայ կուսակցականը արեւմտահայութեան ապագայով չհանգրգռուած Հայ-Մարդը չէ։ Մնացորդացը կազմակերպող և հայրենի ուանդութիւններով կերակրող ոյժը չէ։

Մարդոց համախմբում մըն է, իրենց կուսակցական անցեալով, ապրելու և կուսակցական անցեալի թէներկայի դէմքերուն երկրպագելու համար։

— Հայ կուսակցութիւնները ճիշդ ու ճիշդ ազանդաւորական չարժուններ են։

Այս տեսակէտէն դիտուած, երէ պահ մը համեմատենք ՌԱԿ-ՀՆՉԱԿ-ԴԱՇՆԱԿ կուսակցութիւններու հին ղեկավարներուն և այժմու վերնորաններուն հայրենասիրութեան, զոհողութեան, համեստութեան, անձնազոհութեան, հոգեմշակութեան և աննիւթապաշտութեան չափանիշները և հայրենի ծառայութեանց ցուցադրութիւնը, ոչ մէկ նմանութեան երբ կը գտնենք հիներուն եւ նորերուն միջեւ։

Այլեւս ամէն գնով, կուրօրէն Ազգին եւ Հայրենիքին համար զոհուելու պատրաստ կուսակցական «փեշտայի»ներ, մատուռականներ չենք տեսներ։

Այլ կը տեսնենք հոգեպէս խոպան ու անմշակ, ազգին, հայրենիքին կարիքներուն նոր դարձնող, անոնց գերագոյն ծառերուն դէմ գործող դաւադիր, օտարին առջեւ բծնող, բջլուած կատու դարձած, հայ գանգուածին մէջ «առիւծասիրտ» նապաստ դազաղակիր կուսակցապետեր, որոնք օր մը Նամատար, օր մը Պաճի Օրմանի, օր մը Դիւցագնամարտ, օր մը Երլտրգ, օր մը Կիլիկիա, օր մը Փետր. 18, օր մը Մայիս 28, օր մը Ապրիլ 24-ի կուս. մատուռականութեան յիշատակը տօնակատարելով՝ տարիներէ ի վեր կ'աղմկեն ու կը թմբկահարեն իրենց անցեալ ղեկավարներուն «Սուրբ գործ»ը շարունակելու խոստումով, առանց անոնց բարոյական առաքինութիւններ ընդօրինակելու. առանց գործնապէս անոնց կիսատարտ գործը շարունակելու, առանց կուսակցական անցեալը ներկային հետ օղակելու։

Եթէ քիչ մըն ալ խորանանք, պիտի դիւրաւ համոզուինք թէ որեւէ կուսակցական կախարդական հոգեհնազանդով կը կապուի ու կը չարունակէ իր կուսակցական կեանքը գեղեցիկ ու վերացական ու յաճախ զիրար հակասող բառակոյտերով։

Օրինակ, կը խօսին ազատութեան մասին, առանց գիտնալու և հետաքրքրուելու թէ ի՞նչ տեսակ ազատութիւն է իրենց ուզածը, հետապնդածը։

Հայ կուսակցականի համար հայ կեանքը վերացութիւն մըն է. ոչ իսկ կը մտածէ, պետը կը զգայ հայ կեանքի դրական պայմաններն ուսումնասիրելու եւ ճանչնալու իր ցեղին վիճակն ու վէրքերը։

Եւ այսպէս անփոփոխ կը չարունակէ, իր կուսակցական կեանքը իր աքսորանքին մէջ, գոհանալով ծննդավայրի իր կուսակցական անցեալն ու հին զեկավարութիւնը, միայն։

Հայ կուսակցականը ոչ իսկ կը մտածէ թէ հին եւ նոր ժամանակներու միջեւ հիմնական փոփոխութիւններ առաջ եկած են։

Եւ այդ փոփոխութիւնները գինք պէտք էին մղել, նոյնպէս անխուսափելիօրէն, փոփոխելու իր կուսակցական գաղափարներն ու սկզբունքները՝ իրական կեանքի հետ քալելու համար։

Եւ եթէ ուշադիրօրէն վերստուգենք Տիար Մալէզեանի յօդուածաշարքը, պիտի գանք այն համոզումին թէ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ընդհ. Ժնօրէնը իր հին կուսակցականի մեթրաչափով կը չափէ ու կը կշռէ իր հայրենազուրկ ցեղակիցները։

Մենք, ա՛լ աւելի ահաւոր երեւոյթ մը տեսած ենք։

Կուսակցական մը երբ իր կուս. ցպատակին մեկ մասին իրականացումը կը հաստատէ, եւ երբ, միեւնոյն ատեն, գիտէ թէ իր կուս. անունը ձեռք բերուած յաջողութեան մը կցուած չէ, կ'ուրանայ եղածը ու աւելի առաջ երթալով կը սկսի լուռ ու մունջ կամ աղմկարարութեամբ հաստատել փորձել կատարուած հանգրուանն ազգօգուտ ոճիրնաւորը։

Օրինակ, Հ.Բ.Ը.Միութիւնը, ընդ առաջ երթալով Պէյրութի արուարձաններէն մէկուն Հայ փոքրամիւ գաղութին խնդրանքին, 5000 ոսկի արամադրեց, գաղութը մաստուռով և դպրոցով օժտելու համար։

Պէյրութի կուսակցականացած Առաջնորդարանի դաշնակի բանտարկեալ Առաջնորդը, սակայն, Հայ մամուլին տուած իր պաշտօնական զեկոյցով իրողութիւնը խեղաթիւրելով, Հ.Բ.Ը.

Մ.-ի նիւթական օժանդակութեամբ գնուած հողին մասին ոչ իսկ մէկ բառ գործածեց, և ընթերցողը ունկնդիր ըլլալով այն տպաւորութիւնը, թէ Պէյրութահայ գաղութն է ձեռնի փոքրիկ գաղութին օգնողը։

Ինչո՞ւ. դաշնակ Առաջնորդարանը չէ՞ր կրնար զեկոյցով մը Հ. Բ. Ը. Մ.-ի հայրենասէր գործունէութիւնը հրապարակաւ գնահատել։

Կուսակցական անունին և անցեալին կառչած մնալու այս մոլութիւնը, հայրենադարձ ոգին այնքան խորացած է հայ կուսակցութիւններու մէջ, որ հրապարակաւ մէկ կողմէն կը յաստագվին Հայոց ժողովուրդի մէկականումը, միւս կողմէ սակայն գործնապէս կը դժուարացնեն, անկարելի կը դարձնեն ընդհանրական Հայութեան միահաւաքումն ու միասնականութիւնը։

Տարակոյս չկայ թէ այս երեւոյթը, որ հիմնական գիծ մըն է բոլոր հայ կուսակցութիւններու մօտ, հանուանք է կուսակցական եսապաշտութեան, միայն ու միայն։

Մենք հայ կուսակցութիւններու գործունէութեան մէջ տրամաբանական հիմք փնտռելու գործին մէջ իրաւամբ չուարած կը մնանք։ Եւ յաճախ կ'ընդվզինք անհնելով հայ կուսակցութիւններուն «իբրացուցած» գաղափարներուն և սկզբունքներուն հակառակ կուսակցական աշխատանքը։

Մենք չենք կրնար ըմբռնել, օրինակ, թէ ինչպէս դաշնակ չարքային մը կրնայ դէմ ըլլալ իր հայրենիքին և դաւել իր ժողովուրդին։

Տիար Մալէզեան, իր յօդուածաշարքով, սոխակ մըն քչիկ մը միայն խօսիլ հայ կուսակցութիւններու հագած նեթքնաշապիկի մասին։ Եւ մենք փորձեցինք հայ կուսակցութիւններու բարոյական անկումը փաստարկել փորձել, քննական ակնարկի տակ։

Տարակոյս չկայ, թէ, այսուհանդերձ, հայ կուսակցութիւնները ժամանակ մը եւս պիտի չարունակեն իրենց անպատասխանատու և եսապաշտ դերը խաղալ Սփիւռքի մէջ, պիտի փորձեն հայ կեանքը վարել իրենց ծանօթ գործելակերպը առանց փոփոխելու։ Պիտի չփախչին իրենց գործելու եղանակը, որովհետեւ անոնք կ'ապրին իրենց հնացած գործելակերպին տակ ծածկած մասնայատուկ մտայնութիւնով։

Օրինակ, կարելի՞ է երեւակայել որ դաշնակը չվիճի Ռա-

կ-ին հետ կամ չզբաղի համայնական աշխատանքով, ակնդնցի-դպրոցով։

Ի՞նչ կրնայ պատահիլ, եթէ, օրինակ, Տիար Մալէզեանի կուսակցութիւնը, յանկարծ իր դիրքը փոխէ դաշնակին դէմ, կամ Հնչակը՝ Ռևկ-ին դէմ։ Հայ կուսակցութիւններու իրարու հանդէպ ունեցած դիրքի կամ գործնկերոջի փոփոխութիւնը, տարակոյս չկայ թէ, կը նշանակէ հայ կուսակցութիւններու լուծարքը։

Այլ բառով, մէն մի հայ կուս. կը հաւատայ, թէ առանց իր գոյութեան արեւմտահայութիւնը կարող չէ իր գոյութիւնը պահովել։

Անոնց համար կուսակցութիւնները մարմնացումն են հայ ժողովուրդին։ Անոնցմէ իւրաքանչիւրը յաչս իրենց կը ներկայացնէ հայ առնականութիւնը։ Գրելու, խօսելու, վարելու համար պէտք է ըլլալ մի՛յն կուսակցական։ Եւ այս ազանդաւորական հաւատամքը կուսակցականներու մօտ տեսակ մը խորհրդապաշտութեան կերպարանքը առացած է։

Հիմա հարց է թէ՝ Պր. Մալէզեանի նման հաւատք ունեցող հայ մարդը կրնա՞յ որեւէ հանրային խնդիր առարկայօրէն դատել և քննել։

Այս հարցումին պատասխանը թող ամէնուն համակուար յօդուածագիրը տայ։

Մենք աւարտեցինք։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱՅԼԱՊԻՏԱԿԵԱԼ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱՎԱՃԱՌԻ ՇՈՒԿԱՅ

Արտաչխարհիկ Հայութեան ցաւերուն տեսակները, ազգային, օրէնսդրական, վարչական, կազմակերպչական, եկեղեցական, կրթական, քաղաքական և կուսակցական չեն միայն, ոչ ալ հոգեբարոյա-ֆիզիքական, տնտեսական։

Հազար անգամ խաչուած, հօթնիքա անգամ կոտորուած, տարագրուած Մնացորդաց դժբախտութիւնը, իր հայրենազրկումը և ուխտահացրուածը, նոր կլիմայական ու ընկերային պայմաններու մէջ ապրիլ հարկադրուիլը չէ՛ միայն, ո՛չ ալ, իր քաղաքական անպաշտպանութիւնը։

Մեր հասարակական կեանքը նորքին իրեւակերութիւնն ու անհասկացողութիւնը, առելութիւնն ու անհանդուրժողութիւնը չէ միայն, ոչ ալ ասանդական դարձած լրագրական ստախօսութիւնը, չարախօսութիւնն ու չարափոխութիւնը։

Ղարսի պարտութենէն և Իզմիրի ազէտէն ետք, ծանրապէս վիրաւոր արեւմտահայութիւնը, օտար հողերու վրայ հազիւ տարտնկուած, վերահաստատուած, նոր և մահառիթ վէրքմըն ալ առացած է ու կը կրէ իր մարմնոյն վրայ։

1921-էն ի վեր նոր մըն ալ աւելցած է։

Ա. Աչխարհամարտին, մեր կրած քաղաքական, գինուորական, տնտեսական ձախորդութիւններուն և պարտութիւններուն հետեւանքով առաջ եկած ցաւոյքն է։

Ո՛չ թուրանական, ո՛չ պարսկական, ո՛չ ձարական, ո՛չ աւստրապետական, ո՛չ մէնչեվիկեան-վրացական, ո՛չ մուսավաթական-տաշնակցական և ո՛չ ալ կուսակցական վէրք է։

Ո՛չ դեղնագոյն է, ո՛չ կարմրագոյն և ո՛չ ալ սեւագոյն։

Այլ մահագո՛յն է։

Ճչդում մը։

Չիս հեռուէն ճանչցողները կը խորհին թէ թիթու ցեղապաշտ մըն եմ։

Չե՛մ։

Խստապահանջ աւանդապահ մըն եմ, սակայն։

Այս մարդին մէջ դիջում չեմ կրնար ըմբռնել։

Ազգերու գոյատեւումին հիմնական պէտքերէն մին կը նկատեմ ցեղի մը աւանդութիւնները։

Այն ժողովուրդը որ աւանդութիւն չունի և կամ ունի ու

կ'արհամարհէ, այդ ժողովուրդը կը կարճեցնէ իր գոյատեւումը, օր մըն ալ անհետանալու համար։

Ասիկա «հնաքիսթ» չէ։

Գէշ կամ ազէկ մեր նախահայրերը քրիստոնէութիւնը ընդունելէ և իւրացնելէ ետք, զանգրդած են զայն հայկականութեան գաղափարին հետ — բառով խերով ընդունած չըլլային։

Գաղութներու մէջ, այս երկու գաղափարները իրարմէ անջատելու փորձն է որ կ'արիւնահոսէ մեր սիրտերը։

Պատմական իրողութիւններու առջեւ կանգնած, մենք կը ճանչնանք ու կը յարգենք միջազգային ՎԱՏԻԿԱՆՆ ՈՒ ՊՈՐՏ, պարզ անոր համար որ ինքզինքիս յարգել գիտենք։

Հայ յարանուանականներն ու ազանդաւորները կրնան պատմական դէպքերը չարափոխել։ Ինչ փոյթ։ Արեւին դէմ վարագոյր քաշելով արդեօք արեւը վանո՞ծ կ'ըլլանք։

Կիլիկեան իշխանութենէն սկսած մինչեւ Զէյթունի ապըստամբութեան չրջանը մեզի առաջարկուած ընդհակառակ անխոտոռմելի ու նողկալի սակարկութիւնները, մեր կրած բազմապիսի հիասթափումները, մեր ենթարկուած խաբէութիւնները, հակառակ մեր անյիշաչարութեան, մենք չենք կարող մոռնալ։

Գիտենք թէ Պօղոսականներն ու Ս. Պետրոսի փոխանորդները, Հայոց ժողովուրդը Քրիստոսի խաչով խաչեցին, յանուն քրիստոնէութեան։

Աւ ի մեծագոյն փառս Աստուծոյ...

36×365 օրերէ ի վեր, արտաստմանի մէջ, հայանուն, բայց ապազգայնացած, ապաքաղաքականացած, բազմաճղի հայ յարանուանականներուն և ազանդաւորներուն, անպաչպան և անօգնական դաղթահայութիւնն ամէն գնով քրիստոնեայ վերամբկրտելու յամառութիւնը մեզի սոսկում կը պատճառէ։

Իսկապէս ալ, մարդ զուտ կրօնա-դաւանական հարցերու համայնագէտ մը, բազմահմուտ աստուածաբան մը, խորախորհուրդ իմաստասէր մը պէտք է ըլլայ՝ կարենալ խօսելու համար հայանուն բազմատեսակ վարդապետ-պատասխանիներու հետ.

«Պիր-պինչէչիա պազարը», որ Թարգմանի՝ հազար ու մէկ տեսակ ապրանքներու չուկայ։

Փորձենք մանրանկար ցաւագրագրութիւնը կատարել, ա՛սա։

Միածայլ հայանուն կաթոլիկներ։ Մեծաւ մասամբ արաբախօս-թրքախօս-ֆրանսախօս, բայց՝ երբե՛ք հայախօս։

Իրերամերժ հայանուն բողոքականներ կամ բազմատուա-
ծեան աղանդաւորներ.—

Հայանուն Մկրտչականներ,
Հայանուն ԵՒհեռաբանականներ,
Հայանուն Ցիռուսականներ,
Հայանուն Բուհճիներ,
Հայանուն Շաբաթապահներ,
Հայանուն Պիրաէրներ,
Հայանուն Քուէյքրներ,
Հայանուն Պահայիներ,
Հայանուն Հոդեհարցականներ,
Հայանուն Մուհամպէթճիներ,
Հայանուն Նազարէթականներ,
Հայանուն Ֆիլատէլֆիաներ,
Հայանուն Սատանայականներ, Սադայէլականներ, Ֆըս-
մբխճիներ... Ֆընախճիներ... Ֆիլան-Ֆալանճիներ, եւայլն։

Ընթերցող, դու ինքդ ալ աւելցուր քու գիտցածներդ ու
լսածներդ՝ տեսակաւոր քրիստոնէական դաւանանքներու ցու-
ցակը ամբողջացնելու համար։

Հիմա, արդէն պատկերն ունենալ ամերիկեան հանրածա-
նօթ «Պորա» քրիստոնէական ընկերակցութեան, անուն ու ան-
ուէր ժողովուրդներուս ծոցին մէջ ներմուծած հազար ու մէկ
տեսակ քրիստոնէական նիւթերու չուկային։

Ձմեռ գաղութ մը, ուր քրիստոնէավաճառ չուկայ մը չբա-
ցուի, «հնթանոս» հայութիւնը քրիստոնէացնելու և իր մտաւ-
ոյու մեղքերէն փրկելու համար։

Հայ պատակառուած-կազմալոյծ գաղութներու մէջ, բազմա-
գունանի քրիստոնէութեան տարածման այս ողբերգակատակեր-
գութիւնը, 36×365 օրերէ ի վեր կը խաղցուի, առանց դոյզն
իսկ հակազդեցութեան, ընդդիմութեան և արգելքի հանդի-
պելու։

Ազգային ներքին աղմկարարութիւններն ու խռովութիւն-
ները լաւագոյն առիթը ընծայեցին վարագուրելու բազմալե-
զու որդերու և ճճիներու ներկայութիւնը, հայ կեանքին մէջ։

Կ'ընդունիմ թէ, ըլլա՛յ հայ կղերական դասը, ըլլա՛յ աշ-
խարհական ղեկավարութիւնը, և յատկապէս դաշնակ Պիւրոն,
յատակօրէն տեսան այդ բանն ու ժպտեցան անհոգ, անկարեկիր։

իրենց պաշտօնի կոչումին լրջութեամբ ու չրջահայեցո-
ղութեամբ չհետապնդեցին ժամն-կարապետ «Քրիստոս վա-
ճառողներ»ը։ Անփոյթ գտնուեցան և ամենք ալ քաջալերեցին։
Բայց հազար անգամ բարեբախտաբար, Հայ ժողովրդական եկե-
ղեցիին մէջ՝ ժողովուրդն է մնեատէրը։ Ապին վարիչները՝ Ապ
չին։

Մենք տեսանք, դիտեցինք, լսեցին ու անխօս հետապնդե-
ցինք զանոնք։

Փառք Այրարատին... Մեծ Համբին համբերութիւնը այսօր
սպառած է։

Այսօր խօսում է մահացուօրէն վիրաւորեալ, կացինահա-
րեալ Հայութիւնն, որ՝ նման առասպելական փիւնիկին՝ իր իսկ
աճիւններէն յարութիւն կ'առնէ միշտ։

Կրկին յարուցեալ Հայութիւնը կը հարցնէ, հրապարակաւ,
առ հայածին յարանուանութեանց և աղանդաւորներուն.—

— Ինչպիսի Քրիստոնէութիւնն է որ գաղութահայութեան
կը քարոզէք։

Քրիստոնէութեան ո՞ր դրախտատար աւազանին մէջ կ'ու-
զէք Հայութիւնը վերամկրտել։

Եւ ինչո՞ւ պէտք է հաւատանք Մենք ձեզի...

Նաւաբեկեալը ո՞ր նաւահանդիստը կ'ուզէք հասցնել։

Ո՞րտեղ է ճշդին լուսաշող բնակարանը։ Եւ ո՞ւր անոր
մոայլ գնրեզմանը։

Հայութեա՛նք...,մինչեւ հիմա, հաստատուն ծառէն, ճղիկ-
ներ փրցուցիք։ Հերի՛ք է։

Ձեր հզօր մեքենաւորումները, ռազմախաղերը ակամայ կը յիշեցնեն համահայկական մահուան ողբերգութիւն մը դառնալ:

Ազգութեան մէջ, բազմապիսի դատնական Նոր Ազգեր կը ծորձէ առեղծել՝ բռնագրաւումներով. Հայերը իրարու հետ կը խորթացնէ ու կը մեկուսացնէ:

Ու կը տանի՛ֆ... ու կը հեձէ՛ֆ... կ'որոճա՛ֆ... ու կը մղուէ՛ֆ...

Օտարամոլ, օտարատուչ, օտարատենչ յառաջդիմական-ազատագրական մեծագոյն փափաքն է մեր ազգայիններուն ուղեղներն ու գաղափարները մշտնջենապէս մոլորումի, ամպոտումի, տարակուսանքի մղել:

Մենք չտեսանք մէկ հատիկ ազգային Ոգեկոչումի ծանուցատուութիւն, ուր ճերակոյ գանուէինայ տեսակաւոր բողմակոծութեան, ինչպէս նաեւ հայ կաթոլիկութեան բարեպաշտ հաւատացեալները, նոտած կողմկողմի, իրենց առաքելական հայրենակիցներուն հետ:

Ո՛չ... չտեսանք, ափսո՛ս...

Չվիճակուեցաւ մեզի տեսնել, աւա՛ղ... կէսին կէսը... կէսին ալ մէկ հարիւրորդը... տեսանք հոսիրատոմսերով միայն գալու առաջարկ յանձն առնող ճերակոյացուցիչներ, «Համայնք»ի եւ «Մամոյ», որոնք կը գտանեն, ի հարկէ, պատուոյ տեղերը, իրենց չտեւեցած ազգային առաքելութիւններով, արժէքով պճնուած ու պարուրուած:

Անոնք կու գան խարիսխ մէջ, վարձկանի պատասխի բիւրմովը եւ մոլումովը:

Իրենց մէկ հատիկ չնչին միտքն է հայ հաճոյային կարծիքը օգտագործել արգահատական ժպիտներով, հեգնական դէմքի ծամածռումներով:

Անոնք կու գան լրտեսելու համար մեր հաճոյային կեանքը, որպէս զի հետագային, իրենց բերելուն-երթալուն մէջ լուացոյթս ծաղրելու, ձաղկելու միջոցներ կարենան ունենալ ու գտնել, անարգելու համար Հայ Մատուռական ընտանիքն, անոնցմէ ամբարտակներ կանգնելու համար՝ անոնց յառաջխաղացման դէմ:

Մենք տարիներով լռեցինք և անոնք զարմանալով զարմացան մեր այս անտարբերութեան։ Անպատճառ խորհեցան և իրենք իրենց մէջ ըսին՝

«Հայ Ազգը, իրապէս և անուղղայօրէն, Մեծն Տիգրան Արքային հրաշալի հոգեբանութիւնն ունի»...

Պաշտօնական հրաէքներուս այս «գուգլա» դրութիւնն, անուղղակի և անզգալաբար, ու փաստաւորապէս, դիւրացուց պատասխանելիներուս, վարդապետներուս մատաքը, Հայ Առաքելական ընտանիքներէ ներս։

Բարեկամութիւն-հզօրութիւն դիմակին տակ, մտան մեր հրդիկներէն ներս ու ցանեցին պատմական դարձած դաւանափոխութեան սրոճները։

Այսօր, հայադրոշմ ճակատով կանգնած՝ կ'ըսենք.

— Այլեւս, Հայէ կը մերժեն բազմազուճացի եւ մեկուսի Հայ «Ազգութիւնները»։

Այլեւս Քրիստոսի խաչով խաչուիլ չենք ուզեր:

Թող ինչ մըն ալ ուրիշներ վայելեն այդ պատիւը:

Այլեւս ժամանակը հասած կը նկատենք տեսակաւոր չհրիստոնեութեան ազան-պազարին դռները փակել, կոպել ամրօրեն:

Այլեւս, չենք թոյլատրեր որ մեր կանայք ու ծերունիները, հայ տղամարդու բացակայութեան, ենթարկուին հոգեւոր պրկումներու, կրօնական խաբես-խուբեսութիւններու:

Այլեւս, չենք ուզեր որ կալանաւորուին մեր զաւակներու մատղաշ հոգիներն եւ արգիլուի անոնց բնական հայ անումը:

Աբեմոտաք՝ Աբեմոտաքին։

Անկէ ներմուծածնիդ վերադարձուցէք իրեն, և այնտեղ, լքէ կ'ուզէք, վերակենդանացուցէք և վերապրեցուցէք անապատ քրիստոնէութիւնը...

Այնտեղ, այն երկիրներուն մէջ, ուր՝ ճշմարիտ ու սանձարձակ ու անզոլոք կը տիրապետէ հնէմանուսութիւնը, կռապաշտասկեպաշտութիւնը՝ պատասխանելիներու, վարդապետներու և ռաբունիներու բարձրաքանդակ քթին տակ։

Կ'ընդունիմ թէ որեւէ Հայ Մարդ իրաւունք ունի իր հատկացած ձեւով իր անհատական կեանքը դատաւորելու, պայմանաւ որ անհատական սահմաններէն դուրս չգայ։

Դժբախտաբար, ազգային դաւանանքի հարցին մէջ, պարագան նոյնը չէ։

Ցաւալի է որ հայութեան ապրակիմայ մանագէաններն ու օտարներու կողմէ վարձատրած հայանուն պատուհիններն ու վարդապետները այս աւազ պարագան կ'անտեսանեն, նոյնիսկ կ'արհամարհեն և արգահատելիօրէն կը չեփորեն.

— «Մեր ցոյց տուած ուղին է միայն չիտակ...

Մեր դաւանածն է միայն ուղիղ...

Դարձի եկէք... ու մեզի հետեւեցէ՛ք»...

Ջիրար հասկնանք...

Քրիստոս տեսակաւոր վարդապետութիւն մը չքարոզեց։

Մենք հեթանոսներ չենք։ կռկռատպաչ ենք, գուցէ, բայց քնա՞ւ երբեք կռապաչ։

Մեր ազգային ըմբռնումներուն, հոգեւոր կարիքներուն, քաղաքական համոզումներուն ու չահերուն խորթ կը թուի միջազգային որեւէ դաւանանք։

Մեծ այնպես ենք, ինչպես որ ենք: Կը մնանք այնպես՝ ինչպես որ էինք:

Մեր ազգային լայնախոհ ու ժողովրդավարականացած եկեղեցին թողած, մեր հարազատ, նոյնարիւն ու հոգեհատոր Հայրապետանիս լքելով, դժկամակութեամբ տրուած ողորմութեան մը պէս, չոր երկու բառնոց հոգեւոր օրհնութիւն մը առնելու համար, օտարազգի եկեղեցական իշխանի մը, միսիոնարուհիի մը դիմելու պէտք չենք զգար։

Եւ ինչո՞ւ Հռոմին կամ Պօրտին պիտի դիմեմ եղեր... և ոչ թէ իմինիս՝ ԻՄ ԷՋՄԻԱԾԻՆԻՍ։

Ս. ՊԵՏՐՈՍԻ
ՀԱՅԱՆՈՒՆ ՀՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

ՀԱՅ ԿԱԹՈԼԻԿ ՀԱՄԱՅՆՔ

Կրօնա-դաւանական տեսակէտէն, անխտիր, բոլորն ալ կը դաւանին Ս. Պետրոսի հիմնած Գահուն գերակայութեան։

Փա՞ռք Տիրոջ... պէսպիսի ազանդներ չունին, Աստնք ունին իրենց կրօնապետը, որ Հռոմի Ս. Պապին կողմէ կը նշանակուի։

Իրենց եկեղեցիներուն մէջ, ծիսակատարութիւնը կը կատարուի յար և նման Ազգային եկեղեցիին։ Գրեթէ նոյնութեամբ պահած են Ազգ. եկեղեցիին պատարագիչներու զգեստաւորումը։

Հայ կաթոլիկ համայնքը բաղկացած է ստորոգեալներէ՝

ա) Վենետիկեան Մխիթարեաններ,
բ) Վիէննայի Մխիթարեաններ,
գ) Լեւոնեաններ,
դ) Ջմմառականներ,
ե) Լատինացած Հայեր։

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՔ

Հատընտիր, զմայլելի, գիտուն, լայնահոգի ոգին մատուռտականներ են Մխիթարեան Հայրերը։ Հարիւր տակուսով հայօրէն ապրող, խորհող, չնչող, գործող կուսակրօններէ կազմուած են Մխիթարեան զոյգ Ուխտերը։ Իրենց բարձր կոչումին ու ոգիին համապատասխան տեզեակ, համոզուած հայ Մաքին ու Սրտին տիրապետող ասպետներն են։

Ստուգուած և հաստատուած է թէ Մխիթարեան Հայրերու 99 ο/ο-ը բնագիտական հզով ու ջուրով հայակերտուած են։ Կիլիկիացիներ գրեթէ չկան՝ զարմանալի զուգադիպութեամբ։

Աստնցմէ մէկ մասը Վենետիկի Ս. Ղազար վանքը, փոքրաթիւ մաս մըն ալ հաստատուած է Վիէննայէ մէջ։

Մխիթարեանները, հայ կաթոլիկ համայնքի ընկերատնտեսական կեանքին մէջ, դեր մը չունին. գրեթէ դեր մը չունին խաղար. եթէ փորձեն խաղալ, արդիւնքներ կը յարուցուին։

Ի՞նչ հարկ կայ գիտնալու թէ ի՞նչպէս, երկուքուկէս դարերէ ի վեր, յաջողած են սաւառնիլ մոլեռանդ կաթոլիկներու կեդրոնի մը մէջ — որպիսին է Իտալիա — անաչառաբար ու անաղարտ։

Միշտ չատեր մնծագոյն հայրենասէրներու կարգին կը դասեն Մխիթարեան կրօնաւորները։ Սակայն, ըստ իս, հայ Մշակոյթի ծառայելը, ազգին գոյութեան վճարուած բաւարար առաքելութիւն մը չէ։

Ազգային մշակոյթ-քաղաքակրթութիւն մը կ'ապրի՝ երբ ժողովուրդի մը գիտական գոյատեւումը կ'ապահովուի։ Այդ բանն ալ, բնականաբար, վանքերու մէջ քաշուած ճգնող ու աքնող քուռ մը վանականներէ չէ կարելի պահանջել։

Ցեղի մը մահացումը, իր մշակոյթ-քաղաքակրթութեան մահուան անհետացումն ալ է։ Եթէ Մխիթարեաններ իրենց ցեղին մշակոյթին ճոխացման համար կ'աշխատին, այդ կրնայ, ի վերջոյ, ուշացած պերճանքի մը վերածուիլ, եթէ ազգիս մեծ մասը, իրենց վիճակուած այլ և այլ պատասխանատուութիւններ կատարելով չմտքազբաղի մտքի ջահակիրներուն գործը, առանք ըլլան Մխիթարեաններ, ըլլան Գէորգեաններ կամ ուրիշներ։

Մխիթարեան հրատարակութեանց ընթերցողներուն 99 ο/ο-ը

առաքելականներ են, առաքելական են նոյնպէս իրենց հրատարակութիւններուն մեկենասները։

Մխիթարեաններ, իբրեւ ազգային չնչառած ծառայութիւն, կարգ մը գաղութներու մէջ, վարժարաններ բացած են։

Նաեւ դիտուած ու հաստատուած է, թէ Մխիթարեան վարժարանները յաճախող աշակերտներուն 95 o/o-ը բարեկեցիկ Հայ առաքելականներու զաւակներ են։

Մխիթարեաններ, ընդհանրապէս չնչառած հայրերներ չեն։ Վեհ սիրտ են։ Զգոյշ ու խոհեմ են։ Գձուձ, ճղճիմ հաշիւներ չեն որոնք, որովհետեւ, կը ճանչնան Հայուն ներքին մարդը։

Մարդկօրէն հիանանք անոնց վրայ, մեծարենք գիրենք ու անցնինք յաջորդներուն։

ԼԵՒՈՆԵԱՆ ԵՒ ԶՄՄԱՌԱԿԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐ

Լեւոնեան հոգեւոր դպրոցի (Հռոմ եւ Զմմառի վանք) հայրապետներու մասին, առանձինն խօսիլ աւելորդ է։

Լեւոնեան կղերանոցէն թէ Զմմառի դպրեվանքէն չրջանաւարտող վարդապետներու առաքելութիւնը, Հայ կեանքին մէջ, միեւնոյն նպատակն ունի, այսինքն՝

— Հայրասութիւնը։

Հայ Ազգն, ըստ իրենց, Ս. Պետրոսի եկեղեցիէն անարդարօրէն խլուած ըլլալով, պաշտօնին է եղեր... ամէն գնով, Հայութիւնը վերադարձնել իր նախկին հոգեւոր տիրոջ, չնչել Ս. Էջմիածնայ ընդհանրական Հայրապետութիւնը, ու Ս. Պետրոսի փոխանորդները պարտադրել մեզի։

Որո՞նք են Լեւոնականներն ու Զմմառականները։

Առաւելապէս Հայ առաքելական ազգաթիկ ընտանիքներու զաւակներ, նախկին որքեր՝ որոնք 1918-էն առաջ թէ հոգ, կ. Պոլսէն, գաւառներէն եւ կիլիկիայէն, Սուրիայէն, Լիբանանէն, Ցունաստանէն եւ Եգիպտոսէն Հռոմ ու Զմմառ տարուեցան, բարեհիրաբար[®®®] կերակրուելու, կրթուելու եւ արհեստ մըն ալ սորվեցնելու խարուսիկ խոստումներով։

Նախկին այս անմեղունակ հայկակներն են որ Հռոմի եւ Զմմառի զոյգ կղերանոցներուն մէջ մի քանի տասնեակ տարիներ «մարզուելէ» եւ վարդապետանալէ ետք, Աբեւելք կը խուժեն, սա մեր անտէր ու «հնթանոս» ժողովուրդը, սա մեր ա-

նուղղայօրէն կռապաշտ ու քրմանուէր ազգը քրիստոնէացնելու ծափահարելի առաքելութեամբ։

Այդ առաքինի վարդապետները, մասնաւորաբար Ֆրանսական մանաստի օրով, բազմահազար հայրենակիցներ երկրէ երկիր տեղափոխելու առթիւ եւ կամ այլ պատճառներով իրենց ինքնութեան թուղթ ճարելու համար, դաւանափոխած, վատիկանի զաւակներ դարձուցած են։

Այդպիսիներէ քիչեր միայն, Լիբանահայոց նախկին առաջնորդ՝ հանգուցեալ Արտաւազդ Արք. ի մասնաւոր արտօնութեամբ, Հայց. Առ. Եկեղեցին վերադարձած են։ (Տես Պէյրութի Ազգային Առաջնորդարանի մարդահամարի տոմարը)։

Լեւոն-Զմմառականաց որթերուն 75 o/o-ը դաւանափոխուած են, Թուրքօ-Լիբանօ-Սուրիական սահմանագլուխին վրայ, ճիշդ այն պահուն, երբ մարտնչող Ցեղիս Մնացորդները, կիսամերկ ու նօթի, հեւ ի հեւ Արաբիստան կը խուժէին, Կիլիկիոյ և Սանճաքի ամենաւերջին կրկնագաղթին։

Այդպիսիները, հազիւ սահմանը հասած, կը դիմաւորուէին ալիւրով ու կաթի տուփերով բեռնաւորուած Լեւոնեան-Զմմառական վարդապետներու կողմէ։

Առանք անտէր ժողովուրդի մը զաւակները ֆիզիքապէս «փրկելու» պատրուակին տակ, «հայ կաթոլիկ» մակագրութեամբ գաղթականի ինքնութեան տոմսեր կը հայթայթէին իրենց քրիստոնէավայել[®®®] հայրապետական առաքինութեամբ։

Նման դրուագներու, կատակերգութիւններու թիւը երկա՞ր է և չա՞ր։ Հայ կաթոլիկ կղերական դասի անդամները քանի՞ երբեք պէտք չէ՛ որ գիշանէին, կամ գիշանին՝ Հայ տառապանքէն, թշուառութենէն, հայրենազրկումէն, հայրենի պատմականութեան չդոյութենէն օգուտ քաղել, դարանակալի դերով ու ձեւով։

Ու, քաղաքականապէս անկեալներու անպաշտպանութիւնը, տկարութիւնը և անգիտութիւնը չհաշտգործելով, իրենք իսկ բարոյական և մարդկայնական տեսակէտներով անչքմեղելի անկումի ենթարկուէին։

Քրիստոնէութիւնը չուկայ չէ, «Բազար երի» չէ... Տեսակաւոր կամ անհատական առաւելութիւններ չկան։ Մի առաւելութիւն և մի ազօթատեղի։ Պայմանաւ, անառարակոյս, որ այդ ազօթատեղին՝ սիրան ըլլայ և ոչ թէ քաշկը։

Քրիստոնէութեան հիմնական նպատակը՝ մարդկութիւնը կաթոլիկացնել չէ։ Քրիստոս կաթոլիկ չէր։ Լուսաւորչական ալ չէր ... Քրիստոնեայ իսկ չէր, որովհետեւ ինքն իսկ էր Քրիստոս Աստուածը։

Մարտնչող քրիստոնեայ ժողովուրդ մը իր Ցաւին, Տառապանքին, Տուայտանքին մէջ կաթոլիկացնելու փորձը, ամենեւին աղնուութիւն չէ՛, քրիստոնէական բարեսրտութիւն չէ՛, վեհանձնութիւն չէ՛, այլ տարբեր բան է։

Ցիմարութի՞ւն... Ո՛չ... Ո՛չ... Ո՛չ... այլ Քրիստոս-ապաստութիւն է։

Կրկնենք. առաւօտուն կանուխ արթնցողը թող հայ Ցեղը կոտորակելու նորանոր գաւեւր չորճայ։

Ցեղի Սիրան եղող Հայ Առ. Եկեղեցին դաշնադրել փորձող «ինքնատաքները» թող լաւ իմանան, մաքուր մաքով իմանան բաներս, և իրենց յուշերու գղրոցին մէջ խնամքով տեղաւորեն զանոնք։

Աշխարհի չրջավազքը, Հայ Լուսաւորչական, Հայ կաթոլիկ և Հայ Բողոքական վարիչներու քմահաճոյքով կարող չէ իր ընթացքը փոխել։

Կլորը՝ կլոր է. ուղիղ գիծն է ուղիղ, ու ծուռիկը՝ ծուռ։ Հետեւաբար ամէն մարդ վաղուց կրնայ ըլլալ որ, ուշ կամ կանուխ, Հայոց Հայրապետը իրաւամբ հնարաւորութիւն պիտի ունենայ իր ԶԱՒԱԿ-ԿԱԼԱՆԱՒՈՐՆԵՐԸ ՑԵՏՍ ՊԱՀԱՆՋԵԼՈՒ։

Թող երբեք չմոռնանք թէ Ցեղի արմատէն խարդախօրէն, նենգօրէն յափշտակուածները, Հայութեան առ յաւէտ կորուսի հիմն մէջ կրնանք արձանագրել։ Լիհասատանի, Հունգարիոյ, Ռումանիոյ, Պաղատաի և Հալէպի մեծամասնական Հայոց իրացումները էն յետոյ, երբեք պէտք չէ խորհիլ թէ կարելի է, հեշտութեամբ, սա ամենավերջին ուղկանի հարուածով հաւաքուածները, ճանկռտուածները ալ մաքսել։

Պէտք չէ ներենք անոնց, որոնք մորթազերծեցին մեզ երբ վիրաւոր էինք, արիւնլուայ էինք և ենք ու կը մնանք, տակաւին։

Պիտի չներենք անոնց, որոնք համաձակեցան հայ գիրով մեզ և մեր կրօնքը նախատել, ու անհանգստացնել մեր անմահ Հայրապետներու գերեզմաններն իսկ։ Պիտի չներենք այն մանրիկ գաճաճներուն, որոնք, վատիկանի ենթադրեալ հովանիին

և պաշտպանութեան տակ, հայ կաթոլիկ «մասիս»ի սիւնակներուն մէջ, հայ ակեղեցականութեան հասցէին գործածեցին անլուրջ ու ժահրային որակումներ։

Որովհետեւ, այս անգամ, Հայուն Աստուածն ալ չ'ուզեր ներենք։

ԼԱՏԻՆԱՑԱԾ ՀԱՅԵՐ

Լատինացած Հայեր կամ «Թաթլը սու Ցրէնկի» կը կոչուին անոնք, որոնք բռլորովին ուրացած կամ մոռցած են իրենց Հայ ծնունդը։ Մեծ թիւով հաստատուած են Լիհասատանի, Հունգարիոյ, Ռումանիոյ, Կ. Պոլսոյ, Պաղատաի, Հալէպի, Դամասկոսի և Պէյրութի մէջ։

Լատինացած Հայերու թիւը վեր է վերոյ 300,000-է կը մօտանայ։ Մեծ մասամբ Անիի պատմական գաղթականներու չառաւիղին կը պատկանին։

Հայ ընդհանուր մարդահամարի կորուսեալ բաժնին մէջ, իբրեւ վերջնականապէս կորսուածներ արձանագրուած են ու հաշիւին փակած՝ իրենց Ցեղին հետ։

Մենք ալ մեր կարգին, մեր հայ արտերուն վրայ, քար մը դնելով ՄՈՌՑԱՆ ԵՆՔ զերեզնք։

Ե Ւ Ա Ն

Տէրը սահմաններ է Ադամը և Եւան։

Ուրեմն, եթէ Լեւոնեաններ ու Զմմադեաններ ունեցած ենք, շատ բնական է, պէտք է որ ունենայինք Անարատ Ցղութեան Քոյրեր։

Առաջ պատմութիւնը երկար է։

Առաջ թիւն ալ 1921-էն առաջին բազմապատկուած է։

Այսպէս, չարա՞ն-չարան... Պէյրութի յարձակումի կամրջակէն կ'իջնեն, կ'երթան ու կուգա՞ն...

Ուրկէ՞ կուգան, ո՞ր կ'երթան և ի՞նչ ընելու կ'երթան, կամ ի՞նչ ընելու կուգան։

Ոչ ոք գիտէ, կամ, ամէն մարդ գիտէ։

Գիտէ Առաջնորդ Սրբազանը, գիտեն և՛ կուս. քաղաքականի և գաւառականի Ազգիս «ներկայացուցիչները»։ Գիտէ նաեւ,

լուերու և մլուկներու ներքնակազմին փորոզ-քերթողը:

Այս անգամ թողունք որ իրենք՝ մեր Հռիփսիմեանց քոյրիկներն իրենց կուսակրօն գրիչներով և հայատառ գիրերով գրեն և մենք ալ անո՞ր-անո՞ր կարդանք, հրճուինք... արքչռինք...

Երկիւղածութեամբ լուարուք.—

ԿԱՐԴԻՆԱԼ ՊՈՐԿՈՆՃԻՆԻ
ԱՆ. ՅՂ. ՔՈՅՐԵՐՈՒ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Ապրիլ 23-ի Հինգշաբթի առաւօտ Ընարատ Յղուեհան Քոյրերու Մայրավանքի մատրան մէջ պատարագեց Վսեմաշուք Միրանաւոր Պորկոնճինի Տուքա, ընծեռակայութեամբ երկու իտալացի վարդապետներու:

Աբարողութեան մասնակից էին նաեւ Մարիստ Ընկերութեան Ընդհ. փոխանորդը եւ Դեր. Յովսէփ Վ. Քաֆթանճեան:

Երգեցողութիւնը յաջող կերպով կատարուեցաւ նորընծաներու եւ ընծայացուներու կողմէ, երգեհոնի ներդաշնակ ընկերակցութեամբ:

Ս. Աւետարանէ վերջ Վսեմաշուք պատարագիչը հակիրճ յորդորակ մը խօսեցաւ, որուն նիւթն էր՝ Սըրբուհեան գաղտնիքը յայտ կը կայանայ. ճանչնալ Աստուծոյ կամքը եւ կատարել զայն:

Համեստ նախաճաշիկէ յետոյ, Վսեմաշուք Միրանաւորը ֆիւրաորաի առաջնորդուեցաւ, ընդունելու համար բոլոր հաստարակութեան յարգանքի հատատիքը: Քահանայապետական քայլերգին յաջորդեց բարիգալուստի ուղերձ մը, որ մանաւորաբար վեր կը հանէր այն **բարեհիրա վերաբերումը**, զոր ունեցած էր Նորին Վսեմաշուք Տէրութիւնը, 1923-ին, 400 որբուհիներու Հռոմ փոխադրութեան միջոցին: Իտալերէն եւ հայերէն սիրուն երգեր ու փոքրիկներու կողմէ արտասանուած ոտանաւորներ կը կազմէին հանդէսը:

Վսեմաշուք Միրանաւոր Պորկոնճինի Տուքա իր սովորական պարզ ու զուարթ ոճով յայտնեց իր գոհունակութիւնը եւ ի վաղուց Հայ Ազգին հանդէպ ունեցած համակրանքը. քաջալերեց, յորինեց ու մեկնեցաւ ամենուն սրտին մէջ Յողլով անոյշ յիշատակ մը:

ԹՂԹԱԿԻՑ

«Մասիս», 1953, Ապրիլ 29, Պէյրութ:

Երեւութապէս պարզ տեղեկատուութիւն մըն է վերեւի թղթակցութիւնը:

Այսուամենայնիւ եթէ մեր հայ աչքերը լայն բանանք և ականջնիս ալ քիչ մը սրենք, կը տեսնենք թէ մեր հարազատ ու պատուական քոյրերը, անուղղակիօրէն, ակամայ, մեղի բան մը կը հասկցնեն, հրապարակային խոստովանութիւնմը կ'ընեն, հղկութիւն մը կը հաստատեն, դրուագ մը կը յիշեցնեն:

Այսպէս, յամի 1923-ին... Նաբուգոնոսորի գերեզմանէն ջարդ ու կոտորածներէն մազապուրծ փրկուած 400 Հայ որբուհիներ Հռոմէ տարուած են:

Արդ, իմ հայու միտքը կրկին չչմած է, հարցումներու տեղատարափ մը տակ: Պիտի չկանամ չչմածութիւնս ցնցել, չեզոքացնել և թուղթակարգել իմ հարցումները:

Հարցում Ա.— Որո՞նք եղած են այս անտէր ու անպաշտպան որբուհիները:

Պատասխան.— Հայ անչափահաս կոյսեր, նահատակ ժողովուրդի մը վերապրողները, ջարդ ու փչուր եղած ժողովուրդի մը զաւակները:

Հարց. Բ.— Ուրկէ՞ տարուեցան:

Պաս.— Կ. Պոլսոյ, Ցունասատանի, Սուրիոյ, Լիբանանի, Իրաքի և այլ որբանոցներէն:

Հարց. Գ.— Ինչո՞ւ Հռոմ փոխադրեցին:

Պաս.— Թուրքի եաթաղանէն փրկելու համար:

Հարց. Դ.— Միթէ կարելի չէ՞ր Մերձաւոր Արեւելքի մէջ պահել զանոնք:

Պաս.— Այո՛, կարելի և հնարաւոր էր:

Հարց. Ե.— Ուրեմն, ինչո՞ւ տարուեցան Հռոմ:

Պաս.— Ազգիս ծոցէն յափշտակուելէ առաջ՝ զանոնք կերակրելու, կրթելու և անոնց տանտիկնուհիներ սորվեցնելու քրիստոնէավայել խոստումով տարուեցան Հռոմ:

Ի հարկէ, ուղղանաւատ քրիստոնեայ ըլլալու համար ալ, հարկ էր զանոնք Ազգին աչքերէն հեռու մեծցնել: Ինչ փոյթ թէ այդ նպատակին հասնելու համար մի քանի թիզ չղթայ պարտուած ըլլար անոնց ճիտերուն, կամ սրտերնիքերուն:

Ոչ ապաքէն, սրբանալու համար, նախ, խել մը չարչարանքներու ենթարկուելու է մարդ: Բոլոր սուրբերն ալ այսպէս տանջուեցան, չարչրկուեցան, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչէն սկսեալ:

Հայտէ՜... հայտէ՜... մարդ Աստուծոյ... մենք մեր ըրածն ու ըսածը գիտենք... Դուն քանի՞ փարանոց մարդ ես որ ելեր մեր արքայութիւն առաջնորդող արարքներն ու ուղիները կը քննադատես...։

Եթէ արհեստ մը ունիս, գո՛յն գործէ։ Մենք մեր արհեստը, կամ գործը խղճմտօրէն կը գործադրենք։

Հարց. Զ.— *Հայ կաթոլիկնե՞ր էին անոնք, թէ՞ հայ առաքելականներ։*

Պաս.— *Ապահովաբար կրնանք ըսել թէ՝ գէթ 90 ο/ο-ը առաքելականներ էին։*

Հարց Է.— *Եւ ո՞ւր կը գտնուին հիմա։*

Պաս.— *Ցունաստանի, Իրաքի, Իրանի, Սուրիոյ և Լիբանանի Անարատ Ցղութեան Քհոց վանքերուն մէջ, ուր և կը պաշտօնավարին նոր որսեր ուռկանելու համար։*

Հարց. Ը.— *Հայ Հռոմէական եկեղեցին Ազգին հաւանութիւնը սաացա՞ծ էր զանոնք սեփականացնելու համար։*

Պաս.— *Ոչ մէկ ազգային իշխանութիւն հանգամանքեալ էր որբուհիներու ազատարարներուն իրաւունք տալ մեր անօգնական զաւակները դաւանափոխելու։*

Հարց. Թ.— *Ի՞նչպէս բացատրել Հռիփսիմեանց քոյրերու ծնողազուրկ որբուհիներու վրայ ի գործ դրած կաթոլիկացման մեթոտը։*

Պաս.— *Սոամոքսի, միտքի, սիրտի, չրջանակի, եւայլն ազդեցութիւններով։*

Հարց. Ժ.— *Ինչո՞ւ տարբեր ազգերու մէջ, կաթոլիկ եկեղեցական իշխանութիւնները կը յարգեն երկրին օրէնքները, իսկ մեր մէջ հայ կաթոլիկ կղերը կ'անտեսէ օրէնքը, կարգն ու կանոնը, մարդկային իրաւունքները։*

Պաս.— *Թրքական ոամիկ առակը չիտակ կը պատգամէ.*

— «Ֆkoբեկսիզ fkoյsk, skյնեկսիզ կեզեպիլիրսինց», *որ Թարգմանի՝ «Անպատպան անձի մը հետ, ուզածիդ պէս կրնաս վարուիլ»...*

Եւ հիմա՝ պատուական քոյրեր...

Դաւանափոխեցիք 400 որբուհիները՝ անոնց կեանքը փըրկելով. հը՛մ... սքանչելի բան։ կրօնաւորուհի դարձան։ Հը՛մ... հը՛մ... հիանալի՛ բան...

Հետապային, երբ ազգին ամենօրեայ կեանքին մէջ մուտք գործեցին՝ հայ հոգիները փրկելու և մոլորեալները քրիստոնէացնելու կաթոլիկային աշխատանքին լծուեցան։

Հը՛մ... հը՛մ... հը՛մ... Այս ալ հիասքանչ բան... Զարմանանք, որովհետեւ... որովհետեւ տասպարին կոթն անտառն ինքն իսկ հայթայթած էր...։ Այս բոլորին չհամամաձայնելով հանդերձ, սանկ մը կուլ տուինք։

Բայց ինչո՞ւ ամենատարբական փափկանկատութիւնն իսկ չունեցաք, Ձեր պաշտօնաթերթին մէջ գէթ չյիշելու փոքրիկ անմեղ հայուհիներու ապօրէն ու անմարդկային յափշտակութիւնը, չըսելու համար՝ դերեվարութիւնը։

Հերոսութիւն չէ տառապակոծ ցեղի մը երեսին զարնելը թէ, 33 տարի առաջ, ոյժ չունէիր, դրամ չունէիր, ու մենք, քու 400 մատղաշ աղջիկներդ առօք փառօք առինք ու տարինք Իտալիա։

Զգոնութեա՞ւ հայ կաթոլիկ ատենաւոր մը, որ քէրիկ մը հեռատեսութեան, պուտիկ մը չրջահայեցողութեան ու փափկանկատութեան դաս տար անոնց։

Անհոգութի՞ւն... անտարբերութի՞ւն... թէ...

Այսքանով վերջացա՞ւ արդեօք Հռիփսիմեաններու պաշտօնական հայրսութեան «ազգանուէր» գործը։

Կ'երեւի թէ չատ նիհարկնկ պատառ մըն է 400-ի դաւանափոխութիւն ու մայրապետացումը։

Սուտիւ, օր չ'անցնիր որ մենք հայ ծնողներէ չլսենք...

— *Հարանուկս ձեռքէս թռաւ...*

— *Աչխատեցայ, մնծցուցի, աղջիկս յափշտակեցին...*

— *Աղջի՛կս... աղջի՛կս... աղջի՛կս տարին։ «հաճութեամբը տարին»... և աչքերուս առաջ տարի՛ն. կսչուամ ունի եղե՛ր... տարին»... և աչքերուս առաջ տարի՛ն. կսչուամ ունի եղե՛ր...*

— *Օճախս մարեցին... որո՞ւ դիմեմ... ո՞ր քարին զարնեմ գլուխս...*

Այս սովորական խօսակցութիւնները այսօր ալ կը լսուին Մերձաւոր Արեւելքի բոլոր գաղութներուն մէջ։ Եւ մենք ալ կը լսենք։

Անթիլիասի կրօնական պահակազունդն ալ կը լսէ, առաջնորդն ալ, քահանաներն ալ, ուսուցիչականներն ալ, ազգին «ներկայացուցիչ»ներն ալ, և մանաւանդ Հայ Մամուլի խմբագիր-թղթակիցներն ու կուսակցական ազգայիններն ալ...

Ցո՛ երթաք Հռիփսիմեաններ...

Ե՛րբ կանգ պիտի առնեն մեր հոգեկան մարզերուն վրայ ձեր կատարած արշաւանքներն ու ապատակուածները:

Այո՛, կը խոստովանինք թէ մեզի՝ համայն Ազգին՝ խոշոր ծառայութիւններ կը մատուցանէք, և մատուցած էք: Բայց ո՞հ... ինչո՞ւ այսքան սուղ կ'ուզէք ծախել զանոնք, Դուք, որոնց նախորդները այնքան համեստօրէն սակաւապատ եղած են, և իրենց գոյութիւնն իրենց անթմբուկ բարիքներովը միայն զգացուցած են իրենց ու մեր Ազգին...

ԿԷՍ ԾԻՐԱՆԱԻՈՐ ԳԵՐԱՊԱՅԾԱՌԸ

Հայ կաթոլիկ կրօնականներու վերաբերմամբ մեր ունեցած տրտունջներուն և դժգոհութիւններուն ցանկը չափազանցած:

Մենք որոշած ենք մեր սրտին մէջ կատակուած ամբողջ յոյզն ու թախիծը դուրս թափել:

365×36 օրերու մէջ, գոնէ մէկ անգամ, մեր ցեղային մբռնահոգութիւններն ու մտավախութիւնները կ'ուղենք ցուցադրել, հաշուի նստիլ Ազգին անպատասխանատու և ինքնակոչ ամէն տեսակի խնդիր ու խնդրոտ ըսուելիք զեկավարներուն հետ:

Ոչ ոքի կ'ուզենք խնայել:

Խնայելու համար պէտք է խնայուած բլայիճի:

Մեր ցեղային միասնականութեան հարցը, այսքան պէտք չէր որ կնճռոտէր: Մեզ խօսեցնել տուին, մեզ լեզու հանեցին, չնախանձէին, մեծամտօրէն, մեզ՝ Մնացորդացս՝ իբրեւ արհամարհելի «լքեալ գոյք» նկատելով:

Ան որ յաւակնութիւնը կ'ունենայ ժողովուրդ մը, համայնք մը զեկավարելու՝ պէտք է գիտնայ զեկավարելու արուեստը:

Իշխելը, ապառնալը, կաշկանդելը և կալանաւորելը, բռնութիւնը՝ զեկավարել չէ: Չէ՛. այն ալ՝ ներկայ դարուս մէջ:

Էջ մըն ալ բանանք ի պատիւ Հոգեւոր Տիրոջ փոխանորդին, որ քանիմը տարիներէ ի վեր հայ կաթոլիկներու ընդհանուր բանակատեղիին ապարատուութեան կոչուած է:

Այս նախկին Մխիթարեանին առաջադրանքն է՝

Հայրապետութեան պայքարը, գաղթահայ ամենավերջին պահանջին մէջ, աւելի ամրակացնել և ուժեղացնել, թերեւս այդ

ձեւով միանգամընդմիշտ լուծել յոյզերու համար «Հայկական Դաւանական հարց» ըսուած ու պիտակուած թնճուկը:

Նախ ինք. ոյն Գերապայծառ եկեղեցականին հետ ալ կ'արժէ որ զրուցագրենք: Իր բարեհաճ հաւանութեամբը, անշուշտ:

Կ'ըսուի թէ Գերապայծառը հայրենասէր է և կ'աչխատի իր համայնքին մէջ արթնցնել հայրենիքի սէրը:

Կ'ըսեն, նոյնպէս, թէ բարձրորակ և առիւծասիրտ մտաւորական մըն է, թէ, բեմերու վրայ, գիտէ զանգուածները ելեկտրականացնել և հայ սրտերը թրթռացնել: Անկեղծօրէն կ'ուզեմ հաւատալ իր անկեղծութեան:

Քաջալերիչ և յուսադրիչ է նոյնպէս իր 1952, Ապրիլ 24-ի առթիւ Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքարանի Հայ Նահատակաց չիբիմին առջեւ արտասանած քարոզը (տես Մասիս, Ապրիլ 29, 1952, Պէյրութ):

— Կեցցէ՛ք, Գերապայծառ...

Ճշմարտօրէն մեր սրտէն խօսած էք...

Եւ հիմա, կարգը մերն է, քիչ մը սակելու և մանրելու:

Գերապայծառ, Դուք Ամերիկայէն կու գաք՝ ամերիկեան իրատեսութիւնն ու գործնականութիւնը իբրացուցած:

Իմ ժողովուրդը Զեզմէ նուազ իրատես և գործնական չէ սակայն: Մեր կրած անիրաւութիւնները, անարդարութիւնները, տառապանքները վերջապէս բան մը սորվեցուցին մեզի: Խօսք և գործք միևնոյն բաները չենք:

Հեռաւոր թողէ տուէք պարզացնել Ձեր քարոզը:

Հանուր Արեւելքը արթնցած է: Դաւական աչխարհամտութիւնը իր իմաստը կորսնցուցած է: Արթուն է Արեւելքը: Կը հակէ ու կը հակակշռէ:

Զարթ միլիոնի հասնող Հայ Առաքելական մեծամասնութիւնը, իրերու բերումով իսկ արթուն կը հետեւի ազգային ներքին ելեւէջներուն: Վախը փարատած է: Վախ ի՞նչ է... մարդ մեռնելով կը սրբուի՞... կ'անհետանա՞յ:

Իրերայաջորդ «զուլում»ները ցեղիս դաւակները դարձուցած են խիզախ և անատիկ:

Բիրտ ոյժը, զանգուածները ստրկացնելու ազդակը, դրծօնը չէ՛ այլեւս:

Կը չնորհաւորենք Ձեր արիասրտութիւնը:

Բացատրութեանց նրբութիւնները մէկդի ըրած, մենք ալ Ձեզմէ վար չենք ծնար։ Ի՞նչ է Ձեր և Մեր քաղաքատութեան բաղդատականը։ Ժամանակն է որ բանք։ Դուք կը խօսիք գործածելով Հռովմայ պղպատակերտ վահանը, մենք, անպաշտպաններս, չատոնց վահանատրուած ենք։ Մեր ունեցած վահանի տեսակը տարբեր բան է ատկայն։ Նիւթական չէ, այլ՝ հոգեկան։

Անունն է՝ ՀԱՅ ՈԳԻՆ։

Ձեմ գիտեր թէ Ազատչլականներէն քանի հոգի կարդաց Մասիս-ի մէջ հրատարակուած Ձեր քարոզը։

Ազատչլականներէն քանի՞ հոգի լսեց Գերապայծառին բարձրագոչ ձայնը՝ «Հանդերն վա՞ր»...

Նայէն, բոլորս լսեցինք ու ամբեցանք, թրջուած կատուներու նման անկիւն մը քաշուեցանք։ Անգամ մըն ալ հայ աչքերդ-ձախ մամուլը խցեց բերանը։ Չկանչու նկատ։ Հայ՝ յարատեւական-ազանդաւոր նորատաց հզօր ազգային պիւրոյի ականջն ալ հատաւ, անշուշտ։ Ջանանել, չլսել ձեւացուց, սակայն։

Ինքս ալ կարդացի Մասիս-ի այդ թիւը։ Մտովի ըսի.— Պահեմ, օր մը պէտք կուգայ «պատմութեան համար»։

Ժամանակը հասած նկատելով, այսօր հայ մամուլի թղթածրարէս դուրս բերի և անդամ մը եւս կարդալ սակնկէ եղաւ հետեւեալ թէ Գ. Աչխարհամարտի պայթումի պարագային, Արեւմտահայ տարագիրներս անխուսափելիօրէն պատերազմի առաջին ու անմիջ զոհերը պիտի ըլլանք։ Ո՛չ մէկ տարակոյս։

Այս ալ՝ Բ. Աչխարհամարտի յետ պատերազմական չրջանի մէջ մեր գործած անթիւ սխալներուն, թերացումներուն, տակաւութիւններուն, հրապարակաւ խաղցուցած քաղաքական ճամբորդութիւններուն և դէս ու դէն քաղաքական «մոմէնտ»ներ գնահատելու, հասուցումի ժամբախտ բաժինը պիտի ըլլայ։

Նպատակին ալ չէ։ Կրկնութիւն կամ չարաշահութիւնն է ազգային կեանքին մէջ մեր գործած աննկրելի մեղքերուն։

Մեր պատմութիւնը վկայ՝ որ մենք միշտ ալ վճարեր ենք, ոչ միայն մեր սխալները, այլեւ, ուրիշներուն ալ թերացումները, վրան բարդելով — իբր ազ պզպեղ — այդ ուրիշներ ըստսածներուն մեղքի հանդէպ անուցած չարամտութիւնը։

Օրինակ, Օամանեան կայսրութեան չրջանին, վճարեցինք, ցնծալով ցնծացինք ի խնդիր Մեծ կոչուած պետութիւններու քաղաքատնտեսական մրցակցութեանց հնչտիւ յարդարման։

— Գոմիթէնի տիր, էֆէնտիմ...

Բայց մենք յատակօրէն կը տեսնենք ու խորապէս կը զգանք թէ ի՞նչ կը խաղացուի մեր չուրջը, և որո՞ւ, կամ որո՞նց չահուն համար։

Որո՞նք են մտանիչները, գաճաճներն ու դաւադիրները։

Որո՞նք են Մնացորդացը անբաղձալի ցոյց տուողները, պատնո՞նք առ որ անկ է՝ «ժուռնալ» ընողները։

Անհաւատալի բան...

Ինչ որ ըրինք, ինչ կերպով ալ չարժեցանք, Համիթէն ու Համիտականներէն «պիր թիւրլի» օձիքնիս չկրցանք խլտել։ Էօֆ... այս ի՛նչ պատուհաս է...

Պիտի փափաքէինք դիտնալ, թէ Նահատակաց Սգատօնին, ինչո՞ւ մատնանչուեցաւ անտեղի ու դառնահամ բառերով, մեր անբաղձալիութիւնը։ Ուրկէ՞ ուր...

Գաղթաչխարհը երկար ժամանակէ ի վեր կը սպասէր իր անբաղձալիութեան պաչտօնականացումը, մանաւանդ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, յամի 1952-ի, Պէյրութի դպչնակաց թերթի Հոկտեմբերի 19, 20, 21, 23, 24 թիւերուն մէջ հրատարակուած ծանօթ զրպարտչական յօդուածաչարքէն ետք։

Ձիլինկիր Օզլուն դարբնաց իր տաօրեայ արհեստին բոլոր նրբութիւններովը։ Կրօնապետ մըն ալ, պաչտօնապէս, Ազգային Սգատօնի օրը օրհնաց և օծաց ու պաչտօնականացուց «Ձիլինկիր»ի զրպարտութիւնները Մեսրոպեան խօսքերով — թէպէտ և օտարաբոյր ճարտասանական բառամթերքով — ի ներկայութեան և ընդ հովանեաւ Ս. Խաչի և Ս. Աւետարանի։

Եւ փառաւորեց՝ հանդերձանօքն Սահակ-Պարթեւի...

Մինչդեռ... անդին... մի քիչ անդին... խարանի մը մէջ բանտարկուած Աստուածորդին, լուիկ-մնջիկ, անմխիթար... իր Տաւրը Սրտէն ազի ու լեղի արտասուքներ կը թափէր։

Հա՞րկ է միթէ հիմա յիչեցնել թէ գրութէ նոյնանման թուկարդներով և ծուղակներով է որ ուտկանաւեցան օրհնեալ և դժբախտ Անիի զաւակները Լենտատանի մէջ, թէ այլուր։

«Միեւնոյն պատճառները, միեւնոյն արդիւնքը կու տան», ըսուածէ։

30 տարուան ընթացքին, մեզմէ յափշտակուածներուն թիւը

կ'երեւի թէ գոհացուցիչ չէ գտնուած մէկ քանիներուն համար։

«Մեր հօտին ոչխարներուն թիւը չատ ցանցառ է»։

Ի՞նչ փոյթ սակայն։ Գովերնիս բազմահազարնոց հօտ մը կայ։ Հօտ կայ, բայց գրեթէ հովիւ չկայ։ Պահապան գամբռներ չկան։ Ի՞նչ կարեւորութիւն իրենց համար, եթէ, իրենց ուրախիլ չգիտցած ու չկրցած գունդագունդ ոչխարներէն մաս մը, աւանկ, աւանց ազմուկի, աւանց վլվլուկի, աւանց բիրտ միջոցներու, քչնաք ու մեր կազմը առնիք։

Բարիք մը ըրած կ'ըլլանք հովիւներուն ալ, ոչխարներուն ալ։ Աւաջիններուն հոգնու յոգնութիւնը կը պակասցնենք, երկրորդներն ալ փրկութեան Սուրբ ուղիին վրայ կը դնենք։ Եղաւ գնաց...

Ո՛չ ապաքէն նպատակը կ'արդարացնէ միջոցները։

Գերապայծա՛ռ, 32 տարիներէ ի վեր, մերթ գլուխնիս կախ, մերթ վերնիս ծռած, ձայնիկնիս-ձուներիկնիս չելլու, ինչ որ ըսիք, ինչ որ ըրիք, ինչ որ գրեցիք, չքաղաքացինք։

Թափանցո՛ւմ... տարածո՞ւմ..., ինչ-ինչ բանաձեւերու տակ, քրիստոնէավայել բարեսրտութեամբ։

Որքան լռեցինք մենք, ա՛յնքան երես առիք։ Դուք չփոցաք և հիմա ալ հայրենասիրաբար կը ճգնիք Սփիւռքի կեանքին մէջ, յանուն Սուրբ Էջմի վարդապետութեան, կրօնական գաղթապետութեան մը հիմքը դնել։

Հայակործիչնե՛ր, համն ալ փախցուցիք, հոտն ալ...

Գերապայծառ Հայր, Դուք կը խօսիք, նոյնպէս, հայ ընտանեկան կարծեցեալ անքարոյականութեան մասին, մտնալով Ձեր ճանչցած Արեւմուտքի ընտանիքները։

Զգիտեմ թէ ի՞նչ բան Ձեզի իրաւունք կուտայ հայ ընտանիքներու ենթադրեալ անբարոյութեան մասին խօսելու։ Ուրկէ՞ ուր, և ո՞ր արդար միտումով այս հարցը հրապարակ կը նետէք, աննկնդիր-ընթերցողներուն վրայ թաղելով այն ապացոյցները թէ անբարոյականացած է հայ օճախը։

Ի՞նչ համարձակութիւն...

Ինչո՞ւ չնշանակել քանիցս, եթէ նոյնիսկ իրականութիւն է այդ։ Նմանօրինակ հանրապատկան հարցեր, հրապարակագրական կեանքին մէջ ակադեմականալ քարոզներով չեն խօսուիր, չեն լուծուիր։ Ձայդ արգիլողն ալ, կը զգայ անշուշտ թէ կեն-

ցաղագիտութիւն, դաստիարակութիւն ըսուած բան մը կայ։

Չէի՞ք գիտեր թէ հայ կինն է հայ ցեղին բարոյականին և աւանդութիւններուն անսպառնալի պահակը և իսկական պաշտպանն անոր սրբութեանց ու հաւատալիքներուն...

Հանեցէք խոյրերն ու քօղերը, ո՞վ կուսակրօն վարդապետներ և կոյսեր... Փառաբանեցէք Հայ Մայրութիւնը, խնկարկեցէք պաշտեցէք Զինքն՝ իբրեւ Սիրոյ եւ Առաքինութեան մարմնացեալ Աստուածութիւն։

Ի միջի այլոց, չկրցա՞ք խորհիլ թէ Ձեր մայրն ալ հայ էր, ինչպէս իմը և ամենուները... Ծանո՞ւթ է արդեօք Ձեզի պուրմերանկ ըսուած տարօրինակ ղէնքը... կամ մոռցա՞ք միթէ, խօսքն այս երկնային՝

«Մի դատեր ու դատապարտեր, որպէսզի քու կարգիդ դուն ալ չդատուիս ու չդատապարտուիս»։

Ի՞նչ դառն հնգնանք. ոչխարհական մը գիտնայ Աւետարանին այս խօսքը և պարտաւորութեամբ ամենայն համեստութեամբ պատրաստ յիշեցնել ուսեալ կրօնապետի մը։

Ձեմ զարմանար, սակայն, զի իրենց մանուկ հասակին մէջ հայ արմատէն բռնօրէն և անիրաւօրէն յափշտակուած դաւանափոխեալ հայերդ, մեծ մասամբ, ոչ մայր, ոչ հայր, ոչ ընտանեկան գուրգուրանք և ոչ ալ սէր ու խանդաղատանք առած էք։

Տարբեր երկինքի մը տակ, միթէ այսօրինակ յայտարարութիւններ հնչուի պիտի կարենայի՞ք ընել։

Ապգը Ձեզի իրաւունք տուած չէ քաղաքացիական դասեր տալու մեզի և ոչ ալ քննադատելու և վերլուծելու հայ հնոջ բարոյականը։

Հերի՛ք է արքան հրդեհնգիք և մոխրացուցիք։

Ո՞վ թշնամի չբարեկամեր... կամ չբարեկամ թշնամի... Ուսնկնդրեցէ՛ք և լուսարո՛ւք...

Ոչ Ս. Էջմիածինը կրնաք չոգիացնել և ոչ ալ Անթիլիասին տիրանալ։ Մի՛ մոռնաք որ Հայոց ժողովուրդը, 50 կամ 100 տարին անգամ մը, օր մը Խրիմեան մը, ուրիշ օր մը Օրմանեան մը, Գարեգին մը, Գէորգ մը կը ծնի։

Մենք խորհրդապաշտ ենք, ոչ թէ պաշտեցապաշտ։

Վերջը մեռաւ բսին։ Գէորգ Մեծագործն ալ մեռաւ բսին...

— Վեհն ու Գեորգը կ'ապրին,— պատասխանեց Հայոց ժողովուրդը...

Մեծագործի մահով գահը փլաւ ըսին...

— Կեցցէ՛ նորընծիր Գահակալը, — գոչեցին չորս միլիոն բերանները։

Մխիթարեան Հայր, մոռցէք մեզ, մոռցէ՛ք, — կթէ կըրնաք... եւ մենք կ'ուզենք որ մարդկութիւնը համայն մոռնայ մեզ։

Երանի թէ մոռնան։ Բայց ափսո՜ս... չեն մոռնար։ Այս որքա՜ն սէր է, Տէ՛ր Աստուած, հանգոյն ապակեվաճառներուն փակչատան «մաճունին»...

Կամ ջարդուէ կամ դաւաճանիր... Այսպէս են խօսած մեզի հետ միշտ...

Է՜հ... ծիրը՝ նոյնն է միշտ։ Հոսանքներն ու յորձանքներն ալ նոյնը միշտ։ Արեւելքի մէջ կրօնապաղաքական հրծիգութիւնը առօրեայ երեւոյթ է։ Կը բաւէ որ առաւօտը կանուխ ելլող աչքը բաց մէկը գտնուի... Քրիստոնեայ Մերձ. Արեւելքը չարչրկուեցաւ Ս. Պետրոսի փոխանորդաց հաչուոյն կամ կրօնական եւ աչխարհակալական առնչութեանց երեսէն։

Նոյն պատմութիւնն է որ կը կրկնուի այսօր։

Այսպէս ուրեմն... Դատեցիք ու դատապարտեցիք հրապարակաւ, և այդ բանն ըրիք հոգակոյտին առջեւ մարտիրոսացածներուն, ցեղին սիրոյն համար նահատակուածներուն թէեւ անտեսանելի բայց իրական ներկայութեամբը, ոգեկոչութեամբն իսկ։

Ձգոյուն հոգիներուն համար, սրտաճմլիկ բանն այն է որ՝ թէ՛ զրպարտողը, թէ՛ ամբաստանողը, թէ՛ դատողը, թէ՛ դատապարտողը միեւնոյն մարդիկն են։

Մի հատիկ քաց դուռ ձգուած է, իբրեւ փրկութեան միջոց։ Բայց մենք այդ քաց դրան վրայ կը կարդանք.

— «Ձգեցէք ամենայն յոյս, դուք որ ասկից ներս կը մըտնէք»։

Տանդէ Ալիգիէրի՞ն ալ անդնակ էր արդեօք Հայոց վերապահուած դաժան վիճակին... Եւ ինչո՞ւ չէ։ Հակայ քերթող մը մարգարէ մըն ալ չէ՞ միեւնոյն ժամանակ։

Վերջապէս դիտցանք թէ անպաչտպան ու միամիտ Արեւմտահայութիւնը՝ անբաղձալի նկատողներ կան։ Դիտցանք թէ ներքին դաւադիրներ կան։ Բայց... ո՞վ Տէր կրօնաւոր... ճըշմարտօրէն յանցաւորնո՞ր ենք մենք։ Ինչո՞ւ մեր ճակտին կը քսուի այս մուրը։

Մենք ու պզտիկ պետութիւններու ներքին գործոց նախապարապահանց գաղտնի թղթածրարներուն մէջ կարելի չէ գտնել մի հատիկ իսկ փաստաթուղթ, ուր հայը իբրեւ դաւադիր և դաւաճան արձանագրուած ըլլայ։

Ո՛ր երկրին մէջ ալ ապրի հայը՝ իրեն համար օրէնք և արդարութիւն է քաղաքացիական պարկեչտութիւնը։

Հայը միայն ազնիւ-աչխատիլ սորված է, որովհետեւ զգայուն է, հպարտ և ազատասէր։ Մենք ունինք ինքնատիպ և իր գերազոյն ատիճանին հասած մարդկային արժանապատուութիւն ազգացում։

Մեր գլխաւոր յանցանքն է մեր հասատատուած տեղւոյն վրայ Հայ Ցեղին Ջահը վառել։

Դուք, վատիկանի գրամով կը կառուցանէք եկեղեցի և դպրոց։ Իսկ մենք մեր հալալ վաստակով։ Մենք միշտ ալ զերոյ անտեսութիւնով կը սկսինք։ Աչխարհ գիտէ թէ մենք քաղաքականութեամբ չենք զբաղիր։ Դուք ալ գիտէք։ Եւ սակայն... հը՜մ... հը՜մ... հը՜մ... հը՜մ... «Անբաղձալի»... սեւ պիտակ մըն է, նացիականին նմանող նորութիւն մը։

Պաղեստինցի Արաբն ալ միեւնոյն բառով որակուեցաւ ղինքն իր բնագաւառէն հեռացնելու նպատակաւ։ Արդա՞ր էր, թէ անիրաւ։ Մեր գիտցածը այն է որ հրէչային էր։

Իրմէ ուրիշը, իրմէ ճարպիկը ապանելով՝ անկէց աւելի ուչիմ-ճարպիկ չի դառնար մարդ։ Ոճիր մը ոճիր է, ինչ որ ալ ըլլան պատրուակները։

Հիմա կրկին կարդը մեզի հասած է, հազիւ վերաահզաւրուած։ Նոյն բանը, նոյն նպատակը և միեւնոյն մարդիկը։

Ինչո՞ւ ծամծմել, արիասրտօրէն չյայտարարել Ձեր ամենուն ալ հետապնդած նպատակը.

— ԿԱՄ ՋԱՆԳՈՒԱԾՈՅԻՆ ԴԱԻԱՆԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ, ԿԱՄ ՋԱՆԳՈՒԱԾՈՅԻՆ ՀԱՄԲՈՐԳՈՒԹԻՒՆ...

Արտաչխարհեալներս կանգնած-քարացած կը թուինք ըլլալ ահաւոր քառուղիի մը մէջտեղ...

ա) կաթոլիկնալ ու մտնել Վատիկանի պաշտպանութեան տակ։

բ) Բազմապիսի բողոքականութիւնը ընդունիլ ու մտնել «Պորտա»ի անուէններուն տակ և Ս. Գիրք կարդալ, մինչեւ որ ապուշնանք։

Ցեղ մը ուրոյն, ցեղ մը մաքուր, ցեղ մը ստեղծագործ՝ ցեխակոյտի վերածելու կանքը պիտի չյաղթի, որդեակ։

Հայաջնջումը կարմիր Դահճապետի քաղաքական երազը եղաւ... երազ ալ մնաց։

Գերապայծա՛ռ կոգիան, մենք որոշած ենք Հայ Քրիստոնեայ մնալ, առանց մեր աչքերը Արարատէն և Ս. Էջմիածնէն ակնթարթ մը հեռացնելու։

Ա՛ռ այժմ, իր իսկ հարազատներու գուակներուն կողմէ դաչնանահարուած Հայ Ցեղն ընտրած և որդեգրած է իր Սրբազան Հայրապետներու կտակները.—

Ինքնամփոփուիլ, ինքնաճանաչուիլ, կենդանի արժէքի վերածել ցեղին բարոյական-ֆիզիքական բոլոր հարստութիւնները։

Մեր գաւակներուն սիրտի թաքուն անկիւններուն մէջ գրեցէք.—

ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԱՑ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ։

ՄԵՐ ՄԱՄԻԿՆԵՐՈՒՆ ՎՍՏԱՀԻԼ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԿԱՆԹԵՂԻ ՄԵՏԱԿԱՆ ԼՈՒՍԱԽՈՐՈՒՄԸ։

Զգո՜յշ... Վերջապէս մենք քաղաքական պարտեալներ, պատանդներ չենք։

Հայ մայրութիւնը ուրացողներու մօտ փնտռեցէք միայն պարտուողական ոգին։

Մեր հայեացքները, անթարթ և անքթիթ, ուղղուած են միշտ, յառած են միշտ, դէպի մեր Սուրբ յոյսերու և յոյզերու, Ցեղին յաղթանակներուն, պարտութիւններուն, քաղաքակրթութեան և մշակոյթի ՕՐՐԱՆՆ ԵՂՈՂ ԱՐԱՐԱՏ-ԷՋՄԻԱԾԻՆԸ։

Ուղղուած և յառած ալ պիտի մնան յաւիտեան, Գերապայծա՛ռ... կրցի՞ հասկցնել, յաւիտեա՛ն...

ՀԱՅ ԿԱԹՈԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆ ԾԻՐԱՆԱՒՈՐԸ...

Բազմաթիւ էջեր հարկ սեպեցինք յատկացնել «ձուկին լողալ սորվեցնել» փորձող հայածին կաթոլիկ վարդապետներուն։

Պատկառոր պիտի ըլլար մեր գործը, եթէ զանց առնէինք հայ կաթոլիկ Միրանաւորի պարագան։

Այս վերջինը, իր իշխանական Գահը հաստատած է Միջերկրականի ափերէն մէկուն վրայ, որ է Պէյրութ։ Ունի մէկ ձեռքին մէջ խաչափայտ, միւս ձեռքին մէջ ալ՝ Վատիկանի կողմէ նուիրուած մեթրաչափ մը, հովուելու համար հայ կաթոլիկ փոքրամասնութիւնը։

Մինչեւ հոս, չա՛տ բարի...

Դժբախտաբար սակայն, վերջին տարիներս չեր ու չէր իրականութիւնն ինկաւ մեզ՝ Հայ Առաքելականներս համոզել թէ Վատիկանի բազմարժանիք Հայ Որդին, իր համայնքը հովուելու առօրեայ աշխատանքներուն զուգընթացաբար, ժամանակը չատ յարմար դատած է վերակրկնելու՝ Հայութիւնը կաթոլիկացնելու դարաւոր, թեպետեւ ապարդիւն ջանքերը։

Մեր յիշողութեան մէջ տակաւին կենդանի են իր հովուական թուղթերը, և այս առթիւ «Մասիս» պաշտօնաթերթին մէջ լոյս տեսած յօդուածները, որոնց ի տես և ի լուր Հայ Սփիւռքը գոհացաւ կարճ պատասխան մը տալ Անթիլիասի Դպրեվանքի տեսուչ՝ Գերենիկ Եպիսկոպոսի գրիչով։

Մենք կը խորհինք թէ այսքանը բաւական պիտի ըլլար օտարադաւան Միրանաւորը կարգի հրաւիրելու և մղելու զինքը որ մտնէ իր համայնքին սահմաններուն մէջ, առնէ չափազանցելու համար անպաշտպան Հայ Սփիւռքը։

Այդպէս չպատահեցաւ սակայն։ Մեր բարձրագոյն կրօնապետը, մին միջազգային քրիստոնեայ եկեղեցւոյ մը Մերձաւոր Արեւելքի պատասխանատու երկու դրօշակիրներէն, պէտք եղած կարեւորութիւնը չընծայեց մեր լուրթեան և լրջութեան։

Անտեսեց Հայ աշխարհի վերելքը։ Անգիտացաւ հայութեան ներքին խռովքը։ Շփոթեց կարմիր գմբէթը և ձիւնածածկ ամպրոպներու մէջ խրած վեհ ՀԱՑԿԵԱՆԸ՝ ...ԱՐԱՐԱՏԸ։

Մտածեց թէ իր հմտութեան համբաւը, միջազգային կղերական շրջանակներուն մէջ իր ունեցած հեղինակութիւնը, բազմալեզու աշակերտ-գործակիցներ ունենալը բաւարար և արդիւնաւէտ գործօններ են իր ցեղակիցները հրապուրելու։

Ապա՛ւինած յաւիտենական Քաղաքի կրօնաքաղաքական ա-հեզ ոյժին, հայազգի Ծիրանակիրը փայփայեց Հայոց ժողովուրդը երկրադնդային կաթոլիկոսութեան մասնիկներէն մէկուն վերածելու անխմաստ ծրագիրը։

Եւ ուզեց, իր կենդանութեան իսկ, այդ երազ-ծրագիրը իրականացած տեսնել, առ այդ մեծապէս օգտագործելով արտաքին-մանի անտիրութիւնն ու անպաշտպանութիւնը։

Նախ, բազմապատկեց իր համայնքին թիւը՝ 100-ով և 1000-ով՝ առանց հայ Արմատին վնասել կարենալու։

Ինքզինք «Կիլիկիոյ Տան Գահակալ» հռչակեց, առանց իրականութիւնը կարենալ փոխելու։

Թող ներեալ լիցի ինծի ըսել որ Կիլիկիոյ Տանն կաթոլիկ Գահակալը, Ամերիկայի մէջ, Պիւրոյի ներկայացուցիչներու ներկայութեան, ամերիկացիներուն յայտարարեց թէ ինքը չորս միլիոն Հայութեան կաթոլիկոսն է։

Այս ալ, ինչպէս ուրիշ նոյնօրինակ ու նոյնիմաստ — թէպէտ և կատարելապէս անխմաստ — խօսքեր, հայ կաթոլիկ Պատրիարքարանի կողմէն չհերքուեցան։

Ինչա՜ հաւանական է որ Նորին Վսեմութիւնը իր Ամերիկա կատարած ճամբորդութիւններու ընթացքին, հանուր Հայոց հաչուոյն և անուամբ, ամերիկացի պաշտօնական թէ անպաշտօն անձերու հետ ունեցած է բանե՜ր... այո՛... բանե՜ր՝ գաղափարներու լայն ու խորաթափանց փոխանակումներ։

Շաքարոտենք քիչ մը բառերնիս, էֆէնտիմ։ Ի՞նչ ընտենի։ Հասկցողը քառորդուած բառերուն ամբողջական իմաստը նոյնհետայն կ'ըմբռնէ։

Այսպէս չէ՞... յարգելի, ապագայ հակախօսիչ գրչամարտիկներ և հռովմայ «քաջաց քաջեր»...

Հակառակ կեանքի առօրեայ յեղաշրջումներուն և բարեշրջումներուն, որքան տխուր բան է հաստատել որ կաթոլիկ միջազգայնականի հայանուն ներկայացուցիչները տակաւին կը շարունակեն հնացած ու բորբոսած կրօնաքաղաքական գործելակերպը, ու կը մտածեն թէ՝ համաչխարհային իրերայաջորդ պատերազմները, կեանքի ընդհանուր զարգացումն ու յարատեւ ընդառաջ ոտնումը հակազդած չեն արեւելեան ազգերու վրայ։

Նամանաւանդ այնպիսի շրջանի մը մէջ, ուր այլեւս ամէն մարդ գիտէ թէ կաթոլիկ միջազգայնականութիւնը սկսած է

ճարճատիլ չատ մը լատին երկիրներու մէջ, դժբախտաբար։

«Դժբախտաբար» ըսի, ու ըսի անկեղծօրէն։ Իբր հայ, իբր կրօնասէր, իբր բարոյասէր, իբր առաղջ դատողութեան տէր — դոնէ այդ անհամեմատ յաւակնոտութիւնն ունիմ — մարդկութեան տգեղ ու այլանդակ կիրքերն առնուազն և մասամբ իսկ սանձելու, անոնց աւերներուն դէմ դնելու ծառայող հակայ թուփերին՝ կրօնքին կքումը, ճարճատիլը, փլուզումը, ինծի ոչ միայն հաճոյք չեն պատճառեր, այլեւ կը տարտափեցնեն։

Թող թոյլ տրուի ինծի նոյնպէս հաստատել, թէ այսօր մէն մի Ազգ կը մտածէ իր սեպհական կաչիի, իր գոյութեան և բացարձակ անկախութեանը մասին։ Ի՛րը, սեփականը։ Ջատն ու ազատը։

Պետութեանց արդիական բոլոր հիմնական օրէնքներն ու կանոնները, ժողովուրդներու նոր ըմբռնումներն ու մշտատեւ յառաջդիմութիւնները բաղմատն մէջ են կաթոլիկ միապետական եկեղեցիին հետ, այսօր։

Ազգերու քաղաքացիական դատաիրաւունքն ու պետական ըմբռնողութիւնը փոխուած ու նոր ձեւաւորում մը ստացած են։

Այսօր, կինն ալ, տղամարդն ալ թէ՛ կ'ընտրեն և թէ ընտրելի են։

Դարերէ ի վեր անիրաւուած Ֆելլահին ու թափառաշրջիկ պեեուինն իսկ, այսօր, կ'արժեցնեն իրենց քաղաքացիական հանդամանքը և անկէ սերած իրաւունքները։

Ժողովրդապետութեան դարը յեղաշրջած է նոյնիսկ Սթալինի հայրենիքին մէջ, ուր, այսօր, նախկին մենաշնորհը կը զգան ժողովրդական հնաժառանգ կարգերու անհրաժեշտութիւնը և անոնց վերահաստատման պէտքը։

Այսօրինակ դարու մը մէջ վերապրող ու վիրաւոր Հայութիւնը կրօնամենաշնորհական կարգերու հետ կրնա՞յ երբեք համաձայնիլ ու զրպարտութիւններու հարկադրանքին տակ ըմբռնել միահեծանութեան արտառոց բարիքները։ Կը կասկածինք։

Շեշտենք որ 20-րդ դարը մշտատեւ անակնկալներու դար է։

Վա՜յ անոր... որ չ'ըմբռներ ազգերու ու ժողովուրդներու պոռթկումն ու ցասումը։ Վա՜յ անոր... որ կը քարանայ ու կը դիտէ մարդկային ընկերութիւնը 18—19-րդ դարերու ակնոցով։

Արդարեւ, 21-րդ դարը մարդկային մտքի ու դնդիրներու թէ՛ պնդացման և թէ՛ ճկունութեան դարն է։ Զոր ու անճկուն միտք ու դնդիր մը կրնան միայն գաղափարի մը, ընկերային չարժումի մը, վարդապետութեան մը նահանջն ու վերջնական անհետութիւնը փութացնել։

Մեր Միրանազգեսաը չատ դիւրութեամբ կրնար իր համահայկական վարկը տարածել-ընդլայնել, բազմօրէն բազմապատկել, եթէ նախ իբր հայ և յետոյ իբր կաթոլիկ գործէր։

Շատ մը կաթոլիկ երկիրներու մէջ այսպէս կը չարժին ու կը գործեն բարձրաստիճան կրօնապետներ։

Այդ ազնիւ ու բնական ձեւով ալ կը չարժին, կը խորհին ու կը գործեն մեր պատուական Մխիթարեաններուն մեծ մասը։

Հայ կաթոլիկ համայնքի Գերագոյն Պետը, սակայն, կ'ուզեր թէ կաթոլիկութիւնը կը գերադասէ իր ցեղականէն։ Է՞հ, մենք ալ, կը նախընտրենք ու կը նախասիրենք նա՛խ Արարատն ու Ս. Էջմիածինը։

Զմոռնանք որ մենք՝ Հայ Առաքելականներս մեր պատկառելի Միրանազարդը կը համարենք հայ ժողովուրդին բուրաստանէն անարդարօրէն փրցուած, անզուգական և անգնահատելի փառաշուք ծաղիկ մը։

Ազգ մը ամէն տեսակ զաւակ կը ծնի։

Այսպէս. այսօր, Հայ Մայրութիւնը ծոցած է լրագրական կուփամարտիկներ, ներքին խափանարարներ և լրտեսներ, հայհոյողներ, սուտասաններ, դաւադիրներ և չարաժամ հետեւողներ... հռովմէացի քաղաց-քաղքեր։

Ունինք նաեւ, ուղեփոխուած, փոսամոլ, մաքսանենգ տէր-տէր-վարդապետ-եպիսկոպոսներու խմբակ մը, որոնք չեն դիմանար քնաւ դրամի և հաճոյքի քաշողական ոյժին...

Բայց ամենավերջին հաշուով, այս բոլորն ալ Հայ ծովուն ալեակներն են։ Ինչպէս որ մարդ մը իր կորսուած զաւակին վրայ կու լայ և անոր հետքը կը փնտռէ, նոյնպէս ալ Հայկականութիւնն ու Հայց. Առ. Եկեղեցին լուռ, անխօս և անայլայլ կը հետապնդեն կենդանի կորսուածները։ Եւ կը հաւատան թէ՝ հակառակ արհեստականօրէն ցցուած լեռնակուտակ արգելքներուն՝ Հայ Մայրութիւնը պիտի գտնէ, չատարտ իր խաչելութեան, իրմէ խորամանկօրէն պոկուած հարազատները։

Աստուածային արդարութիւնը չատ աւելի կ'արժէ՝ քան թէ

սխալական անսխալականներու հայ հոգիներու վրայ տիրապետելու փորձը, չըսելու համար արհեստը։

Հայանուն ապազաղջացիականացածներ բոլո՛ր երկիրներու, ակա՛նջ առէք՝

ա) Հայոց ազգայնութիւնը վտանգուած չէ։ Մեր համահայ տարեկան հաշուեկիռը, 1920-էն ասդին, չարունակական վերելք մը ի չյայտ կը բերէ, հակառակ այլանդակ ազդասացներու, լալկան երեմեաններու, չարամիտ ու անմիտ չմարգարէներու, խելագրկեալ գուշակներու, պղտոր ջուրի ձկնորսներու, եւայլն եւայլներու վլլուկին, ցաքուցրիւներուն, հայհոյչներուն...

բ) Եթէ մեզ Միջերկրական Ծովն ալ թափեն, սատանայի ճուտիկներուն նման, ծովու ափէն պիտի բարձրացնենք Ս. Էջմիածնայ կաթողիկէն։

Եթէ մեզ Սահարայի անապատներն ալ քշեն, անապատը պիտի կանաչազարդենք և մեր նոր գոներու ոսկերտիքներով պիտի կանգնեցնենք Հայց. Առաքելական եկեղեցին։

Զարմանալի բան, երբուընէ՞ ի վեր տեսնուած է գետը, որ իր եզերքը հատաքուած խաժամուժին սատ ու քամահրանքին ականջ կախելով իր ընթացքը փոխէ, ու անոր ախմաթ քմահաճոյքին հնազանդի։

Կեդրոնացման կայաններու դրութիւնը, պանդուածային դաւանափոխութեան ի հաշիւ, Մնացորդաց յաճախակի կրկնըւած սպառնալիքները, Արեւմտահայ կնճռոտ հարցին վերջնական լուծման ձեւը չեն։

Անգամ մըն ալ կրկնենք՝ «Հայոց ժողովուրդը պէտք չէ ծխոքել Ասորիներու հետ»։

Մորֆինով ապրելու դարը վերջ գտած է։ Ասիան արթընցած է...

Գետերը կը դիմեն դէպի ծով... իսկ ազգերը կը դիմեն դէպի ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՈՒՄ...

«ՊՈՐՏ»Ի
ՀԱՅԱՆՈՒՆ ՀՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԲԱԶՄԱՍՏՈՒԱԾԵԱՆ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ-ԱՂԱՆԴԱԽՈՐՆԵՐՈՒ
ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵՆԷՆ

Լեռնահայաստանի կորիւննե՛ր,
կիլիկեան արծուիկնե՛ր,
Դաշտօրէից ցուլիկնե՛ր,

կարդացէ՛ք, դանդա՛ղօրէն կարդացէք, լրիւ ու մտամփոփ կարդացէ՛ք։ Ձեր չուրջ-չիններուն և քարեկամներուն կարդացէ՛ք և աղնուօրէն խնդրեցէք որ իրենք ալ կարդան անձամբ։

Կարդացէ՛ք առանց նախապաշարումի, անաչառօրէն, իբր պարզ մարդ, իբր մաքուր Հայ։ Կարդացէ՛ք ի հաչիւ ձեր ու մեր նահատակներուն։

Աւարայրի դաշտէն մինչեւ Տէր-Զօրի անապատները նահատակներուն խնկելի Յիշատակին արպէս աղօթք՝ կարդացէ՛ք և դատեցէ՛ք...

ՀԱՅՈՐՍԱԿԱՆ ԹԵՔՆԻՔ-ԹԱՔԹԻՔ

Ամենէն աւելի 1920—1924 չրջանին է որ ճանչցայ բազմաճղի բողոքականութեան չահատակութիւն-սխրագործութիւնները, յատկապէս Լենինականի և Երեւանի որբանոցներուն մէջ, ուր տեղ Հ.Մ.Ը.Մ.-ական հանգուցեալ եղբայր Վ. Զերպզի հետ բաժին ինձմէ բազմանազան որբուհիներու մարզանքի և ակռաւաստման գործը։

Աւելի ետք, առիթ ներկայացաւ ծանօթանալու և հետեւելու պատուելիներու քարոզչական աշխատանքներուն ու գործունէութեանց (1927-1930) կիպրոս, Եւնոատան և Ֆրանսա. 1946-էն ասդին՝ Պարսկաստանի, Իրաքի, Սուրիոյ և Լիբանանի հայակեդրան չրջաններուն մէջ։

Պահիկ մը բանանք տեսակաւոր Բողոքական-ազանդաւորներու դաւանական դաւանութեանց չուկան։ Վաճառքի չուկան ընդհանրապէս կը բացուի առաւօտեան ժամը 8-ին, փակուելու համար յետ միջօրէի ժամը 5-ին։

Այս այն ժամանակաչրջանն է, ուր Հայ ազամարդն իր օճախէն կը բացակայի։

Զափագանց հեզահամբոյր, գլուխնին ծուռ և քաղցրաբարբառ մարդիկ են վաճառորդները։

Իրենց դիմագիծը մարդու գութը կը չարժէ։ Բազմալեզուական են։

Կիլիկեցիներու մօտ՝ կիլիկեցի են,
Սասունցիներու մօտ՝ սասունցի,
Գոնիացիներու մօտ՝ գոնիացի,
Բարեպաշտներու մօտ՝ բարեպաշտ,
Դաշնակցականներու մօտ՝ դաշնակցական,
Հնչակեանին մօտ՝ հնչակեան,
Ռամկավարին մօտ՝ ռամկավար։

Ծարափոխօրէն և՛ ազգայնամոլ են և՛ միջազգայնական։

Քրիստոնէաբաչխական քարոզչութեան դպրոցի գրասեղաններուն վրայ անոնք նախ կը սովրին իրենց մէջ ապաննել մարդկային արժանապատուութիւնն ու բնածին պատուախընդրութիւնը։

Թքէ՛ք, քարկոծեցէ՛ք... չեն չարժիր, չեն հակազդեր և չեն մռմռար, այլ յամառօրէն կը մնան իրենց կրաւօրականու-

թեանը մէջ, Քրիստոսի օրինակին դարձնապէս հետեւած ըլլալու ծանծաղամիտ յաւակնոտութեամբ։ Արմատապէս իրենց մէջ ապանուած են առնականութիւնը։

Անոնք աչիւն չունին, թոփ չունին, ընդվզում չունին. Իրենց դպրոցի չրջանակը անզարմանելիօրէն կատարած է դահճապետի անարգ դերը։

Այս բազմալեզուանները սքանչելի կերպով համապատասխանած են մարդկային հոգեբանութեան։ Քաջածանօթ են իրենց այցելած երկիրներու տեղական լեզուին, ժողովուրդներու կենցաղին, մտայնութեանց, աւնատութիւններուն և առաքինութիւններուն։

Գիտեն ծերուկի մը, պառաւի մը, տարեցի մը, պատանի-պարմանուհիի մը հետ լեզու գտնելու ձեւերը, դարձուածքները, ծամածռութիւնները։ Իրենց ուղղուած արեւէ տեսակի հարցումի մը կրնան պատասխանել յանպատրաստի, առանց չփոթութեան, առանց ինքզինքին մատնելու։

Իրենց գլխաւոր հատու զէնքերէն մին ալ՝ հրձիգութիւնն է։

Պառաւներն ու ծերուկները, նոր հարսերը սիրաչահելէ, անոնց միտքերուն տիրանալէ առաջ՝ արհեստական փոթորիկ մը կը չղթայազերծեն խեղճ հայ օճախներուն մէջ, անակնկալ կերպով, վեր իվայր՝ չորդ ու փշուր ընելով անոնց կեանքն ու ապագան։

Ոչ ոք կրնայ կռահել թէ ի՞նչ է, կամ ի՞նչ կրնայ ըլլալ այս մորիկին պատճառը։ Ընտանեկան ոգիտարեր այս պատուհասին գնավը, բազմագունակ ու չարաչուք ազանդաւորները կ'ապազինեն Հայուն ընդվզումի գարաւոր ՈՒԺԻՆ, կ'ապականեն ու կը թունաւորեն անոր Սուրբ Օճախը և վատօրէն, գիւղ ու դժնատեսիլ տաւերներու պէս կը տաղտկին, կը տանին հայ ընտանիքներու անմէն ներս ու իրենց աններելի աւերները կը գործեն...

Այս անորակելի գործելակերպին ձեւը պիտի անուանենք հայասպութեան ննդգօրէն և անանուն թափանցումի չրջան։

Անգամ մը որ բազմագոյն ու բարեխնամ «փրկիչ» պատուհելին կը մտնէ Հայ տուներէն ներս, մտած բոպէն իսկ, կը սկսի իրապէս ու ձկնորսավարել ուսկանել, այլ բառով, հայ հոգիներու փրկութեան, ապախտացմամբ Սուրբ գործին լծուիլ, այսպէսով սեղմելու և արթադրելու համար Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի, Սահակ-Մեսրոպի, Ղեւոնդ Երէցի, Ս. Վարդանի գործած անուանց «սխալներ»ը...

Ու այսպէս անդուսպ-դաժան, անյագ-վայրագ, ապազգայնացած մարդակերպ հոգեւորական գազանները կը չրջապատին, իրենց դիւրատուր ու համայնամատոյց քրիստոնէական չուկայով, տունէ տուն, փողոց փողոց, թաղէ թաղ, քաղաքէ քաղաք, երկրէ երկիր, ու կը հասնին մինչեւ ղայդ Ամերիկաները՝ հայ ցեղին պիղծ դահճապետին հետ իրենց կնքած տոլարաբեր գիւնակցութեան պայմաններուն համեմատ ազգատելու համար Հայութեան ազգային դիմագիծը, փնրատելու համար ազգային եկեղեցին, ազգուկի նման ծծելու անոր կանոք-արիւնը, խաթարելու, կեղտոտելու, նսեմացնելու եւ փոխակերպելու համար հայուն խնկելի, հնաւանդ ներքնաշխարհը, ապազինելու, զրկելու համար հայ ցեղն իր ազգային զրահ-արժանիքներէն, հագցնելու համար հանուր Հայութեան տարազ մը, որ ոչ քրիստոնէական է, ոչ ալ հեթանոսական, այլ պարզապէս մահապարտներու յատուկ սպիտակ շապիկը:

1918-էն ի վեր, մեզի՝ Մնացորդաց կը պարտադրուի անեզերեայ եւ անկուշտ դահճապետէն փոխ առնուած այս արիւնաթաթախ շապիկը, կարմիր ներկը փոխարինելու համար անարիւն եւ անաղմուկ, ճերմակ կամ անգոյն ջարդով մը:

— ՓԻՋԼԻՒԱԿԱՆ, ՀՈՌԵԿԱՆ, ՀԱԻԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՄԱՐՔ:

Ահա ահարկու դաւամեճիը:

Մենք այլեւս լուռ չենք կարող...

Ձե՛նք... չե՛նք ու չե՛նք կարող...

Ուրեմն, հետեւեցէք վկաներուն:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹԻՒ 1

Խօսում է Հայց. Առ. եկեղեցւոյ պահակը.—

ԴԱՐՁ Ի ԾՈՑ ՄԱՑՐՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Նիկոսիոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ պաշտօնավարութեանս հինգերորդ տարին էր, երբ Հայց. եկեղեցւոյ գաւակ օրիորդ մը լուր բերաւ ինծի՝ թէ չարաթափան հիւանդ հայ մը կայ, որուն կ'այցելեն Հայ-Բողոքականաց պատուելիին եւ Մկրտչականներու քարոզիչը, սակայն հիւանդը չի սիրեր անոնց այցելութիւնը, որովհետեւ կը կռահէ անոնց այցելութեան նպատակը, որ է յետ մահու տիրանալ անոր նիւթական հարստութեան.... Լրբերէր օրիորդը թելադրեց որ անգամ մըն ալ ես այցելեմ: Սիրով ընդունեցայ եղած առաջարկը: Առաջին այցելութեանս երբ ողջունեցի հիւանդը՝ «Օրհնեա տէր»ը չգիտնալուն «Բարեւ Պարոն» ըսաւ. չմեղադրեցի, այլ ցաւեցայ որ Հայց. եկեղեցիէն հեռու ապրելուն՝ անտեղեակ էր անոր օրէնքներուն: Ջուր նստայ, ժամէ մը աւելի խօսեցանք հոգեւոյ անմահութեան եւ սուրբ-գրական նիւթերու մասին: Մարդը զարմացած ըսաւ. «Հայ եկեղեցականներ Ս. Գիրք կը կարդա՞ն ուրեմն»: Ինչ՞ մարդ, անմահութեան ջուրի իսկական ակէն հեռացած՝ կը կարծէր գտնել զայն այլուր...: «Շատ կը սիրեմ խօսակցութիւններդ, մի՛չ եկուր», ըսաւ: Քանի մը օր ետք երկին այցելեցի. չտա ուրախացաւ, սակայն «աղօթքներդ ու այցելութիւններդ կ'ուշացնես», ատարկեց: Երրորդ այցելութեանս հիւանդանոց գտայ զինք, ուր յոռնկայա ազօթքը միայն կրցէր ընդել, որովհետեւ խօսակցութեան առիթ չկար հիւանդանոցի հուղարկաւորին մէջ եւ հիւանդին վիճակն ալ թոյլատու չէր: Քանի մը օր ետք իմացայ որ հիւանդը աւելն ղրկուած է. փութացի այցելել իրեն եւ տրամադրութիւնը լաւ գտնելով քաջալերեցայ: Գանգատեցաւ որ քիչ կ'այցելեմ իրեն: Ցարմար նկատեցի քիչ մը աւելի բացուիլ եւ հետեւեալ օրինակով սկսայ խօսքի. «Դուք գիտէք անշուշտ, որ Կիպրոսի մէջ հովիւ մը 80 ոչխար արածելու իրաւունք ունի, եւ պարտաւոր է խնամք տանիլ անոնց՝ պայմանաւ որ անոնք չըլլան ուրիշներուն աւելի, հակառակ պարագային կ'ենթարկուի պետական հսկող պաշտօնեայի տուգան-

քին։ Երբ անոնց անուանները անթափայ են խնամքի, ուրեմն քանաւոր հօտի հովիւները ո՞րքան աւելի պէտք է որ հոգ տանին իրենց խնամքին յանձնուածներուն։ Կ'ուզէի գիտնալ թէ դուն ո՞ր հօտին կը պատկանիս, որպէսզի պարտաւորութիւնս ընդ ամէնի կարենայի կատարել քեզի նկատմամբ»։ Պատասխանեց ըսելով. «Ես, Աբրահամ Գալֆայեան, ծնած եմ Կեսարիոյ Մինճխաուն գիւղը և մկրտուած եմ Հայց. եկեղեցւոյ մէջ։ Ատանա եկած և հոն չորքսանդամ ազած եմ 47 տարիէ ի վեր։ Ցարաբերութիւն չունիմ Հայց. եկեղեցւոյ հետ և չեմ գիտեր թէ ձեր եկեղեցիին մէջ հոգեւոր կեանք գոյութիւն ունի...»։ Ցուսեցայ խեղճին այս արտայայտութեան վրայ և յուզուած ձայնով ըսի. «Պարո՛ն Աբրահամ, ևքէ լսէիր որ մայրդ ողջ է և քու կարօտովդ հալումաշ կ'ըլլայ, պիտի չուզէի՞ր երթալ և մօրդ դիրկը նետուիլ կարօտի համբոյրներով և արցունքով ողղկլոլ զայն»։ «Ո՜հ, ինչպէ՛ս չէ», պատասխանեց։ «Ուրեմն հս քեզի կու տամ այն մեծ ուխտիս՝ թէ Հայց. եկեղեցին, որուն Ս. Աստուածածնի հս, և որ քու մայրդ է՝ ողջ է. ան քեզ կ'անչէ և քեզի կը սպասէ։ Մի՛ ձգեր որ անիկա քու և քու նըման քեզի կարօտովը հալի ու մաշի։ Կ'ուզե՞ս որ մօրդ դիրկը տանիմ քեզ»։ «Ո՜հ, այո՛, կ'ուզեմ. բայց ի՞նչպէս պիտի տանիս», ըսաւ։ «Կը խոստովանիս, կը հաղորդուիս և կը միանաս Մայր Եկեղեցիիդ, որուն ծոցը ծնած և սակայն խլուած էիր մարգորդներէ, որոնք գուբ և ղազմաւթիւնն կը քարոզեն, և սարդնարէ, որոնք գուբ և ղազմաւթիւնը իրենք կը գործեն՝ մօրը գիրկէն խլելով զաւակը, ի նպաստ իրենց նիւթական չահերուն»։

Դարձ ի ծոց Մայրենի եկեղեցւոյ վճռուած էր։ Հետեւեալ առաւօտուն գացի խոստովանանքի և Ս. Հաղորդութեան կարգերը կատարելու։ Քանի որ հայերէն լեզուն չէր հասկնար, «Մեղայ ամենասուրբ»ը թուրքերէն կարդացուցի. յուզմունքս և լացս։ Անդադար կը գոչէր. «Մեղա՜յ, մեղա՜յ, ինչո՞ւ կան ես ղնր եկեղեցիիս մէջ և ես լուր չունէի...»։ Հաղորդուելէ ետք, ձեռնամած և բարձրաձայն կ'ըսէր. «Փա՜ռք քեզ, Աստուա՜ծ, որ միջոցով մը գիս մօրս գիրկը դարձուցիր»։

Աբրահամ աղբար (այսպէս ճանչցուած էր) հակառակ մնր հոգածութեան և բժշկական խնամքներուն, իր բարոյական և նիւթական կտակը կատարելէ ևթը օր ետք մեռաւ և թաղուեցաւ Հայց գերեզմանատունը, ուր յղնատանջ իր ոսկորներուն

վրայ եկեղեցւոյ կողմէ կանգնուեցաւ գեղեցիկ չիրիմ մը, որուն վրայ արձանագրուեցան իր վերջին խօսքերը.

ԱԲՐԱՀԱՄ ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՆՈՒԻՐԱՑՈՒ

ԾՆ. 1877, ԿԵՍԱՐԻԱ (ՄԵՆՃԽՈՒՆ)

ՄԱՀ՝ 1943, ՆԻԿՈՍԻԱ

Քառասունեօթ տարիներ եկեղեցիէս հեռացայ,
Օտար մօր գիրկը հանգիստ չգտնեցայ,
կեանքիս վերջալոյսին մօրմէս կանչուեցայ,
Խոնջած գլխովս եկեղեցիիս գիրկը հանգչեցայ։

Տասնմէկ տարիներ անցան անոր մահուընէն ասդին։ Ս. եկեղեցին կը յիշէ անոր անունը՝ հոգեհանդստեան պաշտօն կատարելով անոր հոգւոյն համար։

Որքա՜ն մեր եկեղեցւոյ զաւակներ կան, որոնք գանազան ձեւերով Մայր եկեղեցւոյ գիրկէն խլուած են և կ'ապրին պանդխտի կեանք մը, հեռու Մայրենի եկեղեցւոյ ծոցէն։ Անոնք կը սպասեն բարեբար ձեռքերու, գիտակից եկեղեցականներու, որոնք պէտք է որ վազեն ամէն կողմ և այսպիսիներուն ճանչցնեն իրենց հոգիծնող մայրը և տանին հանգչեցնեն գոնէ իրենց հարազատ մօր գիրկը՝ Հայց. եկեղեցւոյ ծոցը։

Մեր հարազատ մայրը՝ Հայց. եկեղեցին կարօտով և սիրով կը սպասէ իր մոլորած գառնուկներու դարձին և պատրաստ է անոնց խոնջած գլուխները իր գիրկին մէջ հանգչեցնելու։

ԽՈՐԻՆ Ա. ՔՀՆՑ. ԳՈՒԼԻԿԵԱՆ

Նիկոսիա

...Եւ մտածել թէ սոյն յօդուածը գողթնայ ս'չ մէկ թերթի մէջ տպուած է։ Չանա՞ն մեր դիւանագէտ-քաղաքագէտներուն։ Մենք կ'ըսենք.— Տեսան ու աչք փակեցին... տալաբաշդուեցա՞ն, էֆէ՛նտիմ։

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ԹԻՒ 3

Խօսում է՝ Հայց. Առ. եկեղեցւոյ հաւատարիմ զաւակ, Ամերիկահայ ծանօթ Ազգային Բարերար Տիար Մ. Տիգրանեան։

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ

ՎԵՐԱՊԱՏՈՒԵԼԻ Ա. Ս. ՊԵՏԻԿԵԱՆԻՆ

ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՕԳՆԵԼՈՒ ԽՆԴՐԻՆ ՇՈՒՐՋ

Վեր. Ա. Ս. Պետիկեան, 6 Դեկտ., 1952-ի ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՉՆԱԿ-ին մէջ խմբագրական մը ստորագրած է «Դրսէն Ներս, Նոր Փուլը» խորագրով, ուր կ'ըսէ Թէ այլեւս ամերիկահայը «տալէ ձանձրացած» է Մերձ. Արեւելքի եւ այլ գաղութներու նիւթական կարիքներուն ցառնելու համար։ Թէ ամէն գաղութ պարտաւոր է այլեւս ինքնաբաւ դառնալու։ Այս կապակցութեամբ կարգ մը անարդար վերագրումներ ալ ըրած է Լիբանանի եւ Սուրիոյ հայ գաղութներուն։ Բարերար Մ. Տիգրանեան որ յաջորդական իր այցելութիւններով Մերձաւոր Արեւելք լուսագոյս ծանօթ է մեր պայմաններուն, բաց նամակով մը պատասխանած է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՉՆԱԿ-ի խմբագրականին։ Բացառիկ շահեկանութեան համար ստորեւ կը ներկայացնենք Ամերիկայի ՊԱՅՐԱՐ-էն առնելով Տիար Մ. Տիգրանեանի պատասխանին կարեւոր մասերը։

Խմբ. «Ազդարարի»

Յարգելի բարեկամ,

Ուրախ ենք որ այս օրհնեալ երկրին մէջ, մենք հայերս, բացարձակ մեծամասնութեամբ եղած ենք բարեկեցիկ։ Նոյնիսկ նորեկները, կարճ ժամանակի մէջ, ինքնաբաւ կ'ըլլան իրենց յաբաւաւ աշխատանքով և չափաւոր ապրելակերպով, և անմիջապէս կամք կ'ընեն օգնելու իրենց հին միացաղներուն, յիշելով անոնց կարօտ վիճակը։ Որով, հոս, Մ. Նահանգներու մէջ, դժուար է գտնել հոգի-ազգասիրութեան կարօտ հայ ընտանիք մը։ Եթէ նոյնիսկ գտնուի ալ՝ պետական օժանդակ մարմիններ նեցուկ կ'ըլլան այդպիսիներուն։

Ամերիկահայը տալ վարժուած է իր ունեցածեն և ոչ Թէ չունեցածէն. տուածէն վնաս մը չէ տեսած. գիտէ Թէ տալը առաքինութիւն մըն է, մանաւանդ տալ հոն՝ ուր կարիք կայ։

Դուք կը մտանդնէք չատ տխուր այլ իրական պատկեր մը, Թէ «հոս մեր նոր սերունդին լեզուն, գաղափարները, ձգտումները փոխուած են, և անոնք չեն հետաքրքրուիր արտասահմանի հայերով»։ Այդ մտահոգութիւնը չատ տեղին են. որով վերակացութիւն մըն է որ մեր նոր սերունդը ազգութենէ հեռանալու առաջին դուռնէն արդէն անցած է, և երկրորդ դրան վրայ կը գտնուի. որով հարց պէտք է տանք մենք մեզի, դուք ձեզի, Թէ ինչո՞ւ չկրցանք նախատեսել այդ վտանգը, և լուրջ դարմանները վրայ ինչո՞ւ չխորհեցանք։

Դպրոցասիրութեան հանգանակութեան ձախողիլը կը վերագրէք ամերիկահայերուս անտարբերութեան. «տալէ ձանձրացած» կը հռչակէք, փոխանակ մտանդնելու իրական պատճառները։

Արտասահմանի կամ Մերձաւոր Արեւելքի հայ նոր գաղութները, իրենց ամէնօրեայ նիւթական անձուկ վիճակէն աւելի մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէր հողերու վրայ, Թիֆիղեայ տաճարի տակ, կամ աւելի ճիշդը՝ ախոռներու նմանող դպրոց նիքնարու տակ, կամ աւելի ճիշդը՝ ախոռներու նմանող դպրոց անուանը կրող խարխուլ ու խանութ սրահներու մէջ, հայութիւնը հայ պահելու համար մեր մտանդի սերունդի կրթութեան պարագան։ Հակառակ զօրանջներու, վերջապէս ազնուազարմ ընտանիքի ազնուատիպ զաւակ մը գնաց, աչքովը տեսաւ այդ ամէն դժուարութիւնները, և վերադարձին անազանդը հնչեցուց մրափող սերտերուն, և ինքը նախաձեռնարկն եղաւ Պարոցաշինութեան հանգանակութեան. և մեր «բոլորովին չյաջողեցաւ» կ'ըսէք, այսինքն որոշուածին երկու երրորդը ձեռք բերուեցաւ, կերպով մը ձախողեցա՞ւ։ Եթէ երկու երրորդն ալ գոյացաւ, ապրիկա կը պարտինք Օր. Լիլա Գարակէօզեանի համբերին, որ, իր հանգիստը զոհելով, Ալեքսանեանի եղերքէն մինչեւ Խաղաղական ծովեզերք այդ նպատակով։ Հակառակ այդ զոհարեր աշխատութեան, երբ ակնկալուած գումարը լրիւ չգոյացաւ, «ալ տալէն ձանձրացած», «չ'ուզեր տալ» նախատական բառերը ինչո՞ւ գրաչմել մեր ճանաչներուն, փոխանակ նչելու կազմակերպական մեքենային անգործութիւնը։

Սփիւռքի հայութիւնը մեզմէ այլեւս հին հագուստ կամ տուփ մը կաթ չի խնդրեր. անոնք վարժուած են իրենց սոխին ու հացին. անոնք մեզմէ կը խնդրեն դեղ ու լոյս։ Դեղ՝ իրենց հիւանդներուն, իսկ լոյս (գիրոց)՝ իրենց մանուկներուն, որոնք

մեր ազգին լեզուին պահապաններն են, իմ և քու պարտակա-
նութեանց բաժինը լրացնողները։

Կը գրէք. «Ամերիկայեն դրկուած դրամներու դեմ աչքի զարնե-
լիք ոչինչ կայ. միայն բծուառութիւնը ողջ պահուած է»։ Արդեօք
այդ թշուառութիւնը ազգ պահող ներկայ թշուառները Ամերի-
կայէն ղրկուած դրամներէն, կամ նոյնիսկ կոպ մը հագուստ
առնելու բախտին արժանացա՞ծ են. հարցական է։

Ձեր այդ «դուրսէն ներս» տեսակէտները պարզելէ ետք,
կը սպասէք որ այլևս դադրի ներսէն դուրս օգնութիւնը ամէն
մարզի մէջ, և ամէն կեդրոն ինք իրմով զարգանայ «իր տա-
ճին արդիւնքը աչօք տեսնել»ով։ Նիւ Եորքը ձեզի համար
ներս է, իսկ Գալիֆորնիան, որ հազարաւոր մղոն հեռի է՝ դուրս
կը նկատուի, այնպէս չէ՞։ Դուք, որ աշխարհի ամենահարուստ
քաղաքի բարեկեցիկ ժողովուրդի մը հովիւն էք, ձեր եկեղեցիին
ներքին, չա՞տ սովորական ծախսերը դոցելու համար արդա՞ր է
որ հազարաւոր մղոններով հեռի քաղաքներ ձեր եկեղեցիին նը-
պաստին համար սթեմբ ղրկէք. եթէ ամէն եկեղեցի նման սթեմբ-
ներ ղրկէ, ո՞ւր կը հասնի վաճառը։ Այդպէսով ուրիշ բարեսի-
րական ուելի կարեւոր գործեր չե՞ն խափանուիր։

Աւետարանական եկեղեցիներէն հազարաւոր առլարներ կը
ղրկուին միսիոնարական գործին. «փոխան ծազկեպսակ»ներն
այլ կը յատկացուին Աւետարանչականին։ Մեր հայ ուետարանա-
կան եղբայրները ուելի կարեւոր նկատած են ամէն տարի հա-
զարաւոր առլարներ դուրսի միսիոնարութեան ղրկել, քան հոս
իրենց եկեղեցիները չինել։ Մեր ամենամեծ կազմակերպութիւնը,
որուն վարչական մեքենային մաս կը կազմէք տարիներէ ի վեր,
ամէն տարի հազարաւոր առլարներ կը վճարէ յունպհես դուրսի.
տոներ ևս չեն վրիպիր ձեզի նման հետաքրքիր աչքերէ։

Դուրսի մեր օգնութեան կարօտ գաղթականութեան ձեր
մեղադրանքները տալէ ետք կ'ուզեյցնէ՛ք՝ «ուսաի ի՞նչ». ու ձեր
«ուսաի ինչ»ին կը պատասխանէք, առաջարկելով «եկեղեցիներ,
ազգային առներ չինել, ծերանոցներ բանալ»։ Ո՞ր թաղի, ո՞ր
եկեղեցին լրիւ լեցուած է, որ նոր եկեղեցի մը ևս չինելու
պէտքը կը զգացուի։ Եթէ ակնարկել կ'ուզէք նոր սերունդի հա-
մար, անոնց մնծագոյն մասը տեղաւորուած է օտար եկեղեցի-
ներու մէջ, ամանք «մեթհոտիսթ», ամանք «Պապտիսթ Զրչ»ի
անդամ եղած են։ Տեսա՞ք-տեսակ, զորոնք կրկին հայ եկեղեցին

վերադարձնելը արդէն ո՛չչ մեացած է, քանի որ «անոնց զա-
ղափարները, զգացումները, ձգտումները փոխուած են» (օտա-
րացած) կ'ըսէք։

Կը չատագովէք «ծերանոցներ բանալ»ը։ Ձեզ կրցած հաս-
կնալ թէ ծերանոցները ազգային տեսակէտով ի՞նչ օգտակարու-
թիւն ունեցած են, բացի ազգին վրայ բեռ մը ըլլալէն։ Մինչ
ազգը պարտաւո՞ր է քանի մը անխիղճ գործակներէ լքուած ծե-
րերը կերակրելու, որոնք կարօտ ալ չեն։ Ձեր չրջանին մէջ
հայ ծերանոց մը կայ, ուր 13 ծերեր կը գտնուին, որոնցմէ
թերեւս 2—3 հատը ձրի կամ քիչ թոշակով եղած ըլլան։ Իրա-
ւո՞ւնք է որ ամէն տարի մինչեւ Գալիֆորնիա «սթեմբ»ներ ղըր-
կելով դրամ հանգանակեն, կամ կ'արժէ՞ որ այդ հարուստ քա-
ղաքի քանի մը հատ ծեր ըռուածները կերակրելու համար ամ-
բողջ Մ. Նահանգներու հայ բնակչութեան դիմումներ կատարեն։

Պիտի չուզէինք հաւատալ որ ամերիկահայութեան «աչքով
տեսնել»ը, «անձամբ վայելել»ը այսպիսի անճարակ բաներ եղած
ըլլան։

Հին սերունդը և իր ազգային ազնիւ զգացումներով անած
նոր սերունդի մնծագոյն մասը, ինչպէս նաեւ հայրենակցա-
կաններու, կուսակցականներու և այլ կազմակերպութիւններու
աշխատութիւնը և միակ նպատակը ազգապահպանումն է՝ իր օ-
ժանդակ մասերով — դպրոց, որբանոց, բուժարան, եւայլն։

Ազնի՛ւ բարեկամ, մենք կը հաւատանք որ ազգային սիրոյ,
համերաշխութեան — ազգապահպանումի — համար դուք ձեր
կեանքի կէսը կը զոհէք։ Ազգապահպանումի միակ ազդակն ալ
հայ լեզուն, հայ դպրոցը, հայ զգացումն է։ Որքան ուրախ պիտի
ըլլայինք, երբ ձեր «ուսաի ի՞նչ» հարցումներու չարքին յիչե-
ցնէիք պարագայ մըն ալ, որով կարող ըլլայինք մեր նոր սե-
րունդին տալ ազգային զգացումներ, գիտցնել անոնց մեր ցեղա-
յին ազնիւ յատկութիւնները, եւայլն։ Եթէ այս նպատակով դուք
նախաձեռնող ըլլաք ազգային առներ, հայ կեդրոններ չինե-
լու, այն տեսն հին և նոր սերունդը սիրայօժար և առատօրէն
պիտի մասնակցին ձեր նպատակներուն՝ առանց իրենց կարօտ
ազգակիցներուն ղրկուելիք նպաստի բաժինէն մէկ սէնթ զեղ-
ջելու, բաւական է որ վաստհ ըլլան բուն եւ իրական նպաստակի
իրագործման։

Այն տեսն դուք պիտի համոզուիք որ մեր այս պատձա-

կան հայ ժողովուրդը ո՛չ «տալէն ձանձրացած է», ոչ ալ «ժլատ» է։ Կու տայ սիրայօժար, կու տայ սիրով ու սրտով, երբ իր տուածը օգտակարապես կը մատակարարուի։

Մենք, հին սերունդի ճեացողներս, ըլլալով այս հայրենիքի վեհապանծ դրօշակին հաւատարիմ զաւակները, մեր կէսը ներսը, կէսը դուրսն ենք տակաւին։ Ամէն մէկներնիս արտասահմանի հայ կարօտ գաղթականութեան մէջ պարտականներ ունինք. ազդովին մէկ մարմին ենք. որով մեր մարմինն ո՛ր կողմը որ ցաւի, հոն դեղ ու դարման ընելու պատրաստ ենք, մինչեւ որ բուժուի։ Չե՛նք ձանձրացար։

Լոս Անճելըս — Մ. ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

(«Ազդարար» Շաբաթաթերթ, 10 Ապրիլ 1953, Պէյրութ)

Ինչպէս կը տեսնէ հայ լրջախոհ ընթերցողը՝ առանձին չեմ։ Ազգային ներքին կեանքին մէջ անօրինակ երեւոյթներու եւ անհեթեթ դէպքերու ականատես կ'ըլլանք։ Հայանուն զարմանազան ու անգամանալի դէմքերու կը հանդիպինք։ Թէկուզ խորքունի մէջ, պէտքն կը զգանք քնազդօրէն մեր պատմութիւնը վերյիշելու ու անով զօրանալու, գօտեպնդուելու։

Նորէն յիշեցնենք, Հայ ցաւը մէկ չէ՛։ Այլ՝ քաղաքական, կուսակցական, ազգային կազմակերպչական-վարչական, յարանուանական, և վերջապէս, բոլոր անգամ մըն ալ՝ հայալնջական, կամ նորահնար բարբառով՝ հայակուլական։

Մենք աչքաթող չուզեցինք ընել Ազգային բարերարի «Բաց Նամակը», գիտնալով որ գաղթահայերէն չատ քիչեր միայն տեղեակ մնացին ամերիկահայ գաղութի ներքին կեանքին մէջ խաղացուած խափանարարութեանց։

Բաց ատոր, նոյնութեամբ արտատպելով զայն, մենք կորուսանէ, մոռացումէ ուզեցինք փրկել պատմական արժէք ունեցող դէպք մը։

Հիմա, կարդը եկաւ քննութեան, վերլուծումին։

Կը խոստովանինք որ 36×365 օր տեւող հայրենազրկումի չրջանին, առաջին անգամ ըլլալով ցեղապատկան հայրենակից մը հրապարակաւ յուզեց հարց մը, որ վաղուց անտի հայ հանրութեան ամէնօրեայ մտածումի նիւթը պէտք էր եղած ըլլար։ Եւ որ սակայն եղած չէ բնաւ։

Արդարեւ, Նիւ Եորքի մէջ հաստատուած, հայանուն բողոքական աղանդաւորներու ընդհ. բանակատեղիի քարոզչութեան ճիւղի «պատուելիատիպ» խմբագիրը, անխոհեմօրէն խորասած է թէ պատուելիատիպար աղանդաւորներու նեղկուկ սահմաններէն դուրս գալով, թոյլատրելի է իրեն արտասահմանի մշտանահանջ, անղնկ ու անյուշ Հայութեան հետ արամազդաչեշտօրէն խօսիլ, պատգամել իսկ։

Եւ հիմա որ ըսելիքնիդ ըսիք, պատուելի՛դ իմ, մի՛նչ ալ մնրը լսենք։

Կ'երեւայ թէ 36×365 օրեր քրիստոնէական տարազով, հայ անունով պճնուած, քրիստոնէական կատակերգութիւն խաղալէ ձանձրացած, պէտք չէք զգար այլեւս ծպտուիլ վիճակի մէջ ներկայանալ Հայութեան...

Մեր ուզածն ալ այս էր արդէն։ Գոնէ, կ'իմանանք թէ ո՞վ, ինչ կը մտածէ և ի՞նչ կ'ուզէ։ Ո՞վ է հայապաշտպանը և ո՞վ է հայասպանը։

Չկրցաք, ուրեմն, ասելի երկար քօղարկուած մնալ։ Թեթեւ նեի նման վարձկանի սեւցած հոգինիդ թա՛փ տուիք, դատարկեցի՛ք։

Դատարկելով ալ, բազմապիսի բողոքականութեան գլխաւոր նպատակը մերկացուցիք։

Դուք կ'ըսէք.— «Թող մէն մի գաղութ իւր իւղովը տապկուի, իր պէտքերը հոգայ։ Այլեւս պէտք է դադրեցնել կրթական և այլ նպատաններըը»։

Տիար Տիգրանեանին համար նորութիւն մը եղաւ կ'երեւի. բայց ոչ ինձի համար։ Ձեր մտածն իրաւամբ պիս հայրենի աշխարհս փոխադրեց ու պարտաւորեց պիս յիշել 1920—1924-ի Հայաստանի Միջազաւար Արեւելքի նպաստամատոյցի որբանոցները՝ Երեւան, Ազեքսանդրապոլ, Ղարս, Ղարաքիլիսէ, Լոռի, եւայլն։

Վերյիշեցի վերոյիշեալ որբանոցներու մէջ պատահած խորհ և անզսպելի նոզկանքէ մը ծնունդ առած ապտամբական դէպքերը՝ ուղղուած ամերիկացիներու կեղծ ու պատիր թարգմանպատուելիներու դէմ։

Պատկերանանդէսի պէս այս պահուս կը տեսնեմ Լենինականի Ղազաչի Փոսթի հայ որբուհիներու որբանոց-դպրոցներու չարաչիջատակ կոյուղիները, անոնց Հ.Մ.Ը.Մ-ի սկաուտներու կողմէ քացում-քննութիւնը՝ սկաուտապետ հանգուցեալ Վ. Ձերազի և իմ առաջնորդութեամբ։

ինչո՞ւ, 1922—24-ին Նպաստամատոյցի որբանոցները, ի մասնաւորի չափահաս որբուհիները, Հ. Մ. Ը. Մ.-ի հասուկ որբ-սկաուտներու կողմէ խիտ ու սեղմ հսկողութեան տակ առնուեցան։ Ներացած կառուի յիշողութիւնս քերելով մատներս-ցի դրուագ մը։ Պատուելի՛, կարդա զայն ուշադրութեամբ։

1922 տարուան Նոյեմբեր ամսուն, Ամերիկան Նպաստամատոյցի սուրհանդակին միջոցաւ, Լենինականէն երկտող մը առացայ պաշտօնակից և Հ.Մ.Ը.Մ.-ի սկաուտ և Մարզական Ա-ռաքելութեան անդամ հանդուցեալ եղբայր Վահան Չերազէն, որ այդ չրջանին Լենինականի Ամեր. Նպաստամատոյցին մօտ 45—50.000 որբ-որբուհիներու սկաուտապետն ու մարզիչն էր։

— Տասնեակ մը սկաուտներով սլացիր, — կ'ըսէր երկտողը։

Տասնեմէկ օր տևող ճամբորդութենէ մը ետք, յոգնութեամբ հասայ Լենինականի իր սկաուտական բանակատեղին։

Զոր, սակաւախօս, մշակուած տիպար Հայ մասնաւորական մըն էր ան, կազմաւորուած Կ. Պոլսոյ հանրածանօթ հայ սմուհնահին թաղամասին՝ Խասգիւղի տղայական չոչերու և միաժամանակ հայրենասէրներու չրջանակին մէջ։ Ջուակն էր Կ. Պոլսոյ Դատաստանական Խորհուրդի Ատենապետ հանգուցեալ Գասպար Չերազին և եղբօրորդին՝ Մինաս Չերազին։

Վ. Չերազ Ա. աշխարհամարտի ամբողջ տևողութեան Ջօր. Անդրանիկի քաղաքական խորհրդականներէն մին և թարգմանը եղած էր։ Ցաջածանօթ էր եւրոպական երկու և արեւելեան ևրնգ լեզուներու։

Սկաուտանոց հասանք Ուրբաթ օր, ժամը իննուկէսին։ Զինք գտանք իր անկողնին մէջ՝ ընկողմանած, առանձինն։

Մինչեւ գիշերուան ժամը 11-ը իմ հարցումներուն քար լռութիւն պահեց։ Ցանկարծ ոտքի ելլելով՝ անազանգի հրահանգ տուաւ։

Քանի մը վայրկեանի մէջ բանակատեղիի պահակագունդի վեց հարիւր սկաուտներն ու սկաուտուհիները կազմ ու պատրաստ էին։ Հրամայեց պահեստապետէն բահ ու բրիչ բերել։

Անձայն ճամբայ ելանք դէպի ամայի վայր մը, Ամեր. Նըպաստամատոյցին յատկացուած չրջագծին մէջ։

Երեք մեթր տրամագծով և մէկուկէս մեթր խորութեամբ փոս մը բանալու հրաման տրուեցաւ։

Քանի մը վայրկեանի մէջ փոսը պատրաստ էր։

Կրկին ճամբայ ելանք և անաղմուկ պաշտպեցինք որբուհիներու յատկացուած քարայրէն նախկին զօրանոց մը։ Ցիանեակ մը սկաուտ-սկաուտուհիներով որբանոցէն ներս մտանք։ Ջերազ հրամայեց ճամիչներու բերանները լայն բանալ...։

Ինք առաջինն եղաւ կոյուղիին մէջ իջնողը, միւնոյն ատեն հրամայելով որբանոցի հայ կառավարչուհին ձերբակալել, կապել և բանակատեղի փոխադրել անձայն։ . . . . . .

. . . . . .

Արցունքոտ աչքերով մեր գործը ի կատար ածելէ և ճամիչին դռները կղպելէ ետք՝ նորաթաց փոսը վերածածկանք։

Ջերազ երկու բահերու կոթերով խաչ մը պատրաստեց, պատրաստ չիչի մը մէջ երկտող մը տահեցուց և վիժածները պարփակող փոսը նետեց։

Ծունկի եկանք։ Բոլորին հրաման տրուեցաւ մտովի ևօթն անգամ Հայր Մեր ըսել։

Ջերազ իր պատմական խօսքը հազիւ իր փոքրիկ եղբայրսկաուտներուն կրցաւ ուղղել։

—Սիրելի՛ Հայկակներ, դուք Ապրիլ 24-ի խարանը ջնջող և ձեր կամքը պարտադրող սերունդը պէտք է դառնաք։ Պէտք է ըլլաք մշանջենապէս մարանչող և դժգոհ կենդանի Հայ-Մարդը։

Մինչ բահակիրները փոսը կը փակէին, ներկաներս մեղմիւ երգեցինք.

— Տէր Ողորմեա... Աղջիս Հայոց...։

Ապա, յորդահոս արցունքներով հողը թրջելով, «Ի վերին երուսաղէմ...» երգեցինք։

Մեր գիշերային առաքելութիւնը վերջացած էր...։

Այդ օրէն սկսեալ Նպաստամատոյցի բոլոր որբանոցները, մասնաւորապէս չափահաս որբուհիները սկաուտներու կողմէ խիտ հսկողութեան տակ առնուեցան, տիւ և գիշեր։

Հասարակաց չարիքը արմատախիլ եղաւ։

Հայ բժշկական դասը տիպար հայ-մարդու ընթացք ունեցաւ, մինչեւ Ամեր. Նպաստամատոյցի որբանոցներուն պատահանացումը — 1924։

Իմ նպատակը սակայն խիտ տխուր յիշատակ մը ոդեկոչել չէ։

Որևէ կազմակոյծ, նօթի ժողովուրդի մը և անկազմակերպ երկրի մը մէջ, պատերազմի և յեղափոխութեան մը չրջանին, կրնան նման դէպքեր պատահիլ։

Արևմուտքի պետականացած երկիրներու մէջ, ամէն օր պէսպէս «տրկած»ներու հանդիպիլ սովորական երևոյթ է։

Եւ սակայն...

Ամիսներ հաք յաջողնցայ գաղտնիքին բոլոր մանրամասնութիւններուն տեղեկանալ։

Մեր ծերունազարդ և ցաւատանջ Հայրապետը, իր զաւակներուն վշտերով թաթաւուն, և անոնց առաւպանքներուն տակ կուռ եկած, կրցած էր իր կարգին հայ կոյսերու աժանագին վաճառքին հաղորդ ըլլալ։

Յեղափոխութիւնը, իրևրայաջորդ կռիւ-պատերազմները, Զինքը չէին չշմեցուցած։

Անգամ մըն ալ հայրապետական աւանդական արքնամտութիւնն ու ճեռատեսութիւնը յաղթանակած և ապագայ ՀԱՑ ՄԱՑՐՈՒԹԻՒՆԸ փրկուած էր։

Միշտ մեր Հայրապետները... միշտ մեր ԵՐԷՑՆԵՐԸ...

Իսկ ո՞վ կրնաք ըլլալ Դուք արդեօք։

Իմ գիտցածն այն է որ Հայ-Արմատէն փրցուած և տոլորներու աչխարհը տարտնկուած նախկին որբ մըն էք հաւտնաբար։

Եւ ո՞վ գիտէ, թերեւս ալ, յոյժ պարկեչտ ու ատտուածավախ առաքելական ծնողց զաւակ։ Զաւա՞կը. այո՛... Բայց ո՛չ հետևւորդը, չարուեստկողը...

Աւելի չեմ քրքրեր ու փորփչակեր սակայն, Նպատատմատոյցի Մերձ. Արևելքի որբանոցներու ներքին կեանքը, Հայ կուսակցներու առևտրագումն ու առուծախի պատմութիւնները։

Ամերիկան Մեծ Ազգին կողմէ զրկուած աննդամթերքներու, հին հագուստներու, տոլորներու չահագործումը և անամօք ևլբր-երթանքները... միշտ պատուելիսաբար, անչուշտ։

Բայց չեմ ալ կրնար չյիչել տաղանդաւոր հայ մանուկները, դիւային ծրագրով մը, կոպիտ և չքացնող աչխատանքներու բռնի ենթարկուած դէպքերը։

Բնաչխարհի անհաւի ցուրտին՝ զանոնք բոպիկ ու կիսամերկ քալեցնել տալու դժնդակ տեսարանները։

Եւ ինչո՞ր, ինչո՞ր, ատկաւին, Ցունաստանի որբանոցային

ներքին կեանքէն և այլ վայրերէն... որոնք այսօր ալ զարհուրած աչքերուս առջեւ՝ քամնելիօրէն կը պատկերանան, դեռ երէկ կատարուածի նման։

Ընդ հայրական հովանաւորութեան ու պաչտպանութեան, ձեր և ձերայնոց բարեխնամ և գորովագութ հօր, ՍԱՀԱՑԵԼԻ, ճար ու ճարակ ըրիք և մեկնեցաք. ասելի չիտակը տանին փախած, կծիկը դրիք, ճողոպրեցաք հայերու վրիժառու ճիրաններէն։

Ոչ թէ օրուան ամենակարող Ձեկայէն վախնալնուդ համար, այլ պարզապէս ահաբեկած, լեզուպատառ հեռացաք, ծովեր ու ովկիանոսներ դնելով ձեր և հաչուեպահանչ Հայ ընդվզեալ ազգին միջև... Որովհետև քաչ գիտէիք թէ 150.000-ի հասնող որբ-որբուհիներու սերունդը, իր չափահասութեան տարիքին հազիւ հասած, արթնցած, պիտի չներէր ձեզի՝ որբանոցներու հայտնուն պատասխանիներուն, ինչպէս նաեւ հայ բողոքական կառավարչուհիներուն և այլ մգլոտ պաչտօնեաներուն գործած կամայ թէ ակամայ ոճիրներուն։

Ազգային հակողութենէ պրծած, սպրդած, հիմակ ալ տակաւին կը չարունակէք վճարուած վաղեմի վարձկանի ձեր դերը։

Անտարակոյս որ թափանցեցի ու ըմբռնեցի ես ձեր միտքերնին։ Բայց չկրցայ ինքնիրենս բացատրել, թէ ձեր ո՞ր հանգամանքովն է որ կը յանդգնիք իրաւասու կարծել ինքզինքնիդ խրատներ, հրահանգներ, ցուցմունքներ և նոյնիսկ «ուքազներ» արձակելու Հայ ժողովուրդին։

Կը խորհինք թէ պարզամտութիւն ունիք, չըսելու համար յիմարութիւն, հիմակ ալ զձեզ հայակրօններու չարքին դասելու։

Իրօ՞ք չէք գիտեր թէ ցեղապատճառ արեւմտահայութիւնը իր կրօնաքաղաքական և ընկերահաստատական 1918—1953-ի պատմութեանը սեւ էջերուն մէջ, իրրեւ հայրենադաւերը, ազգուրացներ արձանագրած է ձեզ։ Ա՞յս էր ձեր փափաքը։

Դժբախտաբար չատ ուշ ըմբռնեցիք ձեր հայ քաղաքացիական հնաւանդ կոչումը։ Եթէ ըմբռնեցիք անկեղծօրէն։ Եթէ վճիտ է և անաչառ ձեր խօսքը, հայրենասիրութիւնը, հայանուիրումը... ապա ուրեմն ըսէք խնդրեմ... ի՞նչ բանի կը ծառայեն սփիւռքի փոքրաթիւ թէ մեծաթիւ կեդրոններու մէջ հայ բաղմապիսի բողոքական ազանդաւորներու, եկեղեցիներու և դպրոցներու չինութիւնը և քարոզչութիւնը։

Որմէ՞ կը սոսկանին այս դրամները, որոնցմէ՞ կը հաւաքուին և որո՞ւ անունով, ո՞ւր կ'երթան և ի՞նչ բանի կը յատկացուին։ Որո՞ւ և ինչո՞ւ համար կը բացուին ձեր վարժարանները...

Բաց խօսինք։ Ինչո՞ւ բացայայտօրէն չէք ըսեր և յայտարարեր որ հայանուն յարանուանականներու և ապլաթաւան ըսուած անբուժելի ախտաւորներու գործին ու հաշուին չի գար, բնաւ, ամերիկահայերու կողմէ Մերձաւոր Արեւելքի հայ գաղութներուն եղած կրթական նպաստը և եղբայրական ա՛յլ օգնութիւնները՝ Հ. Բ. Ը. Միութեան, Համազգայինի, Հ. Օ. Մարմիններու և հայրենակցականներու միջոցաւ։

Ազգային եկեղեցին որքան ակարանայ, Հ. Բ. Ը. Մ-ի, Համազգայինի և Հ. Կ. Խաչի վարժարաններուն նիւթական միջոցները ո՛րքան որ նուազին ու ցամքին, հայ յարանուանականներու և ախտաւորականներու հացին մէղր ու կարագ չի՛ քսուիր մի՛թէ...

Այս չէ՞ ձեր հետապնդած ժահրոտ ծրագիրը։

Աւելին։ Հայ յարանուանական հարուստն ու աչխատաւորը, ո՞ր օրուընէ ի վեր Հայոց ժողովուրդին իր եղբայրական լուման տուեր է։ Ազգին ո՞ր կարիքներուն է մասնակցեր։

Վերջապէս, դուք ինչպո՞ւ էք, պատուելինե՛ր, քրիստոնեայ հերթանոսնե՛ր որ իրաւունք կու տաք ձեզի՝ Մնացորդացը նախապաշարել փորձելու, անոր հայրենասիրական թափը կոտրել ճգնելու և հայ աւանդական իրերօգնութեան նուիրական զգացումը արբանդնելու՝ հայրենասիրութեան տարազով ծպտուած։

Կրկնենք։ Ձեր ո՞ր հանգամանքով։ Բողոքականի՞, թէ հայու։ Բայց մի՛թէ դուք չէ՞ք տեսներ թէ մենք ձեզ հայրենադաւերու սեւ էջին մէջ արձանագրեցինք։

Փողահարե՞նք... անգամ մը եւս... այս հրաշափառ ճշմարտութիւնը։

Սակայն, ի՛նչ որ ալ ըլլայ հայ վարձկաններու կրօնաքաղաքական նպատակը, խափանարարական և հայ ցեղը բնկբնկելու խլրդային աշխատանքները, երկու և կէս միլիոն հայութիւն արմատ նետած է, չուրջ 360 տարիէ ի վեր, կովկասեան լեռնաշղթային մէջ։

360 տարի կ'ըսենք և չենք ալ սխալիր։ Որովհետեւ, հի-

մա, մեր զրահուած հայրենիքի կեանքը, վերելքը, խոյանքը, ոչ թէ 10-ով, այլ 100-ով ալ երթէ բազմապատկենք ու 3600 տարի ընենք, դարձեալ սխալած չենք ըլլար։

Ցեղապաշտ հայութիւնը պիտի չնորհէ երբեք, հայրենադաւերու 1918—1956 տարիներու դաւադրութիւնները, որովհետեւ Հայուն Աստուածն իսկ յայնժամ պիտի պատժէր իր յօնքերն ահեղաստուեր։

Այսօր կեանքի անիւը դէպի ձեզ կը թաւալի։

Բայց մի մոռնաք որ ձեր ըրածը կը նմանի աչխարհակալել փորձող Պարսից Արքայից Արքային ըրածին, որ է թաւրի հարուածով մը ծովը գլխատել, հպատակեցնել...

Է՜հ... է՜հ... բարեկամնե՛ր... Պատմութեան տուած դասերը մուկերո՞ւն թէ մարդկանց ուղղուած են։

Ինչ որ ալ ըլլայ նոր միջավայրերու քաղաքական, տնտեսական, ընկերային պայմանները, վերջ ի վերջոյ, մենք պիտի գտնենք մեր ազգային լուսաւոր և փրկարար ուղեգիծը։

Այո, ճակատամարտ մը կորսնցուցինք։ Բայց ճակատամարտ մը միայն։

Ու պատերազմը բազմաթատր ու տեղ կը չորանակուի ամենուրեք։ Ցուսահատ չենք, որովհետեւ պարտուած չենք։

Պարտութիւններ կան որոնք յաղթանակներ կ'արժեն՝ ազգ մը ցնցելու և գարթօնքը փութացնելու առաքելութեամբ։

Քիչ ապրողն ալ, չատ ապրողն ալ՝ կը տեսնէ...

ՎԱՒԱՇՈՒԹԻՒՆ ԹԻՒ 3

Խօսեցաւ է Պիւրոյի 16-րդ Ընդհ. Ժողովի (1955 Դեկտեմբեր) Ամերիկահայ պատգամաւոր՝ Պրն. Կ. Թանտրճեան։

«Ունինք հայ հաստատած մը Աւետարանականներուս, իր բազմաթիւ երանգներով ու անջատ եկեղեցիներով։

Միջազգային են ուսուցումով եւ կրօնական իմաստով։ Անոնց համար առաջին եւ գլխաւոր տեղը կը բռնեն կրօնաքրիստոնէական ուսմունքն ու կարգը։

«Իր մէջ կ'ամփոփէ մի միայն բողոքական կազմակերպ հայեր եւ սակայն ան ալ մի միայն կրօնական դիմագիծ ունի. հայկականը ստորադասուած է։

«Բողոքական ժամայնքի, ինչպէս կրօնական, նմանապէս հանրային գործունէութեան վայրը եկեղեցին է: Իր զոհողութենց մեծագոյն մասը եկեղեցիին) համար է:

«Ազգային ձեռնարկներու մասնակցութեան տեսակէտով՝ բողոքական ժամայնքը ժլատ է»:

(«Ա.գդակ», 13 Մայիս 1955

Փակագծի մէջ, կամ ոտքի վրայ, իբրեւ մտամտրգանք, փոքր մըն ալ խորհրդածնանք կապևռնիկ էֆէնտիի յօդուածին շուրջ:

Էֆէ՛նտիմ,

Տարակոյս չունիմ որ շատ երկար բժռանութէ մը յետոյ, Ձեր տողերը կարդալէ ետք, թոյլ պիտի տաք ձեր յօդուածին առընչութեամբ սանկ հպանցիկ պատասխան մը տալ:

Անձնապէս Ձեր տողերը կարդալէ ետք կու գամ յստակ եզրակացութեան մը.—

Երկաթէ վարագոյրէն դուրս, մեր բազմաեռակ կրօնա-քաղաքական պատուելիները, գաղթահայ կեանքին մէջ ուրեմն, «Ազատ ենք» ըսելու ազատութիւնն ունեցած են, ինչպէս սովոր է ըսել Պիւրոն:

Հուսկ ուրեմն ազատօրէն հնձա՞ծ... հնձա՞ծ են, անբաւնացնելով մեր ցեղակիցները և կամ աւելի ճիշդ բացատրութիւն մը տալու համար, հաւած են ցեղասպան դահիճի չապիկը, մեզի անձանօթ պատճառներու անունով և հաշուոյն...

Կը հարցնեմ ձեզի՝ — Ա՞յս է «ազատութիւն» բառի խորքն ու իմաստը, «ազատ»ներու աչխարհում:

Կատարակէ՛, բաժանէ՛, սպաննէ՛ ապգայնօրէն, և յետոյ ըսէ թէ «ազատ եմ»...

Մենք այսպէս չենք ըմբռներ ազատութիւնը...

Մեզի համար անհասկնալի և անբացատրելի է այն ազատութիւնը, երբ ան հանրային չարիք մը կը դառնայ. երբ ան որեւէ բարիք և չահ չի բերեր դարերէ ի վեր քրիստոնէացած հայ ժողովուրդին և ամէն վերջ ալ պիտի չկարենայ բերել:

Այդ ազատութիւնը մեր ցեղային ոյժերուն մէկ մասը յանպատս ապատելու, հայրենիքը և ժողովուրդը այդ ոյժերու օգտագործումէն զրկելու միայն կը ստեղծէ:

ՀԱՅԱԿՈՒԼԱԿԱՆ ՆՄՈՅՇՆԵ՛Ր...

Ա. Աչխարհամարտի լրումէն ետք, այլազանան բողոքական-ազանդաւորները, հայակուլական եղանակ մըն ալ հնարամտած են:

Բազմապատկած են իրենց ճիգերը՝ ուռկանելու համար հայ մտաղաչ հոգիները: Այսպէս, առանց առաքելական Հայրերու ներկայութենէն մտահոգուելու, թէ՛ հայակերպն և թէ՛ հայացանցառ չրջաններու մէջ ստեղծագործած են խայտաբղետ դպրոցական ցանց մը՝ հայ մանուկը «քրիստոնէաբար լուսաւորելու» և «հայակերտելու» համար:

Մենք, խաչիս-խաբեպատութիւններու վարժ չենք: Մենք, ընտրած ենք ճշմարտութեան ուղին, ուրիմն ծանենք բողոքական ազանդաւորներու դպրոցներուն դռները, և տեսնենք թէ հոն ի՛նչ բան է կատարուում:

ԴՊՐՈՑ ԹԻՒ 1

Սարեւ կ'արտատպենք 1955—1956 դպրոցական վերամուտի նախօրեակին, «Զարթօնք» օրաթերթի մէջ լոյս տեսած դպրոցական ծանուցումներէն նմոյշ մը:

ԿԵՆԱՑ ԲԱՐԶՐԱԴՈՑՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Աւետարանական Հոգեւոր Եղբայրութիւն

«Ուրախ ենք որ Ցերը մինչեւ այստեղ մեզ ի օգնեց, Աբենեզեր»:

Ատուածոյ չնորհքով եւ բարեկամներու օգնութեամբ, ներկայիս վարժարանս օժտուած է՝

ա) Գիտական դասերու աշխատանոցի յատուկ լաւ պատրաստուած գործիք ու կազմուածքով:

բ) Վեց ճամալարանական եւ փորձառու ուսուցիչներով:

Վարժարանիս նպատակն է կրթել ուսանողը ոգեպէս, մտաւորապէս եւ մարմնապէս: Յաջող աշակերտներուն մանաւոր դիւրութիւններ **կ'ընծայուին:**

Կ'ուզենք իմանալ թէ «Զարթօնք» տատնեակ մը հայկնուն ընթերցողներու հաճո՞յք պատճառելու համար է որ կը հիւրընկալէ հայակուլականներու ծանուցումը:

Չենք ուզեր լսել ու կարդալ նման ծանուցում-յօդուածներ: Ամէն մարդ իր սահմաններուն մէջ պէտք է մնայ այլեւս: Բողոքական-ազանդաւորները իրենց թերթերը ունին, կըրնան անոնց մէջ չոչորդանալ, բարեկենդանանալ, կոկոզել, կակազել, հոգեպատնեշել:

ՆՄՈՁԾ ԹԻՒ 2

Ահա նոր դիմակահանդէս մը եւս։

Նոքէն «Ջարթօնք»ի 20 Մայիս, 1955 համարին մէջ կը կարդանք.—

ՑԱՑՏԱՐԱԲՈՒԹԻՒՆ

Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Աւետարանական եկեղեցիներու կեդրոնական Մարմինը ուրախ է յայտարարելու թէ վերջին ութը տարիներու ընթացքին կրթական հասատութիւն մը եւ յեսոյ Հայ Աւետարանական Գոյեն մը հիմնելու ջանքերը, գործակցաբար Պէյրութի Հայ Աւետ. Ա. Եկեղեցւոյ հետ, այսօր լիապէս վարձատրուած են Հայկազեան Գոյենի հիմնադրութեամբ։ Հայկազեան Գոյենը արդէն իրականութիւն մըն է, եւ յառաջիկայ ակադեմական տարուան վերամուտին իր դուռները կը բանայ պիտի բանայ ուսումնասիրելու եւ ժառանգ հայ աւակերտներու առջեւ։

Հայկազեան Գոյենը իրականութիւն մը կը դառնայ շնորհիւ Տէր եւ Տիկ. Ա. Մեխակեանցներու ազգանուէր եւ առատաձեռն 25,000 տոլարի նուէրին, ի յիշատակ Տիկ. Մեխակեանի ողբացեալ հօր՝ Փրոֆ. Ա. Հայկազեանի, ձեռնասեան Գոյենի վերջին նախագահին, ի Գոնիա։

Ցառաջիկայ տարուան համար Հայկազեան Գոյենը պիտի ունենայ *Փրեչմէն* եւ *սոֆոմոր* դասարանները, ինչպես նաեւ ուսուցչանոցի բաժին։ Դիւրութիւններ պիտի բնդայուին գիշերօթիկ աշակերտներու։ Ցառելեալ ծանօթութեանց եւ արձանագրութեանց համար դիմել այժմու Հայ Աւետ. Գոյենի տնօրէնութեան գրասենեակը (Մեխսիք փոդոց)։

ՄԵՐՁԱԻՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՑ ԱՒԵՏ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

Վերեւի յայտարարութիւնը կարդալէ ետք, մենք չատ դիւրութեամբ կրնանք հետեւցնել որ 1955-56 դպրոցական տարեշրջանին, Պէյրութի մէջ, իբրեւ հայ կրթական նորութիւն, պիտի ունենանք բողոքական-աղանդաւորներու դիչերօթիկ վարժարան եւ ուսուցչանոց մը։ Այդպէս ալ եղաւ, արդէն։

Յայտարարութիւնը իր արտաքին ձեւին մէջ անթերնական ոչինչ ունի։ Բայց մենք, առաւելապէս յայտարարութեան ներքին ծալքերով է որ մտահոգուած ենք։ Ուրեմն, քիչ մը բանանք ծալքերը։

— Որո՞ւ համար կը բացուին հայանուն Աւետարանական դպրեվի բաժինները։ Ո՞նչ է իսկական նպատակը։

Սուրիոյ եւ Լիբանանի փոքրամասնական ազանդաւորներու թիւը 10,000—15,000-ը չ'անցնիր։ Եւ մենք փորձառութեամբ գիտենք թէ յարանուանական բազմաճաճակ բողոքական ընտանիքներու զաւակները ամերիկեան վարժարաններ կը յաճախեն՝ իրենց երիտասարդութեան տարիքին դիւրութեամբ Ամերիկա անցափոխուելու եւ կրթուելու համար։

Գիտենք նոյնպէս որ, ընդհանրապէս, հայ կաթոլիկ եւ բողոքական ազանդաւորներու ընտանիքներն ու իրենց զաւակները կը մերժեն հայերէնի դասախօսութիւնը, եւ հայերէն լեզուէն չեն ախորժիր։ Նոյնպէս տեղեակ ենք որ հայանուն բողոքական ազանդաւորներու վարժարաններուն ուսուցչական կազմի անդամներուն մեծ մասը պատուելիներու կիսադրացէ անփարձ պարագաներն են, կամ տակէ անկէ հաւաքուած տիրադասեր ամերիկացիներ։ Տիպոտաւո՞ր...

Հաստատած ենք, նոյնպէս, որ հայանուն բողոքական վարժարաններու հոգեբարձութիւնները ժլատ են եւ որակաւոր ուսուցիչներ ունենալու հետամուտ չեն։

Հաստատած ենք թէ բողոքական ազանդաւորական վարժարանները կրթական որակաւոր ծրագիր չեն ունեցած եւ այսօր ալ չունին։

Այսպէս, նախակրթարանի Զ.-ն՝ Ե., Ե.-ը՝ Դ., Դ.-ն՝ Գ. պէտք է նկատել։ Այս պարագան հաստատելու համար դպրոցներու պատուելիատիպար անօրէններու վկայութեան պէտք չենք զգար դիմելու, Մեզի համար այլեւս յստակ է թէ հայկական հոգերը Հայ Սփիւռքը ցանկապատած են կրթական հիմնարկներով՝ անբանացնելու համար մեր արեան հատորները։

Այժմ, երբ վերապատուելի Անարանեան իր ճառին մէջ կ'ըսէ թէ նոր բացուելիք բաժիններուն նպատակը պիտի ըլլայ «պատրաստել աշխարհական եւ հոգեւոր առաջնորդներ, դաստիարակներ, տնօրէններ» եւայլն, մենք կը հաստատենք, թէ բողոքական ազանդաւորները իրարու հետ մէկ խօսք ըրած, նոր ճամբայն մը բացած են մեր բոլոր կրթական հիմնարկներուն, առաջին հերթին՝ Հ.Բ.Ը.Մ.-ի դէմ։ Ուրեմն, ակնհայտ է թէ իրենց անփափկան վարժարանները ազանդաւորներով չբազմապատկելով՝ վերջնականապէս կ'ուզեն ձերբազատուիլ իրենց դպրոցներուն մէջ տակաւին

պաշտօնավարող առաքելական վառնգաւոր ուսուցիչներէն։ Պարզ խօսքով՝

ա) Ներաթաց գիշերօթիկն ու ուսուցչանոցը կը նպատակադէտն բազմապատկել միջազգային հրէական քաղաքատնտեսական ծաւալապաշտութեան ապաստարկուներու թիւը՝ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ։

բ) Խաղաղ թափանցումի քաղաքականութեան նոր թեւեր տալ, և 25,000 տոլարով նոր յափշտակութիւններ կազմակերպել՝ ստուարացնելու համար հայրուրացներու թիւը։

գ) Հայց. Առ. Եկեղեցւոյ պահակներու համբանքը նուազեցնել։

դ) Ժամանակի ընթացքին լուծարքի ենթարկել ազգային և Հ.Բ.Ը.Մ.-ի արժէքաւոր դպրոցները։

ե) Շոշորթացնել հայ նորահաս սերունդը։

Արդարեւ, եթէ մի ոմն Մխակեան կ'ուզէր Ազգին ծառայել՝ կրնար իր նուէրը Հ.Բ.Ը.Մ.-ին վառահիլ և իր ուզածը կատարել։

Հետեւաբար, Պրն. Մխակեանի նուիրատուութիւնը կասկածելի գանելով՝ զայն նիւ եորքաբնակ հրէածին պորտականներու մէկ նոր խաղը կը համարենք։

ԺԱՄԱՆԱԿԱՒՈՐ ՀԱՇՈՒԵՓԱԿ

ԴՐԱՆՏԻ ԹԷ ԴԺՈՒԽՔԻ ՄԷՋ, ՁԵՐ ՄՈՒԻՐՆ ԻՍԿ ՊԻՏԻ ԴԱՏԵՆՔ

Հայանուն բողոքական - ազանդաւորներու հայկաբլական գործունէութեան դաշտերէն մի քանի նմոյշներ արձանագրելէ առաջ, մենք կը պատրաստուէինք մեր ազգափակման խօսքը ըսել, երբ, Մերձաւոր Արեւելքի միջազգային գաւառական չուկայի հայկական բաժնի քարոզչական ճիւղին լրագրական ներկայացուցիչներէն Պրն. Շնորհօքեան, բողոքական միզրանուշ ձեւով մը, պատասխանած է «Զարթօնք»ի էջերուն մէջ «Սիփլուհայ կրթական խաբեպ խուբեսութիւն» խորագրին տակ մեր ատոր գրած յօդուածաշարքին:

Ահա ճաշակ մը բազմաչնո՞ր Շնորհօքեանէն: Բացէք «Զարթօնք»ը, համար 23, 1955 Դեկտեմբերի թիւը և միասնաբար կարդանք ու «թեեհնում» ընենք.—

ՄԵՐ ԱԶԳԻՆ ՆԿԱՏԱՌՈՒԹԵԱՆ ԿԸ ՅԱՆՁՆԵՆՔ

«Այս տարուան Հոկտեմբեր և Նոյեմբեր ամիսներու ընթացքին երեք անձեր արտայայտութիւններ ունեցան ձայնասփիւռով և մամուլով Հայ Աւետ. Եկեղեցիներուն և Հայ Աւետ. վարժարաններու նկատմամբ, երեքն ալ անարգական ոճով ու դիտաւորութիւններով «համեմուած»: Առանձինն որեւէ մէկուն դիտաւորութիւն պիտի չընէինք: Բայց երբ երեք տարբեր կողմերէ նոյն ժամանակաշրջանին դիտաւորութիւններ եղան մեզի դէմ, որոշեցինք կարգ մը լուսաբանութիւններ տալ:

Մենք միշտ սիրով նկատի առած ենք որեւէ քննադատութիւն, բայց երբ մեր ազգակիցները կը սկսին անարգական արտայայտութիւններ ընել մեզի դէմ, կը ցաւինք: կը ցաւինք երկու պատճառու.—

1) Նման անարգական ակնարկութիւններ կը ակարացնեն մեր ազգին միասնականութեան ոգին, որուն մ՚ինքան պէտք կը զգանք այս օրերուն:

2) Անարգալից արտայայտութիւններ՝ ճշմարտութիւնները չտեսնելու և երբեմն ալ խեղաթիւրելու դիտումով՝ բարոյական ակրութեան խոստովանութիւններ են:

Ահաւասիկ մեզի դէմ եղած ակնարկութիւնները.—

1· ԴԵՐԵՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՓՈՂԱՏԵԱՆ ԿԸ ԽՕՍԻ

Դերենիկ եպիսկոպոս, Հոկտեմբեր 2-ին, Պէյրութի ձայնասփիւռէն խօսած առեն Հայ Աւետ. հաղիւները կը նմանցընէր մուենեիկներու, և անոնց քարոզները՝ կանչուրտուքի:

2. Բժ. Օ. Գ. ԵԱՋ ԿԸ ԳՐԷ

Բժ. Օ. Գ. եաջ վերջերս յօդուածաշարք մը սուրբագրեց Պէյրութի «Զարթօնք» օրաթերթին մէջ (Նոյեմբեր 1955) Սփիւռհայ Կրթական Խաբեպ-Խուբեսութիւն ընդհանուր խորագրով:

Յօդուածագիրը քննութիւն մը կատարած է կարգ մը մանուկներու վրայ, հաւաքուած հայ ազգային և «հայանուն» վարժարաններէ: Իր քննութեանց արդիւնքը մանրամասնօրէն տալէ առաջ կը յանգի կարգ մը ընդհանուր եզրակացութիւններու: Հոս է որ կ՚ընէ իր ակնարկութիւնները Հայ Աւետ. վարժարաններու մասին: Ահաւասիկ.—

Դաւանական շուկան իր լայնքով ու երկայնքով կ՚ընդարձակի:

Հ.Բ.Ը.Մ.-ի բողոքական-աղանդաւորական վարժարաններուն բրած տարեկան կրթական ծախսերէն կ՚օգտուին միայն բողոքական-աղանդաւորականներու զաւակները:

Ամերիկայի մէջ հաւաքուած կրթական ընծաներէ մեծ մասամբ կը ծախսուին աղօթատեղիներու շինութեան, դաւանական քարոզութեան եւ կամ բողոքական-աղանդաւորականներու զաւակներու դպրոցական ծախքերուն:

Փորթամասնական դպրոցները կը նմանին ձկնորսի ուռկանին: Կ՚որսան մեր զաւակները, վերջն ալ Ամերիկա կը փախցնեն:

Մենք կը հասկնանք Ուղղափառութիւնը, Կաթոլիկութիւնը, Առաքելականութիւնը, Մահմետականութիւնը, Մովսէսի կրօնքը, Աւետարանականութիւնը, Պուտտայականութիւնը: Հասկնանք եւ իւրացուցինք թէ ասոնք բոլորն ալ կրօնական դաւանանքներ են: Բայց հայ բողոքականութիւնը անըմբռնելի բանի մը վերածուած է:

Դպրոցական անիշխանութեան իրր մէկ լուծում Բժ. Եաջ կը թելադրէ որ Հ.Բ.Ը.Մ. դպրոցական ընդարձակ ծրագիրներ մշակէ, Պէյրութի և Հալէպի մէջ 2-3000 հայկականներու համար նախապատրաստական վարժարաններ հիմնէ, նաև ընդարձակէ Բարեգործականի երկրորդական վարժարանները: Այս կերպով՝

Ինքնաբերաբար փորթամասնական եւ «պիւրոյ»ական վարժա-

Ռանցները կը դատարկուին... փոխրամասնականցները եւ «պիւռոյ»ականցները «հապը պիտի կլլեն»:

Այսպիսի ձեռնարկ երբեմ պիտի չմտածուի սակայն: Հ.Բ.Ը.Մ.-ի կեդրոնին մէջ հանգստարեն եւ հայրենասիրաբար հանգչող պատուելիներու դերն է, առաքելութիւնն է արգիլել նման ձեռնարկ: Ահա ամբողջ գաղտնիքը Հ.Բ.Ը.Մ.-ի դպրոցավարութեան սիստեմին, տեղեկացումին:

3. ՊՐ. ՍԻՄՈՆ ՎՐԱՑԵԱՆ ԿԸ ԳՐԷ

Պր. Վրացեան երկար յօդուած մը ունի «Ակօս» ամսաթերթի Մարտ—Ապրիլ թիւին մէջ (լոյս տեսած Նոյեմբեր ամսուն) Հայապահպանութեան Հարցեր վերտառութեամբ:

Հայոց ազգային եկեղեցիին եւ Հայ Կաթոլիկ եկեղեցիին դէմ դիտողութիւններ ընելէ ետք, կարծես իր թիրախը կ'ընտրէ Հայ Աւետարանական եկեղեցին: Ահաւասիկ.—

Ամերիկահայ բողոքական եկեղեցիի մասին խօսիլն իսկ անիմաստ է: Հայ բողոքականութիւնը Ամերիկայի մէջ ապազգայնացման աղբիւր է:

***

«Ահա երեք տարբեր ակնարկութիւններ, երեք տարբեր մարտաւորականներու կողմէ եղած, երեք տարբեր առնչութիւններով:

Դերենիկ Եպիսկոպոսի ժամն ակնարկութեան պատասխան տալ չ'արժէր: Ինչ մարդ մըն է ան: Կը կարծէ թէ Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցիին հարազատ զաւակը ըլլալ կարենալու համար միայն մէկ միջոց կայ — նախատել այն եկեղեցին ուր մեծցաւ եւ իր ուսումը ստացաւ: Մարդ այսքան կարճ կըրնա՞յ մտածել:

Նաեւ պիտի չուզենք պատասխան տալ Բժ. Օ. Գ. Եազին դիտողութիւններուն: Մեզ չի հետաքրքրեր թէ ո՛վ է Եազ, եւ ի՛նչ են իր զաղափարները մեր մասին: Բայց կը զարմանանք թէ «Զարթօնք» ի՞նչպէս իր բազմաթիւ էջերը կրնայ տրամադրել համայնքի մը դէմ այսքան այլանդակ գաղափարներ պարունակող յօդուածաշարքի մը: «Ազատ բեմ» անուան տակ որեւէ մարդ իրաւասութիւն պէ՞տք է ունենայ համայնք մը վարկաբեկելու:

Բժ. Օ. Գ. Եազի հակաբողոքական բոլոր դիտողութիւննե-

րը հաւանաբար մեզի դէմ ուղղուած չեն, քանի որ մեզմէ դուրս Հայ Աւետ. խմբակցութիւններ կան, սակայն քանի որ Հայ Աւետ. մեծագոյն մարմինը մենք ենք, իր անարգական ակնարկութիւններուն մեծ մասը մեզի դէմ ուղղուած կը նկատենք:

Քանի որ «Զարթօնք»ի խմբագրութեան բարեացակամութեամբ Բժ. Եազ առանձնաշնորհումը ունեցաւ իր գաղափարները արտայայտելու մեր ազգակիցներուն, կ'ուզենք կարգ մը լուսաբանութիւններ տալ անոնց:

Մի՛շտ Արեւելքի Հայ Աւետ. համայնքը երեք տարբեր միջոցներով կը ներկայանայ.—

1. *Մեր վարժարաններով,*
2. *Մեր հրատարակութիւններով,*
3. *Մեր եկեղեցիներով եւ Ջանից կազմակերպութեամբ:*

Մեր բոլոր վարժարանները, անոնց դասացուցակը, նպատակները աշակերտներու ցանկը, եւ իւրաքանչիւր աշակերտին տրուած նպաստին քանակը որոշ է: Եթէ փոքր քննութիւն մը կատարէր, Տր. Եազ պիտի զարմանար տեսնելով թէ ինչպէս կը բաշխուին մեր վարժարաններուն մէջ ոչ միայն Իսրիգործականէն եկած նպաստները, այլ նաեւ Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական Ընկերակցութենէն եկած գումարները: Մենք բաց ճակատ կրնանք լուսաբանութիւն տալ մեր գործունէութեանց եւ ելեւմուտքին մասին որեւէ պատասխանատու մարմնի: Մենք գիտենք թէ ո՛ւր կը կենանք:

Մեր բոլոր վարժարաններուն մէջ կը չեչտենք կիրակնօրեայ Դպրոց յաճախել, կիրակի օրեր մէկ ժամ, բացի անոնց համար որոնք բաժին կ'առնեն Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ պաշտամունքներուն մէջ, եւ որոնց երաշխաւոր կ'ըլլայ պատասխանատու քահանայ հայրը: Այս միջոցը կը գործածենք միմիայն վառան ըլլալու որ մեր բոլոր աշակերտները կիրակի օրեր գոնէ մէկ ժամ պաշտամունքի մը ներկայ կ'ըլլան եւ հոգեւոր դաստիարակութիւն կը ստանան, եւ նոյն ատեն զերծ կը մնան սիւնհամաներու առջեւ ալքատել: Եթէ այս կերպով կրնանք զօրացնել մեր նոր սերունդին մէջ գիտակցութիւնը քրիստոնէական ընկերակցութիւններուն, Հայ Առաքելական եկեղեցիի պաշտպանները միայն չնորհակալ ըլլալու են մեզի:

Մեր երկու հրատարակութիւնները — Ջանասէր եւ Պատանեկան Առձագանգ ծանօթ են արդէն մեր ազգակիցներուն: Ծանօթ

է մեր դիրքը մեր ազգին միաոնակոնութեան և ազգային վեհի նկատմամբ մեր յառաջադրած ուղիին չուրջ։

Մեր ազգին ծանօթ են նաեւ մեր եկեղեցիներն ու անոնց գործունէութիւնը։ Ամէն մարդ գիտէ նաեւ մեր բաժինը մեր Ազգային Ներժողովին հիմնարկութեան և անոր ներկայ յառաջխաղացքին մէջ։

Բժ. Եազ արդեօք գիտէ՞ նաեւ թէ այն Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, զոր ինք կը նկատէ միակ լուծումը մեր կրթական դժուարութեանց, և միակ կերպը մէջտեղէն վերցնելու մեր Հայ Աւետ. վարժարանները, որքա՞ն բան կը պարտի Հայ Աւետ. մեր հովիւներուն և Հայ Աւետ. համայնքին դրամին։ Թող Բժ. Եազ գիտնայ թէ Միացեալ Նահանգներու մէջ ինչ դժուար որ հաւաքուի Բարեգործականի ի նպաստ, Ամերիկայի մեր համայնքը իր թիւին համեմատութեամբ 8 անգամ աւելի բաժին կը բերէ անոր քան Հայ Աւետարանական համայնքը։ Եւ այժմ Բարեգործականի նոր հանգանակութեան գլուխը կեցող անձերէն մէկը Բժ. Եազին նախատած Հայ Աւետ. եկեղեցիին մէկ հովիւն է»...։

Ցեղայ երկար-բարակ ալէլուիա մըն ալ կը կարդայ Պրն. Ս. Վրացեանի գլուխին, թէ Ամերիկայի մէջ ունին 25 փոքր եկեղեցիներ (իմա ժողովարան) թէ այդ 25 ժողովարաններուն մէջ ունին 20 հովիւ (իմա պաստուելի) և ունին մասամբ կոչնակը և հոն գրող...«գերչի տիտաններ»։

Բողոքական խմբագիրները խեղճ մարդիկ կ'ըլլան յաճախ, կակուղ մարդիկ։ Ու Պրն. Շնորհօքեան, հրապարակագրական ասպարէզին մէջ հեռու է իր մականունը արժեցնելէ։ Ան, Շնորհօքեան, ըմբռնումը չունի մեսրոպեան բառերու ներքին արժէքին և Պրն. Վրացեանի տուած պատասխանին մէջ կը խօսի ...«գերչի տիտաններու» մասին։

Մենք Դերձակի եպս. Փոլատեանի Պէյրութի ձայնատիւռէն 1955 Հոկտ. 2-ին խօսած հակաբողոքական քարոզին և նախկինացած վարչապետի «Ազդակ»ի մէջ տարածած հակա-Աւետարանական յօդուածին ծանօթ ենք։ Բայց, անոնց ինքնակոչ պաշտպանը չենք։ Մենք պիտի խօսինք մի միայն մեր անուանով, մե՛ր հաշուոյն։

Ուրեմն, մանտրիկ քայլերով փորձենք պարզացնել կիսապատուելիական տրամաբանութեամբ չաղուած կակուղ խմբագրին և իր չրջապատի «ի պատկերի իւրում» պատուելիներու սխրագործութիւնները, զանոնք դատապարտելու, յանցապարտելու և պատժարկելու իրաւունքը վերապահելով Հայ Ժողովուրդին։

Կարճ բացատրութիւն մը, նախ։

Բանը ինչո՞ւմն է։ Ինչո՞ւ այս անհարկի խուժանավարութիւնը։

1955–56-ի դպրոցական տարեչրջանի վերարացումի առթիւ, մենք, «Ձարթօնք»ի էջերուն մէջ, հրատարակութեան արձուած էինք 1955-ի ամառուան արձակուրդի չրջանին մեր կատարած կրթ. գործունէութեան արդիւնքները։

Մեր երկարաշունչ յօդուածաշարքին մէջ, մեղմօրէն և կիրթ կերպով մարգած էինք անխտիր բոլոր ազգային հայտնուն վարժարաններու կրթական մակարդակը։

Նշած էինք, հայ վարժարաններու թերութիւն-կարիքները, կրթական զեղծարարութիւնները, նպատակաչխութեան անկանոնութիւնները, Հայ մարքի մշակներուն անվճռականութիւնը, անստեղծագործութիւնը և թուլամորթութիւնը, մեր հայկականութեան հայ լեզուի հանդէպ ցուցաբերած անհետաքրքրութիւնը, եւայլն, եւայլն։

Մենք զգուշացած էինք անկազմ և կրթական ծրագիր չունեցող վարժարաններու անուններն ալ։

Քաւօրէն քննադատած էինք Հ.Բ.Ը.Մ.-ի դպրոցավարութիւնը։ Քարոզանած էինք թէ՛ ազգային, թէ՛ հայանուն և թէ՛ յարանուանական - աղանդաւորներու վարժարանները՝ հաւատարապէս։

Մենք կը խորհէինք թէ Հայ մամուլը, մեր ուսումնասիրական յօդուածաշարքի հրատարակութենէն ետք, իր խմբագրական սիւնակներուն մէջ, խորհրդածութեան նիւթ կը դարձնէ մեր անսակէտները, սակայն հայ ազգական լրագրութիւնը լուռ։

Օրին մէկն ալ, անակնկալօրէն ականջնուս հաւատ Շնորհօքեանի անհացրէքեան թխածոն, զոր քիչ առաջ հայ ընթերցողը կարդալու առիթն ունեցաւ։

Ի՞նչ բան սակայն կը պահանջուէր իրմէ։

Կը պահանջուէր հարցէն չչեղիլ։ Կրթականը՝ դաւանականով չչփոթել։ Զրել մեր համոզումները՝ փաստարկութիւններ առաջ բերելով կամ ձեռք երկարել մեզի դէմ առերեւոյթս հայ

կրթական բարդ ու կնճռոտ հարցին բևեռվով իր նպատակը։

Անկէ զատ կրնար և լռել, ինչպէս լռեցին բոլոր «կրթա-սէր-ազգասէր» լրագրողները։

Այսքան տարբական ըմբռնողութիւն չունեցաւ մեր «Ջանի-ցեան» Ջանիկը։

Մեր ցանկութիւնն էր, միա՛յն, բարեկարգուած ու բարե-փոխուած տեսնել հայանուն թէ ազգային վարժարանները։

Շնորհալի՝ Շնորհօքեանի գրութիւնը հազիւ լոյս տեսած, մենք Պէյրութի «Արարատ»ի 1956, Յուն. 13 և 18 թիւերուն մէջ հրատարակեցինք մեր պատասխան բաց նամակը, «Ցեղա-դրոչմ ճակատով» խորագրին տակ։ Այսքանով չբաւարարուե-լով, պատասխան բաց-նամակի պատճէնը ղրկեցինք՝

Հ.Ռ.Ը.Մ.-ի կեդր. և Շրջանային անդամներուն, տրտա-սահմանի ոչ-դաշնակ հայ մամուլին, Գերաչնորհ Առաջնորդնե-րուն, դաշնակցահայ քաղաքական-գաւառական ժողովներու կարգ մը կարևոր անդամներուն, վերապատուելիներուն, եւայլն։

Մի՛մոռնանք իյշեցնենք որ «Ջանասէր», մամուլի օրէնքը ոտնահարելով, չհրատարակեց մեր պատասխան բաց-նամակը։

Ճշմարտօրէն մենք հարցը փակուած պիտի համարէինք, եթէ՝

ա) Պէյրութի Հայ Աւետարանական Գոլէճի Տնօրէնութիւնը փոքր մը ընէր փոքրիկ արթագրութիւններով ընդ առաջ կրթա-լու մեր կարգ մը տարրական խնդրանքներուն։

բ) Ջըլլար համայնքի վերապատուելիին յայտարարութիւնը։

գ) Յ.Ց. Սարգիսեան, հաւատուրաց սպասեակ մը, օգտուե-լով «Ջրթմօնք»ի խմբագրի պարկեշտութենէն և մամուլի մար-դու գիտակցութենէն՝ նոր փոթորիկ մը չառաջացնէր «Ջար-թմօնք»ի 28 Ցուն. 1956 համարին մէջ, «Վերջին խօսք մը Տոքթ. Եազիճ եւ բոլոր իրեն պես մտածողներուն» խորագրին տակ։

Ժամանակաւորապէս մենք լռեցինք. ինչո՞ւ։

ա) Անթիլիասի կաթողիկոսական ընտրական խայտառակու-թիւններուն առթիւ, մեր գաղութը արդէն խռովայոյզ վիճակ մը ունէր։

բ) Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Հայրապետին ներկայու-թեան մենք զգուշացանք նոր բարդութիւններ ստեղծելէ։

Այսօր մենք կը լրացնենք մեր խօսքը, հայանուն-բողոքա-

կան-ազանդասէրներու թղթածրարը քիչ մը ուսլի լայն բա-նալով։

— Վերապատուելինե՛ր և պարո՛ն խմբագիր,

Եթէ մի դոյզն ինչ սիրով ու գութդուրանքով միտ բե-րէիք Հայոց բարձրաւանդակը, եթէ մի փոքրիկ ոգեկոչէիք մեր լեռներն ու ձորերը, եթէ պահիկ մը մտաբերէիք մեր աչուղ-ներն ու քերթողները՝ անկասկած պիտի չօչափէիք ու հասկնա-յիք մեր գոյատեւումին գլխաւոր պատճառները։

Մեր լեռները՝ վէմ ու բարձրաբերձ, մեր ջուրերը՝ զուլալ ու անապակ, մեր ձորերը քաղցրամուխ կը մնան... մերը միայն՝ կը հասկնա՞ք, միա՛յն մերը։

Ամերիկեան «պալեա»ներէն առնուած արեւմուտքցիի ցե-խոտ տարազներ հագած, տակաւին կանգուն, հպարտ անգամ խաչուած, մարտնչող Ցեղիս վերապրողներուն կրօնամարտի հրաւէրի մը անարգ ձեռնոցը անդամ մըն ա՛լ նետեցիք հրա-պարակաւ և մեզ հարկադրեցիք անյետաձգելի մերկացումներու դիմելու։

Այս անգամ կը զիջանինք... ձեռնոցը վերցնել։

Փոխուած են ժամանակները, փոխուած է Արեւելքը։ Նախ-կին ուղերակ երեւանը չէ որ կը խօսի ու կը հակէ այսօր, այլ, ՀԱՑՐՆ ՀԱՅՈՑ ԱՐԱՐԱՏՆ ՈՒ Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆԸ։

Հարիւր տարիներէ ի վեր մեր հոգիներուն հետ խաղացիք ու կատակեցիք։

Երեսուն տարիներէ ի վեր, դուք կը չփոթէք Հայ Հայրե-նիքի կարմիր իրաւակարգը մեր ցեղային ցանկութիւններու, յոյ-զերու, խռիներու, հոգեկան պոռթկումներու հետ։

Վարձկաննե՛ր, կարմիրն ի՞նչ է... կանանչն ի՞նչ է... Միթէ դուք նկարի՞չ թէ որմանկարիչ էք։

Բռնադատիչը, արիւնոտ աքսորը, չարաչուք տարագրու-թիւնը մեզի չատ բաներ սորվեցուցին։

Հարկադրեցին ձեզ թափառաշրջիլ մէկ ցամաքամասէն միւս՝ ի խնդիր հացի, և մենք ծանօթացանք ո՛չ միայն աչխար-հի ընդհանուր քարտէսին, այլեւ ազգերու պատմութեան և արդի ընկերային կարգ ու սարքին, մտածումներու ձեւին և դաւերու եղանակին։

Ի՞նչ է մարդկութեան փնտռածն ու ուզածը, ա՛յսօր։ Ջի-բար հասկնալ և խաղաղ ապրիլ այս գիտական դարուս մէջ։

Մինչդեռ դուք «տէրս ու գառավեր» չունիք։

Տարիներէ ի վեր կը պառակտէք, կը հատորակէք, կը նախատէք, կը յափշտակէք անարդարօրէն վկայ՝ «Մասիս», «Ջանասէր», «Տեղեկատու», «Հայաստանի Կոչնակ», եւայլն։

Ողբմալի՜ Շնորհօքեան, այդ կարճ խելքովդ մի քանի տարի առաջ յանդգնեցար յաւերժակեաց Հայ Հակային խրատներ տալ, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին բարեկարգել և չոմ մը անօրինակ «զարակէօզութիւն»ներ թելադրելու սրբապիղծ լպիրշութիւնն ալ ունեցար։

Ուրկէ՜ ուր։ ինչո՞ւ այս խրատ-խորհուրդները։ Այդ ցուցմունքները որո՞ւն ուղղուեցան, ի՞նչ նպատակաւ և ի՞նչ առթիւ։ քու ո՞ր հանգամանքովդ։

Չէի՞ք գիտեր թէ Հայ կեանքէն բան մը կրճատելու իրաւունքն ունենալու համար, պէտք է նախ խորո՜ւնկ, բայց խորո՜ւնկ... խորհրդածել, «այո»ն և «ոչ»ը փնտռել։

Չէի՞ք գիտեր թէ հրէածին պորտակտն մը իրաւունք չուներ քար մը իսկ չարժեւու էջմիածնայ Ս։ Տաճարէն։

Միշտ թորփիլահարում, տարբազադրում։ Բարեբախտաբար, սակայն, ահեղատիպ կաղնին կանգնած և լուռ մնաց։

Մեղմաչունչ հովերը փչեցի՜ն, սահեցա՜ն, անցան... և անտառներու Արքան մնաց անտաս։

Հազիւ թէ ձեր խչխչոցը անցաւ, օր մըն ալ, հռովմէական արծիւը վերերեւաց Հայոց դաշտերուն վրայ։

Այս անգամ «Մասիս»ի քաջերու գաճաճն ճաչարանցն է որ իր թերթին մէջ անհանգստացուց մեր երջանկայիշատակ Հայրապետները։

Ճիշդ է, Դպրեվանքի տեսուչը պատասխանեց։ Ըմբռնեցինք դաշնակ-կաթոլիկ-բողոքական առանցքին ծուղակը։ Սրբազանը գգուեց ու դուարճացուց զգայուն ամբոխը։ Մենք դէպքը արձանագրելով գոհացանք։

Կրօնք-դաւանանքներու անուններն տակ, տարիներէ ի վեր արեւմտեան պղտատաներէն կեղտատութիւն և ապականութիւններ մեր մէջ ներածելէ, ամէն տեսակ ստորնութիւն, խաթերայութիւններ կատարելէ, 100-200-300-400-500 թղթոսկիով Հայ մարդոց խիղճն ու հոգին Հայ-Մայրութեան աչքերուն առջեւ ստակարկել-գնելէ, հայ մանկաւոյն կրթութեան հաշւոյն բազում զեղծարարութիւններ կատարելէ, մեր երիտասարդ սերունդը,

հազարներով Ամերիկա փախցնելէ ետք, ո՜վ Եհովա, հիմա ալ որպէս պարկեշտ քաղաքացիներ Աղդին կը դիմէք առաքելատիպար հայ մարդիկը զրպարտելու և մրռտելո՞ւ համար։

Մեր ազգային ներքին կազմակոյծ վիճակը, միջազգային տագ-դաղջ պատերազմական դրութիւնը, Պիւրոյի քաղաքական մտանութիւն-զրպարտութիւնները, ազգային եկեղեցական դատու նուազումը, բարձրատիճան նորաթոյս կղերականութեան կաչկանդում-կալանաւորումը և կրաւորական դիրքաւորումը, գազթականութեան քաղաքական անպաշտպանութիւնը ձեր հացին իւղ քսեցին։

Ցաջողեցաք առանց արգելքի մտնել մեր ազգային բոլոր հիմնարկներէն ներս։ Անթիլիասի Դպրեվանքը, Հ։ Բ։ Ը։ Մ։-ի կեդրոնը, ազգային կուսակցութիւնները, դաշնակ տասնորդապետները այլօր կը չարժին պատուէրներու ճկոյթ մտի չարժումով։

Ոչ պաշտօնական վիճակագրութեան մը համաձայն տարատահմանի մէջ հայտնուն բողոքական-ազանդաւորական պատուէրներու թիւը հասած է մօտաւորապէս 750-ի, առանց հաշուելու երկրէ երկիր թափառաշրջող բազմալեզուհան քարոզիչները։

Անթիլիաս տարին 1, տասւեկոյն 2 վարդապետ և 2 քահանայ հայրեր կը հասցնէ։

Քէսապցի բողոքականածինը տարին կ'ընդունի 10-15 թեկնածու, տարեվերջին նոյնութեամբ արտաքսելու համար։

Անթիլիաս 25 տարուան մէջ 18-20 վարդապետներ տուած է Աղդին։ Փոխարէն միլիոններ հոսած է։ Լուռ ունիք, չէ՞։

Մինչդեռ Մերձաւոր Արեւելքի բազմատասնեակներ բողոքական-ազանդաւորներու Աստուածաբանական կաճառը — Պէյրութ — ամէն տարի 5-10 պատուէրներ կը չրջանառարտէ։

Որո՞ւ համար, և ի՞նչ նպատակով։

36 տարիներէ ի վեր լուռ հետեւեցանք ձեր թափանցումներուն։ Այսօր, արդէն, օր ցերեկով մեր ազգային միացորդացը փետրատելէ վերջ կը փորձէք մեր մո՞րթն իսկ քերթել։

... եւ այսօր, ինչո՞ւ անընդհատ կը գանէք երբ ձեր իսկ անխտիրմատութեան և անհետատեսութեան պատճառաւ ճնշումի տակ կ'արթնանաք։

Ի՞նչ կ'ուզէիք որ ընէինք։ Ինչո՞ւ կ'ուզէք որ լռինք։ Միտքերնիդ նո՞ր նկատ թէ Հայ Ազգ մը կայ։ Նո՞ր չիշեցիք թէ

պարտաւորութիւններ ունիք։ Նո՞ր յիշեցիք թէ դուք բոլորդ հայ մայրութեան ծոցէն հրէածին մխիթարներու կոզմէ յոփչտակուածներ էք։ Եւ ի՞նչ կ'ուզէք որ Հայ Մայրութիւնն ընէ։

Մենք մեր հաւատքը կորսնցուցած ենք այլեւս ձեր վրայ։

կը դիմենք ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ։ Բնական և արդար իրաւունք։

Լաւին ցեղը ունի իր կրօնքը՝ յարմար իր հոգեւոր կարիքներուն։ Անգլօ-սաքսոնը ընտրած է Լուտերականութիւնն ու Անգլիքան եկեղեցին՝ իր ազգային նկարագրին պատշաճ։ Հրեան՝ Մովսէսականութեան մէջ կը գտնէ իր ցեղին սրբազան խորհուրդը։ Մարդարէ Մուհամէտը, իր Արաբ ցեղին համար, տեսիլքի մը մէջ գրի առած է Ղուրանը։ Աստուածաբան մը չեմ, որ կրօնքները վերլուծեմ ու բարձնշեմ։

Չեմ կրնար գիտնալ թէ որո՞ւն գերոյ տալու է, և որուն՝ տալը խաչ։ Այս բաները, միայն ու միայն, Արարիչը կրնայ գիտնալ։

Սակայն լաւ գիտեմ թէ Հայը պատմական քանկարժէք կապեր ունի իր դրացի Արաբ մահմետական ցեղերուն հետ։

Արաբը մենք ճանչցանք թէ՛ մեր լա՛ւ և թէ՛ մեր սա՛ւ օրերուն, երբ քրիստոնեայ Արեւմուտքը խոստացաւ ու ուրացաւ երբ արեւմտեանները մեր թշուառութիւնը հիմնեցին և սակարկութեան նիւթ ըրին, երբ անոնք Մերձաւոր Արեւելք փութացին կմախացած և կիսակենդանի Մնացորդացը լուսանկարելու նպատակաւ, լոկ։

Մինչդեռ անդին, Մահմետական Արաբը մեզ կը կերակրէր, լայն կը բանար իր տան և սրտի դռները։

Արաբը, մեր թշուառութիւնը չօգտակրկնց, հայ-քրիստոնեայ մտածք իրենց տաներէն նախ, հայ-քրիստոնեայ ալ մեացին։ Արաբը խոստրէն յարգեց իր Մարգարէին պատուէրը՝

«Յարգէ այլադաւանները։ կրօնական համազուսնները»։

Լուտերականութիւնը կրօնք մըն է։ Բազմքականութիւնը կրօնք-դաւանանք մը չէ։ Թուրք ցեղը սնգրագործ մըն է, իծնէ։ Սիոնիզմը հայաբնաջնջումի յղացումն ու ծրագրողն է, անհնարելիօրէն։ Իսկ հայանուն բոլոր բազմքական-ազանդաւորները սիոնիզմի և Թուրքիզմի կոզմէ վարձատ և 44 տնտակ անուն-

ներու տակ ծպտուած ճչմարիտ սրտմտչուք են դարձած արտաչխարհնալ ազգային կեանքին մէջ։

Բազմաստուածեան բազմքական-ազանդաւորութիւնը, ըստ էութեան, քրիստոնէութեան հակառակն է։

Բազմքական-ազանդաւորներու նիւթապաչտութիւնը և քրիստոնէութեան գազափարապաչտութիւնը արմատածօրէն հակառակ, զիրար ժխտող ըմբռնումներ են։

Դուք, մեծալ-պզտիկով չնական ծագրանք մը ունիք Հայ ցեային, Հայ խաչելութեան հանդէպ։

Դուք երբե՛ք բժշնած չէք մեր ցեան ու սուգը։ Դուք քրիստոնեաներ չէ՛ք, այլ՝ բարեկամն ու գինակի՛ցը քրիստոնեայ հայութեան դահիճներուն։

Դուք ա՛յն հովիւն էք որ իր հօտը փրկելու համար կը գինակցի գորշ գայլերու հետ։

Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցի՛ն. դա՛ ժողովուրդ Հայոցն է, որպիսին է Անգլիական Ազգային եկեղեցին։ Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցին, Հայ Ցաւի և Խաչելութեան յիշողութիւնն է։ Ձերը անսարքը՛ է, սա եկեղեցի չէ՛։

Մեր եկեղեցին իր դրօշն ունի։ Դո՛ւք կը փորձէք անդրօշ դարձնել զայն, և թշնամի՝ Հայ ժողովուրդին։

Մեր եկեղեցին խաչալ մը ունի. իսկ ձերը՝ զուրկ է մարգկայնութեան խաչելէ և Աստուածային չունչէ։

Դուք տառապիլ չէք ուզեր, Խաչը ձեր ձեռքին մոլորանքի գործիք է։ Հայր Գապանի զէնքն ալ Խաչն էր, որով այդ գործակալ հոգեւորականը մոլորեցուց տասնեակ հազարաւոր բանուորներ և առաջնորդեց գանոնք դէպի ապանդանոց։

Դո՛ւք ալ վերջնայս օրինակով կ'ուզէք հոգեմաչել և հոգեհաչմտուրել Մնացորդացը և առաջնորդել զայն դէպի ապաքաղաքացիականութիւն, ապազգայնացում։

44 տնտակ հայանուն բազմքականներու գոյութիւնը, մեր մէջ, այս է որ կը նպատակակէտէ։

ԿՐԹԱՐԱՏՆ ԹԷ...

Քանի մը տարիներէ ի վեր, պայմաններու բերումով — ազգիկս չորս տարիներէ ի վեր կը յաճախէ քաղաքի Հայ Աւետարանական վարժարանը — շատ մօտէն ուսումնասիրած ենք բողոքական-աղանդաւորներու այս կրթարանը և հաստատած թէ կրթարան-արօտարան մընէ դարձեր ան։ Բայց բառամթերք չմըշակենք։ Ըլլանք գործնական և առարկայական։ Փաստարկենք և ժապաւիններնք իրողութիւններըն։

1) Դաւանափոխութիւն։— *Քանի մը տարիներէ ի վեր գիւտահանած են հայորսական նոր միջոց մը, որ կը կոչուի կիրակնօրեայ դպրոց։ Շաբաթ կէսօրին՝ բոլոր աչակերտներուն խօսիլ կը պատուիրեն.*

— *Վաղը, կիրակի օր, բոլորդ եկեղեցի պէտք է գաք։*

Վա՛յ այն աչակերտուհիին որ կը բացակայի։ Կը գազանանան, երբ աչակերտ մը կը բացակայի։ Զեն ներեր ու կը դիմեն ամենատարօր միջոցներու։

Որեւէ երկրի մէջ, կամ հին թէ նոր ազգերու կրթական պատմութեան մէջ տեսնուած բա՞ն է որ կիրակի առաւօտ, տարբեր դաւանանքի մը պատկանող աչակերտի մը պարտադրուի անպայման իր յաճախած դպրոցի եկեղեցին երթալ։ Անօրինակ պատուէր մըն ալ.— երբ առարկուի թէ աչակերտը առաքելական ըլլալով Ազգ. եկեղեցի կը յաճախէ, ստատանոյատիպ անօրէնն ու պատուելին կը սաստկանայ՝ «Պատարագիչ քահանայէն թուղթ մը բեր»։ Այսինքն թէ առաքելական ծնողքի մը վկայաթուղթը արժէք չի ներկայացներ։

2) Ապաշխարանք.— 1955-56 դպրոցական տարեշրջանին հայոց սութեան նոր մեթոտ մըն ալ որդեգրուեցաւ։ Որեւէ գաւի պահուն երիտասարդ պատուելի մը գաւարան ներկայանալով աչակերտուհի մը ապաշխարութեան կը հրաւիրէ։ Վա՛յ անոր որ կը մերժէ։ Թող մնդի ըսուի թէ քաղաքակիրթ տրեւմուտքի և յատկապէս ամերիկեան դաւանական «պէդէթեան»ի պատկանանհատական վարժարաններու մէջ ապաշխարանքի ժամերը կո՞ն։

Ընթերցողը վերեւի տողերը կարդալէ ետք դուցէ առարկէ թէ՝

Աչակերտի մը ծնողքը իր գանգատ-դժգոհութիւն-բնաւորանքները պէտք է ըսէ դպրոցի Տնօրէնութեան։ Կամ՝ տարեկան ծնողական ժողովներու առթիւ ղրկուած հրատիրագիրներու վրայ պէտք է արձանագրէ իր դիտողութիւնները, եւայլն։

Արդար և ճիշդ է։

Մենք յարգած ենք այս օրինաւորութիւնը։ Կատարած ենք թէ՛ գրաւոր, թէ՛ բերանացի։ Սակայն ծնողական ժողովները կատակերգութեան վերածուած են։ Կը խօսին, կը սանձն ու կը կեղծեն քրիստոնէապէս, պատուելիապէս։

Բայց փախանակ հայ ազանդաւորներու դպրոցէն հեռացուելու բազմաթիւ անօրինութիւնները ցուցակագրելու՝ կը նախընտրենք հարցարան մը ուղղել իրենց, հրապարակով.—

ա) Երբ ընդունէ՞ք ի վեր ապաշխարանքը վարժարանիդ կրթական ծրագրին մաս կը կազմէ։

բ) Ինչո՞ւ կը պահանջէք որ առաքելականներու զաւակները կիրակի օրերը թերեւսուն ընեն, փախանակ մեր ուսուցածագիր չարագանները մահիկ ընելու։

գ) Ինչո՞ւ ուրիշ չէք սար որ, ուսնական և չարաթական արձակուրդի օրերուն, մեր զաւակները Ազգ. եկեղեցիի երեսը տեսնեն։

դ) Ինչո՞ւ կը պարտադրէք որ մեր զաւակները Ս. Գիրք կարդան և սովրին Հրէից պատմութիւնը։

ե) Ինչո՞ւ մեր զաւակները ձեր ազօթքի պահուն աչքերը պէտք է փակեն, երբ ձեր դաւանանքին չեն հաւատար։

զ) Ինչո՞ւ մարգանքի դասի համար մասնաւոր թուշակ կը սահանաք և մարգանքի դաս չէք աւանդեր։

է) Ինչո՞ւ ամէն սարի բժշկական քննութեան համար դաւմար մը կը սահանաք և մեր զաւակները բժշկական քննութեան չեն ենթարկուիր։

ը) Ինչո՞ւ ամէն սարի կրթաթաչակները կ'աւելցնէք, երբ ձեր ուսուցչական կազմը կը մնայ նոյնը։

թ) Երբ կը զգաք թէ ձեր վարժարանի բոլոր աչակերտները, այս կամ այն պատճառով, չեն կրցած իւրացնել սարեկան կրթական ծրագիրը, ինչո՞ւ միջոցներ ձեռք չէք առներ վարժարանիդ կրթական թերութիւնները սրբագրելու համար, ինչ սր խղճմիտ կերպով կ'ընէ Յովակիմեան-Մանուկեան Մանչերու երկրորդական վարժարանը։

ժ) Ինչո՞ւ առաքելական ծնողներու հետ կապուելամբ կը վերաբերիք։

ժա) Ինչո՞ւ համազգային կազմակերպութիւններէն տարեկան նպաստներ առանալէ առաքելական թշուառ ընտանիքներու զաւակներուն գէթ փոքրիկ տոկոս մը չէք յատկացներ։

ժբ) Ի՞նչ իրաւունքով դուք կը համարձակիք առաքելական ծնողներու գրաւոր հարցնել թէ ձեր դպրոցը յաճախող աշակերտուհին գիշերը Ս. Դիրք կը կարդա՞յ թէ ոչ։

ժգ) Ինչո՞ւ իրաւունքով դուք կը պարտաւորեցնէք մեր զաւակները բաժանորդագրուելու ձեր քարոզչական լրագիրներուն — «Ջանասէր»ին և «Պատ. Արձագանգ»ին։

ժդ) Ինչո՞ւ համար դպրոցիդ վիճակագրական տեղեկութիւնները անգլերէն լեզուով գրուած են։

Եւ ինչո՞ւ հայ տնօրէնը աշակերտներու ծնողներուն անգլերէն լեզուով կը կատարէ իր դիտողութիւն-թելագրանքները՝ վիճակագրական մէջ։

ժե) Ինչո՞ւ ձեր վարժարանին հայ անունը կուտաք. ամերիկացած էք։ Ինչո՞ւ չէք գործածեր, գէթ, պետական լեզուն՝ վիճակագրական մէջ։

ժզ) Կրնանաէր հնք կ'ըսէք և ինչո՞ւ առաքելական ծնողներու խնդրանքին ընդ առաջ երթալով տարին 1—2 անգամ մեր զաւակները Ազգ. եկեղեցի չէք առաջնորդեր՝ հաղորդուելու համար։

ժէ) Ինչո՞ւ դաչնակ-էջմիածնական պայքարներու առիթ կու տաք ձեր վարժարանին մէջ և ինչո՞ւ Մայիս 28-ին կը փակէք ձեր վարժարանը։

Մի՛ղգայի՛ն հայրանուն դէտ-սպասեակներ, կը պահանջենք որ պատասխանէ՛ք։

Ձեր կազմակերպութիւն կրթական վերջերու-թիւններուն տեսքանը չէ վերջացած։ Լուռ պահ մը ունինք, անվերջանալի պայքար մը։ Կը սպասե՛նք...

ՀՈՒՍԿ ԲԱՆԴ... ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՓՈՐՆԵՐՈՒՆ

Մենք հասանք բազմագունանի-բազմաճղի քաղաքական-ազանդասերներու գլխուն լրասմին։

Մենք մեն մի պատասխանի անձնական թղթածրարը գէթ առայժմ զգուշացանք բանալէ՝ պարզապէս մտածելով թէ վերևի տողերը կարդալէ հետ կը խելօքնան, կ'ապաշխարութեան ու կը մարդկայնանան։

Մենք, փողոցէ փողոց հայրասէր քարոզիչներու չհասասա-կութիւններու «տեսքանը» առայժմ բաւականացանք վերապահել ապագի «սերտախնդրական» օրերու համար...

Անթոյլատրելի է որ առաքելական զաւակներու հալալ-վաստակով բաղաքական եկեղեցիներ կառուցուին և անոնց ճակատի քրտինքներէն կազմուած լճին մէջ մեր զաւակները խեղդամահ ըլլան։

Ասկէ դատ, մենք բաղաքական-ազանդասերներու քարոզչական հրատարակութիւններուն, Ջանից Միութեան հայատառ գործունէութեան մասին, առայժմ, լուռ պիտի մնանք։ Բայց, պատասխանի՛ր, ականջ դրէք։

— Ենթադրենք թէ արտասահմանի մէջ, մեր միամիտ հայրենէն չատ քիչեր միայն կրնային բազմապիսի բաղաքականութեան իսկական նպատակը։

Ջերծ՝ կուսակցական ճամարտակութիւններէ, անգիտակ՝ քաղքեի կամ չեղակի չունեցու գոյութեանը, կ'ըսենք ու կը պնդենք յամառօրէն թէ ո՛չ Արարատը կարելի է արմատախիլ և ոչ ալ կրանիթեայ էջմիածինը տապալել։

Կ'ընդունինք և կը խոստովանինք թէ հայասէրման ժամանակակից ուրուականը մթագներ է գաղթահայ երկնակամարը։ Ներքնապէս պատակտուած և կազմալոյծ ենք։ Բայց մենք կը հաստատենք թէ, վերջ ի վերջոյ, հօթգլխանի օձը՝ Պիւրան պիտի զգետնենք։ Վերջ ի վերջոյ ազգային ներքին կեանքի վէրքերը պիտի ապրանան ու պիտի առանան իրենց տրամաբանական լուծումը։

Հայ-մարդը իր ազգակցի հետ ունեցած փոխյարաբերութիւնները, ուշ կամ կանուխ, պիտի ձեւափոխէ, ուղղէ։

Իրեարու և պարագաներու իսկ բերումով, երկարատեւ, ապրկելէ, անիմաստ անմիաբանութենէ մը հաք՝ գաղթականը պիտի հարկադրուի բիւրեզանալով մէկանգուիլ ու դառնալ ապագային ներքին կարգապահութեան, օրինապահութեան և ցեղային չինարարութեան գործօն մը, հայրենի ժողովուրդին կողքին։ Բայց գաղութներու մէջ, այս գծով ապրանչաններ կան, արդէն։

Հայը իր արիւնով պատանքեցին։ Հայ նահատակներու ոսկրատիքը բորոններու, չնագայլերու, ագռաւներու և անգղներու կեր դարձան։

Տառապանքը գոգցնս անգամ մը եւս պղպատեց Հայուն հայօրէն ապրելու կամքը։ Ահա դահիճներուն չա՞հը։

Պատուելինե՛ր, կա՛նգ առէք. պէտք է կա՛նգ առնէք. 36 տարի համբացանք. համբերութեամբ մշակելով մեր մէջ երկբան— ցեղային իմքնայարգացք, իմքնավստահութիւն և ճկուարագիր։

Ազգերու հաւաքական կեանքին մէջ, վերապահ հզինակութիւն մը կայ՝

ՑԵՂԸ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ և ԱՋԳԸ։

Ան այսօր կը խօսի հայակրօնի չրթունքներով։

Մեզի համար հայ կոչուելու արժանի չէ այն որ երկրագունակի վրայ Հայ անուանէն զատ մի այլ բան կը սիրէ։ Մենք կեանքեն աւելի կը սիրեմք էջմիածինը։

Դուք ի զուր կը կարծէք թէ օտար միջավայրի դանդատ արտացոլումն ենք։ Մենք հայ ցեղայնութեան ճառագայթումն ենք osur ճորիզոնեներու տակ։

Մենք մեր հայ կեանքին միացուցած ենք ՄԵՐ ԱՆՑԵԱԼԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ԵՒ ԱՊԱԳԱՅԻ ՀՐԱՑՐՔԸ։

Մնացորդացը իր մէջ կը կրէ վաղուան անխուսն Հայ-մարդը։

Այս պատճառով բոլոր հայրենիքներէն և քաղաքական սահմաններէն ներս կը մնանք հպատակը Հայ Ցեղին և Հայց. Առ. Եկեղեցիին և մեր երիտասարդ Հայրապետին։

Հակառակ ներքին իրերակերպութիւններուն, մենք հիւթապատ եզած չենք։ Մենք լաւատես ենք։ Մենք կը հաւատանք

հրաչք էջմիածնի դաւանանքին, անոր փրկարար ճշմարտութեան և վազգէն Ա. կաթողիկոսի հայ արեգին։

կը փափաքինք որ վա՛ր առնէք ղէնքերը։

Հայուն բախտորոշուած դասը թափուր պիտի չմնայ, քանի վարդաններու պաշտամունքը կայ։

Զէ՞ որ ամէն սրբութիւն կը ձգտի յաւերժանալու։

Զէ՞ որ ամէն յաւիտենականութիւն կ'ուզէ պսակաւորուիլ։

Զգա՛ա... մեր ապրած օրերը չատ մը տեսակէտներով միդի ե։ դարը կը յիշեցնեն։

Ձչդորոշուած են Հայութիւնը բաղկացնող տարրերը։

— Ազգայնականն ու հակազգայնականը։

— Ուխտապահն ու ուրացողը։

Մեծապէս խառնված է ազգայնական ու ուխտապահ հայութիւնը։ Մնացորդաց գլխուն գալիք նոր փորձանքներուն նախազգացումը հրդեհեր է հայակրօն սփիւռքը։

Կաւսակցական պայքարներէ հետու կանգնած արտաչխարհեալ անկախ հայութիւնը կը հսկէ։

Ազուէսականիք հայանա՛ն մարդիկ, կը պահանջենք որ դադրեցնէք համազարկի կրակը։

Դուք վտակի նման պահուըտած էք «փիղ»երու ետեւ։

Այս նզովեալ փաստը պիտի չմոռնայ ոչ մեր պատմութիւնը և ոչ ալ արդի վերնան ակրունդը։

Քաչուեցէ՛ք ձեր սահմաններէն ներս։ Ձեր 500 համբանքը 5000-ի հատաւ, լիբանանի մէջ, միայն։ Գոհացէ՛ք 36 տարուան յաջչտակութիւններով։ Բաւականացէ՛ք ձեր 36 տարուան հարբատանաւորութիւններով, կազդուանքով, թալան-աւարներով։

Դադրեցուցէ՛ք տալարանչուն արտագաղթի հոսանքը։ Դադրեցուցէ՛ք առաքելատիպ և օրհնուած հայութեան կրթական նպաստներուն վերջ տալու ձեր քարոզչութիւններուն։ Մի՛ համարձակիք անգամ մըն ալ Ազգային եկեղեցին ու կղերականութիւնը քննադատել ձեր օձալեզու թերթերուն մէջ։ Մենք հոգեւոր խորհրդատուներու, քաղաքագիտական դատախարակներու պէտք չենք զգար։

Մեր գոյութիւնն ու բարկութիւնը կը միայ... Զգոյշ, կրօ-

նաքաղաքական գիշերը յաւիտեանս չի կարող տեւել։ Կ'որ է աչխարհը, անվերջ կը դառնայ։ Ժամանակն ալ իր հերթին կը գործէ։

Այս պահուս մենք կ'ապրինք մեր ցեղային պատմութեան ամենէն գերագոյն ժամանակաչրջանը... Վայ անոր որ կը հայրենադաւէ, ու կը պատրաստուի մարտնչող ճնշողդին պատանքը փաթթել։

Այսօր ձեր պաչտօնն է դիւրացնել Ազգին դարաւոր դահիճներուն գործը։ Ձեր ոճրային արարքը մեզ ինքնագիտակցութեամբ և ինքնափրկութեան հրաւիրող մեր ապրած օրերուն ազդակն է։

Ո՞վ հաւատացնիչներ, չէ՞ք խորհիր թէ հերթիք է, այլևս։

Մեճ... մեճ եճ։ *Ենք քրիստոնեայ մարտնչող Հայոց ժողովուրդը։ Կ'ուզենք որ ընդհատ ու առ յաւէտ դադրի հայոց սութիւնը։ Կը պահանջենք որ մեր պատկ-թառնիկներու «պարտ»ականացումը վերջ գտնէ։*

Այլևս, ոչ մի հայ երիտասարդ-պատանիի դէպի Ամերիկա փախուստին պիտի հանդուրժենք։

Քրիստոնէութի՞ւն։ Այո՛։ Արդէն ենք։ Կաթոլիկութի՞ւն, «պարտ»ականութի՞ւն՝ ո՛չ, ազգովին կը մերժենք։ Աստուած ո՛չ կաթոլիկ է, ո՛չ բողոքական և ո՛չ ալ առաքելական։

Ան ԱՐԴԱ՛Ր Է, ՄԻԱՑՆ։

Բաւական է որքան լացուցիք մեր մամիկներն ու հարսնուկները։ Պէտք է հաւատաք Աստուածային անյաղթ արդարութեան։ Ան որ մեր մամիկն ու հարսնուկը կը լացնէ, անխուսափելիօրէն ենթակայ է մեր հայրերու անէծքին և Աստուածային վրէժխնդրութեան։

Միջազգային կրօնաքաղաքական գործակալներ, լսեցէ՛ք։

— *Մենք Աստիներ չենք։*
— *Մենք «աչիւէթ» չենք։*
— *Մենք լքեալ գոյք չենք։*

Տայր Ամենակարողն որ ո՛չ մէկ մարդ էակ, ո՛չ մէկ կլիմայի ներքեւ, իր ծնողաց չանթհատարիչ աճեծիճն ենթարկուէր...

Եւ աւ՛յր Ամենակարողն որ ոչ մի Հայ, ի չորեք ծագս աչխարհի, զրկուէր իր հօրն ու մօրն սրբազան ու սրբացնող օրհնութիւններէն...

Զգա՛ստ... Թաչուեցէ՛ք ձեր սահմաններէն ներս։ Ձեր մանն ու խուհկը ձեզի վերապահեցէք։ Մենք հրէապաչտ չե՛նք։ չենք կրնար ըլլալ։ Մենք կը հաւատանք միայն էջմիածնայ ճչմարտութեան։

Ծոցուումբ է ձեր վարդանացը...

Պիտի յաղթէ ան որ իր հոգիին մէջ կը կրէ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ։

Եւ մենք պէտք է յաղթենք, ի խնդիր մեր ՀԱՅ ԳՈՑԱՏԵԻՈՒԹԻՒՆ։

ՄԱՆՕՐ.— Շնորհալի՛ Շնորհօրեան **Սիւնեաց Հայկական Հաբեհաւաքեաւթիւն** մնդհանուր խորագրով («Ջարթոնք«, Նոյեմբեր 1955) մեր յոդուածաչարքով արձագանգած նկատողութիւններէն եւ իրողութիւններէն չատ վրդովված էր եւ ջանաց մեզի պատասխանելէ ուզելի աղաչել «Ջարթոնք»ի պատասխանատուի խմբագրութեան որպէսզի նման յոդուածաչարք մը ուրիշ անգամ չհիւրընկալէ եւ կը զարմանար Թէ պատ. խմբագրութիւնն ի՞նչպէս «յանդգներ» է նման բան մը թնել.— «...Բայց կը զարմանանք Թէ «Ջարթօնք» ի՞նչպէս իր բազմաթիւ էջերը կրնայ տրամադրել հատուածի մը դէմ այսքան այլանդակ գաղափարներ պարունակող յոդուածաչարքի մը: «Ազատ բեմ» անուան տակ որեւէ մարդ իրատուութիւն պէ՞տք է ունենայ հատուած մը վարկաբեկելու»:

Որպէսզի մեր բոլոր ճչմարտութիւնց եւ իրականութիւնց համար որեւէ մէկուն գլուխը ջլատի՝ որոշեցինք գիրքով արտայայտուիլ եւ գործադրեցինք մեր որոշումը, կը կարծենք, անձերի եւ խղճմտիաս կերպով:

Այժմ մեր մամուլին բոլոր «Ազատ-Բեմերը», ինչպէս նաեւ Պատանեկան **Սրճագանգ**-ին եւ Ջանասէր-ին բոլոր սիմակները կը Թողնենք ազնուամիտ՝ Պրն. Շնորհօրեանին, որպէսզի իր ուզած ձեւով եւ առնին այդ բոլորին մէջ Թափէ իր պատանեկան Թոթովանքներուն արձագանգն ու ջանայ ջանասիրաբար **բեռնաթափ** ընել, գործադրելով իր բոլոր «գարակէօզ-հաճիվաթ»ի օյիններր:

Շամփեցէ՛ք, դուռը բաց է: Աչխարհի բոլոր անհամ գիրքնե՛ր, միացէք եւ անցէք ասերկնումի, խաբեբայութեանց եւ «քրիստոնէսպար»... կեղծելու:

Դուռը բաց է, համփեցէ՛ք:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՅԵՂԱՄԱՐՏԸ

ՏԵՍԱՅ ՀԱՅ-ԱՐՄԱՏԻ ՅԵՂԱՄԱՐՏԸ

(1921 - 1924)

Մենք նախընթաց էջերուն մէջ ժապաւինեցինք արտաչխարհեալ Հայաբեմեան ազգային ներքին ընկերահաստատական կառոյցի կարգ մը կնդրանի պատկերները։

Մեր առաջին հաւաքը հասաւ իր լրումին։ Փակվէ առաջ մեր աշխատասիրութիւնը, հետագայ էջերուն մէջ մենք աշխատասիրեմ ներկայացնել պիտի ծանօթացնենք Հայաչխարհ-Որբաչխարհի 1921—24 չրջանին մղած գեղամարտը։

Արդարեւ, ծավերէն և մարդկային աչքէ հեռու, մանկավարժական գեղերէ պաշտրուած, քաղցած ու ցնցոտիացած, մեռցող աւերակներուն մէջ, անտուն ու անպատսպար, բացառապէս գաղթականներէ և որբերէ կազմուած Հայ-Արմատը, 1921-ին, իր հոգեվարքի անկազնին մէջ, գեղամարտ մը մղեց անձայն ու անօգնական։

Երբեք չկարծուի թէ օտարին կաթը, սպիտակ հացը, հնացած ցնցոտիները մանուկն ճիրաններէն փրկեցին Հայ-Որբաչխարհը։ Դա առանձին հարց մըն է, զոր օր մը պատմաբանն պիտի յանձնեմ, պէտք է յանձնեմ։

Իրրեւ ականատես, առայժմ պարտիմ միջանկեալ դիտել տալ թէ՝

1918—1924-ի շրջանին օտարին նիւթական օգնութիւնը, մեզի՝ Հայերուս շատ սուղ արժեց։ Նախընտրելի եր մի քանի տասնեակ հազար մարդ եւս կորսնցնել, քան թէ ազգովին մուրացկան դառնալ այնպիսի մարդոց, որոնք սակարկեցին հայկական բռնաւորութիւնը եւ յատկապես փորձեցին սպաննել հայկականութիւնը։

Վերեւի մի քանի տողերը կարդալէ ետք հասկնական է որ գտնուին հայ վարձկաններ, միջազգային լրտեսներ և հայտնուն սիոնագաւառներ, որոնք սրտնեղին և քիչ մըն ալ առաջ երթալով ապերախտ անուանեն իմ ժողովուրդը։

Խօսքը խօսք կը բանայ, կ'ըսեն։ Բաներ կան որ չեն ըսուած։ Պէտք է ըսուին։ Յատկապէս բազմքական ազանդաւորներուն կը յիշեցնենք թէ 1915 Ապրիլ 24-ի անզգամանութեան առաջին օրերուն, ՊՈՐՏ Քրիստոնէական Ընկերակցութեան կ. Պոլսոյ և գաւառի ներկայացուցիչ - պատուիրներուն իրրեւ պահանձնուած էր, 25,000,000 (քսան և հինգ միլիոն) հարստութիւն մը (ոսկիղէն, գոհարիզէն, պարտաթուղթեր, եւայլն), հայ տարագիրներուն կողմէ։

Առաջին Աշխարհի լրումէն ետք՝ ՊՈՐՏ, կ. Պոլսոյ Ազգային պատրիարքարանին չվերադարձուց վերեւ յիշուած հարստութիւնը։ Փառաւորապէս կուլ տուաւ։

Բ. Ցիշեցուած.—

Ա. Աշխարհամարտի չրջանին, հայակեր Թալէաթ, կ. Պոլսոյ օտար դրամատուներուն մէջ, հայ անհատներու ունեցած հինգ միլիոնի հասնող հնչուն ոսկիի պահուստ հարստութիւնը բռնագրաւելով՝ կ. Պոլսոյ գերմանական «Տէօչ Պանք»ի միջոցաւ ղրկեց Պերլին։

1918-ի զինադադարի չրջանին, անգլիական զինուորական իշխանութիւնը զինադադարի պայմաններուն համաձայն վերադիչեալ գումարին սիրացաւ և Լոնտոն փոխադրեց։ 1918-1919 յետ պատերազմեան չրջանին, կ. Պոլսոյ հայ մամուլի մէջ, այս առթիւ բաւն յօդուածներ լոյս տեսան։ Հինգ միլիոն ոսկիի հայ անհատներու հարստութիւնն ալ անհետացաւ։

Գ. յիշեցուած.—

Ցունական «Իւնիոն» ապահովագրական ընկերութիւնը, Ա. Աշխարհամարտի ատարաւմէն ետք, մերժեց տասնեակ հազարաւոր նահատակ-կենդանի հայրենակիցներու ապահովագրութիւնը վճարել։ Մի քանի տասնեակ միլիոնի հնչուն ոսկիի հատնող անհատական հարստութիւնը՝ «Իւնիոն» անպարկեշտ ապահովագրական ընկերութիւնն ալ այս ձեւով կլանեց։ Հրապարակային այս անօրինակ գողութիւնն ալ իր ժամանակին հայ մամուլին մէջ բաւական աղմուկ հանեց։ Հայերուս հզած նպաստներուն համագումարը ունի՞ էջ վերադիչեալ գումարին։

Կը խորհինք թէ այսքանը բաւական է խօսնելու հայանուն և տարագրուան բազմքական-ազանդաւորներու բերանները։

Այս քանի մը յիշեցումներէն ետք, փորձենք քննել Հայ Ցեղասպանը։

1921 Դեկտեմբեր ամսուն, ինձ վստահուած սկաուտ-սկաուտ-

տուհիներու կրթական մակարդակին մօտէն ծանօթանալու համար, առաւօտ մը երեւանի որբ-որբուհիներու յատկացուած կեդրոնական դպրոցը այցելեցի։

Հազիւ թէ վարժարանի բակը մտած էի, երբ նկատեցի թէ երեք որբուհիներ բակին մէջ կրակ վառելով զբաղած էին։ Զարմանալ ձեւացուցի և սկսայ այցելել դասարանները։

Ներկայ եղայ գծագրութեան դասի մը։ Երեւանցի ուսուցիչը զեկուցեց իր աշխատանքներուն, նիւթական անկարելիութիւններուն, աչակերտներու յառաջդիմութեան մասին։ Թուեց ու ներկայացուց տազանդաւոր որբ-որբուհիները, ցոյց տուաւ անոնց ստեղծագործութիւնները, ապացնելով թէ ինչպէս փայտաժռուխը մատիտ դեր կը կատարէր։

Քարացած մնացի կիսաքաղց ու կիսամերկ Հայ-մչակին առջեւ։ Համբուրելի անոր արտառոտան ճակատն ու ձիւնապատ գլուխը։ Գիրկընդխառնումի այդ պահուն էր որ ինքը տարեկան վաստակաբերութեան ճառափի մը ազդանչանին վրայ հայկակաները համազարկեցին մարդկութիւնը, լիաթոք երգելով «Կ'ապցնեն օրեր ձմրան ցնաց»...

Հայաստան-Որբանոցներուն մէջ չորս տարուան պաչտօնավարութենս միջոցին գլխիս մէջս մի մազը դրուագ մը հատքած է։

Կը համարձակիմ համառօտ դէպք մըն ալ պատմել.—

Երեւանի որբ-ակաուտականոցի մէջ, ձեռական արհեստներու և երաժչտական բաժիններ կազմակերպուած էին հայ մչակներուն նախաձեռնութեամբ։

Տնտեսական պայմաններու բերմամբ կարելի չէր ըլլար ամէն անկէ արհեստագիտական և երաժչտական գործիքներ ձեռք ձգել։ Նպաստամատոյցի կեդրոնը այս մասին ոչ իսկ կ'ուզէր լսել։

Ահա, այդ դժնդակ օրերուն էր որ հայ մտաւորական մարքի մչակներ քաղ-քաղի գալով, իրենց սրտէն իսկ նիհար ռոճիկներէն քանի մը ամիսներու ընթացքին կարողացան անհրաժեչտ գումարը հաւաքել՝ արհեստագիտական և երաժչտական պիտոյքներ հայթայթելու նպատակաւ։

Ջիս ամենէն ունի յուզողը, սակայն, դաչնակի մը փոխադրութեան պարագան էր։

Այդ չրջանին, մէկ կողմէ բեռնակիրներու չգոյութեան,

միւս կողմէ դրամական պատճառով, կարելի չէր ըլլար հայ ընտանիքէ մը համեստ գումարով դնուած դաչնակին փոխադրութիւնը։

Կիրակի առաւօտ մը, քառնակ մը ծնրադնի և երիտասարդ ուսուցիչներ՝ մէկտեղուելով՝ ազդարիկ անակնկալ մը ըրին ծնողազուրկ հայկակներուն, իրենց ուսերովը իսկ դաչնակը սանդուխտներէ փոխադրելով։

Հինգ երկրամասերու վրայ փռուած օտար մը չմնաց որ ճանչցած չըլլայ Հայաչխարհը։ Օտարներու անսչուա վկայութիւնները մենք կը կարդանք միջազգային մամուլի մէջ։

Սակայն մեզ շատ քիչ կը հետաքրքրէ օտարներու հիացումը։ կը հաւանին մեզ թէ չէ՝ այդ իրենց գործն է։

Հայրենի ժողովուրդը կը խորհինք թէ անոնց գնահատանքին և կամ թերագնահատանքին պէտքը չունի։ Մենք մեր պատմութենէն ծանօթ ենք մարտնչող հայ ժողովուրդի հասցէին «բարեհիւր, մարդասէր, հայասէր» ազգերու ներկայացուցիչներուն մեր դատին ի նպաստ գործած բնական, հարատևական և «բարէմտնթական» բառամթերքին։ Մեր պատմութիւնը լիքն է նման ուսուցիկ վաւերաթուղթերով։

Մենք պէտք է սորվինք, քննական իրաւ ակնոցի տակ, թափանցել Հայաչխարհի վերելքին և կատարուած կոթողային աշխատանքի գաղտնիքին ճշմարիտ պատճառներուն։

Այլ բառով, հայրենի վերածնունդը իրրև իրականութիւն ընդունելով պէտք չէ բաւականանանք։

Մեր քառանկիւն գլուխները քիչ մը պնդելով, քիչ մըն ալ ապշելով պէտք է պրպտենք ու գտնենք Հայաչխարհի վերականգնումի, վերաշինութեան գլխաւոր դերակատարները։

Մենք կը մերժենք նմանիլ այն Հայ-մարդոց, որոնք վերէն կը դիտեն հայ կեանքը, և այդ դիրքին մէջ բացատական-դրական վերաբերումի ցոյց կու տան ներկայացուած որևէ խնդրին հանդէպ։

Արդարև, ինչո՞ւ, ինչպէ՞ս վերելքից կիսաքազց ու կիսամիրկ հայրենի ժողովուրդն ու ասիրակոյս Հայաչխարհը, 36×365 օրերու մէջ, հօթն անգամ 36×365 օրեր յառաջդիմելով։

Անուրանալի է որ Հայ-Արմատը 36 տարիներէ ի վեր խաղաղ չրջան մը կը բոլորէ իր հայրենի հողերուն վրայ։

կը հաստատանք որպէս պատմական դէպք և ճշմարտու-

թիւն, եւ մենք անժխտելիօրէն այդ կը պարտինք խորհրդային իրաւակարգին։ Եթէ կ'ուզէք «խորհրդային դաղթապահութեան, խորհրդային միանձանութեան, կամ խորհրդային բռնատիրութեան»։

Մենք այս պահուս սակայն, իրաւակարգ կամ ազատութիւն խաղցնելու չենք կոչուած։ Այս պահուս մեր փնտուածը ազատութիւն չէ, Ազատագրութիւն ալ չէ։

66 տարի քաղաքական ուսմունքի հետևելէ ետք, տակաւին ազատութիւն, ազատագրութիւն բառերուն իմաստը մենք չկըրցանք ըմբռնել։ Այսօր մեր փնտուածն է ցեղին վերանորոգումը և Հայաչխարհի վերաշինութիւնը։ Այսօր մեր փնտուածը հայ ժողովուրդի Արարատեան դաշտին մէջ արմատացումն է։

Մենք կը թքննենք այն ազատութեան և քաղաքակրթութեան վրայ որ ուղղակի կամ անուղղակիօրէն հայ ցեղասպանումը կը խրախուսէ ու կը քաջալերէ ոճրագործը։

36 տարուան հայրենադրկումը մեզ լայնօրէն ծանօթացուց Արեւմուտքի ազատութիւնը և քաղաքակրթութիւնը։

Այսօր կը հաւատանք մենք մեր տեսածին։ Իրականութիւնը մըն է այլևս որ արեւմտահայ գաղթական օրդն ու որբուհին և երեւանցին, լենինականցին, ափիսցին, պաքուցին, պանգիզուրցին, դավրէժցին, նոր-Ջուղայեցին իրարու հետ ամբօրէն չղթայուած, համասրտուած, միանպատակ ու միակամ, միագաւան ու միալեզու, մի հատիկ ԱԶԳ կազմած՝ մէկտեղուած և արմատացած են Ս. Էջմիածնի չուրջ։

Իրրև ականատես այդ չրջանի մեր ընկերահասարակական կեանքի գրեթէ բոլոր ծալքերուն, դէպքերուն ու դէմքերուն, անվարան կրնամ ըսել թէ հայ մտաւորականութիւնը՝ հայ-մաքի մշակը գիտցաւ մեծապէս օգտագործել կարմիր սուրհանդրուն պարտադրած պիտանի խազաղութիւնը։

Մտէն գիտազ մը, երկրին մէջ ապրող մը միայն կրնայ ըմբռնել ու համոզուիլ թէ ինչպիսի դեր մը ունեցած է անհայրմատի հոգևարքի չրջանին։

Այս էջերուն մէջ դժուար է գրչով բացատրել ու ճշդել քնաչխարհի առաքելատիպար մտաւորականութեան բախտորոշուած դերը։

Մենք զայն պիտի ներկայացնենք մեր այժերուն նկատած չափով։ Այնքան որ կրնանք։ Այնպէս ինչպէս որ տեսանք։ Այն

ինչ որ ստուգած ու հաստատած ենք 1921—1924 տարիներուն:

Երկրի հայ մտաւորականութիւնն առանց չչմելու ծանօթ քաղաքական, զինուորական և յեղափոխական (1920—1921) դէպքերէն, իր կարողութիւններուն և աշխատանքին վստահութիւնը ներչնչեց իր ժողովուրդին:

Եւ երկրին հայութիւնը հաւատաց անոր: Հայ մտաւորականութիւնը հայ կեանքի բոլոր բարդութիւններուն, դժուարութիւններուն և խոչընդոտներուն քաջածանօթ, հայագիտական ուսմունքին մէջ հմտացած, չհոգնփոխուկաց, միաց ու ապրեցաւ հայ կեանքին մէջ, իր գաղափարներուն ու մտածումներուն հետ: Ան նուիրուեցաւ հանրային գործունէութեան մը, իր խառնուածքը պատշաճեցնելով օրուան իրականութեան հետ, փոխանակ որճալու, քաքսուելու, սպասարկելու երեւակայական անիրական խաբեպատիր աշխարհի մը մէջ:

Ան իրաւակարգ չբեմադրեց: Ան հնազանդեցաւ իր Սրբազան Հայրապետներու կտակ-հրահանգներուն: Եղաւ ողջմիտ, չբրջահայեաց և կրակը կրակով մարել չփորձեց: Հիւծած ու կմախացած, կիսամեռ հայ հոգեվարքի տնարին մօտ ամուր կանգնած, ընտրեց իր հայրերուն աւանդական զգուշաւորութեան և խոհեմութեան ուղին: Կամ պէտք էր հաշտուէր ցեղասպանչական մի գաղափարին հետ կամ պէտք էր ընդունէր Հայ Յեղափոխութիւնը:

Ճակատագրական այդ օրերուն, երբ հայ քաղաքական պարտուելները և յեղափոխական դատերը հեւ ի հեւ Արտքի պարսկական ափին վրայ ոտք կը դնէին, 30,000 հայ դիակները կոխկռտելով, հայ մտաւորականութիւնն առանց վարանումի որոշեցաւ իր պատմական Ո՛Չ-ը:

Եւ ան ընդունեցաւ Յեղափոխութիւնը: Առաջնորդեց ու վարեց զայն:

Մենք տեսանք հայ մտաւորականը իր կոչման, հայ դանգուածը առաջնորդելու նոր հայկեանքի մը վերապատրաստութեան դերին, գործին և գործնական առաքելութեանը մէջ:

Մենք տեսանք զինք հայ քաղաքութիւններուն առջեւ ու կռիւին, լուսաւորութեան ու խանդավառութեան կայծով հրդեհուած, ցեղին անցեալին հետ խմորուած, իր ժողովուրդին ծառայելու պատրաստակամութեամբ և անձնուիրութեամբ:

Մենք տեսանք զինք հանրային և քարոյական իսկական դերին և պատասխանատու հասարակական գործերու լծուած, իր հաւատքական կամքով ու աշխատանքով, ճիգերով, մարտունակութեամբ, համագործակցութեան և փոխադարձ հանդուրժողութեան ոգիով և գաղափարական մերձաւորութեամբ:

Մահամերձը սիրեց զինք: Սիրեց. պէտք էր սիրել Հայ-Մտքի մշակն ու մտաւորականութիւնը, որովհետեւ հայ մտաւորականը ցուցահանեց աշխատանքի տրամադրութիւն, սրտցաւութիւն և հայրենասիրական կրակ:

Հայրենի ծառայութեան գաղափարը ուսուցանելու, վերադաստիարակելու և առաջնորդելու դերը գլխաւոր յատկանիշներն եղան երկրի մտաւորականութեան:

Ան եղաւ ջահակիր, ստեղծագործող, կազմակերպիչ, յղացող և արտադրող:

Ան մարտնչեցաւ հայ հանրութեան համար, որովհետեւ գիտակցեցաւ որ իր հայ մտաւորականի գոյութիւնը կրնայ արդարացնել միայն իր ցեղին ծառայելով:

Անբացատրելի է այն անքակտելի օրգանական կապը, որ հայ մտաւորականը զօդեց հայ Հայրենիքին և կիսամեռ հոգեվարքին:

Հայ-Մտքի մշակը այդ օրգանական կապի զօրացման մէջ գտաւ իր՝ հայ մտաւորականութիւնը չօչափելի արժէքներու վերածող պայմաններու լրումը:

Հայ-Մտքի մշակը և մտաւորականութիւնը Երիտասարդ Հայրիկի կիսատառ վերածննդական չարժումէն ուղիղ կէս դար հաք, մխացող հայրենի աւերակոյտին և հայերուս նորագոյն քաղաքական, ընկերատնտեսական պատմութեան մէջ բացաւ վարդագոյն էջ մը և արձանագրեց հայ ամբողջական վերածնունդի Նոր Շրջան մը, ՆՈՐ ՈՍԿԵԴԱՐ ՄԸ, Արշակունեաց, Բագրատունեաց, Ռուբինեաց հարստութիւններու կործանումէն, հայ պետականութեան չնջումէն ետք՝ Շահ Աբասեան արշաւանքի սեռագոյն թուականներու կողքին, հայ դատական մտաւորականութեան մտքի տատապանքով, հոգեկան և մարմնական աշխատանքով:

Եւ մենք այսօր առանց սակարկութեան մտածումի և քաղաքագիտական ու կուսակցական մարզանքներու՝ անվարան կրնանք ըսել թէ

Հայ Արմատը իր թէ՛ ցեղային գոյութիւնը և թէ՛ իր վերելքը կը պարտի իր հարազատ և իրատես հայ մտաւորականութեան:

Հայոց պատմութեան հետքերուն վրայէն քալելով կրնանք հաստատել թէ Հայոց ժողովուրդը, անցեալի մէջ, ոչ մէկ տանն տէր դարձած է տնտեսական, նիւթական, մշակութային այնքան նպաստաւոր պայմաններու և ազդակներու, որքան՝ ԱՅՍՕՐ։

Մենք մեր ամբողջ պատմութեան մէջ չենք ունեցած բազմանալու, զարգանալու, բարգաւաճելու այնքան լայն կարելիութիւններ, որքան այսօր՝ Հայ աշխարհի մէջ։

Մեր պատմութեան մէջ կարելի չէ գտնել այնքան հարուստ, խոստումնալից, ապագայ ուռճացումներու հեռանկարով ու կարելիութիւններով չբլան մը՝ որքան այսօր։

Եւ ա՛յս՝ մենք կը պարտինք ՆԵՐՍԻ Հայ մտաւորականներուն, Մտքի-Մշակներուն։

Ահա տակիրճ տողերուն մէջ մեր տեսած հայ մտաւորականութիւնը, 1921—1924-ի տարիներուն, ուերակ Հայաչխարհի, անպաշտպան, անպատապար, նօթի և կմախացած դպրոցական տարագիր որբ-որբուհիներու Հայրենիքին մէջ։ Ահա հայ ժողովուրդի վերջնական ազատագրումը խորհրդանշող, անոր դարաւոր պահանջներուն իրականացման համար մտածող, տքնող, քրտնող, մարտնչող Հայ-Մշակը և հայ ցեղային գոյութիւնը պահպանող հաւատաւոր Հայ Մտաւորականութիւնը։

ՑԵՂԱՄԱՐՏԻ ԱՐԴԻՒՆՔՆԵՐԸ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ - ՈՐԲԱՍՏԱՆ Մինչեւ 1920	ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԾԱՂԿԱՍՏԱՆ 1920-1956

Հայ ընթերցողին, յատկապէս վերնան սերունդին յիշողութիւնը թարմացնելու համար, մենք հարկ կը սեպնք նախ ներկայացնել ճարտարան ու պիւրոյական հայաչխարհը, զոր մենք արդարօրէն Որբաստան պիտի անուանենք։

Կարդացեր ենք Արարատեան դաշտի հայութեան երբեմնի ողբմելիութեան մասին։ Այս չրջանի հայութեան ընկերատնտեսական կեանքի հարազատ գոյավիճակը մեզի հաղորդած են, յատկապէս մեծանուն գրագէտներ՝ Ռափֆի, Զամառ-Զաթիպա, Աղայեան, Պռօչեան, Մուրացան, Նար-Դոս, Ճուղուրեան, Ագապեան և մեր բոլոր գիւղագիրները։

1920 Յուլիս 20 — 1924 Մայիս 25 մենք մեր պաչտօնի բնութեամբ ապրեցանք Որբաստան։ Աչիքը ունեցանք մօտէն ճանչնալու Բնաչխարհի բոլոր չրջանները, գիւղերն ու քաղաքները։ Եղանք նաեւ հայկական Տփղիսի (Թիֆլիզ) և հայկական Պաքուի մէջ։

Ստուգեցինք ու հաստատեցինք հանգուցեալ հայ մեծ ուղեղներու խօսած-գրածները։

Կ'արժէ որ վերյիչենք քչիկ մը կարմրնալու համար, նիթ, իսկապէս մեր երեսին վրայ մխուռն մնացեր է...

Ահա թէ ի՛նչ տեսանք, խորհրդարնացաւմէն առաջ։

Բնաչխարհը, — յիչէ՛ որ խօսքն ռուսական Հայաստանի մասին է — եղած է լերկ-խոպան-անջրդի երկիր մը։

Մի քանի քաղաքներու մէջ միայն եւրկարականութիւն գործածուած է։ Ջէթի կանթեղ կը գործածուէր ամենուրեք, քաղաքներու մէջ՝ քարիւղի լապտեր։

Բացի ռազմագիտական նպատակով չինուած մի քանի համբաններէն, բազմաթիւ գիւղ-գիւղաքաղաք-քաղաքներ իրարու կապող ճամբաներ գոյութիւն ունեցած չեն։

Հաց: Բնաչխարհի բնակչութեան 85 o/o-ը կորեկի հացով կը սնանէր, պարտաւորուած:

Տուն: Մեր ցեղակիցները կ'ապրէին յարդ-թրիքով չինուած խոնաւ-խաւար տնակներու մէջ, շատ անգամ ընտանի կենդանիներու հետ, կողք-կողքի:

Եկեղեցի-դպրոց: Գիւղերու մեծ մասը ունեցած չեն ո՛չ եկեղեցի և ոչ ալ դպրոց, գիւղաքաղաքներ ունեցած են եկեղեցի, առանց դպրոցի: Ունեցած ենք գիւղեր, որոնք տարիներով հայ քահանայի երես չեն տեսած: Հարսանիք, մկրտութիւն և թաղում կատարուած է ռուսական ծէսով: Բնաչխարհի մէջ ունեցած ենք 2—3 երկրորդական վարժարաններ: Հայ աշակերտութեան ընդհանուր թիւը երբեք 10,000-ը չէ անցած:

Հանրային առողջապահութիւն: Ունեցած ենք 2—3 փոքր հիւանդանոցներ և 175 բժիշկներ, մէկ միլիոնի հասնող ազգաբնակչութեան համար:

Մալարիա: Բնաչխարհը եղած է մալարիայի օճախ մը: Հոն աճումը եղած է միշտկէն ալ ցած:

Ճարտարարուեստ եւ արհեստներ: Բնաչխարհը ճարտարարուեստ երբեք ունեցած չէ: Մեր հանքերը երբեք օգտագործուած չեն: Կովկասահայ հարուստ գրամատիրութիւնը երբեք հետաքրքրուած չէր մեր երկրի հանքային հարստութիւններով:

Զբաղումներ: 15 o/o-ը եղած են չինովնիկներ — պետական պաշտօնեայ: Հայ գիւղացիի թէ քաղաքացիի 40 o/o-ը գաղթած է Կովկաս և Ռուսիա, կեանքը չտեսնելու համար:

Մոնոպոլը կապուած է հողին, իբրեւ «բանա» ծառայելու համար, ռուս մալականին (ռուս ազնուազարմներ) կամ հայ կուլակին:

Կարմիր չարդ: Ճարտկան իրաւակարգը հայաջնջական քաղաքականութիւն մը որդեգրած էր: Նման թուրքին: Ճարը, իր ժողովրդի միջոցաւ, հայ չէր ջարդեր: Այլ, սուլթաններու հետաւոզականութեամբ, Կովկասի մէջ, ազգամիջեան կռիւներ կը կազմակերպէր՝ Հայը բնաջնջելու համար:

Մայրենի լեզու: Քաղաքներու թէ գիւղերու մէջ գործածուած ընդհանրական լեզուն եղած է՝ ռուսերէնը: Մեր համոզումն այն եղած էր որ եթէ ճարտկան իրաւակարգը 25 տարի եւս չարունակուէր՝ մայրենի լեզուն վերջնականապէս կ'անհետանար հայ բնաչխարհին մէջ, Ս. Էջմիածնայ հովանիին տակ,

և հայ ժողովուրդի ռուսականացումը կ'ամբողջանար:

Արեւելահայ պիւրոյի բոլոր հին թէ նոր անդամներու ընտանիքներուն մէջ գործածուած լեզուն, ցարդ, ռուսերէնն է: Պիւրոյականներու կանոնց մեծ մասը իսկական հրեաներ եղած են՝ զարմանալի զուգադիպութեամբ:

Պիւրոյականներու զաւակները, բոլորն ալ ուսած են Հ. Ց. Դ. վեհերաններու ծանօթ ֆոնտէն: Բայց, անոնցմէ ոչ մէկը յօժարած է, համալսարանական կրթութիւն առնելէ վերջ, ազգային կեանքին մէջ մուտք գործել:

Մտաւորականութիւն: Մեր երկիրը, բացի Ս. Էջմիածնայ անմիջական չրջագիծէն, հայ հողին վրայ ապրող մտաւորականութիւն ունեցած չէ: Երկրորդական վարժարանները աւարտող հայ ուսանողութիւնը երկրէն հեռացած է բարձր ուսում առնելու համար: Մեկնած է Տփղիս, Խարքով, Մոսկուա, Քիեւ և Բեթրոկրատ — Լենինկրատ — անդամ մըն ալ երկիր չվերադառնալու կանխահոգութեամբ:

Գէորգ Դ. կաթողիկոս — Սամաթիացի, կ. Պոլիս — հիմնած է Ս. Էջմիածնայ պատմական Գէորգեան Ճեմարանը: Դպրոցական չէֆերու մեծ մասը, ինչպէս նաեւ ռուս Սոցիալ-Դեմոկրատ, ռուս կոմունիստական կուսակցութեան գլխաւոր հայանուն պետերը և կովկասահայ մտաւորականութեան մեծագոյն մասը եղած են Գէորգեան Ճեմարանի չրջանաւարտներ: Բոլորն ալ, հազիւ Ճեմարանը աւարտած, լքած են երկիրը, ծառայելու համար ռուսական յեղափոխական չարժումներուն:

Տփղիսի կէս վրացականացած և կէս ռուսականացած Հայ մըտաւորականութիւնը, Պաքուի ռուսականացած հայ մեծ միլքերը Տփղիսի և Պաքուի մէջ գրաւած են ակադեմական վիճարանութիւններով, տաճնակալական մարզանքներով և գլուխներն «խառնած» են ընկերային ...ութիւններով:

Ասոնցմէ զատ քիչեր բնաչխարհի ազգային ընկերատնտեսական կեանքով զբաղած են, իսկ հայութիւնը տարիներով չարունակած է ապրիլ՝ միջնադարեան ապիտութեան և խաւարին մէջ:

Ազգային զարթօնքը արագացնելու, խաւարը փարատելու, լուսաւորութիւնը տարածելու համար հաւաքական ո՛չ մէկ չափելի փորձ է կատարուած, բնաչխարհի մէջ:

Ռուսահայ մտաւորականներու 85 o/o-ը հայ գիւղն ու գիւ-

զացին տեսնելէ խուսափած է։ Դաստիարակութիւն թէ ուսմունք հայ հարուստ դասին սեփականութիւնն են եղած։

Իսկ հայ գիւղացիին բաժինը եղած է կորեկի հաց, յարդ-թրիքով չինուած տուն-տեղեր, գոմէշ՝ դէպի Ռուսաստան, իբրեւ սեւ աշխատաւոր։

Նայն, անոզոք ճակատագրին արժանացած են մեր պարսկահայ ցեղակիցները, որոնք Շահ-Աբբասի կողմէ Արտաստանի դաշտէն և կովկասէն բռնի Պարսկաստան տարագրուելէ վերջ, աշխարհէն կտրուած, դարեր ապրեր են Պարսկաստանի ամենախաւել անկիւններուն մէջ, ուր քաղաքակրթութիւնը տակաւին մուտ չէ գործած։

Մենք անձնապէս չրջագայեր ենք յիսունի մօտ գիւղեր, պարսկական Ատրպատականի – կեդրոնի քաղաք՝ Դաւրէժ — և հարաւային Պարսկաստանի Սֆահան — Նոր Ջուղայ — նահանգներու մէջ։

Եւ, հակառակ դաշնակ խօսնակներու, հայտնուն յարատեւական վարդապետ-պատուելիներու հերթական մեծխօսիկութիւններուն և չարափոխութիւններուն՝ դիւղէ-դիւղ, տունէ-տուն կատարած մեր քննական այցելութիւններէն ետք արցունքոտ աչքերով դիտած, տառապած և հառաչած ենք անհերքելի այնպիսի տխուր և սրտառճմլիկ տեսարաններ, որոնց մեր ընկերատարակական պատմութեան որևէ չրջանին հանդիպած չենք։

Տուէք, ի՞նչ բան կը հասկնանք պարսկահայ գիւղ ըսելով, թուաբանական ճչգրտութեամբ։ Պարսկահայ գիւղ ըսելով մենք պէտք է հասկնանք՝

ա) Սիֆիլիզմի-թրախոմայի, ասկրային հիւանդութիւններու — (յատկապէս թաչիթիզմ) բոյն։

բ) Համատարած ծուլութիւն և թուլամորթութիւն։ Պարսկահայ գիւղացին տիպար «բանօ» է։ Անաչխատասէրն ու անըստանդգրած։

գ) Եկեղեցիներու և դպրոցներու չգոյութիւն։

դ) Անհատական անտեսութեան չգոյութիւն, նոյնպէս։ Պարսկահայ գիւղացիին տան մէջ զոյգ մը հաւ իսկ կարելի չէ ճարել։

ե) Պարսկահայ գիւղացիին խօսած լեզուն ո՛չ հայերէն է, ո՛չ պարսկերէն, ո՛չ թրքերէն, և ո՛չ ալ քրտերէն։

զ) Պարսկահայ գիւղացիին գլխաւոր արհեստն է հայ, պարսիկ և օտար ընտանիքներու մէջ սպասաւորել։

է) Պարսկահայ ընկերատնտեսական կեանքի ամենատխուր էջը կը կազմէ՝

Հազարներու հասնող ծերացած հայուհիներու պարագան՝ դէպի Հնդկաստան, Ամերիկա և այլուր մարդոց արտագաղթին պատճառաւ։ Այսպիսիներու թիւը օր ըստ օրէ կ՚աւելնայ հարաւային Պարսկաստանի Սֆահանի գաղութին մէջ — Նոր Ջուղայ և չրջանները։ Հայուհիներու կեանքով ոչ մեկ կազմակերպութիւն կը զբաղի։ Անոնք ձգուած են իրենց բախտին. նման հատարակաց չարիքի մը հետեւանքները դժուար չէ՛ գուշակել։

— Հարաւային Պարսկաստան և Արտպատականի նահանգին մէջ, հայ օրիորդներու պարսիկներուն հետ ամուսնանալու դէպքերը տխուր իրականութիւն մըն են արդէն։

Մայրաքաղաք Թեհրանի մէջ, նոյնպէս, նման ամուսնութիւններու յաճախակի կրկնութիւը դիտէ ամէն մարդ։

— Այս բոլորէն վերջ, յիշատակութեան արժանի է, տպաւորզանի բաց չուկան՝ պարսկահայ ընկերատնտեսական կեանքին մէջ։

Մեկ կամ տասնեւվեցերկու չաթթաուան ընթացքին, չատ հնչեղութեամբ, պարզ ձեւակերպութեամբ մը կարելի է ամուսնալուծուիլ և վերամուսնանալ Թեհրանի Հայոց ակեղեցիին մէջ, տխրահռչակ Ծաղ. քհ. Համեանի հետ համաձայնելէ ետք։ Ցընծացա՞ք... փո՞ղ... փո՞ղ... մի փոքր փող է տարկաւոր...

Այս բոլորը անչուշտ տեղի կ՚ունենան անհայրենապաշտ և հայրենադաւ պիրոյի գիտակցութեամբը և դաշնակ տրեւին տակ՝ Սիոնի, Թուրքի, Հռոմի և Պարսի գաղտնածածուկ հրահանգով։

Պարսկահայութեան գիւղացիութիւնը մարդացնելու և հայացնելու համար առնուազն մեկ դարու հետեւողական աշխատանք պէտք է։

Կարեւոր միջանկեալ յիշեցում մը։

Պարսկահայութեան կազմալոյծ վիճակէն դէխաւոր օգտըւողները եղած են հայ չարանուանական-ազանդաւորները։

Մինչեւ Բ. Աչխարհամարտի չրեմբ պարսկահայոց մէջ հայ կաթոլիկներ չկային. քանեակ մը բազգատական ընտանիքներ կային Ատրպատականի չրջագծին և Համատան քաղաքին մէջ։ Իսկ այսօր կը վխատան։ Պատճա՞ռ։ Թչուառութիւն և դաշնակ մենատիրութիւն։

Լա՞նք թէ խնդանք...

Վերջացնելէ առաջ, ուշադրութեան առնենք որ Թեհրանի հայոց ազգային կեանքը պէտք չէ չփոթել պարսկահայ գիւղին հետ։

Պարսկահայ գիւղն ու Թեհրանի հարուստ գաղութը տեսնելէ վերջ, յաճախ մենք յիշած ենք՝ ՆԵՐՈՆԸ...

Հայրենակից, այսպէս էր Հայաշխարհն ու Պարսկահայաստանը մինչեւ դարձնակ իրաւակարգի անկման թուականը։ Այսպէս ալ կը չարունակէ մնալ պարսկահայ գիւղը մինչեւ այսօր...

Տառապանք, թշուառութիւն, ագիտութիւն՝ մեր գիւղի չարաբաստ տակնքի երեսէն...

Փակելէ առաջ վերեւի ախտաբ էջերը՝ կը սիրտնինք կատարել կարգ մը նկատողութիւններ։

Պիւրոյի արեւելահայ մտաւորական-յեղափոխական կեդրոնի թէ մեռած անդամները ինչո՞ւ լքած են իրենց արեւելահայ արհեստակիցները և չեռնուտած «նուիրումով» և «արդիւնքով» խուժած են Թրքահայաստան, մէկ կողմէ Թրքահայ ազատագրական չարժումը կազմակերպելու[***], միւս կողմէ արեւմտահայութիւնը լուսաւորելու[****] և քաղաքակրթելու համար, երբ Արեւմտահայութիւնը Հայրիկի երեւումով և վերարեւումով վաստակաւոր բանասած էր արդէն սթափիլ։

Կազմուած էր Արմենական չարժումը։ Ինքնաբերաբար փարտակելու փորձեր կը կատարուէին։ Հայ երիտասարդներ ենթապատ կը զբաղուէին դպրոցավարութեան և անուանագիտութեան մէջ մասնագիտանալով երկիր վերադառնալու համար։

Թրքահայոց մտաւորական nosացիք, ի կ. Պոլիս, ինչպէս և իզմիր, սկսած էր չարժիլ։ Բացուած էին կ. Պոլսոյ կեդրոնական և Պէրպէրեան երկրորդական վարժարանները։ Կարնոյ մէջ հիմնուած էր Սանասարեան երկրորդական վարժարանը։

կ. Պոլսոյ մէջ հիմնուած էր Հայաստեայ ընկերակցութիւնը, Դամ-գաբու թաղամասի իր սեպհական վարժարանին մէջ, գաւառի համար ուսուցչուհիներ պատրաստելու օրքազան առաքելութեամբ։

Մենք քաջածանօթ ենք 1900—1915-ի կրթական պատմութեան։ Դիտենք թէ կ. Պոլսոյ կեդրոնական, Պէրպէրեան, Հայաստեայ վարժարանները, ինչպէս նաեւ կ. Պոլսոյ Պեռական

Բժշկական Համալսարանը ասպարտողները, իրրեւ ուսուցիչ-բժիշկ, ամէն տարի չարաչար կը մեկնէին արեւելեան գաւառներն ու Ատանայի նահանգը՝ հանրային լուսաւորութեան — առողջապահութեան հայրենանուէր Ս. Գործին զոհաբերելու համար իրենց մտայինն և հոգեկան կարողութիւնները։

Հարկ է նոյնպէս դիտել տալ թէ վաստակաւորականի մէջ, արդէն իսկ բջիջաւորուած էր Արմենական չարժումը և սկսած էր իր արմատը հիմնաւորել Հայոց բարձրաւանդակի վրայ։

Մենք այս էջերուն մէջ Հ. Ց. Դաշնակցութեան և Արմենական չարժումի գործունէութիւնը պիտի չքննարկենք։ Բայց մենք զարմանալի թուզը արեւելահայ յեղափոխական կազմակերպութեան անակնկալ երեւումն է Թրքահայ հողին վրայ։

Սիոնն ու Թաւրքը, Հռովմն ու Պորտը, հայկական նահանգներուն մէջ, չէին կրած Արմենականներուն ներկայութեան հանդուրժել։ Վաստակաւորականներու կողմէ քջիջաւորուած Հայ Ազատագրական չարժումը վտանգ մըն էր։ քաղաքատնտեսական վտանգ մը։

Անհրաժեշտաբէն պէտք էր զայն անդամահատել ու կատարակել։

Այս անդամահատում-կատրակումը պէտք էր կատարուէր հայու ձեռքով։ ինչ որ տեղի ունեցաւ։

Ռուսահ և ընկերները, հայ յեղափոխականներու կազմակերպութիւնը հիմնելէ ետք, իրրեւ թէ իրենց Թրքահայ ցեղակիցներր փրկելու, անոնց օգնելու պատրուակին տակ, տեղափոխից տաճկահայաստան, և առաջին հերթին Արմենական կազմակերպութեան կեդրոնը՝ Վասպուրականի։

Հազիւ տեղափոխուած սակայն, փոխանակ Արմենականներու հետ հաստատակաց գաղափարի մը չուրջ համաձայնելու, հակադրձակցական ոգի մը յայտնաբերելու, կը սկսին ես-եսական կազմակերպական պայքարի մը։

— Ես եմ հիմնադիրը Հայ յեղափոխական—ազատագրական չարժումին։

— Ես եմ Հայ ժողովուրդին լուսաւորիչը։

— Ես՝ ամենակարող Պիւրոն՝ թրեահայ ընկերահաստատական կեանքին ՄԱՆՏԱՓԵԼՆ ԵՄ։

Ռուսահ և «յեղափոխական» ընկերութիւնը կը սկսին ցանել երկպառակութեան, տարաձայնութեան սերմերը։

Սանել, չարախօսել, զրպարտել, մատնել, հղծալրտապան-նել։ Գրահել աննպատակ և չարդիւ կատարածի առիթներ տալ։

Անկոչ և անպատասխանատու քանալիակիրները դառնալ մեր ազգային բոլոր հիմնարկներուն և դանոնք ստիճանաբար և ներդամաօրէն կազմալուծել և արգիլել որևէ հայրենասէն գործ։

Այսպէս է որ տաճկահայ ազատագրական չարժումը հաղիւ կազմաւորուած՝ վատօրէն կռնակէն դաշնահարուեցաւ, Սիոնի և Թուրքի հայանուն գործակալներուն կողմէ։

Մենք, Հ. Յ. Դաշնակցութեան սկզբնական օրերու պատմութիւնը թուաբանական ճչգրտութեամբ քրքրելէ ետք, տարբեր ձևով չենք կրնար բացատրել, կովկասահայ մտաւորականներու չրջանակին մէջ ձախողած Ռուսահպատի և ընկերներու ներկայութիւնը մեր՝ արևմտահայերուս մէջ։

Մենք յաւելով կը յաւինք որ հետաքրքրօր դաշնակցական հայ բարձրորակ մտաւորականներ, մանկական միամտութեամբ, կուրօրէն անթարկուած են կովկասահայ միջազգային վարձկաններու նիւթած ծուղակներուն։

Պարզ օրինակ պիտի յիշենք միայն փոստարկելու համար հին թէ նոր թրքահայ դաշնակցական մտաւորականութեան ըստրկամտութիւնը։

Երկրորդ կարգի տաճկահայ դաշնակցական կոմս — իսկական անունով՝ վ. Փափազեան — երկու տարի իվեր Ցուսաբեր Հրատարակչական Ընկերութեան հետ կը թղթակցի, իր անտիպ նոր գործին հրատարակութեանը համար։ Անվերջ բանակցութիւններ։ Պատճա՞ռ։ «Ցուսաբեր» կոմսի դիրքը հրատարակելու համար պայման դրած է կարգ մը քաղաքա-յեղափոխական դէպքերու վերացումը։ Մենք այս տողերը գրած պահուն ստոյգ աղբիւրէ տեղեկացանք թէ կոմս երկու տարի յամառօրէն յապաղումը մերժելէ ետք, Ցունիսին, առանձին նամակով մը թոյլատրած է «կարգ մը դէպքերու վերացումը»։

Ի՞նչ կրնան ենթադրել «այդ դէպքերը»։ Մենք իրազեկ ենք, արդէն, կը սպասենք գիրքին հրատարակումին՝ կոմսը իր լայնքոնի ու երկայնքովը իրրեւ խարդախ և խաբեպայ չօշափելի փաստերով մեր աճապարանքով սիւնակին մէջ արձանագրելու համար։

Դէ՞հ... Թող ընթերցողը...

Մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ, առաջին անգամն է որ քաղաքական մթին ծալքեր բանալու համարձակութիւնը մենք կ'ունենանք, առանց «օսփա»ներու վախէն սարսափելու։

Մենք ներքաշուած չե՛նք, քաղաքակիր չե՛նք, մարֆինեան չե՛նք, չոչորթացած չե՛նք։

Մեզի կը թուի թէ Հ. Յ. Դաշնակցութեան կազմութիւնը, կովկասի մէջ, գործն է հղած Սիոնի և Թուրքի։

Անոնց որոնք սուլթանական իրաւակարգի օրերուն հայկարնոչնչումը յղացան, ծրագրեցին, կազմակերպեցին, գործադրութիւնը թողնելով հայանուն դաշնակ վատակուճիներուն և քիւրտ աչիրեթապետներուն։

Մենք, առժամապար միայն, կը փակենք այս տխուր էջը, խոստովանելով չատ մօտիկ ապագայի մը մէջ հայ հանրութեան ներկայանալ նոր փաստարկութիւններով։

Մինչ այդ, կը զգուշացնենք հայ ընթերցողը։

— Հա՛յ-մարդ, ականջ տուր մեր խօսքին։

Ցունասեան իր ապստամբութիւնը ձեռք բերած է անգլիական օժանդակութեամբ։

Պալքանեան ժողովուրդներէն Սերպիա, Պուլկարիա և ուրիշներ իրենց անկախութեան տիրացած են ռուսական անմիջական օգնութեամբ։

Օսմանեան կայսրութիւնն ու սուլթանական իրաւակարգը տապալեցան սիոնիստներու և ազատ արմատիրներու միջազգային հզօր կազմակերպութեան հովանաւորութեամբ և աջակցութեամբ։

1918-ի պարտեալ Թուրքիան, կարճ ատենուան մէջ վերստանդնեցաւ, անգլօ-ֆրանսական պաշտպանութեամբ։

Իսկ մե՞նք...

Ժողովուրդ մը, որ դարեր շարունակ ապրեր է խոր ոգեւորութեան մէջ, ժողովուրդ մը որ կարենացեր է իր ազգայնութիւնը, ժողովուրդ մը որ երբեւիցէ չէ ունեցեր զօրաւոր պաշտպան մը, ժողովուրդ մը որ ապրեր է միայն քրիստոնէական հաւատքով, ժողովուրդ մը որ դարեր ապրեր է վայրենի և կիսաքաղաքակիրթ ցեղերու կողմէ չրջապատուած, ժողովուրդ մը որ ղուրկ է եղեր ինքնապաշտպանութեան ամենէն տարրական միջոցներէն, ժողովուրդ մը որ փոքր Ասիոյ չրջագծին մէջ, իր աշխարհագրական դիրքին պատճառով, պարսիկին, Հռոմ-

մին, Բիւզանդիոնին, մոնոֆոլ-թաթարին, քրիստոնեայ վրաց ցիին, քիւրտին, միջազգային կաթոլիկութեան և պրոտեստանտներուն ալ քին փուչն է հղեր. նման ժողովուրդ մը, յեղափոխականօրէն, քիչ ժամանակուան մէջ ազատագրելու փորձը մեզի ոճիր կը թուի։

Յեղափոխութիւն թէ ազատագրութիւն ունին իրենց մասնայատուկ նախապայմանները։

Սկսինք՝

Հանրային լուսաւորութիւն։ Ժողովրդական ցնցում-զարթօնք։ Ինքնապաշտպանութեան նախնական պէնքեր։

Ըստ մեզի, նախ անկեղծ և պարկեշտ էին Ռոստոմ և ընկերները, անոնք պէտք է ճնշային իրենց անմիջական չրջապատին՝ Արարատեան դաշտին մէջ, իբրև լուսաւորիչ, իբրև դաստիարակ, իբրև ֆէտայի և առաջնորդ։

Երջանկայիշատակ Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի կողմէ հիմնուած էջմիածնայ Գէորգեան Ճեմարանի նպատակը եղած էր՝

ա) Պատրաստել ճշմարիտ լուսաւորիչ - առաջնորդներ, բ) Պատրաստել օրակարգ ուսուցիչներ՝ տարածելու համար հանրային լուսաւորութիւնը Արարատեան դաշտի բոլոր ուսան-գիւղաքաղաքներու մէջ։

Ռոստոմ և ընկերները պատմական այդ առաքելութիւնը կատարելէ խուսափեցան գիտակցօրէն, ծառայելու համար սիոնիզմին և բանթուրանիզմին։

Այսքան բան հասկնալու համար մենք պէտք չենք զգար քաղաքական դիւանագիտական դպրոցին ծառայել։

ՀԱՅԱՇԽԱՐՀ - ԾԱՂԿԱՇԽԱՐՀ

1920 ՆՈՅ. 29 - 1956

ՀԱՅ ԱՐԵԳԻՆ ՏԱԿ

Վերցուցէ՛ք գլխարկները։
Թող դադրի՛ աղմուկը։
կը խօսի Հայութեան կօրիզը։
Դադրեր է լացն ու ողբը, Զարդն ու կրկնաջարդը։
Դադրեր է արտագաղթն ու կրկնագաղթը։
Աւելի քան մէկուկէս միլիոն Հայ-Մարդիկ արմատ են նետած Արարատեան դաշտին մէջ։
Ծպիտն է որ կը տիրապետէ հայ հոգիներուն վրայ։
Ջմեռն անցեր է, գարունն է եկեր։ Հայ ստեղծագործ միտքն ու ոգին, հայ բազուկը իրարու հետ ապուցուած չուրջպար են բռներ Հայոց աշխարհին մէջ։ Համատարած վերաշինութիւն։

Յեղին յառաջդիմութեան և ցեղային կեանքի տեւողութեան հիմնաքարը դրուած է. — Ջուս ազգային տնտեսութիւն եւ իմքնաբաւութիւն։

— Միամայր է Հայութիւնը և միանպատակ։ Հայրօրներ և վատահունիներ չկան։
— Միածոյլ ևն և միանպատակ։
— Հայ հողի վրայ թափրք չկայ։
— Հայութիւնը պետականացեր՝ Ազգ է դարձեր։
— Ախ չկայ, վախ չկայ, արիւն չկայ, աւեր չկայ, որբ չկայ, այրի չկայ, դարիպ չկայ։
— Երէկի չարդուողները արիացեր՝ առղմիկ են դարձեր...
— Անհետացեր են տուն-ախոռները...
— կը յորդի ելեկտրական լուսաւորութիւնը։
— կանթեղն ու լապտերը թանգարան մտեր են։
— Հայ գեղջուկը ցորենի հաց կ'ուտէ կուշտ ու կուռ։ Ունի սեփական տնտեսութիւն։

Մանրամասնենք։

Ա.) ԱՐԴԻՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

1) Ազգային ճարտարարուեստ

Ամենաբերք գործարանային ծխնելոյզ և սուլիչ։ Ալիմինիումի և արուեստական ձգախէժի հայոց գործարաններ։ Հիւսուածեղէնի արդիական բազմատեսակ թեղկատներ։ Մխիչքներու «Արարատ» համբաւաւոր գործարան։ Մեքենաչինութեան յատուկ գործարան-արհեստանոցներ՝ ժամացոյցի, գիւղատնտեսական գործիքներու, էլեքտրական լապտերներու, ռատիոյի, հնձելանիւի, ծխախոտի, եւայլն։

Յատկապէս գիւղատնտեսութեան համար քիմիական նիւթեր պատրաստող գործարաններ։

2) Շինանիւթերու արդիւնաբերութիւն

Մասնաւորապէս արժեքաւոր տուֆը, կրաքարը, կրանիթը, պէմզան, մարմարները։

Այս չինանիւթերով է որ կը կառուցուին հայաչխարհի գործարանները, չէնքերը, պալատները։ Այս չինանիւթերով է որ կառուցուած են քառասունէ աւելի նոր գիւղեր, արդիականացած են միջնադարեան բազմահարիւր աւաններ։

Առանցքէ դուս թեթեւ արդիւնաբերական գործարան-հաստատութիւններով հարստացած է մեր երկիրը։ Մասնաւորենք բամպակ զոդ, գուլպայի, կօշիկի, մուշտակի և մետաքսի գործարաններ, եւայլն։

3) Աճուրդ

Անցեալի մէրկ որբատանն այսօր մօտ 500,000 հնգքմար անատակային հարստութիւն ունի։

4) Սննդանիւթեր

Սնունդի, պահածոներու և մսի արդիւնաբերութիւնը հակայական յառաջդիմութիւն է արձանագրեր։

Աւելի քան 80 կաթնատնտեսական գործարաններ պանիր կարագ կ'արտադրեն։

Ձիւտատակութեան արժանի են, նոյնպէս՝ ձէթի, օճառի, չաքարի, մաքրանիի, անուշեղէններու գործարանները, եւայլն։

Հարիւր հազարաւոր հայ բաղուկներ կ'աշխատին վերոյիշեալ գործարաններու մէջ։ Ինքնաբաւ են։ Հայ ընտանիք կը պահեն։

Բ) ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Սուգի ու չիւանի երգերուն տեղ կայտառ ու կենսահաստատ երգերու ալիքներ կ'անցնին գիւղէ գիւղ։

Հայրենի ճարտարարուեստի զուգընթաց նոյն չափով երեսուն և վեց տարուան մէջ մեծապէս զարգացեր է հայ գիւղատնտեսութիւնը։

Քառապատկուած են մշակելի հողերու տարածութիւնները — կէս միլիոն հնգքմար։

Բազմապատկուած են և որակաւորուած ընտանի անասունները թիւը։

Քառապատկուած է հողային արտադրութիւններու քանակը։ Հիմնապէս կերպարանափոխուած է հայ գիւղը։

Բացուած են հարիւրի մօտ ջրանցքներ, որոնք աւելի քան 250,000 հնգքմար հող կ'ոռոգեն։ Զարգացուած են ճահիճները։

Հողամշակութիւնը մեքենականացած է։ Այլևս ո՛չ բահ և ո՛չ ալ արօր կը գործածուին բնաչխարհին մէջ։ Հայ գիւղացին օրհնեալ ձեռքերուն մէջ պար բռնած է թրաքթէօրը։ Մանգաղը թանգարան է յանձնուած։

Հայ գիւղացին առաջապահիկ տուներու մէջ կը բնակի այսօր և հայաչխարհ-ծազկաչխարհի մէջ այսօր հայ բժիշկներու թիւը հասած է չորս հազարի։

Հայրենի ժողովուրդի յարաճուն վերելքը հոս չի վերջանար։

Գ) ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Անթիւ ու բազմատեսակ դպրոցներու ցանցով մը պատուած է մեր երկիրը։

Անգրագէտ մարդ չկայ։ Հայաստան-ծազկաստանի մէջ, այսօր, 350,000 դպրոցականներ և 15,000 համալսարանական ուսանողներ կան։

Բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու համար, այլևս Մոսկուա, Խարքով, Տփղիս վազելու պէտք չկայ։

Արհեստագիտական վարժարանները մանուկ սերունդի կըրթութեան հիմնաքարն են։

Հայ համալսարանական ատեանը իր մէջ կը պարունակէ գիտական բոլոր բաժանմունքները։

Նախապատրաստական և երկրորդական վարժարաններու, ինչպէս նաև համալսարանի բոլոր բաժանմունքներու ուսուցումը կը կատարուի մայրենի լեզուով և հայերէն դասագիրքերով։

Զրի է հայ դպրոցը՝ բոլոր հայ մանուկներուն համար։

Այլևս մեր զաւակները թուղթ, մատիտ, դասագրքեր ճարելու և կրթաթոշակ վճարելու մտահոգութիւն չունին։

Շինուած են առողջապահիկ դպրոցներ։ Ունին և՛ գրատախտակ և գրասեղան։

Հայ ուսուցիչը ունի նատելիք սթոռ և ամբիոն։

Հայ Մաքի-Մչակը հագաբարձու և թաղական պաշտօնեաներու կամայականութիւններուն ենթակայ չէ՛։ Օրը օրին կը ստանայ իր ռոճիկը, ապահովուած է իր հանգստեան թոշակը։

Միջազգային համբաւի տիրացած Հայ գիտնականներ նուիրուած են ներուզդի կրթութեան։

Հայ մչակոյթի կեդրոններ զիրար կը հրմշտկեն։ Մտնենադարան, թանգարան, ընթերցարան, ակումբ, թատրոն և օպերա։

Դ) ՁԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Մոխիրներու տակէն դուրս է բերուեր միջազգային ճարտարապետութեան մայրը՝ Հայ ճարտարապետութիւնը։

Պարսկական խժժամուժի հետքերը սրբուեր և փոխարինուեր են հայ ճարտարապետական կոթողներով։ Ամենուրեք պայծառնե՛ր...

Երեւանի կեդրոնը չինուած է հայ արուեստի ամենավեր-ջին կոթողը՝ մայրաքաղաքի չուկան։

Այս այն չուկան է, զոր Հ. Հանրապետութեան չրջանին սպանդապետ Դրոյի հրոսակ մավզերիսթները օր ցերեկով թալանի կու տային։

Ե) ԱԶԳԱՁՈՒՄ

Քարոզչութիւնը տարբեր բան է, հանրային առողջապահութիւնն և գիտութիւնը՝ տարբեր։

Այսօր ամենատգէտ մարդն իսկ գիտէ թէ կիսաքաղց և կիսամերկ ժողովուրդ մը, որպիսին է պարսիկ-թուրք աւատապետութեանց հայրենիքը, կարող չէ ո՛չ աճիլ-բազմանալ և ո՛չ ալ արտադրել։

Կրկին, ամբողջ կեանքը արեւմտեան պողոտաներու վրայ անցուցած ամենայիմին Հայ մարդն իսկ գիտէ թէ անբարոյական և ընտանեկան աւանդութիւն չունեցող ժողովուրդ մը չի կրնար աճիլ, բազմանալ և արտադրել։

Մենք կրնանք բազմահազար օրինակներ բերել քաղաքակրթեալ Արեւմտեան երկիրներէն։ Բայց, մեր ի՛նչ գործն է. սեւ հողը բոլորին ալ գլխին։

Այսպէս, Հայրենիքէն մեր ստացած վիճակագրական տեղեկութիւնները ցոյց կու տան թէ մեր ցեղին թուական աճումը կը վերնչէ անընդհատ։

Եւ ինչո՞ւ։

— Որովհետեւ 36 տարի է դադրած է ժխորը։ «Խաղաղութիւն ամենեցուն»։ Ընկերատնտեսական բոլոր ճակատներուն վրայ կուսակցամարտ չկայ։ Ժամկոչի, թաղականի, գաւառականի, քաղաքականի նամարտ չկայ։

Վերջացած են ազգամիջեան կռիւները։ Աշխարհներ նստուկ կեանք ունին։ Մայրերուն անհետացած է։ Հայ մայրութիւնը կը պաշտպանուի և ենթակայ է հայրենի խնամքին, հոգածութեան, սիրոյն և գուրգուրանքին։ Նորածիններու մահացութիւնը հին յիշատակ մըն է միայն։

Հայ մանուկը, իր ծնած օրէն, ենթակայ է պետութեան առողջապահական հսկողութեան։ Մեր հոգեհատորներուն առողջապահութեան համար բացուած են մանկատուն, մսուր, մարզադաշտ, զբօսատեղի, օդափոխութեան վայրեր՝ մինչեւ ամենայետին գիւղերուն մէջ։ Հայ ցեղը հոգեպարմանուած է, թափ է տուեր գաղթականի, տարագրութեան, հատորածներու հետքերը և արարիատանի անապատի փոշին։

Մեր հարեւանները քաջ գիտեն թէ, այլևս, մեզի հետ ջարդի մասին կարելի չէ խօսիլ։

Գիտեն թէ այս անգամ ազգամատութեան արհեստին մէջ մասնագիտացած հայ գինուորը, արարատեան արծիւները, ի հարկին իրենց ճանկերով պիտի մաքառին ու մարտնչին։

Զ) ՀԱՅՐԵՆԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ԿԸ ԿԱՐԴԱՑ

Հայ կեանքի բազմապիսի արտայայտութիւններու կողքին, կը զարգանայ, նոյնպէս, հայ գրականութիւնը։

Հայ մարդը կը կարդայ, գնահատելու և քաջալերելու հա-

մար հայ գրողի տագանդը, ստեղծագործ միտքը և իմացական ճիգը։

Հայրենիքի մէջ, հայ գրողին գլխաւոր յատկանիշն է իր ոգին։ Ան կը գիտակցի իր դերին եւ կոչումին, որն է՝ դրել Հայ մարդու մտածումները, զգացումները, ճաշակն ու ձգտումները կազմաւորելու նպատակով, յար և նման Հայ գիտնականին և բուհատուգէտին, որոնք կ'արտայայտեն զանգուածի քաղաքակրթութիւնը յատկանշող տարրեր երեսները։

Հայաստանի գրականութիւնը և արուեստը անհատական դրոշմ չեն ունեցած, այլ, ընկերատնտեսական կեանքի գործունէութեան արտայայտութիւնն իսկ են։

Հայ գրողը արհամարհուած և մոռացուած չէ՛, իր ստեղծագործութիւնները դիւրացնելու համար նիւթական անսահման կարելիութիւններ ունի։ Որովհետեւ, հայրենի ժողովուրդը Հայ Գրականութիւնը կը նկատէ նոյնքան կարեւոր՝ որքան չրոնցքի մը բացումը, պղրոցի կամ գործարանի մը չինութիւնը։

Մեծ կարեւորութիւն տրուած է, նոյնպէս, գրական քննադատութիւններուն։ Որեւէ գրող գիտէ թէ իր ստեղծագործութիւնը գրական քննադատի մը ճաշակի արդար հարուածներուն պիտի ենթարկուի։ Հայ քննադատը չափազանց խիստ է և բծախնդիր· որեւէ գրութեան մէջ կը փնտռէ գրական ոգին և էութիւնը, աշխատութեան մը արժէքը հչդող տարրերը։

Գրական պճնազարդումն ու հանդիսաւորութեամբ սիրուած չէ՛ն, Գրողը պէտք է իր մտածումները արտայայտէ պարզ և հասկընալի ոճով։ Հոն հայ գրողը իրաւ արտայայտիչն է հայ կեանքին։

Հայրենի գրականութիւնը մեզի կը ներկայանայ ազգային մտքնայատուկ կնիքով, բարոյականով և նկարագրով։

Գրող թէ քննադատ կ'ապրին մէկ մտածումով.— Հայ գեղը արմատական վիրաբուժումի ենթարկել, զայն վերանորոգելու, ազնուացնելու և գեղեցկացնելու համար։

Հայակերտումի այս աշխատանքը ստեղծած է մշտաժպտուն, մշտարթուն և լաւատես սերունդ մը։

Հայ գրողի յատկանիշներէն մէկն ալ է հայ կեանքը ակօսելու գործելակերպը։ Ան ինքնավստահ է· չի տարուբերիր խարխափումներու յորձանքին մէջ։

Հայ գիրը կրթիչ-բարոյացուցիչ է· որովհետեւ հայ գրողի ներչնչման աղբիւրն է՝ ցեղին ապագան։

Ը) ԱՐՈՒԵՍՏ

Հայաստանեան և արտասահմանեան հայ թէ օտար թերթեր, գրեթէ ամենուրեք, կը խօսին հայ արուեստագէտներու նորանոր յաղթանակներու մասին։

Հայ երգ, պար ու նուագ։ Ամէն օր երեւան կու գան նոր տաղանդներ։ Խաչատուրեանէն ետք Ա. Յարութիւնեան եւս ելաւ և գրաւեր է իր տեղը միջազգային երաժշտական կեանքին մէջ։

Հայաչխարհի մնայուն թատրոններու թիւը 20-ի է հասած, բացի չրջուն խումբերէն։ Գրող, դերասան և բեմավար մէկտեղուած՝ զիրար կը լրացնեն։

Շարժանկարը, նկարչութիւնը և արձանագործութիւնը թեւեր առած կը թռչին, ճոխացնելու համար հայ թանգարանը, հայ մշակոյթի կենդանի արխիւը։

Թ) ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

1943-էն ի վեր, Երեւանի մէջ հիմնուած է Հայկական Ակադեմիան, վեց գլխաւոր բաժիններով, ուր և նստած են հայ ստեղծագործ միտքի տիտաններ։

Ակադեմիայի չնորհիւ է որ հրատարակութեան կը տրուին Հայ դասական հին թէ նոր հեղինակներու գործերը։

Ժ) ՄԱՐԶԱՒԱՆ (ՍԹԱՏԻՈՒՄ)

Մարզա-սկաուտական թղթածրարը բանալով, անգամ մըն ալ աչք նետեցինք մեր ձեռքը հասած նկարի մը վրայ։ Մեր վերածնող և ինքնանորոգուած Հայրենիքին քաղաքամայր Երեւանի մարզարանն էր այդ։

Մէկ կողմ չպրտելով մեր բնազդական նախապաշարումները, սկսանք բազդատել անցեալ պատկերը, եւրոպական երկիրներու մէջ մեր տեսած բազմաթիւ «սթատիում-սթատ»ներու հետ։

Ոչ մէկ նմանութիւն մեր կենդանի աչքերով տեսածներուն և Երեւանի Մարզաւանի պատկերին միջեւ։

Երկար քննութենէ մը ետք ըսինք.— Մեր ստեղծագործ հայ ժողովուրդը կը չարունակէ առաջնորդուիլ մեր նախահայրերու ժառանգ թողած բարձրացման ճանապարհով։ Ան Արարատեան դաշտում, նորակերտ և բազմաստեղծ, իր մտածումը, խօսքը և գործերը իրարու հետ համադրած ու չղկապած՝ կը պատգամէ ի չորևք ծագս աշխարհի.

— Հայկազուննե՛ր, Ներսը ըլլաք թէ Դուրսը, ընտրեցէ՛ք

այն որ գեղեցիկն է, այն որ ազնիւն է, այն որ վսեմն է։

Հոյակապ է ու լայնածաւալ, Հայ Մարզարանը...

Մարզարանը պարփակող-բոլորող գեղահիւս չրջապատը, անպատմելիօրէն, անճառելիօրէն զարդարուած է բազմադարեան Հայ դիւցազնից ու աստուածներու խրոխտ ու վհուկ արձաններով։

Հայութեան հողին ու ջուրին, հոգիին ու միտքին, կեանքին ու վայելքին վրայ կը հսկեն, անքուն և յարահայեաց, տիտաններըը միտքի ու սուրի, տիտաններըը միտքի ու գրչի...

Ու անոնք, լեզու առած մեզ կը յորդորեն.

— Մի՛ կքիք, մի՛ դալկանաք, մի՛ հեւաք, համ՛յորդիներ...

— Դիւցազնորդի՛, քալէ՛. մէկ ձեռքիդ հուր եւ սուր, միւս ձեռքիդ գրիչն ու լոյս թող ըլլան՝ կռիւը համար նոր ճակատագիր մը Հայ հայրենիքիդ համար։

Քալէ՛ առանց արցունքի, քալէ՛ էջմիածնական ճակատավիզ, ժպտադէմ։ Քալէ՛ ցեղիդ բովանդակ զօրութիւնը...

Քալէ՛ յանուն և ի շահ ցեղիդ վերյայտնութեան...

— Քալէ՛ արդի, դու պէտք չէ պարտուիս, այլեւս։ Պէտք է քալես յաղթական, Հայ Գոյատեւումիդ ի խնդիր...

Մարզաւան Հայկական...

Պանծացումը՝ հայ ցեղին Մտքին, Հոգիին, Կամքին, Դնդհրաներուն։

Փո՜ռք Հայ գրչին, մուրճին, սուրին...
Փո՜ռք Հայ մեծ ուղեղներուն...
Փո՜ռք Հայրենիքը նորակերտող հայ աչխատաւոր մշակին։
Փո՜ռք նորագարթ Հայութեան...
Փո՜ռք Հայ մայրութեան...
կայծառոն է... վահագնառոն...
Ջմեռն է անցեր... Գարունն է հկեր...
ՀԱՅՈՑ ՋԱՏԻԿՆ Է, ՀԱ՛ՅԵՐ...

ԳԱՂԹԱՇԵԱՐՀԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐ ՓՈՒԼԸ

Զա՜նգ... Զա՜նգ.., Զա՜նգ...

Հանուր Հայութեան առջեւ գարձնալ պարզուեցաւ ազգալի տեսարան մը։

Աւելորդ անգամ մըն ալ ապացուցուեցաւ թէ գաչնակ Պիւրոյ ըսուածը Հայութենէն անջատուած այն փոխառուած ձեռքն է, որուն միջոցաւ միայն իքթիսաս-բեռագգը-ի գազանները յաջողեցան Հայութիւնը նեբսէն թակարդել և հանուր մարդկութեան անկարեկիր ու սառն աչքերուն առջեւ խոշխոշել...

Աւա՜ղ, գաղթաչխարհի ազգային կեանքը հպիւ-հպ խաղաղած, հաւաաարակչռութեան ճամբան գտած, ազգային ինքնապաչպանութեան դիրքերուն մէջն ու չրջակայքը գազանաչունչ նոր ճիչեր, քրքիջներ, նոր կռիւի հրաւէրներ սկսան լսուիլ...

Ցանկարծ, Մնացորդացը իր թիկունքին զգաց գարչ նեբկայութիւնը նախկինացած դիակը չնագայլերու։ Միեւնոյն բեմագրիչները, միեւնոյն հոպիանները, միեւնոյն լարախաղացները, այս անգամ տարբեր դերակատարներու մէջ և անուղով նեբկայացուցին իրենց բեմագրութիւնները Զարեհապատի, Ռոբէնեանի և Դերենիկ-Լէնաի մէջ։ (Անգլերէն լենս = սրկիր)։

Անպաչտպան արեւմտահայութիւնը, աչխարհէն կարուած, նեբքնապէս պաչարուեցաւ։

Զա՜նգ... Զա՜նգ... Զա՜նգ...

Գաղանացած Պիւրոն արձակեց իր վերջնագիրը.—

Ջնջել ընդհանուրական Հայրապետութիւնն Հայոց... Անբաղ բազմամիլիոն ճահճատակերու վրայէն խլել-միաճնալու համար մոնկոլթաթարներուն, Հունվմին, Պոռչին...։

Հայ Հոգիներու ՌԱՋՄԱԿԱՆՋՆ էր...

Հայ ներքին մարդը, իր նոր էութեամբ, սարսռեցաւ ու յիշից իր ցեղին գողգոթան։ Յիշից չնածին Թալէաթի խօսքը.— ԱՒՈՐԱՎԱՑՐ... ԲՆԱՋՆՋՈՒ-ԻՄ...

Ու բնազդական մղումով և հոգևկան բաւականութեամբ՝ գաղթաչխարհը կանգնեցաւ և համախմբուեցաւ։ Վարդանանցի ոգին վերթևեաց և փրկարար գիտակցութեամբ մը բաւ իր պատմական ՈՋ-ը...

— Այս մեկը՝ ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ...

Սկաւ արտաչխարհևալ հայկազունները ներքին գոյամարտը, Ազատամարտը։

Ազգային բոլոր ճակատներու վրայ, Հայ Առաքելական մեծամասնութեան գլխուն վրայ ցցուած էր հոգևկան նոր պատուհան մը չարաչուք սառևրը։

Տոլարաառևոր կարգ մը գաշնակ խուլիգաններու մասնչութիւնը և զրպարտութիւնը, զրեթէ ամենուրեք, ան ու սարսափի մատնած էին խազազ, պարկեշտ և աշխատասէր գաղթաչխարհը։

Աւանդապահներս գրեթէ պարտուած էինք...

Լուռ դանգուածը, ամէն բանէ զզուած, արամադիր կը թուէր նահանջելու, նոր բարոյահոգևկան դիրքերու վրայ հաստատուելու համար։

Գազանապահին սպառնարկող գաշնակ ձևուքին կը մնար մի քանի հարիւր քայլ ևս նևակել, յանդգնութիւնն ունենալ քիչ մը ևս առաջանալու, որպէսզի մենք լքէինք մեր Ազգային ինքնապաշտպանութեան գծերը, խրամ-դիրքերը, և իրենց կեռ ու բզկիչ ճանկերուն յանձնէինք մեր ամենավերջին հոգևսր և առնմային հաւաքական գրամագլուխը՝ Ազգային Եկեղեցին։

Սակայն, յանձնել հոգևսր հաստարակական գրամագլուխը, կը նշանակէր և յանձնել հայրենազուրկներուս հոգևսր հայրենիքին բոլոր բանալիները։

Յանձնել կը նշանակէր, նաև, Արևմտահայութեան ամբողջ ճակատագիրը՝ հազար անգամ փոքձուած, բախտախնդիր և աճպարար անոպաններու միջոցաւ, Պիւրոյի հնամենի հայակեր պինակցին և անոր հայանուն այլապիտակեալ գաշնակիցներուն։

Հետևա՞նքը։ Տարակոյս չկայ թէ նման հոգևկան պարտութիւն, ապազինուած և նահանջ պարզապէս պիտի առաջացնէին գաղթահայութեան լուծարքը, որ թարգմանի՝ Մնացորդաց Թուաբանական ոչնչացումը։

Պատմութիւնն անգամ մը ևս պիտի կրկնուէր։ Անիի դըժխեմ ճակատագիրը մեզմօրէն, անզգալիօրէն և սակայն յարատևօրէն պիտի պարատադրուէր։

Ի՞նչ անուն առած պիտի ըլլայինք Հայոց Հայրիկին, նթէ ա՛ն, մարդկային այս կամ այն ակարութիւններէն մղուած, Ազգային կալուածոց բանալիները յանձնած ըլլար ձաբի կավկասեան փախաբքային։

Մեզմէ առաջ Հայոց Բարձրաւանդակի վրայ ապրող ու կըռւող Հայը, խորապէս կը գիտակցեր թէ ցեղին ուանդատաւնուրան բանալիները որևէ հայանուն արկածախնդրի մը յանձնումով կը նշանակէր Հայ ցեղին ոչնչացումը։

Նոյն փրկարար գիտակցութեամբ է որ մեր 36-ամեայ հայրենազրկութեան չրջանին, առաջին անգամ ըլլալով, մեր նոթագոյն պատմութեան ամենէն օրհասական մէկ վայրկեանին, հայօրէն մկրտուած, ցեղայնօրէն հաղորդուած անկուսակցականն ու անկախը, Ռամկավարն ու Հնչակեանը և գաղափարական պատուանդիր Դաշնակցականներէն փոքր մաս մը սիրտ-սրտի տալով հրապարակու բարձրագագաթ հարցուցին.

— Մինչև ե՞րբ...

Եւ Մնացորդացը իր 66-ամեայ ազգային անօրինակ ցաւերէն և ամօթանքէն լեզու ելած, գոռաց.

— Մեցի ձեզի հետ չեցի։ Մեցի դէ՛մ եմ։ Չեզի՛ դեմ։

Ու դիմից իր խզճին, Հարցապնդից իր ներքին գաղափարը և արձակից յաւիտենագիր վճիռ-հրամանը.

— Հայ Առաքելական եկեղեցին Ազգին է։ Ազատնի վաճառողներ և սեւ չուկայի լուծայափոխներ՝ դո՞ւրս մեր սրբավայրէն, հոգևկան տաճարէն։

Պատասխանատու հայկազունն այս անգամ գիտցաւ պաշտպանել իր իրաւունքը արդարօրէն և կատազօրէն և յաղթեց...

Լուռ և անաղմուկ, երկրորդ մանրանկար վարդանանց մըն էր տեղի ունեցածը։

Մեր հայրապետները. որոնց կարգին երջանկայիշատակ Օրմանեան, իրաւունք են մեզ.— «Ջէնքը, բանութիւնը, վերջնական յաղթանակի գործօններ չեն. վախկոտն այն է որ կ'աղմկէ, մատնելով այդպէս իր անարիւթիւնը»։

Արդարև, որևիցէ կռուի մէջ, թշնամիին համար չկայ ուելի անարևկիչ բան՝ քան հանդիպակաց կողմին լուութիւնը։

Այն ռազմական գիծը, ուր գիտակից ու խրոխտ լռութիւնը կը տիրապետէ, հակառակորդին աչքն ու երեւակայութիւնը տարակուսանքի և վախի կը մատնէ։

Վերջին պահուն միայն արթնցող հայ զեկավարութիւնը դիմից փորձուած խրատին, Գոռիե՛ց ճիւղ այն պահուն, երբ գաղթաշխարհի պարտութիւնը մօտեցած էր գրեթէ իր վերջակէտին։

Եւ յարձակեցաւ՝ արհամարհելով և առ ոչինչ գրելով գաշնակ Պիւրօյի ամենավերջին թափթփուքներու զէնքն ու զրահները։

Յարձակեցաւ ճիշդ ա՛յնպէս, ինչպէս մահը կու գայ անակնկալ և անչափոր։

Յարձակեցաւ առանց տեսանելի զէնքերու։ Յարձակեցաւ՝ պապաւնած միայն հայ ցեղին հզօր ոգիին։

Օրհնուա՜ծ ռազմավարութիւն...

Օրհնուած ճակատագիր, որ կոփած է ցեղին ներազէն ոգիի գերազանցութեամբ։

Էջմիածնապաշտ Հայութիւնը տարաւ իր յաղթանակներն ալ։

Ո՞վ կ'անգիտանայ... ո՞վ կրնայ անգիտանալ թէ Հայ Առաքելական Եկեղեցին հայկականութեան ցեղային գոյութեան առաջին և վերջին ինքնապաշտպանութեան կրանիթեայ գիծն է։

Ցեղակի՛ց, գիտցիր թէ աղգերը կ'ապրին, երբ անոնց մէջ կ'ապրի հաւատքական զոհաբերութեան յանկուցիչ ոգին։

Վկայ՝ Արարատեան դաշտի Ցեղ-Արմատի վերածնունդը... վերաբիւրութիւնը... ինքնաճառագումը...

Վկայ՝ հայ նոր մշակոյթը, հայ անաւեսական արդիւնաբերութիւնը, և հայ նոր ճարտարապետութիւնը։

Բոլորն ալ հինի՝ դարաւոր ցեղային առաքինութիւններու չարունակութիւնը։ Հայ ցեղին ճշմարիտ հոգեպատկերը։

Ահա թէ ինչո՛ւ դարաւոր դահիճը, երբ 1920-ին հասաւ Սարտարապատ, Ս. Էջմիածնայ դռներուն առջեւ, չհամարձակեցաւ Ս. Էջմիածնայ սահմանը մտնել և Մայր-Աթոռի դուռը բացել... այսինքն՝ խորտակել։

Նոյն գերբնական ու անխորտակելի ոյժը ցցուեցաւ դաշնակ անասունը կրող հնամաշ խաժամուժ վոհմակին դէմ... ու զայն չարաչար ու անվերականգնելի պարտութեան մը մատնեց։

Է՜հ... իրենց ո՞վ ըսաւ թէ ահեղաւոր հզօրին յորձանքներուն դէմ թիավարելը խելացութիւն կրնայ համարուիլ։

Ազգակործան գրոհը փչրուեցաւ Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի դռներուն առջեւ։ Հայր մեր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի նուիրական պատկերին առջեւ...

Փա՜ռք կենաւաուին, փա՜ռք կեանքին, փա՜ռք յաղթական ճշմարտութեան...

ՈՃՐԱՀԱԼԱԾ ԱՏԵԱՆ

ՆՈՒԷՐ ՊԻՒՐՈՑԻ ՇԱՐՔԱՅԻՆ «ՐԱԵԱ»ՆԵՐՈՒՆ

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՎԱՇԵԱՒՈՒՆԵՐԸ
ԵՒ
ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԻ ԿԵՂԾԱՐԱՐՆԵՐԸ

Անկախ ենք, անկախ չենք...

36 տարիներ անցեր են Ղարսի անկումէն իվեր։ 36 տարիներէ իվեր Բերդի անկումին և պիւրոյ-իրաւակարգի տապալումին չուրջ տեղի ունեցած ազբերգութեան մասին չսա քան է մրոտուած։

36 տարիներէ իվեր դաշնակապետութիւնը սրտաչխարհնալ Հայութեան գլուխը կը ցաւցնէ, իր «ազատ եցիք»-ի և «ազատ չեցիք»-ի հնքիսթներով։

36 տարիէ իվեր, հրապարակի վրայ, հրէշային գործիք մը կայ, որուն կը չարունակեն խուռնակ ծխել սիոնածին պիւրոն և՛ իր չորքային «բահա»ները։

36 տարիէ իվեր, թաթարապաշտ դաշնակները օտար պատասխանատու վրայ «տգտա չենք» ըսելով վարիանցիօրէն կուրծք կը ծեծեն, իմաստութիւն կը ծախեն ու գաղթաչխարհին կը նեղկայանան ինքնակոչ պահանջատէր դատաւորի պատմուճանով։

36 տարիէ իվեր, այս հարցին չուրջ խօսեցան և գրեցին դաշնակ մտաւորականներն ու դիւանագէտները, չորքային ֆէտայիներն ու պինպաշները։

Առանցմէ ոչ ոք, սակայն, պարկեչտութեամբ, արիւթեամբ ու ձեռնհասութեամբ փորձեց գրի առնել Ղարսի բերդի անկումին, նախկին Հ. Հանրապետական կառավարութեան կրած քաղաքական, դիւանագիտական, պինուորական և յեղափոխական անյաջողութիւններու իսկական պատճառները մասին։

Ոչ ոք կամեցաւ ճշմարտութիւնը տեսնել ու պատմութեան յանձնել իրականութիւնը։

Բոլոր ժողովուրդներու մօտ, ընկալեալ սովորութիւն է՝ որ պատերազմէ, տարերային դժբախտութենէ մը հաք, ժողովուրդին ծանօթացնել պատերազմի յաղթութեանց կամ պարտութեանց պատճառները, հետագայ յաղթանակներ արձանագրելու

կամ նոր պարտութիւններ կրելէ խուսափելու համար։

Պիւրոն է որ բացառութիւն կը կազմէ, միա՛յն։

Արդ, մենք մեր գիրքին Ա. հատորին վերջաբանին մօտեցած, ազատարդիի արիասրտութեամբ փորձ մը պիտի կատարենք ճշդելու համար, «ազատ ենք-ազատ չենք»-ի քաղաքական և ընկերային սահմանաւորումը։

Պահ մը հաւատանք Պիւրոյ մտաւնտիկներուն քաղաքական վարկածին և ենթադրենք թէ այսօր Հայաստան-Ծաղկաձորը կատարեալ դժոխք մըն է, թէ Հայ-Արմատը թիապարտներով չրջապատուած է, թէ ազատ չէ՛, անկախ չէ՛, թէ մեր ցեղակիցները կը կեղևքուին ու կը հալածուին, թէ մայրենի լեզուն անգործածելի դարձած է, փոխարէնը ընդհանրացած է ռուսերէնը, թէ ամենազօր Ջնկան կը հնձէ ու կը մազէ Հայ ազգայնական մտաւորականութիւնը, թէ հայ աչխատաւոր մչակը 16-18 ժամ կ'աչխատի, թէ իր հալալ վաստակին մէկ մասը կը ղրկուի կորմիր մայրաքաղաքը, միջազգային քարոզչական նպատակներու յատկացուելու համար։

Թէ՝ հայ կուսանները մայրաքաղաք Երեւանի մէջ կ'ամբարոյականան։

Թէ՝ բազմակնութիւնը թոյլատրուած է։

Թէ՝ զաւակն իր հայրը և հայրն իր զաւակը կը լրտեսեն։

Թէ՝ կրօնաբարոյական դասերը, դպրոցներու մէջ, Սթալինեան Ս. Գիրքով փոխարինուած են։

Թէ՝ գիւղացին հողազուրկ է, գիւղերու մէջ հաց-կարագհաւկիթ չի ճարուիր։

Թէ՝ ընդհանրական Հայրապետն Հայոց կալանաւորուած է։

Թէ՝ հայրենազուրկները երկրէն փախչելու միջոց կը փնտռեն։

Դիւային հաճոյքով կրկնուած այս ամենօրեայ, ժամն-կարապահ պոռոտախօսութիւններու իմաստը հասկցանք։

Համոզուեցանք նոյնպէս, թէ ազատագրուելու համար պէտք է պայքարիլ։ պայքարելու համար ալ պէտք է զոհուիլ, արիւն թափել։ Եւ սակայն, կ'ապրինք այնպիսի դարաշրջանի մը մէջ, երբ հայրենազուրկներու հոգեղձած մարդոց բառախոզութիւններով կարելի չէ օրօրել։

Աղմկարարութիւնը զանգուածները մոլորեցնելու, թմրեցնելու միջոց չէ՛, ըսինք, անգամ մը։ Վարդապետանալու և

պատուելիանալու ցնորային դարաշրջանը անցած է։ Մարդկութիւնը կ'ապրի առանձնապէս արդիւնաբերական և անտեսական դարու մը մէջ։

Աչխատողը կ'ուտէ ու կ'երջանկանայ։ Ծոյլն ու թուլամորթը կը տեղքայլեն, օր մըն ալ կ'անյայտանան, անփառունակ։

Ահէ զատ, որևէ գազափար օգտակար է, երբ, ցոյց կը տրուի անոր քաղաքական ուղին։ Ողբալով, սգալով, կակազելով, ծիծաղելի փաստարկութիւններ առաջ քչելով, ազգային հանրածանօթ դէմքեր և կազմակերպութիւններ անէծնելով, դէպքեր չտրափոխելով կարելի չէ՛ զանգուածը կերակրել։

Հայ պանդուխտները, այսօր, դրամատիրական Արեւմուտքը կը դիտեն ուղիղ իր ճակտէն։ Այսօր, մէն մի հայ մարդ կը կարդայ, և կը կարդայ քննարկումով, կը քալէ կեանքին հետ։ Զի կարդար այն որ կը քնացնէ, թևչն կը փախչէ։ Փազոց կը հոտի։ կը կարդայ չօչափելին, միա՛յն։ կը կարդայ երէկը՝ իր ներկան սրբագրելու և իր Ապագան կազմաւորելու համար։

Կար ժամանակ մը, երբ հին և այսօրուան վերնատան մէկ մասը կ'ապեւորուէր ֆրանսական և ռուսական յաղափոխական չարժումներով։

Կար ժամանակ մը, երբ, Հայ պատանի երիտասարդութիւնը խանդավառուած էր վարանդեանի ընկերվարական գրականութեամբ, Ակնունիի «Առեաց Ջոռով», Խաժակի աչխատաւորական և հակակրօնական գրքերով և Ահարոնեանի ազգերով։

Մեր ժամանակ ղարիպները այլևս չեն ուզեր ընկերվարանալ. չեն ուզեր արիւնել իրենց հայ սրտերը, որքանալ ու այրիանալ։

Մենք լաւատես սերունդ մը կ'ուզենք ունենալ, որ կեանքին ժպտի և ոչ թէ հակասէ-հակախօսէ։

Հ. Ց. Դաչնակցութիւնը սակայն, իրաւամբ կ'անտեսէ կեանքի սերունդին ներքին յոյզերն ու խռովքները։ Իր հնացած գործելակերպը չի սրբագրեր։ Կը մնայ, միևնոյն անուղղակ, միևնոյն սկզբունքով անսկզբունքի։ Սկզբունքով խաբեբան։ Սկզբունքով զեղծարարը։

Մենք, այս էջերուն մէջ, երբեք նպատակ չունինք «ազատ ենք թէ չենք»ի բառախազութիւնը հատարակագիտական ակնոցով քննարկելու և ճշդորոշելու անոնց ընկերային իմաստը և տարողութիւնը։ Կը փափաքինք միայն իրևրայաջորդ Պիւրոնեան յիշեցնել թէ.

— Մարդ անհատն ու հասարակականութիւնը իր չունեցածը չէ՛ որ կը կորսնցնէ, այլ իր ունեցածը։ Պիւրոն պէտք է իմաի ունենայ միշտ, թէ ինքը Հ. Հանրապետութեան տապալումով իր ունեցածն է կորսնցուցած, այսինքն իրեն ժամանակաւոր կերպով տրուած բռնաճնորհ ազատութիւնն ու անկախութիւնը։

Հիմա առնն է որ Թրքահայոց ազատութիւննեբու ցանկն ու ցուցակը կազմենք, սկսելով Հ. Յ. Դաշնակցութեան կազմութեան թուականէն։

Հ.Յ.Դ.-ի ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ (1890)

Նախ, որո՞նք են Դաշնակցութեան հիմնադիրներն ու իրենց անմիջական գործակիցները։

Տարբեր և զարմանազան գաղափարի, դիրքի և դաստիարակութեան տէր մարդիկ, մեծ մասամբ ռուսական մէնչեվիք ընկերվարական կուսակցութեան անդամներ, օրին մէկը ազատօրեն, քով-քովի գալով, հիմքը կը դնեն Հ. Յ. Դաշնակցութեան, կուսակցութեան նախածրագրին մէջ, ընկերվարական, միջազգայնական և համամարդկային գաղափարները ազատօրեն դնելս թողնելով։

Մինչեւ 1907-ը, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը կը պահէ իր զուտ ազգայնական դիմակը ու կը նուիրուի առկախայ ազատագրութեան դատին։

Կուսակցութեան սկզբնական ծրագիրն էր ապստամբութեաց միջոցաւ Թրքահայաստանի մէջ ձեռք բերել ֆաղաքացիական ազատութիւն։ Վերջ տալ թրքահայ գիղակիցներու տառապանքին։

(Տես «Դրօշակ», 1893 թիւ 5, Որպէս Պահանջ)

Աւելցնենք որ Դաշնակցութեան վերուի թէզը պաշտպանած է նոյնպէս գաշնակ պատմա-ուսումնական՝ Մ. Վարանդեան, իր երկերուն մէջ։

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, առուգիւ, կը գործէ և 1890-1905 կը կազմակերպէ, գլխաւորապէս՝

ա) Պանք Օթոմանի գրաւումը՝ 1896-ին։

բ) Խանասորի արշաւանքը՝ 1897-ին։

գ) Առաքելոց վանքի կռիւը և Սասունի ծանօթ չարժումները՝ 1903-1904։

դ) Սըլտըզի մահափորձը՝ 1905-ին։

Այսքա՞ն միայն։ Ո՛չ։ կարևոր յիշեցում մը։

1902 Փետրուարին, երբ Թուրք իշխան Սապահէտտինի նախձեռնութեամբ Փարիզի մէջ գումարուեցաւ Թուրք ազատականներու համագումարը, Պիւրոն համագումարին մասնակցելու հրաւէր կը ստանայ։

Եւ սակայն, տակաւին հայրենապաշտ և ազգայնամոլ Պիւրոն համագումարին մասնակցելու և Թուրքերու հետ համագործակցելու համար նախապայման կը դնէ Պերլինի վհատժողովի 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը։

Իշխան Սապահէտտին կը մերժէ։ Պիւրոն անկարելի կը գտնէ Հայ-Թուրք համագործակցութիւն մը քաղաքական գետնի վրայ, և հարցը կը փակուի։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ (1907)

Այս այն շրջանն է, երբ Հ.Յ.Դ.-ի համազուած ընկերվարական հիմնադիրները կը մշակեն կուսակցա-քաղաքական նոր ծրագիր մը, կովկասեան չորս հովերուն տալով Թրքահայ ազատագրական դատը, ազատօրեն, կամօճ Մարքսի։ Այսպէս, կուսակցութիւնը, թիֆլիսեան առաւօտ մը, ազատօրեն, ազգայնական «պըլտոֆորմ»էն կը փոխադրուի միջազգայնական «պլատֆորմ»ի։ Այլ խօսքով ան կը փոխէ ազգայնական պատմուճանը և կը հագնի միջազգային բանուորութեան կապոյտ հագուստը։ Կամ, արդիական հանգամանքներուն համեմատ, կուսակցութիւնը կը փարի մարդկային ընկերութիւնը բարեկարգելու մեծ գաղափարին, ազատօրէն։

Այս առթիւ մենք դաշնակներու 66-ամեայ գրաւոր պատմութեան էջերուն մէջ կը կարդանք՝

> «Թէպէտ և մեր գլխաւոր մտահոգութեան առարկան Թրքահայ ազատութեան Դատն է, բայց, մենք չենք կարող արգիլել ռուսահայ երիտասարդութիւնը յափշտակուելու նոր ընկերային գաղափարներով ու հոսանքներով»։

Վերեւի մի քանի տողերը կը նշանակեն թէ կովկասահայ երիտասարդ մտաւորական սերունդին համար ազգային նպատակադրումով դաշնակցական կուսակցութիւնը իրենց քաղաքական ճաշակին յարմար չէր։ Հայկական չրջանակը նեղ կը գար ատոնց։ Անոնց փնտռածն էր համառուսականութիւնն ու միջազգայինը։ Եւ ի՞նչ կը պատահի։—Կովկասահայ դաշնակ չարքերը,

տակաւին նոր դաշնակցած՝ կ'ըմբռստանան, Փոթորիկը կը փրթի, Նոյեմբերեան ներքին պայքար մը կը սկսի Թրքահայոց ազատագրութեան պաշտպաններուս (Տաճկահայաստանէն փախած բանուոր-մշակներ և ուսանողներ) և դաշնակ ընկերվարականներուս միջեւ։ Եւ պայքարը զարգանալով՝ եղբայրասպան կռիւներուս պատճառ կը դառնան կուսակցութեան ծոցին մէջ, ազատօրեն։

Թրքահայ փոքրամասնութիւնը, կուսակցական ներքին եղբայրասպան կռիւներուն վերջ տալով, կուսակցութիւնը իր անմիջական կորուստէն փրկելու համար, Հ. Յ. Դ. առաջնորդող հիմնադիր անդամներուս առջեւ ծունկի կու գայ և կուսակցութեան հիմնական ծրագիրը արմատական փոփոխութեան կ'ենթարկուի։

Կուսակցութեան տաճկահայ փոքրամասնութիւնն ու կովկասահայ մեծամասնութիւնը կը համամտին ու կ'իրագործեն միջազգային ընկերվարութեան ծրագիրը։

Եւ այսպէս ազգայնական կուսակցութիւնը կը չրջափոխուի ու կը դառնայ մարքսեան դպրոցի մը։ Հրէուհին կը դառնայ կինն դաշնակաց. և ազատ կամօքն ենովայի մտնելով Հայոց աշխարհը կ'աւերէ ու կոտորել կու տայ երկիր Հայրենեաց։

Պարզ խօսքով, ընկերվարութեան հիմնադիր հրեաները ազատօրեն Հ.Յ.Դ. չարքերը կը նեղխուժեն, հակակշռելու համար հաճար տաճկահայ ազատագրական Դատը։

Հ. Յ. Դ.-ն հպիւ միջազգայնացած, կուսակցութեան պատրագաւոխներէն ընկերվարական Ա. Ձամալեան, առաջին իսկ պատահութեամբ, ընկերվարական միջազգայինի կովկասեան հատուածին մէջ, քրտական ազգային խնդրոյ չուրջ ազատօրեն կը յայտարարէ.—

«Հ.Յ.Դ.-ն և Ընկերվարական Միջազգայինի միջեւ, սկզբունքով թիւրիմացութիւն չկայ։ Համաձայն ենք որ ազգային ինքնորոշման ծրագիրը պէտք է հետապնդել խաղաղ ճանապարհով, առանց արիւնահեղութեան (ընդգծումները մերն են)։

Ի՞նչ բան հետեւցնել վերեւի ծրագրային փոփոխութենէն և Ձամալեանի պաշտօնական խօսքեն։

1907-ին, Հ.Յ.Դաշնակցութիւնը դինաթափ կ'ըլլայ։ Ցեխատային կը դառնայ խաղաղասէր և միջազգային բանուորական շահերու պաշտպան։

1907-ը՝ Հ.Յ.Դ.-ի Բ. չրջանն է։ 1890-ի դէմ կը կանգնի

ու կը դառնայ հակապատակերը Հ.Յ.Դ.-ի սկզբնական չրջանին։ Փաստարկենք, դիմելով Հ. Յ. Դաշնակցութեան գրաւոր պատմութեան։

> «Ընկերվարութեան վարդապետութեամբ առաջնորդուելով, հայ աշխատաւոր դասակարգը կը ձգտի վերցնել գրամատիրական մասնաւոր սեփականութիւնը և անոր հետ կապուած անիշխանական արդիւնագործութեան սիսթեմը. հասարակութեան ընդհանուր սեփականութիւնը դարձնել աշխատանքի, արդիւնաբերութեան միջոցները (հող, հանք, հանք, գործարան, եւայլն) և բռնավանդակ անհատութիւնը կազմակերպել ու ղեկավարել հաւասքաբար։ Ընկերվարութիւնը իր դրօշին տակ կը հաւաքէ ամբողջ առաջադէմ մարդկութիւնը, կռուելու համար միջազգայնօրէն կազմակերպուած չահագործման ու բռնակալութեան դէմ»։

Իսկ քաղաքական պահանջներուս մարզին մէջ, Հ.Յ.Դ.-ն իր վերաստեղծագրուած երկրորդ ծրագրին մէջ կը չեշտէ.

> «Հ. Յ. Դ.-ը, իբրեւ յեղափոխական և ընկերվարական կուսակցութիւն, կը ձգտի պաշտպանել Հայ աշխատաւորներուս տնտեսական, մարդկային, քաղաքական և ազգային չահերը, նպատակ ունենալով Հայ ժողովուրդին ձեռքը տալ կառավարութեան դիկը և արդի միապետական և դրամատիրական կարգերը փոխարինել լայն ու ոամկավարական կարգերով և արդիւնաբերութեան միջոցներուս համայնացումով և խաղաղ ճանապարհով»(ընդգծումները մերն են)։

Մենք առանց սարսուռի չէ որ կարդացինք վերեւի տողերը։ Եւ ինչո՞ւ։

1890-ին, Հ.Յ.Դ.-ի կազմութեան միակ նպատակն էր տա-

պալել սուլթանական իրաւակարգը։ Վերջ տալ տառապանքին։ Այսինքն թէ, 1890-ին, դաշնակ Պիւրօն իր կրկնւ թեւերուն տակ կը պահէր արեւմտահայոց ազգային Դատը։

Իսկ, 1907-ին, ո՞հ... ինչ հեգնանք... «հայրենապաշտ» Պիւրօն, վինաթափուելով, կ'որոշէ մէկ թեւին տակ պահել տաճկահայ ազատագրական չարժումը, իսկ միւս թեւին տակ միջազգային բանուորութեան դատը, խաւարամիտ կրկրամասի մը մէջ, ուր ո՛չ բանուոր, ո՛չ գործարան և ո՛չ ալ դրամատէր գոյութիւն ունեցած են։

1907-ին, Հ.Յ.Դ.-ն հազիւ ջլիջաւորուած, ուրիշ, իր յեղափոխական գործունէութեան վերջ տալով համահայկականին կը նուիրուի բոլորովին տարբեր պիտակով։

Եւ ան, հազիւ տաճկահայ ազատագրական պայքարին սկըսած, իր քիթը կը խոթէ դասակարգային պայքարին մէջ։ Ան, ընկերվարանալով, միջազգային դրամատիրութեան կրկիրներու դէմ խազազ պատերազմ կը յայտարարէ։

— Ջաւա՞չա...։ = Բարեկենդանապատա՞մ, էֆէ՛նտիմ...

Ամբօքէն բռնած դաշնակագաւ յաւչարարներու օձիքները՝ մենք մեր պրպտումներու ընթացքին նկատեցինք խիստ յատկանչական պարագայ մը եւս.—

Հ.Յ.Դ.-ի թիւ 1 դիկավարը՝ Ռոստոմ, կուսակցութեան 4-րդ ընդհ. ժողովին մէջ, 1907-ին, Վիեննա, վերատին արժեքաւորելու համար իր աշխարհաքաղաքացիական հպատակութիւնը, ընդհ. ժողովի ազատ բեմին կ'ատաջարկէ.—

— Հ.Յ.Դ.-ի մասնակցութիւնը Պարկատանի ազատագրական չարժման, փրկելու համար պարսիկ ժողովուրդը՝ Շահին-Շահներու և պարսիկ խաներու լուծէն»։

Եւ տարակոյս չկայ թէ կուսակցութեան ընդհ. ժողովի հայտնուն ընկերվարական և յեղափոխական պատգամաւորները կը համախորհրդին «Ռոստոմին»։

Եւ այդ օրէն, Հ.Յ.Դ.-ն կը դառնայ նոյնպէս կատաղի պաշպանը պարսիկ դարաւոր սարուկներու ազատագրական դատին։

Եւ ընկերվարական տեսաբանը խօսքէն գործի անցնելով, յիրաւի, Վիեննայի ընդհ.ժողովը հազիւ աւարտած, Հայաստանի վրայով կ'անցնի Դավրէժ՝ «Որպէս զկիավար Պարսկաստանի յեղափոխական կռիւներուն՝ Նիկոլ Դումանի և Քեռիի հետ»։ (Տես «Յուշապատում», Հ.Յ.Դ. 1890-1950, էջ 110)։

Քիչ մըն ալ դիպերինք Հ.Յ.Դ.-ի գաչտերուն մէջ։ Դաշնակ Պիւրօն, 1907-ին, հիմնապէս «բարենորոգուած», միջազգային բանուորական դատին, քրտական ազատագրութեան դատին, պարսիկ «բանա»ներու ազատագրութեան դատին ինքնանուէր պաչպանը դառնալէ առաք, նորաձեւութեան հետեւող արդիականը կանանց նման, իր քաղաքական ծրագրին մէջ կը մտցնէ նոր փոփոխութիւն մըն ալ, տեւապէս գերիզմանելու համար Արեւմտահայ Ազգային Դատը։

1907

Հ.Յ.Դ.-ն կը նպատակակէտէ այսպէս.—

«Թրքահայաստանը կազմում է Օսմանեան Սահմանադրական կառավարութեան մեկ եւ անբաժան մասը, հիմնուած լայն ինքնավարութեան վրայ»։ (Ընդգծումը մերն է)։

Կուսակցական բարենորոգչական վերջին ակռով Դաշնակցութիւնը ի՞նչ բան սրբագրած և ի՞նչ բան լքած է։

— Ազատագրուիլ տենչացող Արեւմտահայութեան տարկական չղմանները «հայրենատէր» և «ընկերվարական» Պիւրօն կ'ամբաստնէ իր ձեռամբ։

— Հայ հոգիերու թրքական բռնագրաւումը ազգադաւ Պիւրոյի կարմիր կնիքով կը հաստատուի ու կամօքն Ռոստոմի կը պաչտօնականանայ։

— Իրաւական գետնի վրայ, Հ.Յ.Դ. Պիւրօն կը դառնայ Օսմանեան քաղաքացի, իր հաստատմագիրը կը ներկայացնէ Օսմանեան բարեխնամ կառավարութեան։

Ահա 1907-ի ծրագրային սրբագրութեան իմաստն ու նպատակակէտը։

Լո՜յս... Լո՜յս... Լո՜յս... Շարունակենք լուսաւորել Հ.Յ.Դ.-ի անցեալ գործունէութեան անծանօթ մնացած էջերը։ Փորձենք հալածել հայաբնաջնջումի իսկական պատասխանատուները, մեռած-կենդանի դաշնակ հայրենադաւները դիմակազերծելով յանձնենք Հանրային Ոճրանալած Ատեանի ԴԱՏԱՍՏԱՆԻՆ։

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն և կարմիր Սուլթանի գահընկեցութենէն առդին, քառասուն տարիներէ ի վեր, ոչ-դադնակ հայ մամուլին մէջ յաճախ յիշուած, քննադատուած և խարազանուած է համիտեան իրաւակարգի վերջին չրջանին, Սելանիկի մէջ, հրէածին Թալէաթ-Էնվէրի նախաձեռնութեամբ կազմուած զուտ թրքական երիտասարդ Թուրքերու «Միութիւն-Յառաջդիմութիւն» յեղափոխական կուսակցութեան և Հ. Յ. Դ. Պիւրոյի միջեւ կնքուած համաձայնագիրը - դաչնագիրը:

Հակառակ մեր երկարատեւ փնտռտուքներուն, մենք չյաջողեցանք Հ.Յ.Դ.-ի հին ու նոր գրացանկի մէջ գտնել էջ մը, ուր կարելի ըլլար սոյն համաձայնագրին իսկական թուականն ու պայմանները կարդալ:

Բարեբախտաբար, մենք կրցանք միայն Պիւրոյի պաշտօնաթերթ «Դրօշակ»ի 1909 թիւ 4-ի համարին մէջ կարդալ թէ՝

«Պերլինի 23-րդ եւ 61-րդ յօդուածները այլեւս կատարցնում են իրենց գոյութեան իրաւունքը... դառնում են Օսմանեան պետութեան ներքին խնդիրներ»: (Ընդգծումը մերն է):

Արդ, հայ ընթերցող, բազդատէ՛ 1890-ի Հ.Յ.Դ. ն՝ վերատպրագրուած և 1907-ին, Սելանիկի մէջ, Թուրքին հետ համատառուած-եղբայրացած Հ.Յ.Դ.-ին հետ:

Զարմանալի բան, այն ինչ որ Պիւրոն, 1902ին Փարիզի մէջ անկարելի կը գտնէր, 1907-էն ետք կը գտնէ կարելի:

Հ.Յ.Դ.-ի գրչախօսները այս պարագան կրցած են գաղտնածածկել մեծ ճարպիկութեամբ:

Մեզի համար, սակայն, կարեւոր է իմանալ թէ Հ. Յ. Դ. Պիւրոն, ո՞ր Թուին և ո՞ւր հանդիպած է երիտասարդ Թուրք յեղափոխականներուն:

Կրկին, Հ.Յ.Դ.-ի պատմութեան մէջ պրպտելով, մենք կը խորհինք թէ կրցած ենք համաձայնագրի Թուականը գտնել: Ահա թէ ինչպէս.—

Մենք Թոստամ յաճախակի ճամբորդութիւններուն հետքերուն հետեւելով — Փարիզ, Ժընեւ, Վիեննա, — կասկած չունինք որ Թոստամ Թուրքերու հետ համաձայնած է 1907-ի Վիեննայի ընդհ. ժողովի աւարտումէն ետք, Պալքանները կատարած իր այցելութեան օրերուն, Նիկոլի և Քեռիի հետ, Պարսկաստան մեկնելէ առաջ, և համաձայնագիրը կնքած է սիոնիստներու

Պալքաններուն ապագայի քաղաքականը՝ Սելանիկի մէջ:

Սելանիկի երկդիմանի համաձայնագրով ի՞նչ բան կարգաց Թուրքը ազգապաշտ Պիւրոյէն և վերջինս ինչպիսի՞ չահ ձեռք բերաւ նախկին հրէազատան Թուրքերէն: Սելանիկի պայմանագրի առաջին յօդուածն է՝

«Ոչ մեկ չաճի, ոչ մեկ զոհողութիւն պիտի խնայուի ամուր հիմերու վրայ հաստատելու համար Օսմանեան ամբողջական սահմանադրութիւնը, ընդհանուր ձայնուրդ եւ միաբան գործակցութիւնը»:

Ստկենք վերեւի տողերուն իմաստը:

Սոյն պայմանագրի առաջին յօդուածով, 1890-1905-ի Պիւրոն 1907-ին միջազգայնանալէ և Թրքահայ Ազատագրական Դատը գերեզմանելէ ետք, գրաւօրապէս, չնածին երիտասարդ Թուրք յեղափոխականներու հետ համաձայնելով յանձնառու կ'ըլլայ.—

ա) Վերջնականապէս մոռնալ Արեւմտահայոց Ազգ. Դատը:

բ) Իր տրամադրելի միջոցներով օգնել երիտ. Թուրք յեղափոխականներուն՝ տապալելու համար համիտեան իրաւակարգը:

գ) Չհակառակիլ Թուրք երիտասարդ յեղափոխականներու Թուրքիոյ մէջ գարնէ իվեր հաստատուած հայ, ասորի, քիւրտ, լազ, արաբ և չերքէզ փոքրամասնութիւնները Թրքութեան մէջ ձուլելով միատեսակ-միալեզու ազգ մը ստեղծելու բարենորոգչական ընդհանուր ծրագրին:

Ասոր փոխարէն, Պիւրոն, ի՞նչ չահ ապահոված է:

ա) Բարենորոգումներ կատարել հայկական նահանգներուն մէջ:

բ) Պետական պաշտօններ բաշխել Հայ ծնունդով Օսմանեան քաղաքացիներուն:

գ) Օսմանեան բարլամէնտին մէջ ունենալ իր ներկայացուցիչները:

դ) Փոքրամասնութեանց հետ արդար վարուիլ և անխտրական ըլլալ:

ե) Թոյլ տալ որ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը ազատօրէն գործէ Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ և վայելէ Թուրք «յեղափոխական» կուսակցութեան պաշտպանութիւնը:

Մենք աւելորդ կը նկատենք աւելիով մեկնաբանել դաշնակ-թուրք անլանիկեան համաձայնագիրը։

Միայն, կ'աւելցնենք.—

Պիւրոն 1907-ին ընկերվարանալէ և միջազգայնանալէ ետք, Սկլանիկի մէջ հրեայ դաւանափոխ թուրք երիտասարդ յեղափոխականներու կողմէ լիուռաա վարձատրուելէ ետք, կը թլփատուի ու նոր դաւանափոխութեամբը պաշտօնապէս կը հագնի հրեայ-թուրքերու քաղաքական սպատարկուի պաշտօնազգեստը։

Մենք տարբեր ձեւով չենք կրնար բացատրել Պիւրոյի քաղաքական թեթեւամտութիւնը։ Այսուամենայնիւ, պիտի փափաքէինք լսել Պիւրոյի չարքային «բանա»ներու հրապարակային բացատրողական գիրը։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

1908-ին, Սկլանիկի ազատութեան բանակը թուրք երիտասարդ «յեղափոխական» սպաներու առաջնորդութեամբ կ. Պոլսոյ վրայ քալելով՝ առանց գնդակ մը արձակելու կը գրաւէ կ. Պոլիսը։

Կ. Պոլսոյ և Թուրքիոյ բոլոր դաւառներուն մէջ կը լսուին երկու բառեր միայն՝

Ազատութիւն, Արդարութիւն, Եղբայրութիւն։

Քաղաքական բանտերու և աքսորավայրերու դռները լայնօրէն կը բացուին։ Մէկն մի հայ ընտանիք իր սրատահատորին ժամանումին կը սպասէ անհամբեր։

Սպասելէ յոգնած՝ կը վերադարձուին իրենց պաշարի ըզգեստները։ կը բազմանայ սրբերու և այրիներու թիւը։

Ազգային բոլոր իշխանութիւնները զգաստութեան, զգուշաւորութեան և խոհեմութեան հրահանգներ կու տան թերնէ-բերան։ Բայց կը հրաժարեցնէ օրուան Սրբազան Պատրիարքը՝ Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Օրմանեան և մնծանուն եղիչէ Արք. Դուրեան կը գրաւէ Թրքահայոց Պատրիարքական Ս. Աթոռը։

Դեղեցիկ առաւօտ մըն ալ Առանայի կոտորածին բօթը ծայր կու տայ։ 30000 Հայեր ջարդուած են, առանց ինքնապաշտպանութեան։ Կ. Պոլսոյ դաշնակ օրկանը լուռ կը մնայ, Պիւրոյի Կ. Պոլսոյ արեւելահայ ներկայացուցիչները քանի մը օրով հրապարակէն կը չքանան։

Օսմանեան նորակազմ երեսփոխանական ժողովի դաշնակ-

ցականամբիտ երեսփոխաններէն մին, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի կողմէ Առանա կը ղրկուի՝ կոտորածի մասին մանրամասն տեղեկագիր մը պատրաստելու համար։ Երեսփոխանը կը վերադառնայ. պարկեշտ և անաչառօրէն կը ներկայացնէ իր տեղեկագիրը։ Տեղեկագիրը կը հրատարակուի։ Սակայն, գիրքը հազիւ հրատարակուած՝ երեսփոխան տեղեկաբերը, Պիւրոյի գիտակցութեամբ կ'անյայտանայ...տյսինքն՝ քաղաքական բառամշակումով կը մաքրագործուի։ Ազգային իշխանութիւններն ու ազգին փորձառու մեծերը կ'որդեգրեն զգուշաւոր քաղաքականութիւն մը։

Իսկ Պիւրոյի ներկայացուցիչները, այս անգամ, լուռութիւնը խզելով, Թալէաթի եղբայրական այժին ապաւինած, ահաւոր usուրնութեամբ, կը փորձեն ամէն կերպ օրուան Պատրիարք Հօր և Ազգ. Իշխանութեան հեղինակութիւնը խարտակել և որոմ ցանել Թրքահայ Ազգային ժողովի անդամներու չարքերուն մէջ։ Ցանկարծ, վրայ կը հասնի Առանայի կոտորածի առաջին արգասիքը. — 2000 հայ որբերու պաշտպանութեան և դաստիարակութեան պարագան։

Օրուան կառավարութիւնը կը փորձէ տիրանալ որբերուն՝ իր անմիջական հակազդեցութեամբ տակ դաստիարակելով՝ թրքացընելու նպատակաւ։ Ամեն. Դուրեան Պատրիարք կը բողոքէ, կը պահանջէ ու կը հրաժարի։

Միջազգային մամուլը կ'արձագանգէ։ Աչխարհածանօթ անգլիական «Թայմզ», 1910 Յուն.ի թիւերէն մէկուն մէջ, կը հրատարակէ կծու յօդուած մը։

Ահա փոքրիկ պարբերութիւն մը.—

«Թրքահայոց Պատրիարք Դուրեան Սրբազան հրաժարեցաւ քաղաքելով։ Այս հրաժարականէն հազիւ քանի մը օր անցած էր և ահա միջազգային մամուլը ծանոյց Դաշնակցութեան և երիտասարդ Թուրք կոմիտէին միջեւ համաձայնութեան մը կազմուիլը։ Դաշնակցութեան ըրածը բարեպատեհ չէր։ Ժամանակը անշուշտ գէշ ընտրուած էր։ Դաշնակցութիւնը նչանակուեցաւ բարձի և պաշտօնի հետամուտ ըլլալուն համար, փոխանակ ջարդուածներուն համար արդարութիւն պահանջելուն»։

Վերեւի տողերը, մենք թարգմանած և արտագրած ենք, ուղղակի «Թայմզ»էն, ոչ մէկ գիր չարտափոխելով։ Հայ ընթերցողին կը մնայ հայօրէն և աննախապաշարօրէն մեկնաբանել։ Իսկ օրուան Պիւրոյին ալ կը մնայ հաստատել վերեւի «Թայմզ»ի տողերուն ճշգրտութիւնը։

Այսպէս, Ջարդուողը կը Ջարդուի։ Հայ կանայք կ'այրիանան. մաս մըն ալ կը թրքանայ. 2000 հայ որբ-որբուհիները կը դառնան Ազատութեան Բանակի և Թուրք յեղափոխութեան «սաները»։

Անպաշտպան Թրքահայութիւնը Թուրք նոր Սահմանադրութեան կը վճարէ իր կանխավճար-մասնատուրէն, Հ.Յ.Դ. Պիւրոյի գիտակցութեամբը, ամրապնդելու համար հայ-թուրք եղբայրակցութիւնն ու հոգեկցորդութիւնը։

Անցուկը մոռցուկ կ'ըլլայ։

Պիւրոյի կ. Պոլսոյ ներկայացուցիչներուն թիւը կը կրկնապատկուի։ Փաւաի և կ. Պոլսոյ մէջ օրուան նորութիւնը կը դառնայ միթի՞նգ, բանախօսութի՞ւն, ճա՞ռ...; կ'որոտայ չարչրկուած Հայոց բարձրաւանդակը։

Խօսում է անկրօն Խժակը...
Գրում է անաստուած Ակնունին...
Ձառում է ընկերվարական Ջաւարեան...

Բոց ու կրակ, հուր ու հնոց... Բացէք Հայց. Առ. Եկեղեցւոյ դռները ճառախօսներուն առջեւ... Տո՛ւր որ կուտաս...

— Եւ որո՞ւ դէմ... Ինչո՞ւ համար։ (Ահա ահաւորը, ահա ողբերգականը...)։

= Առաւելապէս Ս. Էջմիածնայ կաթողիկոսութեան և Աբեւմտահայոց կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան դէմ։

Նպատա՞կը այս անխորհուրդ և ազգաքանդ գրոհին...

— կազմալուծել Ազգային վերին իշխանութիւնները։ Տիրանալ Հայ եկեղեցիներուն և Ազգ. վարժարաններուն։ Եւ չատ քնականօրէն, ի գին ամէն մէջոցի, կ'ուզուի ձեռք անցընել ազգային հասութաբեր կալուածները՝ ապրեցնելու համար կովկասահայ ազգային ընկերա-հասարակական չրջանակէն արտաքսուած ընկերվարական մակաբոյծները։

Հազիւ նորազարթ Թրքահայոց չրջանակին մէջ՝ կը սկսին խաղալ-խաղցնել դրամատիրութիւն, բանուորութիւն, գաղթապետութիւն, գինուորապաշտութիւն, հասարակապետութիւն, հասարակագիտութիւն, մարդկայնութիւն և Մարքսեան անհատագիտութիւն։

Կ'ներկրպագեն եփրայեցի Մարքսին։ Կը քարոզեն ազատ սէր և պայմանագրական ամուսնութիւններ։ Կը պայքարին

կրօնա-բարոյական հնացած և հակամարքսեան հասկացողութիւններու դէմ։

Ազատութեան և ընկերվարութեան բնաբաններուն տակ, վտիտերի զբօսավայրերու օդի անգաններուն չուրջ, հրէաժին թալէաթին հետ սիրաբանելով, կը նախապատրաստեն արիւնոտ նոր միապետական իրաւակարգ մը, հայակեդրոն քաղաքներու և գիւղերու մէջ։

Ահա՛ ինքնատրգրուած Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը՝ 1907-ի վիեննայի ընդհ. ժողովէն մինչեւ Ատանայի կոտորածը։

Գէթ մէկ անգամ չենք մեկներ՝ յանուն համահայ Ազատագրութեան, համահայ տառապանքին, միջազգային բանուորութեան, յանուն Թրքական ու պարսկական լուծին տակ ապրող «բահա» ժողովուրդներու արժանապատուութեան։ Չենք մեկներ ազատ եղկնակամարներու տակ խաղացուած պիւրոյի կուսակցական քաղաքական ցաւագարութիւններուն, խաբեա-խուբեաութիւններուն և խայտառակութիւններուն հնգամեայ տևողութեան...։

(ՎԱՐԱԳՈՑՐ, ՄԻՋՆԱՐԱՐ)

...ԵՒ ԾԱԳԵՑ ԱՐԵԳԱԿՆ ԴԱՇՆԱԿԱՑ, ԵՒ ԵԼԻՆ ԱԶԱՏ ՈՒ ԱՆԿԱԽ...

1918
ՄԱՅԻՍ 28

1921
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 18

ԿՈՒՄԱԿՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

Մենք, Մայիս 28-ի ակռան դաշնակ արեւմտահայ մատենագրական Կ. Սասունիի լուսարձակով պիտի չդիտենք։ Հայօրէն պիտի տանք միայն պատմական արժէք ներկայացնող վկայութիւնները, առանց խճողումի, պարզ և յստակ։

— 1917 Դեկտ. 2—5, Թուրք հողի վրայ — Երզնկա — յանուն Անդրկովկասի Սէյմ-ին, Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրպէյճանի ներկայացուցիչները կը տեղեկացնեն Օսմանեան բանակի ներկայացուցիչ Վեհիպ փաշայի կողմէ ներկայացուած զինադադարի պայմանագրութիւնը։

1918 Մայիսին, Թուրքերը, Անդրկովկասի Սէյմ-ին (Անդրկովկասի քաղաքական-տնտեսական համագործակցութիւն) կը ներկայացնեն հաչտութեան նոր առաջարկ մը —

«Ամենակարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ, Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրպէյճանի ժողովուրդներու անկախութեան հռչակումը»։

Վրաստան և Ադրպէյճան, ընդհատ համաձայնելով, կը յայտարարեն իրենց անկախութիւնը։ Իսկ գալով մեզի, Թիֆլիսի Ազգային Խորհուրդը, որուն կը ժառանգեր նաեւ Պիւրոն, կը տատանի։

— Մայիս 27-ին, ռուսական Հայաստանի նահանգային հարմոգումարը կը բանաձեւէ Հայ ժողովուրդին վերջին խօսքը.— «Ադրկովկասը (հետեւաբար և Հայաստան) պէտք է կապուած լինի Թուրքիոյ հետ դաշնակցային կապերով»։

— Թուրքերը Ազգային Խորհուրդին կը ներկայացնեն վերջնագիր մը, 3 օր պայմանաժամով։ Այս առթիւ, Վրացեան իր «Անկախ և Միացեալ Հայաստան»ի 45—46 էջերուն մէջ կը յուշէ.

— «Մինչ Վրացիներն ու Թուրքերը յայտարարել էին իրենց անկախութիւնը, Հայոց Ազգ. Խորհուրդը տատանում էր. այնպիսի զարհուրելի պայմաններում անկախութիւնը համարւում է ԴԱՒԱՆ ՀԵԳՆԱՆՔ։ Հայ ժողովրդի փրկութեան համար ամէնքի աչքը չարունակում էր յառած մնալ հիւսիսին։ Հայ մտաւորականին համար, տանջուած պայմաններում, անկախութիւնը հաւասար էր աճիկ բռնապետութեան վերադարձին, Հայ ժողովրդի նահատակութեան մի նոր չրջանի»։

— Հայաստանի Ա. Խորհրդարանի անդրանիկ Նախագահ Ա. Սահակեան, իր բացման ճառին մէջ, կ'ըսէ.—

«Բազմակողմանի քննութենով, մի կողմից, երկրի ոյժերը, և այն տնտեսամանրները, որոնց մէջ գտնուում է հայ ժողովուրդը, և միւս կողմից քաղաքական և տնտեսական տեղեակութիւնը, Հայոց Ազգային Խորհուրդը սեղմեց իր սիրտը, եւ ամողով գիտակցութեամբ որոշեց վերջնագրեալ վերջնագիրը, եւ ճանաչել Հայաստանի անկախութիւնը, իրեն յանձնելով պատմութեան անյաւատաճիռ» (ընդգծումը մերն է)։

— Ա. Խատիսեան, իր Հ. Հանրապետութեան պատմութեան մէջ կը պատմէ Էնվէրի հետ ունեցած իր մէկ տեսակցութիւնը։

Էնվէր՝ Խատիսեանին կ'ըսէ.— «Ես լուծեցի դժուարին խընդիր մը, տեղեցի Հայաստանը, գոհացում տալու համար Հայկոու ազգային պահանջին» (էջ 72)։

Ահա Հ. Հանրապետութեան հռչակման ամբողջ պատմութիւնը, որուն մէջ Թիֆլիսի Ազգային Խորհուրդը, Պիւրոն և իր գրչախոնները որեւէ յեղափոխական, զինուորական և դիւանագիտական ոչխատանք մը կատարած չենն։ Հ. Հանրապետութիւնը, ուրեմն, Թրքական ժամանակաւոր պարտադրանք մը, «ցնորի» մըն է եղած, միայն։

Միով բանիւ, 1918 Մայիս 28-ին, Հայաստան-Որբատանը կը դառնայ ազատ ու անկախ։

Հիմա տեսնենք թէ ազատ հայրենիքի ազա՛տ երկնակամարին տակ ի՞նչպէս գործած են դաշնակ նախարարներն ու Հայաստանի «ազատութեան բանակը»։

Կրկին խօսքը տանք Ս. Վրացեանին.

> «Տաճիկներէ գործած բարբարոսութեան պակասը լրացնում են մեր (այսինքն դաշնակ) բարբարոսները, դիւզական ազրուկները և զանազան աւազակային հակումներէ տէր անձինք, չատ տեղեր կառավարութեան պաշտօնեաներէ աջակցութեամբ, նոյնիսկ գործակցութեամբ»(1919, «Ցաւաջ», Երեւան)։

— Այս տեսիլ ազատ Հայաստանի, «ազատութեան» բանակի հրամանատար Զօր. Հախվերտեան իր թիւ 13 հրամանագրին մէջ կը գրէ.—

> «Դժբաղդ Հայ ազգաբնակչութիւնը իր զօրքի անկարգութիւնից փրկուելու համար պատրաստ է փախչիլ Տաճկաստան, և ընդունիլ մահմետականութիւն, միայն թէ փրկուի զօրքերու ապստամբութիւններից»։

— Մենք անձամբ լսած ենք, նոյնպէս, Երեւանի անպաշտպան Հայ ազգաբնակչութեան պատնդապետ Դրոյի մավզէրիստներուն մայրաքաղաքի մէջ կատարած լկտիութիւնները, աւարառութեանց պատմութիւնները, միշտ ազատ նորածին Հայ Հանրապետութեան մէջ։

Այստեղ չեն վերջանար, սակայն, դաշնակ կուսակցապետական իրաւակարգի ազատութեան թրքաշնորհ բարիքները։ Մինչեւ 1918 Մայիս 28, դաշնակ Պիւրոն կը գործէր որպէս սոսկական կուսակցութիւն։ Երկրին թրքաշնորհ ազատութենէն ետք ան կը դառնայ պետական կուսակցութիւն՝ երկրին մէջ առանձին գործելու, առանձին կազմակերպելու, առանձին ծրագրելու և նամանաւանդ ազգային կուսակցութիւններու դէմ պայքարելու համար երկուքուկէս տարի։

Պետութեան բոլոր հիմնարկները կ'անցնին ասկէ-անկէ հաւաքուած դաշնակ խուլիկաններու ձեռքը։ Նախարարական աթոռները կը յատկացուին հատարակ վարժապետներու։ Դաշնակցական մտաւորական և անկախ արեւելահայ մեծ ուղեղներ կը չեզոքացուին նախարարութենէ։

կը ծագին հայ-վրացական կռիւները (1919)։ Ազատութեան նորակազմ բանակը, մեծ զոհերով, կը հասնի վրացական մայրաքաղաքի դռներուն։ Վրացական բանակը չախչախուած է։ Յանկարծ, կռիւի առաջին գծերուն վրայ կ'երեւին անգլիացի զինուորներ, հատարակ սպայի մը գլխաւորութեամբ։ կարճ տեսակցութիւն մը։ Հայկական բանակը քամակէն զարնուած, գլուխը կախ, դէպի իր ազատ ու անկախ հայրենի հողերը կը նահանջէ։ Յաղթական բանակը իր մուրազին չի հասներ։

— Անկախութեան ամբողջ չրջանին կը չարունակուին արհեստակցական ազգամիջեան կռիւներ։

— Անարձանանի պատուիրակութիւնը ճամբայ կ'ելլէ, իր ազատ-անկախ հայրենիքի անունով, Արեւմուտքի մէջ դուռնէ-դուռ ազատութիւն-անկախութիւն մուրալու համար։

— Ազատ ու անկախ Որբաչխարհին մէջ կը գումարուի Դաշնակցութեան 9-րդ ընդհ. ժողովը։ Վրացեան և Թումբէն, ընդհ. ժողովին մէջ, արեւմտահայ պատգամաւորներու ներկայութեան, կը սկսին Թրքական օրհանդացիան քարոզել։ Մէկ միլիոն հատականերու Մնացորդաց դաշնակցական ներկայացուցիչները, այս անգամ, դժոխքէն փախչող մարդոց նման կը պոռան.

— Ով որ զո՛ն չունի, իրաւունք չունի այդ հարցի մասին խօսիլ, մեր ներկայութեան»։

Նենգամիտ Պիւրոն կը լռէ։

— Ազատ հայրենիքի սահմաններուն մէջ ազատօրէն կը չրջագային թաթարական-քէմալական լրտեսներ՝ ներքին գործոց նախարարութեան հակալրեւեական պաշտօնեաներու ներկայութեան։

Ղարաբաղի և Զանգեզուրի ազատ հողերուն վրայ, կիրճերուն մէջ, կը գնդակահարուին հազարաւոր հայ երիտասարդներ, որպէս Հայ համայնավարներ։

Պիւրոյ-կառավարութիւնը պետական հիմնարկներու դռները կը գոցէ դաշնակցական անկախ արեւմտահայերու առջեւ։

— Մանկավարժ-գրագէտ Լ. Շանթի գլխաւորութեամբ, արուեստագէտ-թատերական քննադատներէ կազմուած քաղաքական-անտեսական պատուիրակութիւն մը կը ղրկուի Մոսկուա, տնտեսական համաձայնագիր մը կնքելու և միեւնոյն ատեն ազատօրէն քաղաքական գրագիտութիւն սորվելու համար։

ՂԱՐՍԻ ԲԵՐԴԻ ԱՆԿՈՒՄԸ

Հայաչխարհ-Որբաչխարհի երկնակամարը անգամ մը եւս կը մթագնի։ Հայ-թուրք պատերազմը անխուսափելի կը դառնայ։ Պատերազմի նախօրեակին, Պիւրոյ կառավարութիւնը դաշնակից մեծ պետութիւններու թիֆլիսի ներկայացուցիչներուն միջոցաւ օգնութիւն կը հայցէ ազատագրեն։ Իրրեւ պատասխան Վրացեան իր «Հ. Հանրապետութիւն» հատորին մէջ կը գրէ. «Ո՛չ մէկ ըօշափելի օգնութիւն»։

— Իսկ պատերազմի չսկսած եւ սկսելէ անմիջապէս ետք, Խորհրդային Միութեան Արտաքին Գործոց նախարար Ճիչէրին, պատասխանելով Հ. Հանրապետութեան օգնութեան խնդրանքին, կ'ըսէ.

> — Պարսկաստանի, Հայաստանի եւ Թուրքիոյ սահմաններուն հարցը Ռուս խորհրդային կառավարութեան միջամտութեամբ կարելի լինելով, Ռուս կառավարութիւնը չէր ուզի յարձակողական քաղաքականութեամբ խնդիրը լուծել»։ (Տես, «Հ. Հանրապետութիւն», Վրացեան, էջ 414)։

— Իսկ հայ-թուրք պատերազմը սկսելէն ետք, Խորհրդային Միութեան ու Երեւանի պաշտօնական ներկայացուցիչ Լէգրան, օրուան վարչապետ Հ. Օհանջանեանի հետ ունեցած տեսակցութեան մը ընթացքին, կ'առաջարկէ անմիջապէս ետ կանչել մեր պատուիրակութիւնը Ալէքսանդրապոլէն, խզել ամէն յարաբերութիւն ատաճիկներու հետ եւ ռուսական զօրք մտցնել Հայաստան»։ Լէգրան կը հաւատացնէր թէ ատաճիկները դուրս չեն գար ռուս զօրքի դէմ։ Տաճիկները պէտք է գնել կատարուած փաստի առջեւ եւ մինչեւ Ալէքսանդրապոլ գրաւել պոլշեւիկեան զօրքով։ Երբ, կարմիր բանակը կը լինի Ալէքսանդրապոլ, ապա այն ժամանակ կարելի կը լինի խօսիլ Ղարսի մասին»։ (Տես «Հ. Հանրապետութիւն», Վրացեան)։

Վրացեան իր «Հ. Հանրապետութիւն» գրքին մէջ կ'ընդունի թէ 1914-1918-ի փոքր դաշնակիցը միանգամայն լքուած է մեծ դաշնակիցներու կողմէ։

Վերեւի տողերը մենք արտագրեցինք նախկին վարչապետի գրքի էջերէն, նոյնութեամբ։

Հետեւաբար մեզի համար լուսաբոյնս լուսաբանուած կէտը հետեւեալն է.— Հայաստանի նորափթիթ հանրապետութիւնը իր

մեծ դաշնակիցներու կողմէ լքուելէ վերջ, իսկ կարելիութիւններ ունէր ազատագրեն խուսափելու հայ-թուրք պատերազմէն։ Որով՝ Պիւրոյի պարտականութիւնը ակներեւ է եւ դատապարտելի։

— Ղարսի անհաւասար կռիւը կը սկսի։ Զօրակոչ է։ Մէն մի հայ մարդ անհաւանութեամբ կ'ենթարկուի զօրակոչի հրահանգին։ Դասալիքները կը վխտան ամենուրեք։

Թուրքերը կը հասնին Ղարսի Բերդի դռներուն առջեւ։ Օրուան պատերազմական նախարար փաշայապատ Ռուբէն կ'ամուսնանայ իր հրեւտի սիրուհիին հետ. կը մեկնի Սեւանայ կղզին ազատագրեն իր մեղրալուսինը անցընելու համար։

— Յաջորդ օրն իսկ Բերդը կը գրաւուի թրքական խուժանին կողմէ։ Ո՛չ մէկ գնդակ կ'արձակուի. քերդի հարիւրի մօտ թնդանօթները տարօրինակ կերպով կը լռեն...

— Ռուբէն յաջորդ առաւօտ իր մեղրալուսնի անկողնային մէջ «կ'իմանայ» Ղարսի անկումը եւ Հայաստանի ազատութեան բանակի փախուստ-նահանջը։ Հարիւրաւոր հայ սպաներ չչմաշչփոթած կը գերիվարուին... Ուրիշներ կը բռնեն կարնոյ ճամբան։

«Ազատութեան բանակ»ի հետագօտողը, հազիւ ժամանակ կ'ունենայ Ալէքսանդրապոլ հասնելու, իր եւս բազմահազար որբ-սրբուհիներ եւ հայ գաղթականներ ձգելով։ Երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. կաթողիկոս կը մտնէ Ղեւոնդ Երէցի դերին մէջ, կը հետեւի կուսակցապետութեան կողմէ լքուածներուն։

Հայաչխարհ անգամ մը եւս կ'արիւնահի, կ'այրիանայ ու կ'որբանայ։ կը վճարուի ժամանակաւոր ազատութեան եւ անկախութեան տուրքը։

Թուրքին ազ ձեռքով տուածը, ժամացակը յարմար կը դատէ ձախով ետ սացնալու՝ առանց կորուսի։

— Օհանջանեանի Պիւրոյ կառավարութիւնը ազատագրեն կը հրաժարի։ Վրացեան ազատագրեն կը փոխարինէ առաջինը։ Սպանդապետ Դրոյի պաշտօն կը տրուի ազատագրեն բանակցելու Երեւանի ռուսական ներկայացուցիչին հետ։

— Դեկտ. 1-ին, Դրօ, Երեւան մայրաքաղաքի մէջ, Լէգրանի հետ, յանուն Հ. Հանրապետութեան, կը տորագրէ համաձայնագիր մը։

— Վրացեանի նորակազմ նախարարախումբը կը հրաժարի։

Դեկտ. 2-ին Դրօ կը նշանակուի Հ. Հանրապետութեան առժամեայ կառավարութեան պետը՝ մինչեւ կարմիր բանակին Երեւան ժամանումը։

— Պիւրոյի նորածագ Արեգը կը մարի։

Հայաստանի Հանրապետութիւնը ոչ եւս է։

Կարմիր բանակը Հայաստանի սահմաններէն ներս կը մտնէ, առժամեայ կառավարութեան պետ՝ Դրոյի հրաւէրով։

Անդին, Ազնքանդրաբոլի ճակատին վրայ, Թրքական խաժամուժ բանակը կը հաստատուի Ազնքանդրաբոլի քաղաքամէջը, Գարս-Պէքիր փոչոյի հրամանատարութեամբ։

— Թուրք հրամանատարը Վրացեանի կառավարութեան կը ներկայացնէ հայ-թուրք դինադադարի պայմանները։

Վրացեանի կողմէ նշանակուած բանագնացներ, Խատիսեանի նախագահութեամբ, Ազնքանդրաբոլ կը հասնին։ Մինչ այդ Վրացեան հրաժարած, ասիկա միտքերնիդ պահեցէ՛ք, պարզ քաղաքացի մը դարձած է։

— Եւ ահաւասիկ, 1920 Դեկտ. 2-ին, Դրոյի առժամեայ կառավարութեան պաշտօնական կազմութեան եւ պաշտօնի ձեռնարկութեան առաջին օրը, Թուրքիոյ նախկին գործակալը՝ Վրացեան, անձնապէս, հեռագրով կը դիմէ Գարս-Պէքիրին, տեղեկացնելով թէ Խատիսեանի պատուիրակութիւնը կը մեկնի անփոփոխ։ Իսկ Խատիսեանին ալ հեռագրով կը թելադրէ.— «Թուրքերուն պայմանները ստիպուած ենք ընդունիլ. դուք լիազօրուած էք առարկել»։

Խատիսեան, Վրացեանէն աւելի ճկուն եւ փորձառու, այս անգամ կը դիմէ Դրոյին եւ հրահանգ կ'ուզէ։ Դրօ կը հեռագրէ.

— «Ցեղափոխական առժամեայ կառավարութեան կողմից յայտնում եմ ձեզ, թէ դուք ազատ էք ստորագրել դաշնագիրը կամ ոչ»։

Խատիսեան կը կրկնէ իր հարցումը։ Դրօն կը պատասխանէ.— «Ես ձեզ փակցի տրդէն։ Դործեցէք համաձայն ձեր հասկացողութեան»։

Խատիսեան դաշնագիրը կը ստորագրէ.

ա) Կուսակցապետութեան ամենաւերջին հրաժարեալ կառավարութեան մը վարչապետի՝ Վրացեանի ապօրէն եւ անպատասխանատու հրահանգով։

բ) Ցեղափոխական առժամեայ կառավարութեան պետ Դրո-

յի դիտումնաւոր եւ տարտամ հեռագրական թելադրանքով։

գ) Եւ ինչ որ չատ աւելի յատկանշական է, կրկնենք, Ազնքանդրաբոլի դաշնագիրը կը ստորագրուի, Դրօ—Լըգրանի համաձայնագրութեան ստորագրութենէն, — 1 Դեկտ. 1920 — եւ կարմիր բանակի Դրոյի իսկ հրաւէրով Հայաստան մուտք գործելէ ետք։

* * *

— Ինչ արժեց Թրքաշնորհ Մայիս 28-ի երկուքուկէս ամեայ մանուկ հանրապետութիւնը Հայ ժողովուրդին։

= Ազգամիջեան կռիւներ, ներքին ապստամբութիւններ, Ղարսի պատերազմը, եւ Հայ ժողովուրդի ընդհ. մարդահամարի կորուստի բաժինն մէջ աճեցնադրեց 300,000—350,000 մարդ։

Աւելին՝ հողային կորուստ, աւեր ու թալան, նորանոր այրիներ, որբ-որբուհիներ։

Մայիս 28-ը, ուրեմն, ո՛չ թէ հրաչք մըն էր, ինչ որ դաշնակ «բահա»ները յաճախ կը կրկնեն, այլ հայրենադաւ Վրացեանի իսկ ստութեամբ՝ նոր ՍՊԱՏՕՆ մը միայն։

Թրքական նոր դաւադրութիւն մը՝ Հայ ջարդելու համար...

1921 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 18, ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ ՇՐՋԱՆ

Պատմե՛նք մութին մէջ մնացած, խատօրէն վարագուրուած, Վրացեանի դաւադրական աշխատանքներուն մէկ էջն ալ։

— Ի՞նչպէս սկսաւ Փետրուար 18-ի ապստամբութիւնը։

= 1920 Դեկտ. 6-ին, խորհրդ. բանակը կատարեալ հանդարտութեամբ Երեւան մտաւ։ Ոչ մէկ դիմադրութիւն։ Ըստ Բաշխի Իշխանեանի («Երկու Ամիս Պոլշեւիկեան Բանտում», էջ 119), մինչեւ Յունուարի սկիզբը երկրին մէջ խաղաղութիւնը կը տիրապետէ։ Ինչ հետ կառավարական հակոզութեան խատութիւնները կը կրկնապատկուին։

Օրուան խորհրդային առժամեայ կառավարութիւնը ձեռք կ'անցընէ դաշնակ նոր դաւադրութեան մը բոլոր մանրամասնութիւնները։

Առաջին հերթին կը հետացուի Դրօն իր 12 զինակիցներով... դէպի Ռուսաստան։ Ինչ հետ բոլորովին անմեղ 1500 սպաներ կը բռնեն աքսորի ճամբան... հետիոտն, ձիւն-ձմրան։ Ցեղկոմը — Պոլշեւիկեան Ցեղափոխական Կոմիտէ — կը ստուգէ ու կը հաստատէ թէ Վրացեանի գլխաւորութեամբ Երեւանի մէջ կազմուած է «Փրկութեան Կոմիտէ» մը։

Հայ սպանների զանգուածային տարագրութեամբ, Վրացեան կը յապաղէ ապստամբութեան թուականը։

Փետրուար 18-ին, վերջապէս կը պայթի ապստամբութիւնը։ Ամբողջ չաբաթ մը, Վրացեան թուրք յայտնի հայակեր պէհտէտտին Շաքիրի հետ կը խորհրդակցի, գաղտնօրէն, երեւանի մէջ։ Պեհաէտտին Շաքիր կ'ապահովցնէ թէ՝

ա) Մ. Քեմալի կառավարութիւնը Ալեքսանդրապոլի դաշնագրի 5-րդ յօդուածին համաձայն զօրք ու զրահով պիտի օգնէ «Փրկութեան կոմիտէ»ին։

բ) Պիտի ճանչնայ միակ օրինաւոր կառավարութիւնը՝ Հայաստանի Հանրապետութեան։

Խորհրդային բանակի և դաշնակ ապստամբներու միջեւ կռիւը կը չարունակուի։ Մարտի 15-ին Վրացեան Թուրքիոյ Ազգային Մեծ ժողովի արտաքին գործերու կոմիսարին կը հեռագրէ.—

> —«Ազատութեամբ բոլշեւիզմի անունով Հայաստան մտած օտար ոյժից, Հայաստանի ժողովուրդը լիքն է կարուկ վճռականութեամբ ապրելու ապատ և անկախ, և ամենամօտիկ բարեկամական յարաբերութիւններ ստեղծելու իր հարեւաններուն, առաջին հերթին, ստաճիկ ժողովրդի հետ։ Իմ կառավարութիւնը Տաճկաստանի և Հայաստանի ազգային նորմալ և բարեկամական յարաբերութիւններ սկսելու բազա է համարում այն պայմանները, որոնք ձեւակերպուած են անցեալ տարուայ Ալեքսանդրապոլում կնքուած հայ—տաճկական դաշնագրի մէջ, և յետագային ստեղծուած պայմանները»։ (Պետական արխիւ, թիւ 89)։

Աւելի ուշ, 1921, Մարտի 26-ին, Վրացեան Անգլիոյ Արտաքին Գործոց նախարարութեան կը հեռագրէ.— «Ինդրում եմ յայտնել Լոնտոնի կոնֆերանսին հետեւեալը.

> — «Հայաստան ուզում է ապրել հաշտ և բարեկամաբար հարեւան Թուրքիայի հետ, ուստի ցանկանում է, որ Լոնտոնի կոնֆերանսի որոշումները առիթ չտան փոխադարձ անվստահութեան կամ դժգոհութիւնների՝ Թուրքիոյ և Հայաստանի միջեւ»։

Արդարեւ այս հեռագիրը Լոնտոնի կոնֆերանսին կը հասնի ճիշդ այն պահուն, երբ մէկ կողմէ մեծանուն Պօղոս-Նուպար փաշան կոնֆերանսին ներկայանալով կը պահանջէր Սեւրի դաշնագրին գործադրութիւնը, իսկ միւս կողմէ Հ. Հանր. նախագահ Ահարոնեան կոնֆերանսին ներկայանալով կ'ուզէր նկատի առնել տալ թէ Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը ապօրինի գործ է։

Լոնտոնի խորհրդաժողովը, սակայն, զանոնք մտիկ ընելէ առաջ, ցոյց կու տայ երեւանի «Փրկութեան կոմիտէ»ի կողմէ ստացուած հեռագիրը և երկու հայ պատուիրակներն ալ ճամբու կը դնէ քաղաքավարօրէն։

«Փրկութեան կոմիտէ»ի նախագահ Վրացեանի դաւադրական ներկայացումները այստեղ վերջ չեն գտներ։

Վրացեան, հլու հնազանդ պատանին հայակեր պէհտէտտին Շաքիրի, 1921 Մարտ 12-ին կը հեռագրէ Խորհրդային Միութեան Արտաքին Գործոց կոմիսար Չիչէրինին.— «Մոսկուայի կոնֆերանսը իրաւասու չէ քննութեան առնելու Հայաստանի խնդիրները։ Հայաստանի Ցեղկոմի ներկայացուցիչը և Խորհրդային Հայաստանի Արտաքին Գործոց ժողովրդական կոմիսարը իրաւունք չունին մասնակցելու կոնֆերանսին (=Ռուս-Թուրք. Հր.) քանի որ տապալուած է արդէն խորհրդային իշխանութիւնը»։ (Պետական արխիւ, թիւ 89)։

Ի՞նչ բան պիտի քննուէր Մոսկուայի կոնֆերանսին մէջ։

ա) Թուրք և Ռուս յարաբերութիւնները։

բ) Շնորհիւ Հայաստանի Ցեղկոմի նախագահ Կասեանի և Արտաքին Գործերու կոմիսար Ա. Պէկզատեանի, խորհրդային պատուիրակները յոյս ունէին այդ կոնֆերանսին մէջ Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը չեղեալ նկատել տալ, և կնքել նոր համաձայնութիւն մը, Հայերու և Թուրքերու միջեւ։

Վրացեանի Մոսկուայի կոնֆերանսին ուղղած վերեւի հեռագրին պատճառաւ, Թուրքերը «Փրկութեան կոմիտէ»ն կը նկատեն իրաւական և փաստական հայ կառավարութիւն և կը մերժեն Խորհրդային Հայաստանի իրական ներկայացուցիչներուն հետ բանակցիլ։ Անկարելի կը դառնայ Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը քաղաքա-դիւանագիտական խողովակով խաղաղօրէն փոփոխել։

Ահա այն չարիքները զորս հասցուց Վրացեան չարագործը իր կազմակերպած դաւաճանական նորանոր մեքենայութիւններով, հայ ժողովուրդը միշտ իր կռնակէն դաշունահարելով։

Ընթերցողին յիշողութիւնը արթնցնելու համար, թուղթին յանձնենք կարևոր վաւերաթուղթ մըն ալ։

Վրացեան 1921 Մարտի 14-ին, Թուրք բանակի ծանօթ հրամանատար Դարաչէլքիրին կը հեռագրէ.—

«Հաղորդել մեզի թէ արդեօք Ազգ. Մեծ ժողովի կառավարութիւնը հնարաւո՞ր է գանուիմ հասցնել Հայաստանին զինուրական օժանդակութիւն, և եթէ կարող է ի՞նչ չափով և ազատակով. և ի՞նչ ժամանակամիջոցում»։

Դաւաճան Վրացեանի դիմումն-հեռագիրը կը մնայ անպատասխան և քիչ ժամանակ ետք դաշնակ պատգամբութիւնը կը խեղդուի։

Վրացեան իր դաւադիր ընկերներով, Հայաստանի գանձը ամբողջութեամբ վերցնելէ ետք, չունչը կ'առնէ Պարսկաստան՝ Դաւրէժ։

Հայաստան կ'ուղեւորէ խորհրդային նոր կառավարութիւն՝ հայրենասէր Ա. Միասնիկեանի նախագահութեամբ։

Փետրուար 18-ի պատգամբութիւնը նորէն կ'արիւնոտէ Հայ սրտերը։ Նորէն այրիներ և որբ-որբուհիներ, աւեր ու թալան։ 30,000 մարդկային կորուստ։ 50,000 հայ մարդիկ բնաշխարհէն կը հեռանան և կը հաստատուին Պարսկաստան, Իրաք, Ֆրանսա և գլխաւորաբար կը մեկնին Ամերիկա, անդարձ։

ԹՐՔԱՄՈՂՈՒԹԵԱՆ ՆՄՈՇՆԵՐ

— Ամերիկահայ դաշնակ խօսնակ «Հայրենիք»ի այժմու խմբագիրը, ծանօթ Թրքապաշտ Ռ. Դարբինեան, 1921 Մարտ 15-ին, «Ազատ Հայաստան» թերթին մէջ կը գրէ.

> —«Իրերի պատմական բերումով Անդրկովկասի ժողովրդների քաղաքական ազատութեան իրական պաշտպան կարող է դառնալ միայն Տաճկաստանը»։

— Դաշնակ պաշտօնաթերթի 20 րդ համարին մէջ «Փրկութեան կոմիտէ»ի նախագահ Վրացեան կը սատրագրէ հետեւեալ տողերը.— «Հայ ժողովուրդը այս անգամ չպէտք է գործի 1914-ի և 1918-ի ճակատագրական սխալը, և պէտք է իր բախտը կապի ո՛չ թէ Ռուսաստանի, այլ իր հարեւան ազգերի, այսինքն Թուրքերի և Վրացիների հետ։ Իսկ Թուրքերի և Վրացիների հետ լինելով՝ հայ ժողովուրդը կը լինի նաեւ Տաճկաստանի հետ»

(Թուրք ըսելով Ատրպէյճան ըսել կ'ուզէ.— Հր.)։

ԴԱՇՆԱԿ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ, 1921

1921 Ապրիլին, Պաւքրէչի մէջ, կը բացուի Դաշնակցութեան բացառիկ պատգամաւորական ժողովը։ Ժողովէն կը բացակայէին Պիւրոյի երկու անդամները՝ Օհանջանեան, Ռուբէն և Վրացեան։

Պաւքրէչի ժողովը կը դատապարտէ Վրացեան-Դարբինեան-Ռուբէնի թրքասիրութիւնն ու թրքական քաղաքական ուղեգիծը։ Կ'որոշէ ամէն գնով լեզու գտնել խորհրդային Ռուսաստանի կառավարութեան հետ։ Ժողովի որոշմամբ Ձամալեան Ա. և Նաւասարդեան Վ. կը մեկնին Ռիկով՝ հանդիպելու համար Լիթվինոֆի և Մ. Հայաստանի ներկայացուցիչ Ս. Տէր Գաբրիէլեանի հետ։ Երկու կողմերը կը համաձայնին հետեւեալ կէտերու շուրջ.

ա) Պահպանութիւն Հայաստանի անկախութեան։

բ) Ընդլայնում Հայաստանի սահմաններուն։

գ) Սկսիլ նոր գաղթի։

դ) Լուծել Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը Հայաստանի մէջ։

ե) Օգնել նոր գաղթին, և՝ Հայրենիքի վերաշինութեան։

զ) Արտասահմանի մէջ աջակցիլ Մ. Հայաստանի կառավարութեան։

Երկու կողմերը կը ստորագրեն համաձայնագիրը ու կը քաժնուին։

Դաւրէժ ապաստանած Վրացեան, Ռուբէն, Օհանջանեան կը տեղեկանան Պաւքրէչի որոշումներուն և կը մեկնին նոյնպէս Պաւքրէչի Պատգամաւորական ժողովի կողմէ ընտրուած Գերագոյն Մարմինին։

Դաշնակ չարքերը սիրաշահելու, կուսակցութեան մէջ նոր կառուցներ ունենալու համար՝ Վրացեան կը սկսի գրել իր «Յարձակումները», Դարբինեան՝ իր «Հայ քաղաքական մտքի զեղուռումները», Ռուբէն՝ իր «Հայ-Թրքական կնճիռը»։

Միաժամանակ, Վրացեան, առանց անհանգստանալու և գլխի գալու իր հին և նոր քաղաքական, դիւանագիտական և յեղափոխական ձախողանքներէն, Ռուբէնի հետ, Դաւրէժի մէջ, հակախորհրդային դաշտնի համաձայնագիր մը կը կնքէ փոխադարձական թաթար, վրացի և ատրպէյճանցի նախկին նախարարներու հետ, խորհրդային երկիրներու մէջ ապստամբութիւններ կազմակերպելու համար։

Եւ երբ, Լիթվինոֆ և Յարհ. Հայաստանի ներկայացուցիչ

Ս. Տէր Գաբրիէլեան գաղնակ ներկայացուցիչներու հետ ծանօթ համերաշխութեան և համագործակցութեան ձիթենիի ճիւղով Ռիկայէն Մոսկուա կը վերադառնան, իրենց սեղաններուն վրայ կը գտնեն մանրամասն տեղեկագրութիւն մը, Դաւրէժի մէջ Վրացեան—Ռուբէնի գոյգին կազմէ կովկասեան փախստական նախարարներու միջեւ տարաձայնութեան տակ։

Այս անգամ ալ, Պուքրէշի պատգամաւորական ժողովի ոգևորութիւնը կը մնայ ձայն բարբառոյ յանապատի և Դաւրէժի մէջ կովկասեան իրաւազուրկ-աթոռազուրկ Սուլթանոֆներու, Ջորատանիանցներու, Ջհանգելիններու, Թոփճիպաշներու և Ալի Մարատաններու հետ կը ծոցուի դաւադրական նոր պլոք մը, Թուրքիոյ անմիջական հակազդեցութեան տակ։

Վրացեան կը զգայ թէ իր ազգ. գործունէութեան թևերը կոտրած են բազմահազար արեւելահայ գաղնակ և գաղնակամիտ տարագիրներու ներկայութեան։ Առանց վարանումի թափ կուտայ տարագիրներու լուծը ու կը չուէ դէպի Եւրոպա, իր ազգակոյտին կեդրոնը կը հաստատէ Նախկին Հ. Հանրապետութեան չէնքին մէջ։

Փարիզ

Փետր. 18-ի հրոսակութեան վերջին էջն ալ կը փակուի։

Մեռնողը կը մեռնի, փախչողը կը փախչի։

Ոսկիի փոնտերն ալ կը հալին Հ. Հանրապետութեան ամենավերջին վարչապետ Վրացեանի գրպաններուն մէջ։

***

Ռուբէն, Ճամալեան և Վրացեան, հազիւ լոյս քաղաքը հասած ու վերահաստատուած, Հ. Հ. պատուիրակութեան չէնքը կը դարձնեն միջազգային լրտեսական և հակալրտեսական գործակալութեան մը։

Առաջին տաթիւ ձեւ ու մարմին կուտան «պրամխէչական չարժումին», Աթաբէկեանի, Վրատանի, Տաղտանի եւայլն փախստական նախարարներու հետ գործակցաբար, միշտ Մ. Ֆեմալի հակազդեցութեան տակ։

Փարիզի հաւատաւոր և ուշադրաւ դաշնակցական մտաւորական ընտրանին, վերջապէս, կ'արթննայ և կը գիտակցի թէ բացն ինչո՞ւմն է։

Հ. Հանրապետութեան կանոնաւոր նախկին բանակի հայ-

բնաւէր սպանութեան հաճընցի գնդապետ Գնդունի կը հրատարակէ «Ազատամարտ» թերթը։ Արեւմտահայ գաղնակցական չարքերը կը ցնցուին։ Հրապարակով կը խարազանուին փետր. 18-ի հրոսակային չարժումը, Ազնքսանդրապոլի գաղնագիրը, Պիւրոյի Թրքամոլութիւնը։

Ֆրանսայի, Ցունաստանի, Եգիպտոսի և Ամերիկայի գաղնակցական չրջանային թէ տեղական ընդհանուր ժողովները պիտի կը հրմչակեն։

Կուսակցութեան բոլոր չրջանները, մէկ մարդու նման, իրարմէ անկախ, կը պահանջեն պատասխանատու նախարարներու առնձիչ ատեանին յանձնումը։

Ռուբէն, Ճամալեան և Վրացեան եռապետութեան աստղերը կը չիջին։ Անոնք կը զգան իրենց վերջնական անկումն ու բոլշեւիկեան անխուսափելի մահացումը։ Սակայն, զղջումի ո՛չ մէկ հետք։ Ընդհակառակը, կը ժպտին և երիք դաւադիր ուխտաւորները կը յարդարեն ներքին կուսակցամարտի ճակատները։ կը ճշդորոշեն դիրքն ու գործունէութիւնը։ Առաջին գրոհի զոհ կ'երթան արեւմտահայ Հ.Յ.Դ. Պիւրոյի անդամ Շահան Նաթալի և գնդապետ Գնդունի, որոնք կ'արտաքսուին չարքերէն՝ առանց դատ ու դատաստանի։

Երէկի դաւադիրներն ու դաւաճանները, թրքահրոսութեան դրօշակակիրները, Հ. Հանրապետութեան անկումին գլխաւոր պատասխանատուները յանկարծ կը հերոսանան, ու փոխանակ կուսակցական չարքերուն իրրեւ հաշուետու ներկայանալու, կը դառնան դատախազ-դատաւոր։ Պիւրոյի դատական-դաւադրական մարմինը։ կը սկսին ներքին մաքրագործումի ապերասան աշխատանքին։

Արեւմտահայ գաղնակ և Փարիզի Ցառաջ թերթի ազգասոց խմբագիրը՝ Շ. Միսաքեան կը լքէ իր արեւմտահայ գաղնակցական մտաւորական փաղանգը, կը դառնայ Պիւրոյի օճիկը ու կը գրաւէ հայրենատաչա Շահանի Պիւրոյի թափուր աթոռը։

Իր հերթին, Նաւասարդեան, եգիպտահայ խաղաղ գաղութին գլխաւո՛ր պատակիչը, միջազգային և թրքական լրտեսական ցանցի, Մերձաւոր Արեւելքի երրորդ կարգի դէմերէն մին, «կը մաքրագործէ» Եգիպտոսի հաւատաւոր և վեթերան գաղնակցականներու ընտրանին, յատկապէս ցեղապաշտ մտաւորականներն ու գործիչները։ կը կացինահարուին կուսակ-

ցութեան Ցունաստանի չարքերը, նոյնպէս։

Ասոր ածին Ա. կապէլ և նախկին «Նոր Օր»-ի խմբագրական կազմի անդամ, կ.կ.-ի հերթապահ, այժմ յեգիպտաոս, Պիւրոյի նաւատորդեան խմբակի պաշտօնական խօսնակը՝ Լազ օղլին, Ճամալեանի ճկոյթ մատին չարժումովը կուսակցական չարքերէն կ'արտաքսեն ու կը կախակայեն կուսակցութեան մասնաւորական ընտրանին։

Աւելին, Ճամալեանի հրահանգով և ոճրագործ Նիքոլի գլխադահներով Աթէնքի մէջ կը սպաննուի հայրենակիրօն, գաղափարապաշտ և Ցունաստանի կ.կ.-ի անդամ՝ Ս. Գըլըճևանը (Իզմիրցի)։ Ցունաստանի կուսակցական չարքերը կը սպան վերջնոյս կորուստը, բայց 40 օր վերջ կը մոռնան։

Մաքրագործումը կը հասնի հեռաւոր Ամերիկա. անձնազոհ և բարձր հայրենասիրութեամբ կազմակերպուած դաշնակցական հին հաւատաւորներէն ամանք կը կախակայուին, ուրիշներ կ'արտաքսուին իրարու հետէ, առանց դատ-դատաստանի։

Քիչ վերջ, Պիւրոն Պարսկաստանի իր վաստհելի ներկայացուցիչներուն պարսկահայ կուսակցական չարքերը մաֆրագործելու հրահանգը կու տայ։ Այսուհետ ալ դաշնակ միջազգային և նացիական գործակալներ, յատկապէս հրէշածին Մխօ (Գրիգոր Մխիթարեան) կը նուիրուի Հ. Ց. Դ.-ի չարքերը քչիկ մը «վերակառուցել»ու, «վերակենդանացնել»ու՝ հնամենի դաշնակցական իրաւ գէտայիներ և անձնուէր ռազմիկներ արտաքսելով կուսակցական չարքերէն։ Աւելին, չնահիպար Մխոն, քայլ մըն ալ յառաջանալով, տասնեակ մը նախկին ճչմարիտ գէտայի-ռազմիկները որպէս համայնավար կը զրպարտէ պարսկական քաղաքական ոստիկանութեան մօտ։

Գէտայի-ռազմիկները, գեղեցիկ առաւօտ մը կ'առաջնորդուին բանտ, իրենց չգործած յանցանքներուն պատիժը կրելու համար։

Ըմբոստ դաշնակցականներէ չատեր, ցայսօր ալ կ'ապրին պարսիկ քաղաքական ոստիկանութեան հսկողութեան տակ, Թհրանի մէջ։ Անոնցմէ մին միայն, Սելմանիկի մէջ կնքուած դաշնակ-թուրք դաշինքի հեղինակ, կուսակցութեան թիւ 1 հիմնադիր անդամ Ռոստամի կնոջ եղբայրը՝ Թադէոսեան, միայն մի

քանի տարի առաջ, մասնաւոր կարգադրութեամբ մը, կը վերստանայ իր կուսակցական իրաւունքները։

Միևնոյն մաքրագործումները կը չարունակուին կուսակցութեան Պալքանեան և Մերձ. Արևելքի չարքերուն մէջ — Լիբանան, Սուրիա, Կիպրոս, Իրաք։

1930-ի սկիզբը, Փարիզի մէջ կը ստեղծուի մարակոցական չարժումը Շահանի և Զօր. Սմբատի առաջնորդութեամբ, ծանօթ դաշնակցական ընտրեալ մտաւորականներու անդամակցութեամբ — հանգուցեալ վ. Շուշանեան, Մ. Երէցեան, Մ. Գուլումճեան, Լ. Մոզեան, եւայլն։ Դաշնակցական չարքերը կը սկսին դատարկուիլ։ Արեւմտահայ դաշնակցական գիտակից մտաւորականութիւնը, աստիճանաբար, լուռ և անխօս, կը չեզոքանայ։ Արեւելահայ երիտասարդ դաշնակներ, Պիւրոյի կողմէ — Արծրունի, եւայլն — առատ թոշակներով, Պիւրոյի քարոզչական և լրտեսական բաժիններու մօտ պաշտօնի կը կոչուին՝

ա) Լրտեսելու համար չարքային «բեհա»ները։

բ) «Ինտուռ», «Պանք Օթոման», եւայլն փուտրանելով չարքերը օրօրելու և թմրեցնելու համար, փոխանակ նման չարժումներու կրկնութեամբ չարքերը ոգեւորելու։

Մարակոցական չարժումը մօտ երկու տարի ահագանգելէ և հերոսական մարտնչումներէ ետք, պարզապէս նիւթական միջոցներու չգոյութեան պատճառով, ցան ու ցրիւ կու գայ։

• Կարեւոր փակագիծ մը.—

Մենք այս էջերուն մէջ, ստելու կամ մեր իրական մտածումները զանգուածէն պահելու ոչ մէկ պատճառ ունինք։

Փետր. 18-ի հրոսակային դէպքերու առթիւ մենք Խորհրդային Հայաստանի Ա. պետական նախարարական կազմը — Ա. Միւոյանիկեան — կը մեղադրենք մի հատիկ յանցանքով։

Ա. Միւոյանիկեան և կամ նախկին «Ցեղկոմը», Փետր. 18-ի չարժումը զսպելու ձեռնարկելու առնն, անհասկնալի թերեւմտութեամբ, «Փրկութեան Կոմիտէ»ի անդամներուն փախուստի ճամբան բաց թողած է։ Ռազմական օբէնքով Միւոյանիկեան պէտք էր մտածած ըլլար մասնաւորաբար կտրել հրոսակներու փախուստի ճամբաները։

Խորհրդային Հայաստանի առաջին կառավարութեան գործած

այս մեղքը, 36 տարիներէ ի վեր, դժբախտաբար, մենք՝ գաղթահայերս է որ կը վճարենք, մեծ կորուստներով։

Եթէ փախուստի ճամբան կարուած ըլլար, տարակոյս չկայ թէ, ուշ կամ կանուխ, Փետր. 18-ի կազմակերպիչ հրոսակները, ձերբակալուելով, հանրային դատաստանին առջեւ պիտի քաւէին իրենց մեղքերը, և գաղթաշխարհը այսօր գործնապէս ձերբազատուած պիտի ըլլար միջազգային և թրքական գործակալ-լրտեսներու մնասաբերական լուծէն։

Բայց ատոր, Արեւմտահայ Ազգային Սահմանադրութիւնը նոյնքան թեթեւամտութեամբ, արհամարհման մեկնելու իրաւունք տուած է սպանդապետ Դրոյին։ Մենք վստահ կրնանք ըսել թէ, եթէ Արեւմտահայ Ազգային Սահմանադրութիւնը, իր ժամանակին, Վրացեան, Դարբինեան, Ռուբէն, Դրօ, Օհանջանեան և կարգ մը նման չնազայլեր ձերբակալած ըլլար; գաղութներու մէջ Նաւասարդեան-Ճամալեան զոյգը, իրենց գաւազիր ընկերներէն զրկուած, պիտի հարկադրուէին վերջ տալ իրենց թրքական գործակալի հանգամանքին և թրջուած կատուի մը նման ամբիլ և ներկուելի արեւմտահայ գաղնակցական հաւատաւոր մտաւորականներուն, ինչպէս նաեւ Պաւքրէչի պատգամաւորական ժողովին թէ՛ որոչումներուն և թէ անկէ ծնած մասնաւոր մարմնին։

Փետրուար 18-ի հրոսակներու ձերբակալութեամբ ու չեզոքացումով, Արեւմտահայերու վերջնական պահպանութենէն առաջ,

ա) Հաւանականօրէն, գաղթաշխարհի մէջ պիտի առեղծուէր խաղաղ մթնոլորտ մը։

բ) Ստամբուլի պիտի պատժուէին իրարու յաջորդող Հ. Հանրապետութեան նախարարական կազմերը։

գ) Ստամբուլ պիտի յանձնուէր կուսակցութեան առանձին Առաջնորդին և պաշտօնազրկուելով՝ վերջնականապէս պիտի չեզոքացուէր գաղթահայ Ազգ. կեանքին։

դ) Արեւելահայերէ և թրքամոլներէ կազմուած Պիւրոն, արեւմտահայ պատգամաւորներու քաւէով, պիտի վստահուէր յատկապէս արեւմտահայ գաղնակցական հայրենապաշտ ընկերներու։

ե) Հ. Յ. Դ.-ն, իր չարքերը վերակազմելով պիտի կանգնէր Հայաստանի կողքին։

զ) Միջազգային և թրքական գաղնակ գործակալ-լրտեսներու որջը՝ Պիւրոն պիտի քանդուէր։

է) Վերակենդանացած Հ.Յ.Դ.-ն պիտի փորձէր ինքնասերբագրուիլ և նուիրուիլ գաղթաշխարհի վերակազմութեան և ազգապահպանումի նուիրական գործին։

ը) Ինքնասերբագրուած Հ.Յ.Դ.-ն պիտի համագործակցէր, ազգային զոյգ կուսակցութիւններու, Հ.Ռ.Ը.Մ.-ի և յատկապէս ազգային անեղական իշխանութիւններու հետ։

թ) Գաղթաշխարհը, խաղաղ մթնոլորտի մէջ, իր մտաւորական պահեստին չուրջը բոլորուած պիտի փորձէր հոգեզտմանուիլ և հոգեբուժուիլ։

Մեր խորհրդային զեկավար արհեստակիցները թող երբեք չվշտանան մեր վերեւի խորհրդածութիւններէն։

Անհրաժեշտ է մտնել մեր մտքին մէջ, զգալ 36 տարի է ի վեր գաղթաշխարհի ստացած բազում վէրքերու առթած ցաւերուն խստութիւնը։

Եւ նմանօրինակ թերութիւններ չկրկնել։

• Փակագիծ երկրորդ։

Փարիզ և Ամերիկա նստած մեր հայ հարուստները, ՌԱԿ-ի կեդրոնական վարչութիւնը և Հ.Ռ.Ը.Մ.-ի վարիչները չատ մօտէն հետեւելով «մարակոցական»ներու հերոսական մարտնչումներուն և դաշնակցական հաւատաւոր մտաւորականներու պատկումներուն՝ զարմանալի անտարբերութեամբ, զարմանալի անհոգութեամբ և մեզի համար անհասկնալի քաղաքական անտաուտութեամբ, իրարու քով մէկտեղուելով երբեք չխորհեցան թէև ու թիկունք կանգնիլ Մարտկոցական չարժման անկաշտ վարիչներուն։

Ընդհակառակը, Փարիզի Սէն-Միչէլի գինետուն-սրճարաններուն մէջ զուարճացան, գարեջուրի գաւաթ մըն ալ աւելի պարպելին։ Զուզնցին հասկնալ չարժման էութիւնը։ Գաղթաշխարհին սպառնացնող վտանգին մեծութիւնը։ Ջփոփաքեցան «մէճլիս» անել, համաստուտիլ, վէրքերը նշդրակել։ Ըսին՝ «Թողէք իրար ուտեն, իրար զրպարտեն, իրար լրտեսեն»։

Դժբա՛խտ ժողովուրդ, ինպաշտպա՛ն հայրենապուրկներ...

ձեր տնաց ղեկավարները, ձեզ ձեր պղպերգութեանն մէջ իսկ չհասկցան։ Իսկ այսօ՞ր. հետեւո՞ւնքը։ Ի՛նչ հարկ նորէն նոր սիրտ պղտորելու։ Անցուկը մոռցուկ դարձա՞ւ։

Ահա Անթիլիասը, Ծուլիսեան դէպքերը... Ազգային եկեղեցական պահակագունդը իր առաջին զոհն արդէն տուաւ։ Բայց նախակարկելիօրէն պաշտպանուեցաւ գաղթաչխարհի թիւ 1 միջնաբերդը...

Փառք էջմիածնակերտ ազգային եկեղեցական դասին։

Փակենք փակագիծերը եւ չարաւնակենք մեր խորհրդածութիւնները։

* * *

Պիւրոյի քրմապետները, չրջաններու կուսակցական կոմիտէները, հերթապահներն ու չարքերը, յատկապէս թիթու ազգայնական որակաւոր մտաւորականները չեղոքացնելէ, կախակայելէ, մաքրամաքրելէ եւ իրենց աթոռն ու դիրքը Փարիզի կուս. կեդրոնատեղիին մէջ հաստատապէս ամրացնելէ ետք՝ պահ մը կը հանգստանան ֆրանսուհիներու թեւերուն մէջ։ Ո՜հ, ի՛նչ քաղցր բան, ըլլալ...

Այդ չատ երջանիկ օրերուն, Փարիզի կուսակցական ընդհ. ժողովի մէջ, նոյնիսկ կը լսուին քրմապետներու ազատ սիրոյ վիպատանութիւնները եւ պիւրոյականներու կանանց փոխանակումները է՞հ, մեզի՛ ինչ, սակայն։ Մարքսեան ընկերվարութիւն է, էֆէնտի՛մ... Մարդ ըսուածը, ամէն օր չապիկ պէտք է փոխէ։

Կուսակցապետութիւնը, սակայն, կ'ըմբռնէ ընկերահասարակական եւ կուսակցական իր նորատաց կացութիւնն ու դիրքը՝ ընդհանուր մաքրագործումներու առթիւ։ — Շարքերը դատարկուած, քղանցակիրներու թիւը զգալապէս նուազած էր։ Տղերքանց մեծ մասը կուսակցական նահանջամոլութեամբ վարակուած, գլուխնին կախած եւ վզերնին ալ ծռած էին։

Ազգային կեանքին մէջ, նախկին նորին վսեմութիւնները վարկաբեկուած էին։ Դաւաճանական եւ դաւադրական ակտերու ծալքերն ու կծիկները քակուած էին։ Պիւրոն կորսնցուցած էր իր ոտքի կռուանը։

Երջանիկ ատաղի տակ ծնած են, սակայն, սա մեր 16 պիւրոներու չարագործները։ Այս անգամ ալ, ինքնամատոյց մարդիկ մէջտեղ կուգան։ Յատկապէս Մ. Քեմալի գաղանի գործակալնե՛րը, իրենց հայանուն «եօլտաչ»ներուն օգնութեան կը հասնին՝ քչիկ մը իրենց ընկերներուն դիրքը չտկատելու եւ յուսադրելու համար։

Այս անգամ կուս. կեդրոնատեղիին մէջ հայ գաղութներու «փրկութեան»ը համար կը յատուկգծուի գործունէութեան նոր եւ գործնական ծրագիր մը.—

ա) Դառնալ մանաթաբերը անկախ-անկուսակցական Ջափհաս Որբերու Միութեան (ՋՈՄ)։

բ) Հ. Յ. Դ. Ամերիկայի տեղական կոմիտէին կցել Ամերիկայի ցեղակրօն չարժումը։

գ) Պիւրոյի անմիջական հսկողութեանը տակ առնել կիսակազմալոյծ եւ տակաւին անգլուխ Հ. Մ. Ը. Մ.-ի բոլոր մասնաճիւղերը։

Պիւրոյի չնագայլերը, ճամալեանի գլխաւորութեամբ եւ հրահանգներով, կը խուժեն վերեւ յիշուած մանուկ, պատանի եւ երիտասարդական կազմակերպութիւններէն ներս։

Կը սկսի ներքին իրերակերութիւնը։ Վէճ, կռիւ եւ ազմուկ՝ ամէն տեղ։

Առաջին առթիւ կը կաչկանդուի ու կ'անդամալուծուի ՋՈՄ-ի նախագահ գեր-հայը՝ Շ. Նարդունի։ Վերջինս կը դառնայ թրջուած կատու մը։ Կը տեղքայլէ ՋՈՄ-ը ինքն իր մէջ, ինքն իրմով կը մաշի եւ օր մըն ալ հալչելով կ'անհետանայ իր «ցեղապաշտ» նախագահով, անաղմուկ։

Կարգը կու գայ ամերիկահայ ցեղակրօններուն։ Նախ Ամերիկայէն կը հեռացնեն ցեղակրօններու հայ չարժման հիմնադիրը եւ ՈՒՆԻՆ՝ մեծ հայրենասէր, հաւատաւոր դաշնակցական, իրաւ մտաւորական, ազգային քաջառիկ արժէք-արժանիքներով օժտուած, Հայոց պատմութեան քաջածանօթ, հայ ցաւին եւ տառապանքի բոլոր երանգներուն քաջատեղեակ, քաջհմուտ գինուորական՝ Զօր. Նժդեհը։

Վերջինս լուսապէս կը զգայ Պիւրոյի լարած թակարդը։ Նժդեհ կ'արտաքսուի կուսակցական չարքերէն. կարճ ժամանակի մը մէջ ցեղակրօն չարժումը իր կատարած թիւերով կը զգեստուի եւ կը մահանայ դաչունահար։

Հերթը կու գայ Հ.Մ.Ը.Մ.-ին։ Այստեղ ալ դաշնակ չարքային «բանա»ներու մինչնորդութեամբ՝ միութեան ծոցին մէջ

կը ցանուի վրացեան-Ճամալեան-Թուրքիոյ պատակառումի, իրեարասնելութեան որոմ-սերմերը։

Կարճ ժամանակուան մէջ, Հ·Մ·Ը·Մ··ի առաջամեայ չրջանային վարչութիւնն ու գրեթէ բոլոր մասնաճիւղերը կը կուսակցականանան։ Հ·Մ·Ը·Մ··ը կը դառնայ Պիւրոյի «բանա»ն և միևնոյն ատեն կթան կով՝ դաշնակ երիտասարդ յեղափոխականներուն և ճշմարիտ պոհեմա մը՝ կուսակցութեան թափուր չարքերը նոր թեկնածուներով լեցնելու համար։

ՋՈՄ-ի և ցեղակրօններու գերեզմանումով Թուրքը մնծագոյն մղձաւանջէ մը կը փրկուի։ Հռովմն ու Պորոն ալ կը հրճուին։

Պիւրոն իր կատարած վերջին ահերուածներով և չարագործութիւններով չի յագենար։ Հայ գաղութներու մէջ, դաշնակցութեան պիտակին տակ, քեմալական Թուրք տիրապետութեան հիմքերը վերջնականապէս հիմնաւորելու համար, իր զրպարտչական, լրտեսական և քարոզչական գումարտակը չարժման մէջ դնելով կ'անցնի նոր գրոհի մը։

Հայ գաղութներու ազգ· իշխանութեանց, ազգ· հիմնարկներուն և ազգ· խմբակներուն դաշնակցութիւնը կը դառնայ Պիւրոյի գոյութեան անվիճելի և անհրաժեշտ նպատակակէտը։

Գաղութներու մէջ, համագործակցաբար, հայանուէր աշխատանք մը կազմակերպել անկարելի կը դառնայ այդ իսկ պատճառով։

Ազգ· հիմնարկներու ներգրաւումով՝ արտաքին հայութիւնը ներքնապէս կ'ականուի։ Իր գլուխը քիչ մը աւելի բարձր բռնող և Պիւրոյի հրահանգներուն չհնազանդող որևէ հայ մտաւոր կամ հասարակական գործիչ կը չարախօսուի և կը մատնուի։ Եւ որո՞նք են այս սուր գործին լծուողները, որո՞նք...

= Ազատութեան վաչխառուները...

= Արեւմտահայ Ազատագրութեան Դատի կեղծարարները։

Ու մենք թէեւ երկար խօսեցանք, բայց հպիւ կրցանք քանի մը գլուխ ներկայացնել Պիւրոյի վերջին 36 տարիներու գործունէութեան դիւանին։

ՁԵՂՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆԵՐ

Կարդալէ ետք Հ· Յ· Դ··ի 1907-ի սրբագրուած ծրագիրը (տես էջ 274), Հայաստանի խորհրդայնացումով մենք համոզուած ենք թէ Հ·Յ·Դ··ի հիմնական ծրագրին լիուլի գոհացում տրուած է։

Պարզ հայերէնով՝ վերջ տրուած է խոնարհական-ձարտարական ասատապետական, կուլակային, կալուածատիրական և դրամատիրական կարգերուն։

Հայաչխարհի մէջ Խորհրդային պետութեան մը հաստատումով՝ յարգունեխ գրաւուած են անհատական, ակեղեցական և այլ կարգի հողերը։

Դասակարգային հարցեր այլևս չկան։ Բնաչխարհի ազգային տնտեսութիւնը հաւասարաբար կազմակերպելու Հ·Յ·Դ··ի հիմնական ծրագրի պահանջը իրականացած է։ Այն ինչ որ Պիւրոն պիտի փորձէը ընել, այսօր արդէն կատարուած իրականութիւն է։ Հետեւաբար, Պիւրոյին կը մնայ այս հարցին չուրջ բնրանը խօսանել և չնորհաւորել Խորհ. Հայաստանի պետական կազմը։ Յատկապէս չսուել ու չխաբել։

ՀՈՂԱՑԻՆ ՊԱՀԱՆՋԸ. ՄԻԱՑԵԱԼ ԱՆԿԱԽ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հ·Յ·Դ··ն, իր 1920-ի կուսակցապետական ակտով, դրած էր Անկախ Հայաստանի մը անկիւնաքարը, բայց, պահանջ ունէր՝ թէ՛ Ռուսերէն և թէ՛ Թուրքերէն։

Պիւրոն, այսօր, իրաւական-փաստական գետնի վրայ հաստատութեան մէջ է։

Ահա թէ ինչպէս.— Հ·Յ·Դ··ն Թուրքիոյ «գթասրտութեամբը» 1918 Մայիս 21-ին հռչակեց Հայաստանի Հանրապետութիւնը. ռուսական Հայաստանը ազատագրուած էր։

1920-ին, Ղարսի քերդին անկումով, գինուորական յախջախիչ պարտութիւնով, իր «գթասիրտ» տիրոջը՝ Թուրքիոյ կողմէ պարտադրուեցաւ Աղեքսանդրապոլի մէջ ստորագրել ըստորնացնող հաշտութեան դաշնագիրը։

Վրացեանի և Դրոյի հրահանգով՝ Խատիսեան առաջադրեց հայ-թուրք հաշտութեան դաշնագիրը, որուն կարեւորագոյն պայմաններն էին.

Հայաստանի Հանրապետութիւնը թեպետ ազատ եւ անկախ՝

ա) կը դարձէ թուրք դեսպանի հակազդեցեան ատկ (յօդ.7);

բ) կը հրաժարի Թրքահայաստանի հողերուն պահանջէն (յօդ.3);

գ) Կ'ուրանայ Սեւրի դաշնագիրը (յօդ. 11);

դ) Թուրք կառավարութեան կը թոյլատրէ «ի հարկին պինդ ստրական արգելիչ միջոցներ ձեռք առնել (յօդ. 14);

ե) կը զրկուի առանձին բանակ ունենալու իրաւունքէն, եւայլն։

Այս բոլորը կը յիշե՞ք, դաշադի՛ր պիւրոյականներ։ Կը յիշե՞ք, «բանա՛» չոքքայիններ, թէ ամօթալի պայմանագրութիւնը ստորագրելու հրահանգ տուողներն եղան կուսակցապետութեան ամենավերջին նախարարապետը՝ Վրացեան և Առժամեայ կառավարութեան պետը՝ Դրան (1920 Դեկտ. 1—2)։

Թուրքիոյ հետ Պիւրոյ կառավարութեան Աղեքսանդրապոլի մէջ կնքած հաշտութեան դաշնագիրը նուիրագործուեցաւ և անդամ մըն ալ արձանագրուեցաւ Պիւրոյ դաշադրական «սրբամատեան»ներուն մէջ.

ա) 1921 Մարտ 14-ին, Վրացեանին և Գարա-Պէքիր փաշային քեմալական Ազգ. Մեծ Ժողովին ղրկած հեռագրով։

բ) 1921 Մարտ 12-ին, Վրացեանի Մոսկուայի գոնֆերանսին՝ Չիչէրինի ղրկած հեռագրով։

գ) 1921 Մարտ 26-ին, Վրացեանի Լոնտոնի գոնֆերանսին ղրկած հեռագրով։

Հետեւաբար և բնականաբար, Անկախ Հայաստանի ակը կորնչեցնելով իրաւական արժէքը՝ երպի նման կ'անհետանայ։ Այս ճշմարտութեան և իրազութեան դէմ առ յանդիման կանգնող անհոգ և տարտիր պիւրոյին ի՞նչ կրնաս ընել։

= Խոստովանիլ իր պարտութիւնը, քաղաքական տհասութիւնը, ապա հայրենադաւութեանց թվիածքը կուսակցութեան Ընդհ. Ժողովին ներկայացնելով հրաժարիլ և հայ քաղաքական հորիզոնէն պարկեշտօրէն, թէպէտ և անիթաւունակօրէն, մնկնիլ-կորսուիլ, գէթ ժամանակի մը համար արեւմտահայութեան ճակատագիրը վարելու յաւակնոտութենէն հրաժարիլ։

Դաշնակցականութիւնը, ակա՛յն, Պահէտտին Շաքիրի կըրունկին տակ, կէս խուլ-կէս կոյր, կէս կտաւակ-կէս գիտակ ձեւանալով արդիպրեց Թրքական քաղաքական ուղեգիծն ու գործելակերպը։ Ըսաւ.—

— «Գանի՛ ոյջ եմ, կը մնամ ու կը սպասարկեմ քե՛ բուրժին եւ քե՛ միջազգային բոլշեւիկեան լրտեսական ցանցին, միեւնոյն ատեն մնալով արեւմտահայ Մնացորդին մանուսաքեր-տանուտերը»։

Ու մնաց։ Վերաքաշաւ իր ննդգութեան և դաւադրութեան գլիճիքը։

1920 Դեկտ.ի սկիզբը, երեւանի Խորհրդային Ռուսիոյ ներկայացուցիչին Հայաստանը խորհրդայնացնելու հրաւիրագիր-համաձայնագիրը ներկայացնելէ և Հ. Հանրապետութեան դրօնները կամքի Բանակին առջեւ ամենայն հանդութեամբ քանալէ ուղիղ տասը տարի վերջ, վերսկսաւ իր թիթեղագործի հերթական արհեստին.— Արարատեան երկրամասը պէտք է ամէն գնով խորհրդային լուծէն ազատագրել, առանց մի րոպէ մտածելու թէ՝ Հայաստանի խորհրդայնացումը կատարուած է իր ցանկութեամբ եւ խաղաղ յեղաշրջումով։

Եւ հիմնաւորելու համար իր ազգկործանութիւնը առաջ կը քշէ թէ Հայաստան թիւրարանները, գողերը, անբարոյական կանանց, որթերու, սովհոտերուն, յաւիտենական գժգոհներու երկիրն է։

Ըսէ՛ք Վրացեան, և դո՛ւք հայանուն դաշնակ միջազգային լրտեսներ, ա՛յս ի՞նչ կատակերգութիւն է։ Պահանջատէր էիք թէ՛ Թուրքէն, թէ՛ ռուսէն։

Ռուսական բաժինը ստացաք Թրքական չնորհով և հակառակ Հայաստանի ժողովուրդի կամքին։ 1920-ին Խորհրդային Միութեան նուիրեցիք Թուրքէն ստացած հողային չնորհը։ Ապա հրաժարեցաք Թրքահայաստանի հողային պահանջէն՝ Աղեքսանդրապոլի դաշնագրով։ Հետեւաբար, ըսա՛ինքնան, իրերու բերումով, մնացիք անհող ու անհայրենի՞ք... Չեռքերնիդ դատ... Իսկ հիմա կ'ուզէք վերստանա՞լ ձեր կորուստը։ Հայ-Արմատը երբէք արամադիր չ'երեւիր անհատնում նիւթական, բարոյական և ֆիզիքական զոհաբերութիւններէ հաք անդամ մըն ալ ազատութիւն-ազատագրութիւն խաղցնել, օրին մէկն ալ եղբայրակցելու համար ձեր վաղեմի Թուրք եօթաւեներուն։

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ—ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆ

Մէն մի Հայ մարդ որոշ և մեկին պէտք է ըմբռնէ և իւրացնէ համոզում մը՝ թէ Հայոց բացարձակ անկախութիւնը մեզմէ կախեալ չէ։ Եւ ինչո՞ւ։ Որովհետեւ,

ա) Հայը կը գտնուի քաղաքական և տնտեսական քառուղիի մը վրայ և տակաւ է գրոհներու դիմադրելու։

բ) Մենք մեր միջոցներով մեր հայրենական-մարդկային բնական իրաւունքները չենք կրնար աշխարհին պարտադրել։ Մեզ մարդասիրաբար ընդունելով նոյնիսկ մեր յաւերը միացնելու տրամադիր մարդ չկայ, միջազգային քաղաքական կըրկէսին մէջ։ Մարդկային խիղճը, կրօնա-քաղաքա-տնտեսական կեանքին մէջ, փնտռուած ապրանք չէ։ Մենք կաթոլիկ չենք։ «պորտ»ական ալ չենք։ Մենք քարիւղ չունինք։ Մեր երկիրը ծովային և ցամաքային խարխափներ, ելքեր և հանգրային այլ հարստութիւններ չունի։ Ասկէ զատ, մեր աշխատասիրութեան և ստեղծագործ ոգին վտանգ և վնաս է Միջնաւոր Արեւելքի մէջ, միջազգային դրամատիրութեան և տնտեսութեան համար։

Հայը արտադրող է, սպառող չէ։ Ահա թէ ազատ աշխարհի մեծերը ինչո՞ւ մեզմով չեն ուզեր հետաքրքրուիլ։

ԲՈՆԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Այս պահուս, մեզի համար կարեւորը Արեւմուտքի ազատութիւնը կամ Արեւելքի բռնապետութիւնը, կարմիր իրաւակարգը չէ՛։ Մենք ազատութեան կամ ազատագրութեան ցանկացողը չենք։

Մեր ցանկութիւնն է որ բնաչխարհի մէջ, թէկուզ կարմիր աստղին տակ, հայ միաքը կազմաւորուի. զարգանալու, յառաջդիմելու և արտադրելու միջոցներ ստեղծէ և մանաւանդ հայրենի ժողովուրդը իր անցեալի «բահա»ի վիճակէն դուրս բերելով ազգ և պետական ժողովուրդ դարձնէ։ Բոլորուի մէկ նպատակի չուրջ և գործէ անդադար՝ հիմնաւորելու համար նորակազմ հայ պետականութիւնը, ապահովելու համար Հայ ցեղին մշտնջենաւորումը։

Ինչ տեսակ «ստրկութիւն» ալ որ ըլլայ մեր ժողովուրդին «պարտադրուածը», բաւական է որ Խանդակեան, Յարութիւնեան, Խաչատուրեան, Սարեան, Ալիխանեան և հարիւրաւոր հայ մեծ գլուխներ, մտաւորական տիտաններ կը յամառին մնալ Հայ հո-

ղին վրայ, Հայ-Արմատի կողքին, ամէն օր քար մը ուղղելու, ամէն օր ազգային, իմացական, հոգեկան, բարոյական, ֆիզիքական, տնտեսական հաւաքական դրամագլուխը կրկնապատկելու խոր հաւատքով և վճռականութեամբ։

ՋԱՐԻ

Օտար քաղաքական բառարաններու մէջ, Հայ բառին համանիշն է ջարդ։ Արեւմտեան քաղաքագէտներուն մէջ կո՞յ մարդ մը որ չգիտնայ մեր պատմութիւնը։

Բոլորն ալ գիտեն։ Բաւական է որքան թոյլ տուինք որ մարդիկ մեր վրայ խնդան և մեր ազգային թշուառութիւնը լուսանկարեն և զաւրճանան։

ԻՐԱՒԱԿԱՐԳ

Հայրենի ժողովուրդը իր կամքով չէ որ իւրացուց խորհրդային կարգերը։ Մեծերը դարեր մեզ խաբկէլ յոգնած, ըսին՝ «Մեր զրահաւորները Արարատ չեն կրնար բարձրանալ», «Մեր զինուորները այդքան բարձր լեռներ չեն կրնար մագլցիլ»։ Վաստրեն լեցին մեզ։

Մենք ալ փոխանակ ճերպագործ թուրքին առջեւ բանալու մեր դռները, բացինք նոր վարչաձեւի մը առջեւ։ Ըսինք։ «Այս մեկն ալ փորձենք»։ *Փորձեցինք։* Այս մեկը մեզ ո՛չ խաբեց, եւ ո՛չ ալ լեց։ Այլ, պատռպատեց, ապահովեց խաղաղութիւնը։ Աճելու, վերաճորոգուելու, ինքնաւարբազրուելու, հայրենաշինելու, ստեղծագործելու, պետականացնելու, ազգ դառնալու, չջարդուելու, արիանալու, ռազմականանալու համար նոր ժամանակաշրջան մը բացաւ։

Հայ-Արմատը երբեմն լալով, երբեմն դժուարանալով, երբեմն գլուխ ծռելով, երբեմն հանդուրժելով, երբեմն ալ տրեան տաւրք վճարելով գտաւ իր վերջնական ազգային երջանկութեան, բարօրութեան, վերածննդեան ճամբան։ Կերտեց Հայ ցեղին երկրորդ ՕՍԿԵԴԱՐԸ, վերջապէս։

Փա՞ռք իր ողջմտութեան, փա՞ռք իր հետաքրքրութեան և փա՞ռք իր խոյանքին։

ԼՐՏԵՍԱԿԱՆ, ԶՐՊԱՐՏԱԿԱՆ

Արեւելք-Արեւմուտքի գաղջ յեռ-պաեերազմեան ջիղերու ճաճօր պաեերազմեն ի վեր, ամէն մարդ գիտէ թէ, միջազգային

հեղափոխական մե՛ծ կուսակցութիւնը այժմ կը զբաղի ժուռնալներով, փոխան զէնքի և զօրքի՝ ելրդային աչխատանքով, իրեն խոչընդոտ եղող և արգելք հանդիսացող ազգայիններուն անուններուը ամերիկեան կամ տեղական քաղաքական պիւրոներուն և ոստիկանութեան կը հաղորդէ, և ի փոխարէն կարմիր լաթի կտոր մը կը ստանայ՝ զայն հայ ազգայիններու թեւին կապելու և անուններն ալ լուլիկի նման կարմրցնելու համար. «Ազդակ»ի, «Ցուսաբեր»ի, «Հայրենիք»ի, «Յառաջ»ի, «Ալիք»ի էջերուն մէջ պաչտօնապէս համաչնաւորացնելու համար:

Բարեբախտաբար, մեր չար թէ բարի բախտէն, թէ մեր մամիկներու աղօթքներուն չնորհիւ, այս պահուս, արդէն, կարգ մը արաբական երկիրներ, յատկապէս՝ Եգիպտոս, կրցած է ըմբռնել դաչնակ պիւրոյականներու, օտարներու հաչուոյն կատարած ինքնամատոյց լրտեսութեան և զրպարտութիւններուն իսկական նպատակը:

Եւ սակայն, յաւով տեղեկացած ենք որ յատկապէս Ֆրանսայի, Իտալիո և Իրանի մէջ հարիւրաւոր հայ ընտանիքներու մուխը մտած է պիւրոյականներուն Մաք-Արթըրեան կոմմակերպութեան մատուցած թրքաչնորհ ծառայութիւններուն պատճառով: Է՜հ, մենք ալ մէկ կողմէ մեր հայ սրտերուն վրայ քար մը դնելով, միւս կողմէ մեր մամիկներուն պիւրոյականներուն և անոնց զաւակ-թոռնիկներուն գլխուն թափած անէծքը լսելով պարտաւորուած կը սպասենք Աստուածային Արդարութեան Ջայնին:

Ալլահ էեռիմ, մէկ օր ալ կը լինի երբ Աստուծոյ արեւը մեր վրայ ալ կը ծագի: Մինչ այդ, մենք, առայժմ, իմաի ունինք արաբերէն-ֆրանսերէն-անգլերէն լեզուներով սպիտակ պիրք մը հրատարակել, ի պէտս միջազգային համակարծութեան ախոյեաններուն:

ՏԵՐՈՐԻՍՏԱԿԱՆ

Ամենակարողն Պիւրոն, Արեւելք-Արեւմուտքի պող-գաղջ պատերազմի քաղաքական պայմաններէն օգտուելով, վերջին տասը տարիներու ընթացքին, իր հնագոյն արհեստներէն՝ հայ սպաննելու արհեստին ձեռնարկած է: Այսինքն, իր չարքերը մաքրամաքրելէ ետք սկսած է անպաչտպան հայրենազուրկ հայերուս ազգային-ընկերատնտեսական չարքերն ալ մաքրամաքրել, գաղթահայերուս «խաղաղ» կեանք մը ապահովելու համար:

Իմացանք և հաստատեցինք թէ կարգ մը գաղտնի սպանութիւններ կատարած են Իրանի և Ֆրանսայի մէջ:

Օրինակ, Թեհրանի մէջ մահրած են Դաւիթեան վարժարանի Աւագ ուսուցիչ Ա. Արզումանեանը և նախկին «Արեւելք» թերթի խմբագիր քաջահմուտ և բարձր մտաւորական Սարգսեանը (Տարոսը մեզի՜...):

Հանրածանօթ լրտեսապետ Մխօ, որ ժամանակ մը Պաղտատի և Պէյրութի մէջ բնակութիւն հաստատած էր, պարսկական ոստիկանութեան մօտ կատարած յամառ դիմումներու վերայ յաջողած է Հայոց ընդհանրական Հայրապետի նուիրակ՝ Ինթոյեան վարդապետը, 24 ժամուան ընթացքին, Պարսկաստանէն հեռացնել տալ:

Այս որքա՜ն գուրգուրանք, սէ՜ր և հայրենապաչտութի՜ւն... Է՜հ, առայժմ կրկնենք.

— Պիւրո՜յ, Աստուծո՛յ աճեծքը, fու orդ ալ կու գայ: Եւ այդ օրը մօտ է: Կը հաւատացնի՛:

Մենք մեր ըսելիքներու «տէթեյլ»ը չատ արտահայտեցինք: 66 տարի համբերելէ, համրանալէ և կուրանալէ ետք, տրամաբանօրէն պէտք էինք 66×365 էջեր լեցնել վիչտագնութեամբ 66 տարուան թրքահպատակութիւնը, ազգադաւութիւնը, գաղթականութիւնը, լրտեսութիւնը, զրպարտութիւնը, հայրենավաճառութիւնը, եղբայրասպանութիւնը, քաղաքական տգիտութիւնը, անբարոյականութիւնը, դրամաչորթութիւնը, խափանարարութիւնը, տգիտութիւնները ժառանգելու համար:

Մենք ժառանգել չենք յաղնած: Պէտք չէ՛ յոգնինք: Սակայն, կը մտածենք որ, հայ ընթերցողին միտքը պէտք չէ ծանրաբեռնել: Հետեւաբար առայժմ կը կոճակենք մեր խօսքը:

Եւ սակայն, մեր ներկայ դատաստանագիրը փակելէ առաջ, մենք, իբրեւ հայ անհատ և հայրենազուրկ հայ քաղաքացի, մեր դատավճիռը հարկ կը զգանք արձակել յատկապէս իրերայաջորդ 16 պիւրոներու դէմ:

Երկրորդ, պարտաւորուած ենք, մեր վերջին թելադրանքը ընել, Հայ Մայրութեան ծոցէն անարդադօրէն յափշտակուած հայ յարանուանական-աղանդաւորականներուն:

Մենք, մեր նախավերջին խօսքը ունինք նոյնպէս Ռուկին և Հնչակին, եւայլներուն:

Թելադրենք և փակենք ուրեմն:

ԴԱՏԱՎՃԻՌ

Հ.Յ.Դ.-Ի 66-ԱՄԵԱՅ ԻՐԵՐԱՅԱԶՈՐԴ 16 ՊԻԻՐՈՆԵՐՈՒՆ

1890-ԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ, ամբողջ 66 տարի լռութեամբ հետեւեցանք ձեր յեղափոխական, քաղաքական, դիւանագիտական, գինուորական, բանակցական, կրթական, ազգային եւ ընկերահասարակական գործունէութեան։ Ծանօթացանք ձեր կուսակցական թեքնիք-տակտիկային։

66 տարիներէ ի վեր կարդացինք ու կը կարդանք ձեր սեւագրած գրութիւնները։

Արեւմտահայերու առաւտեանքին վերջ տալու կանխահոգութեամբ, հազիւ բջջիլաւորուած, անփորձ-մանկական ոտնաքայլերով Հայ Յեղափոխութեան ճամբան հարթելով, սկսաք «ռազմակոչել»։

Պանք-Օթոմանի անխորհուրդ գրաւումով՝ կ. Պոլսոյ մէջ 20,000 հայ մարդիկ ջարդուեցան։ Հազարաւոր հայ անմեղ քաղաքացիներ, սոթաւփած, Պուլկարիա ապաստանեցան, նիւթական մեծ կորուստներու ենթարկուելով։ Փոխանակ առաջին դասէն խրատուելու եւ չափաւորելու ձեր մանուկ յեղափոխականի ոտնաքայլերը՝ անոտրոգելի անբարոյականութեամբ չարունակեցիք ձեր նախասիրած սկզբնական գործելակերպը։

Կազմակերպեցիք երկրորդը՝ Խանասորը։ Գնդակը արձակեցիք եւ մի քանի ժամ թէ մի քանի օր դիմադրելէ ետք՝ նորէն բռնեցիք փախուստի ճամբան։

Վրայ հասան Սասնոյ դէպքերը։ Նորէն գրոհեցիք։ Փախաք, փախանակ մնալու եւ պաշտպանելու անդէն-անտէր Հայերը։ Նորէն արիւն ու արցունք եւ արտագաղթ։

Գիւտ մը ըրիք։ առաք մը հնարամտեցիք։ կ. Պոլիս եւ գաւառները արիւնաներկուեցան. կրկին փախաք, փոխանակ անյայտող մահափորձէ մը վերջ տպաւորէն մնռնելու։

Ջարդն ալ յեղափոխական ակտ է ըսիք եւ ձեր կուսակցամասեանններուն մէջ իբրեւ հերոսամարտ-դիւցազնամարտ արձանագրեցիք զանոնք։

1907-ին ընկերվարական դարձաք։ Ձեր ծրագրին քաղաքական գլուխը չնչելով՝ հայութիւնը թրքութեան մէջ ձուլելու ուրուան տալիք, փոքրիկ տեղական ինքնավարութեան խոստումով, առանց ազգին փորձառու ղեկավարներուն, իշխանութիւններուն հետ խորհրդակցելու։

Սահմանեցիք առանձնաշնորհեալ դասակարգ մը ազգին մէջ, դարձաք արեւմտահայութեան անկոչ տանուտէր-մանատէրը եւ ազատագրական դասի անկոչ պաշտպանը։ Ու դարձաք թըրքահայ քաղաքական եւ ընկերահասարակական կեանքի բոհեմուեր պատուհաս-պատիժը։

Առանց ձեր երիտասարդ տարիքն ու հասակը չափչփելու՝ որոշեցիք Թուրքիոյ, Պարսկաստանի եւ Փիւրտիստանի լուսաւորիչը դառնալ եւ ազատագրել Թուրք, պարսիկ եւ քիւրտ ժողովուրդները՝ սուլթաններու, խաներու եւ աչիրէթներու ճանկերէն։

Ձեր ամբողջ կեանքին մէջ առանց աչխատած, աքնած եւ քրտինք թափած ըլլալու՝ դարձաք միջազգային բանուորական չարժումին անկոչ պաշտպանը։

Առանց բուն աչերը հարցափորձելու, եղբայրակցեցաք հրէաին Թուրք սոցիալ-դարձներուն հետ եւ դուռ բացիք նորանոր կոտորածներու։

Առանայի ծանօթ չարդէն ետք, փոխանակ ստիճանաբար դաւաճի հայութեան ինքնապաչտպանութիւնը եւ ինքնադիմադրութիւնը կազմակերպելու՝ չարունակեցիք ձեր սրտակցութիւնը Թուրք ծանօթ սոցիալ-դարձներուն հետ, կ. Պոլսոյ եւ վայրի ափերուն վրայ, կոտորածի ծրագրող, կազմակերպող եւ գործադրող դահիճներու հետ, անխռով եւ անայլայլ՝ մի քանի գաւաթ օղի աւելի ճնկեցիք։

Արհամարհեցիք արեւմտահայ ղեկավարութեան աչալրջութեան, հեռատեսութեան, ազնիւութեան եւ քաղաքական ճկունութեան թելադրանքները եւ տարօրինակ արդանատանքով չունեցիք օգտուիլ Հայոց պատմութեան փորձառական դասերէն եւ մեր հայրապետներու խրատներէն։

Գուշակեցիք Թուրքիոյ հայկնչական ծրագրի մը գոյութիւնը։ Անգամ մըն ալ մերժեցիք համահայկութիւնը նախագուշացնելը եւ արեւմտահայութեան հասարակական ինքնապաչտպանութեան կազմակերպումին անազմուկ նուիրուիլը։

1914-ի Ցուլիսին, կարնոյ մէջ ձեր գումարած 8-րդ ընդհ. ժողովի միջոցին տեղեկանալով Ա. Աչխարհամարտի բռնկումին, վարանեցաք կուսակցութեան քաղաքական դիրքը ճշդորոշելու և ցրուեցաք, պատճառ դառնալով աննախընթաց կատարած-ատրագրութեան մը, մեծ եղեռնին:

Կովկասի մէջ, 1916-ին, առնչագործեցիք հայ կամաւորական չարժումը: Թիֆլիսի մէջ, Թալեանի տուիք հայկամաւորական չարժման յատկացուած ֆոնտերը, մինչեւ որ օրուան հայրապետ Դէսրգ Ե. կաթողիկոս պարտաւորուեցաւ բանադրել դաշնակ կողոպտիչները:

Հայ կամաւորական չարժման համահայ հանգամանքը խարդախելով, ճարպիկօրէն, դաշնակ ֆէտայիներու անփականութիւնը դարձուցիք զայն և մերժեցիք գործակից համահայ ծանօթ կազմակերպութիւններու հետ: Ըսիք՝ «դո՛ւք միայն փող մըւէք»:

Ընդունեցիք ռուսական Հայաստանի Թրքաչնորհ ազատագրութիւնը: Եւ 1918 Մայիս 28-էն ետք, փոխանակ խաղաղութիւնը վերահաստատելով նուիրուելու առաւպակոծ ազգին հոգեբուժութեան, վերականգնութեան և հայրենի երկրին վերաշինութեան, Թուրքիոյ Թէլատրանքով անվերջ ազգամիջեան կռիւներ կազմակերպեցիք՝ արգիլելու համար Հ. Հանրապետութեան ամրացում-արմատացումը: Հայապանութեան առիթներ առիթեցիք:

Կրկին Թուրքիոյ Թէլատրանքով, Թուրքիոյ դէմ պատերազմ յայտարարեցիք և առանց գնդակ մը արձակելու Ղարսի Բերդին անկումը նրաչխատարեցիք:

Հայ «ազատութեան բանակ»ը կազմալուծելու, նորանոր չարդերու, կրկնագաղթի և սովի պատճառ դարձաք:

Հայաստանի Հանրապետութեան չրջանին մերժեցիք արեւելահայ ոչ-դաշնակցական և արեւմտահայ դաշնակցական և անկախ անձերու հետ համագործակցիլ՝ զեկավարելու համար Նորածին Հանրապետութիւնը:

1920 Դեկտ. 1-ին, մէկ կողմէ խորհրդային բանակին առջեւ բացիք բնաչխարհի դռները, միւս կողմէ Թուրքին հետ սատրագրեցիք Ալեքսանդրապոլի տխրահռչակ դաշնագիրը:

Շնորհիւ կարմիր բանակին Հայաստան հազիւ խաղաղած, միչտ Թուրքին դրդումով, 1921-ի Փետր 18-ին պատճառ դարձաք ազբայրասպան նոր կռիւներու:

Կրկին փախաք 30,000 հայ դիակներու վրայէն քալելով, Հայաստանի Հանրապետութեան ոսկիի ֆոնտը ամսուր գրկած:

Դաւրէժի մէջ, կուսակցութեան Պուքրէչի պատգամաւորական ժողովի որոչումներուն չհնթարկուելով՝ կովկասցի փախստական վրացի, տաճիկ և Թաթար փախստական նախարարներու և Թուրքիոյ հետ զինակցութիւն մը կնքեցիք, հակախորհրդային ճակատ մը տեղծեցիք:

50,000 տարագիր-փախստական Հայեր Դաւրէժի մէջ լոզունգ ընել առաք, առանց ազմուկի զոհանք լքեցիք և չնչտպատ Փարիզ վերահաստատուեցաք:

Կարճ հանգիստէ մը ետք, դաշնակապետութեան սպառնացող վտանգը նախատեսելով, կուսակցութեան չարքերէն արտաքսեցիք արեւմտահայ որակաւոր մտաւորական դասը:

Թուրքիոյ Տրահանգին հնազանդելով, բնաջնջեցիք ՋՈՄ և Ցեղակրօն զուտ հայրենասիրական կենդանի և առողջ արեւմտահայ պատանի-երիտասարդներու դոյգ կազմակերպութիւնները:

Կուսակցականացուցիք Հ.Մ.Ը.Մ.-ը, մէկ կողմէ չտնաւէտ կթան կովս մը տիրանալու, միւս կողմէ կուսակցական դատարկ չարքերը լեցնելու նպատակաւ:

Աստիճանաբար փոթնեցիք կուսակցականացնել ազգային ընկերատնտեսական բոլոր կազմակերպութիւնները և պատակտումի սերմեր ցանելով յաջողցաք ամենաբնք կազմալուծել գաղթաչխարհը և արգիլել մէկտեղում և վերականգնութիւնը:

Սոփաներու ճնչումին և սարսափին տակ չնզոքացուցիք անձնազոհ-աւանդապաշտ ազգային վարիչները և գրեթէ տիրացաք մեր ազգային հիմնարկներու մէկ երրորդին:

1939-ին ձեր հիմնական ծրագիրը մէկ կողմ չպրտելով, դարձաք նացի-ֆաչիստ և քիչ ետք, առանց կուսակցութեան ընդհ. ժողովին թոյլտուութեան, հրոսակային նոր խումբեր կազմելով փորձեցիք քալել կովկաս, Խորհրդային Հայաստանը գրաւելու երազով:

1940—1945 նացիներու և ֆաչիստներու հաչուոյն դործած մեծ ու պզտիկ կուսակցապետներէ կազմուած լրտեսական խումբ մը կազմակերպեցիք, գաղթաչխարհի հայութիւնը քաղաքական կասկածանքի ենթարկելով:

Պահ մը դարձաք բարեկամը Հայ-Արմատին: Քիչ ետք, օգտուելով Արեւմուտք-Արեւելքի չիղերու պատերազմէն, գաղութ-

ներու մէջ, կանանչ առլաներու չնարհիւ վերհիմնեցիք դաշնակ միահնծանութիւնը։

Ու դարձաք ազգերու և ժողովուրդներու ազատութեան և ազատագրութեան նուիրուած երբորդ կամ չորրորդ կարգի դէմքեր և լրահաներ։

Շնորհիւ «Դեմոկրատ» պաշտպաններու, ձեր միջազգային գործունէութեան ճամբուն վրայ, իրարու հաւէտ Պիւրոյի գլխադակով ինկան ձեր քաղաքական հակախօսները։

Ձեր վինակից-դաշնակիցներու ցանցը կրկնապատկեցիք· կաւատկացաքաղաքականը դարձաւ կրօնաքաղաքական և գաղութահայ Սպիտակ Ջարդը սասցաւ իր գործնական բնոյթը։ Ձեր վինակիցներու խորհուրդով, կարգ մը պիւրոյականներ պաշտօն սասցան Արեւելքէն և Եւրոպայէն Ամերիկա փոխադրել հայրենազուրկ զոհերը։ Յաջողեցաք հազարնե՞ր... չորանչարան փոխադրել Ամերիկա։

Գաղութներու մէջ ձեր «կայսրութիւնը» հիմնաւորելու համար հարիւրաւոր դաշնակ երիտասարդներ Թուրքիա և Ամերիկա զրկեցիք, հայաբնաջնջումի արհեսաին մէջ մասնագիտանալու, եղբայրասպանութեան «տակտիկան» կասարելագործելու համար։

Անոնք գացին և վերադարձան։

Վերսկսաք ձեր հնագոյն արհեսաին՝ ժուրնալիսութեան։ Ըսաք՝ «Ով որ մեզի հետ չէ՝ մեզի դէմ է»։ Այդ օրէն ի վեր անդէն, համբ և քաղաքականօրէն անպաշտպան հայ զոհերը դարձան «սովիէթավարակ»ներ և քաղաքական «անթաղձալի»ներ։ Օսար դեսպանասուններու մէջ, մէն մի զոհիդ հայու համար սեւացուիեան թղթածրարներ կազմել սուիք՝ բացի դաշնակ-հնչակեան-պրոսեսադասան արսաքնոպէս ձիւնի նման սպիսակ, բայց հոգիով ածխացած հայերէ։

Ձեր նոր-հին դաշնակիցներուն հետ նոր պասերազմ մը երազեցիք՝ Սպիտակ Ջարդի վերջին բնմադրութիւնը ներկայացնելու համար։ Համայն մարդկութիւնը պասասխանեց· «Այս մէկը՝ ո՛չ»։

Հիմա ալ հայաջնջական նոր ծրագիրներ յղացած էք։ Մեծ փութկոտութեամբ ձեր հոգեվարքի անկողնին մէջ կ'ուզէք ամբողջացնել հայաբնաջնջումը Արեւմսեաքի և Արեւելքի մէջ։

Ազգերու կրօնական պասմութեան մէջ աննախընթաց կա-

տակա-ոզբերգութիւն մը բեմադրեցիք Անթիլիասի կաթոզիկոսարանին մէջ։ Ոսիկանական հակոզութեամբ և բոփ ու բիւֆեենկով պասարագ դարձաք ազսա աչխարհում։ Մնացեալը գիտեմք, գիսէք արդէն։

Ձեր գոյութեան ամբողջ չրջանին փորձեցիք՝

ա) կազմալուծել Ազգային եկեղեցին և Դպրոցը։

բ) Պասուհակել համահայութիւնը և վրդովել ազգային ներքին խաղաղութիւնը։

գ) Ձեր հակակշռին ենթարկել հայ մարդիկն ու ազգային բոլոր կազմակերպութիւնները։

դ) Ջանդել հայ օճախները։

ե) Չհամագործակից ազգային սարբեր կաւատկութիւններու, կազմակերպութիւններու և միութիւններու հետ։

զ) Անսանարկել, կալանաւորել, կսկանդել Ազգ. եկեղեցական դասը, մասաւորականութիւնն ու հայ մաքի մչակը։

է) Երբեք չթոյլսարել հայ մարդոց մէկեղեցումը։

Ձեր բարոյական դրամագլուխը եղաւ լրահաութիւն, զըրպարասութիւն, հայհոյանք, թոյն ու քացախ և մսուր։ Չէնք ու սոփա։

Այս բոլորէն վերջ ծերունազարդ անկաչառ հայրապասներին ձեր թերթերուն մէջ անուանեցիք՝ չեկիսս։

Այսպէս խրսաեց ու հրահանգեց ձեզի Թուրքը, Հռովմն ու Պորսը՝ վարկաբեկելու համար Հայց. Առ. եկեղեցին։

Իմնչպէս բացասրել ձեր հոգեկան-բնախօսական և բարոյական անկաչառ կառոյցը։

ա) Մեծ մասամբ հայ օճախներ չսեսաք։

բ) Մեծ մասամբ ամուսնացաք հրէուհիներու հետ։

գ) Չեզմէ չսաեր ամուրի մեռցին և անզասակ։

Ներսը թէ Դուրսը, որչ է և յսաակ թէ Հ.Յ.Դ. Պիւրոն, իր հոգեվարքի անկողնին մէջ կը գալարի։

Քազաքակիրթ երկիրներու մէջ մեղապարսամը, սճպրագործ մը երբ իր վերջին օրերը կ'ապրի՝ ազսա կ'արձակեն։ Մենք հոգեվարք Պիւրոն Աւսուածայ Դուրին և Արդարութեան վսահելով ազսա արձակելու արամադիր չե՛նք։ Երբե՛ք։

Չի, դուք այսօր ալ, ձեր ինքնասպանութեան վերջին օրերուն իսկ, հոգեվարքի անկողնին մէջ քամուած, զղջում չէք յայտնած երբեր։ Վկայ Անթիլիասի Ցուլիսան դէպքերը։

Այս պարագաներու տակ է որ կ'արձակենք վճիռը, մեր հայ քաղաքացիի հանգամանքովը։

Ըսինք ու կրկնենք՝

Քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, հայրենադաւի և դաւաճանի մը գերագոյն պատիժն է՝ գնդակահարումը։

Մենք տարբեր պատիժ կը վերապահենք ձեզի համար։

— Հայե՛ր, հաւաքեցէք և հրդեհեցէք պիւրոյականներու կողմէ հրատարակուած յուշ-ոտապատումները... չթունաւորելու համար ձեր զաւակ-թոռնիկներուն հայ միտքն ու հոգին. չչփոթեցնելու համար վազուան Հայ իրաւ պատմաբանը։

Խարո՛յկ... խարո՛յկ... խարո՛յկ...

Եւ թող այսօրուան նոր սերնդականներն ու գալիք սեռունդները կարդան մեր վերիւի տողերը, անիծեն 66 ամեայ թրքամոլանգ հայտնուն պիւրոյականներու անուններն, որոնք գործնապէս օգնեցին թուրք թաթարներու հայաբնաջնջումի դարաւոր քնաջնջումին։

Իրենք այլևս 16 պիւրոյականն՛ր,

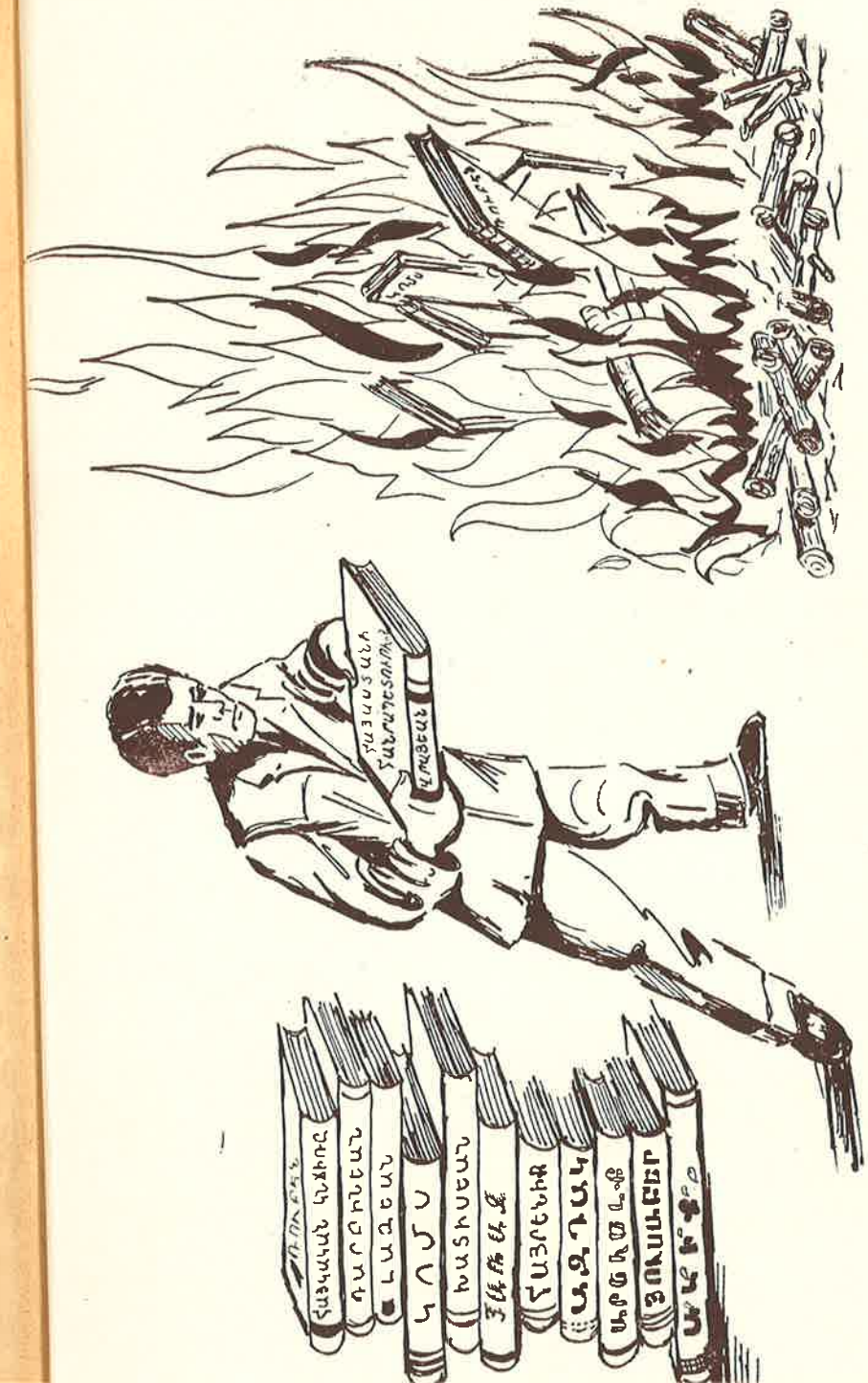
Դուք Հայոց ժամանակակից պատմութեան մէջ կ'արձանագրուիք որպէս ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԱՆԷԾԸ։

Անէ՛ծք ձեր հօթը պորտին։

* * *

Եւ հիմի թող փողոց իջնան պիւրոյի չնագայլերը։ Մենք կհանքէն առնելիքնիս առած՝ տալիքնիս տուած ենք։

ԷՋՄԻԱԾՆԱՊԱՇՏԻՆ ԳՆԴԱԿ ՉԻ ԲՌՆԵՐ։ Վկայ՝ Մշոյ Ս. Կարապետն ու վահագն չաստուածը։

ԵՕԹՆ ՕՐ ԵՒ ԵՕԹԸ ԳԻՇԵՐ

(ԹԵԼԱԴՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԻ ԵՒ ԳԱՒԱՌԱԿԱՆԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐՈՒՆ)

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Իմաստուն Ընդհանրական Հայրապետանուս՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ վազգէն Ա. կաթողիկոսի հովուական այցելութեանը առթիւ (1956, Փետր. 13) Հայ-Աբմատան ու գաղթականայութիւնը, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ երեք թեմերը Եօթն օր և Եօթը գիշեր անընդհատ աղերսագութիւն մը, արիւնոտ խաղ մը բեմադրուեցաւ, որուն դերակատարները եղան ԲՈՆՈՒԹԻՒՆԸ և բռնութեան զոհերը՝ ԴԱՂԹԱՇԽԱՐՀԻ ՀԱՑՈՒԹԻՒՆԸ։

Եօթն օր ու եօթը գիշեր, իրենց հայ խղճին հետ անհաշտ, Հայ Ցեղի Ոգիին անծանօթ, ապաբարոյ հայանուն մարդիկ, 4 միլիոն Հայութիւնն իրենց դէմ գրգռեցին, Անթիլիասի Ս. Լուսաւորչի Մայր Տաճարին մէջ, ազատօրէն ժխտելով և՛ Սրբութիւն, և՛ Սկզբունք, և՛ Հայրենիք, և՛ կրօնք։

Եօթն օր և եօթը գիշեր արտաչխարհեալ Հայութեան թիւ 1 տարապիր Ազգ. Եկեղեցական հաստատութեան տանիքներուն վրայ զեռզեռած մահափիւռ գնդացիրներու սարսափին տակ, չորս միլիոն Հայ Մարդոց վիճակուեցաւ՝ վկայ ըլլալ մի մեծ վատութեան՝ անբարիոս Պիւրոյ վատակուճիներու հայուրացումին։

Սիոնն ու Թուրքը հրճուեցան։

Եօթն օր և եօթը գիշեր, Անթիլիասի նահատակաց, Սահակ, Բարգէն և Գարեգին հրջանակայիշատակ Հայրապետներու չիրիմները, ասիկան-զինուորներու կողմէ կոխկռտուելէ ետք՝

չորս միլիոն Հայութեան պարտադրուեցաւ միմչեւ վերջին կաթիլը դատարկել ազգային մեծ ամօթաճիի բաժակը։

Պարան ու Հռովմը ժպտեցան, սրտերնին պաղչակեցաւ...

Եօթն օր և եօթը գիշեր, հայտնուն Յուդայի մը պաշտպանութիւնը առանձնող Մովսէս—Ատուր վաստկապետները չարժման մէջ դրին իրենց սարկագրատարային «մուզերիսթները», անգամ մը եւս խոչտանգելու համար Հայոց պատմութեան և ոգիին, Հայոց գրականութեան և կրօնին էութեան կառչող հայ ազնիւ մեծամտանութեան հոգին։

Եօթն օր և եօթը գիշեր, անհատատար նախակռիւ մը տեղի ունեցաւ Ուխտապահի եւ Ուխադրուժի միջեւ։ Ճշմարտութեան եւ կեղծիքի միջեւ։

Եօթն օր և եօթը գիշեր, Անթիլիասի վանքարանի սրահին մէջ, անապաչխարհ, ուղեկորոյս և հոգեհաչմատար Մելքոն, Գասպար և Պաղտասար աղբարներ, իրենց չարչիական արժանիքներով, այլասերած հոգեբանութեամբ, չարչըլը-ական փափկամարութիւնով և մահուան դատապարտուածի հոգեբանութեամբ, կեղծիք հրէչին առջեւ պատարագ մատուցին, իրենց հին մեղքերն ու յանցանքները նորերով անուցանելու համար։

Ողորմած հոգի հինգ փարանոցին դնդակ արձակող այս տեսակի մարդուկներն են որ իրենց կոչկոռ կապած ձեռքերով, կոչկոռ կապած խելապատիկներով կիպրոսի, Հալէպի և Պէյրութի գաւառականի և քաղաքականի աթոռներուն վրայ բազմած՝ փորձեցին ճանկռտել ազգային թիւ մէկ հատատութեան հիմերը։

Յորհնլով, անշուշտ, թէ՝ Հայ Ազգին և ցնցոտիներու «պալիա»յի մը մէջ տարբերութիւն չկայ, կամ՝ գրեթէ չկայ։

Մենք, այսօր կը գոհանանք կատարուած ակտը արձանագրել, յուսալով որ սա մեղի ծանօթները խելքի կու գան և իրենց յաջորդող եօթը պարտին անուններուն ածիացնելէ կը խուսափին։

ՅԵՂՈՒՐԱՑ ՀԱՅՈՒՀԻՆ

(ԹԵԼԱԴՐԱԳԻՐ ՓԱՓԿԱՍՈՒՆ ԴԱՇՆԱԿՈՒՀԻՆԵՐՈՒՆ)

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հակազգայնական ափ մը մոլորեալներու տրտքներուն ամենէն նողկալին և խռովիչը դաշնակցական խմբակ մը կոնանց ներկայութիւնն էր կրօնամարտի կրկէսին մէջ։

Անոնք ալ փողոց իջան՝ իրենց ազգային արբութիւններուն հայհոյելու, իրենց հարազատ հզբայրներուն և քոյրերուն կեանքի թելերը կարելու, իրենց այլասերած էութեան բովանդակ զզուելիութեամբը ուխտադրուժ երեք հայանուն ապիսկոպոսներու գովքը հիւսելու համար։

Մենք տեսանք ու ստուգեցինք անոնց մասնակցութիւնը՝ կռուի դաշտին վրայ. մենք լսեցինք անոնց գազանային ճիչերը՝ Հայ օճախներուն մէջ և ակամայ

Վերյիշեցինք հռովմէացի զօրավար Անտոնիոսի կինը՝ Փուլվիան, որ, իր մոլուցքին մէջ, ատեղով կը ծակէր գլխատուած կիկերոնի լեզուն...

— Վերյիշեցինք Լէյտի Մակպէտը, որ, կատարեալ սառնասրտութեամբ, դաշոյնը խրեց իր քնացած զոհի մարմնոյն մէջ։

— Վերյիշեցինք Թոլսթոյի լրբենի Գոլովլեան...

Այդ սեւ օրերուն (Անթիլիաս, Փետրուար 20), վհուկապետ դաշնակ հերոսուհիները մեզ վերյիշել տուին

— Գերմանական պլոքէն լեռը, ուր Մայիս 1-ի գիշերը վհուկները պար կը բռնէին Մէֆիստոֆէլի չուրջ՝ տղամարդոց թախտի թելը կարտաւելու նպատակով։

— Վերյիշեցինք յունական դիցաբանութեան մէջ գժոխքի

սարսափները մարմնացնող Գոգոնա քոյրերը, որոնք իրենց գըլխուն վրայ մազերու փոխարէն օձեր կը փաթթէին...

. . . . . .

. . . . . .

Դաշնակ վաստկուհիներ, Հայոց պատմութեան մէջ, ձեր արարքը առաջին դէպքն է։

Այս անգամ արձանագրելով կը գտնանք՝ ձեր անմեղուներ զաւակներու խաթրի՞ն համար։ Զգո՛յշ և զգաստ։ Մնացէ՛ք ձեր հայ օճախներուն մէջ։

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԵԼԱԴՐԱԳԻՐ ՀԱՅԱՆՈՒՆ ԱՅԼԱԴԱՒԱՆՆԵՐՈՒՆ

Երեքուկէս տասնեակ տարիներէ իվեր ճանչցանք Արեւմուտքը։

Ստացանք մեզի համար անհրաժեշտը՝ մինչ մեզ կռկռլու և մեր մարդկային կազմաւորումը ամբողջացնելու համար։

Տեսանք կոթող, պալատ, տաճար, գանձ, հարստութիւն և ճոխութիւն, բայց չտեսանք ինքնանկախ և ինքնիշխան ազգեր։

Հանդիպեցանք կրօնական և աշխարհական աւատապետներու։ Տառապեցինք թէ ժողովրդական զանգուածներու համար օրէնքն ու արդարութիւնը կը մնան խաչուած։

Լոյս քաղաքի քարափներուն և թաքմզ գետի կամուրջներուն վրայ բազմահազար նօթի և անպատասպար մարդոց հետ զրոյցի նստանք։ Տեսանք և ժպտաբինեցինք թշուառութիւնը։

Գտանք եկեղեցիները դատարկ, իսկ մարդիկը՝ անկրօն։

Դիտեցինք՝ զոյգ պատերազմներու աւերները, սեւազգեստ կանանց տողանցքը, անծնող բիւրաւոր մանուկներու անցքը։

Ճանչցանք միազանդուած և միանպատակ Անգլիան։ Անկլիքան եկեղեցին և անգլիական աւանդութիւններուն ծանօթանալէ ետք՝ համոզուեցանք որ Անգլիան իր ցեղային գոյատեւումն ու հզօրութիւնը կը պարտի իր ազգային եկեղեցիին և աւանդութիւններուն։

Պատահմամբ հանդիպեցանք ֆրանսախօս, անգլիախօս, իտալախօս և գերմանախօս Հրեաներու։ Պահ մը խօսեցուցինք զիրենք։ Անգամ մը եւս համոզուեցանք թէ ազգայնական, դեղին կամ կարմիր Հրեաները իրենց ազգագոյատեւումը կը պարտին Մովսիսական կրօնին և ազգային աւանդութիւններուն։

Ցայլերնիս ուղղեցինք հիւսիս։ Գրեթէ չհանդիպեցանք սատիկաններու։ Հիւանդանոցներն ու բանտերը գտանք դատարկ։

Երկար չունչ մը առնելէ ետք հաստատեցինք թէ Սկանտինաւեան ժողովուրդներու քաղաքակրթութեամբ իր լրումին հասած է, ուր մէն մի քաղաքացիի մասնակցութիւն է աշխատիլ, ստեղծագործելէ եւ երջանիկ ապրիլ, ուր մարդիկ Աստուծոյ եւ սատանաներուն հետ ուխտ մը կապած են՝ խաղաղութեա՜ն:

Արեւմուտքէն փոխադրուեցանք նորէն մեր ծննդավայրը՝ Արեւելք, առանց կղզիակի ճանապարհներէ անցնելու, տալարգարդուելու: Եկանք Արաբիատան: Այստեղ ալ Համաթաթական Միութիւնը ուսումնասիրելէ ետք՝ հաստատեցինք թէ արաբներն ալ իրենց միանպատակութիւնը կը պարտին իրենց կրօնքին եւ աւանդութիւններուն:

Արդ, թուաբանական ճշգրտութեամբ վերեւի տողերը վերատպելէ ետք՝ թոյլատրեցէք մեզ, մաքուր սրտով վարդապետ պատուելիներուդ ամենայն համեստութեամբ թելադրել.

— Տարիներու փորձութիւն—փորձառութիւններու վրայ հիմնուած, եկած ենք այն համոզումին թէ կաթոլիկանալով, բողոքականալով, ազանդաւորուելով մենք մեր մարդահամարի ելքի ԲԱԺԻՆԻ մէջ արձանագրեցինք թուական մեծ կորուստներ: Ձեր արդիգրած statistiկան եւ դաւանական ձեր տիալեկտիկական այլեւս գաղտնիք չունին:

Երէկ «բայ» էինք. քաղաքական դէպքերու ճնշումին տակ բացուեցան աչքերնիս: Սկսանք դիտել մեր չրջապատը: Պահ մը ապշահար մնալէ ետք, պարտադրաբար, աչակերտեցինք կրօնաքաղաքական դպրոցին: Հազիւ մեր դպրոցական չրջանը լրացուցած, օրին մէկն ալ նկատեցինք որ կրօնաքաղաքական եւ հաւատաքննական երկաթեայ ցանկապատով մը չրջապատած էք մեզ:

Ու գործեցիք սխալներ՝ հակառակ ձեր ստատուածաչնորհ կամ մարգարէաչնորհ անսխալական ըլլալու հանգամանքին:

Համաչխարհային հանրային կարծիքը չփոթեցնելու կանխահոգութեամբ կիսանկախ կամ իրաւազրկուած ժողովուրդներու հոգեւարժութիւնն ու քաղաքական մարտնչումները հիւսիսի կարմիր յեղափոխութեան գրգռիչ քարոզչութիւններուն վերագրեցիք միշտ:

Օրինակ, Բ. Աչխարհամարտի լրումին, Ինտոնեզիոյ ժողովրդական ապստամբութեան չրջանին, Հոլանտացիք յայտնեցան

հանրային կարծիքը շփոթութեան մատնել և ըսին՝ «Ապստամբները Քրեմլինէն վարձուած կարմիր յեղափոխականներ են»:

Մինչդեռ, հետագային պարզուեցաւ որ կարմիր վարձկան յեղափոխական ապստամբները հայրենասէր և մաքրակրօն մահմետականներ էին:

Աչխարհի ընթացքը խոթեց խուբլեաւթիւններով, կրօնաքաղաքական և աչխարհակալական միտում-դիտաւմներով կարելի չէ այլեւս չրջափակել: Մեծի և պզտիկի, քաղաքական դրագէտի և անգրագէտի համար չկայ այլեւս: Միջնադարեան կրօնաքաղաքական աստառպետական չրջանը փակուեր է:

Այլեւս վէճը, բանաւութիւնը, բանտը, ախտարը չեն կրնար արգիլել ժողովուրդի մը ազատօրէն ապրելու և ինքնիչխան դառնալու ձիգերը:

Ինչպէս ամենուն՝ մեր ուզածն ալ այն է, որ մենք նաև մարդկօրէն և ազգօրէն ամինք ու զարգանանք մեր ազգային օճախին մէջ:

Արեւմուտքէն ծխափող մը փոխ առնելով դաւանափուրը չի՛ տաքնար: Այդպէս էր երէ՛կ. այդպէս չէ այսօր: Մեզի քրիստոնէութիւն քարոզողն ալ ձերիններուն նման Յիսուսի առաքեալներէն մէկն էր:

Քրիստոս իր առաքեալներու աչակերտները առանձին գոյնով չչրանարկեց: Այս լա՛ւ է, մի ուրիշը աւելի լաւ, այս մէկն ալ քաչալաչ է՝ չըսաւ:

Դուք հայ մայրութեան ծոցէն հեռանալէ, հոգեմտական և ամերիկեան աղօթարաններու մէջ տարիներ գունափոխուելէ ետք, անընդունակ յափչտակուելու ազգային վանմ գաղափարներով, ուրացած էք ձեր իսկական ՄԱՅՐԸ: Տարիներ ձեր հայրենի փառքերը անտարբերութեամբ դիտելէ և արեւմտեան բառամթերքով հեգնելէ ու արհամարհելէ ետք՝ արեւմուտքէն ձեր առացած տիղմոսներու փոխարժէքը վճարելու հաստատամտութեամբ, ձեր չունեցած ազգային արժէք-արժանիքներով կը յա[illegible]ք արեւմտեան պղտատներէն ձեր հաւաքած փոչիով և ցե[illegible] բո՞յն հաստատել և մեր ձո՜ւխը մարել:

Մենք՝ Հայոց պատմութիւնը, մշակոյթն ու քաղաքակրթութիւնը մեր ուսերուն վրայ կրող էչմիածնականներս՝ անգամ մը եւս ձեզի կը յիչեցնենք թէ Արարատն ու Ս. Էչմիածինը անհրաժեչտութիւն մըն են թէ՛ մեր Հայ գոյատեւումին համար և թէ՛

ձեզի նման հոգիով օտարացածները կատարեալ մարդ և հայ քրիստոնեայ դարձնելու համար։

Հավիտ էիք՝ հովուապետ դարձաք։ Հովուապետ էիք՝ ՔահանայապետԵւ Ազգապետ դարձաք։

Եւ հիմա հայրապետնե՞ր կ'ուզէք ըլլալ։ Այս մէկը չէ՛ք տեսներ։

Գաղութներու մէջ բարեկոնական աշխարհակալութիւնը սկսած է։ Ուրեմն՝

— Մոլեգնած կապարճակիրնե՛ր, հոգևսպաննե՛ր, հայանուն վատասերածնե՛ր, դէ՛, գործի՛ անցէք, եթէ այդքան հեշտ կը թուի ձեզի ժողովուրդի մը պատմութիւնը սպաննել և նուաճել անոր հոգեւոր հայրենիքը։

. Ոաքի է Հայ ծեղը, լսում է մարտակոչը։ Կռիւը սկսած է հայկական Բաբելոնում...

Հայոց լեռներու պահակը Արարատ է բարձրացեր և ձեռքերը դէպի երկինք բարձրացուցած կ'աղօթէ...Անպատեհլիութեան հատատ կը ցեռցնչէ իր հայրենազուրկ զաւակներուց...

Վազգէն Ա. Արծուահայրը իր ձեռքերը վար պիտի չառնէ մինչեւ որ իր զարիպացած զաւակները չփրկեն իրենց հոգևոր հայրենիքը։ Մինչեւ որ չյաղթեն։

Երբ ցերկայ է Ղեւոնդ Երէցը, ցեղամարտի դաշտին մէջ, յաղթութեան դիցուհին իր ոտնմատներով կը պատկադրէ արծիւները Հայոց աչխարհին։

Ահա՛ մեր ՋԷՆՔՆ ու ՋՐԱՀԸ...

Ապրողը կը տեսնէ...

ԱՆԿԱԽ, ՌԱԿ ԵԻ ՀՆՁԱԿ

ԳԱՂԹԱՀԱՅ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ

Թուրքն ու Պիւրոն, Հռովմն ու Պարսը վճռած են արտաքսմանի Հայութեան ձուլման հարցը վերջնականապէս իրականացնել։

Անթիլիասի այժմու խայտառակութիւնները 1955-1956 տարեշրջաններուն չէ՛ որ խմորուեցան։

Դաւանական յափշտակութիւնները և ոտնձգութիւնները նոր չէ՛ որ սկսան։

Անթիլիասի վանքի հիմնաւորումէն ի վեր, Թուրք-Հռովմ-Պարսի ծրագիրն էր ներքնապէս ականել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը։

Դո՛ւք, ՌԱԿ-ի՛, Հնչակի՛ և Համախմբականներո՛ւ ղեկավարներ, տակաւին նոր սկսած էք ըմբռնել հայ մեծ պահեստին սպառնացող հայաբնաջնջումի վտանգը։ Ժամանակն է որ վերագնահատումի ենթարկէք ձեր գործունէութեան մարզերը, գործելակերպն ու արամադրելի միջոցները։

Ժամանակն է որ որոնէք և գտնէք մեր ամենավերջին ձախորդութիւններուն և պարտութիւններուն պատճառները, ճանչնաք մեր իրական վէրքերը, որպէսզի ըստ այնմ մտածէք ինքնափրկութեան միջոցառումներու մասին։

Բուականն է որքան մեր կրած դժբախտութիւնները վերագրեցինք արտաքին պատճառներու։

Քաղաքական մտերացկանութիւնը ինքնախաբէութիւն է։ Այդ մեր լալկանութեան քօղն է, մեր վախկոտութեան և քաղաքական տհասութեան չափիկը։

Արեւմուտքը լալկանութիւն եւ մուրացկանութիւն չի սիրեր, այլ անոնցմէ կը զզուի։ Ասկէ՛ն, լալկանութիւնն ու մուրացկանութիւնը հոգիով ինկածներու զէնքն է։ Լալկանին եւ մուրացիկին տեղ չկայ այս պայքարի աշխարհում, լաւագոյն դէպքում, անոր տեղն է անկեալնոցք։

Ժողովուրդի մը ճակատագրին դարբինը իր վարիչներն են։ Ժողովուրդ մը հոգեբանօրէն է այնպէս, ինչ որ են իր վարիչները։

Ուրեմն, այդ վարիչները պէտք է ունենան առնուազն հետեւեալ առաքինութիւնները։

— Ճանչնալ իր ժողովուրդին պատմութիւնը։
— Ճանչնալ իր ժողովուրդին հոգեկան կառուցուածքը։
— Ունենալ պայքարելու ինքնավստահութիւն։
— Ունենալ կառավարելու նախաձեռնութիւն։
— Հնարամտել նորանոր զէնքեր։

Վարիչ մը իրեն վստահուած հօտը կառավարելու համար պէտք է ունենայ ԻՄՕՒՐԸ, որպէս թէ՛ սանձ եւ թէ՛ խթան։

Պէտք է դիտնայ իր ժողովուրդին փախանցել իր գաղափարներն ու ապրումները։

Ան պէտք է ըլլայ խիտ, բայց ընկերական։ Ո՛չ կոպիտ, ո՛չ հպարտ եւ ո՛չ ալ փառատէր։

Քաղաքական անդրագիտութիւն, անձնավստահութիւն եւ ատաստիի հոգեբանութիւն՝ ահա հայ վարչավարութեան հօտգլխանի թշնամին։

Հայ վարչավարութիւնը, հայ Սփիւռքի մէջ մի հատիկ դեր ունի կատարելիք.

— Հաւաքական ինքնապաշտպանութիւն։ Այդ քաղաքականութիւնը չէ՛, այլ արդա՛ր բարոյական իրաւունք եւ մարդկային պարտականութիւն։

Ան, ինքնապաշտպանութիւնը, մեր հաւաքական գոյութեան ներքին ճիգն է։ Այսօր, պէտք է գիտնալ զայն արտայայտել որպէս ներքին այժ։

Յարդ, ձեր գործածած ինքնապաշտպանութեան զէնքերը հնացած եւ ժանգոտած են։

Նախ, հաւաքական ինքնապաշտպանութեան գաղափարը

պէտք է դարձնէք ձեր ժողովուրդին սեփականութիւնը։ Այլապէս ձեր հօտը երբեք ինքնապաշտպանունակ չի՛ դառնար։

Ձեր տրամադրութեան տակ ունիք նկեղեցի, դպրոց, մամուլ եւ անկախ ազգային կազմակերպութիւններ։ Հետեւաբար եւ տէրն էք ինքնապաշտպանութեան յատուկ զէնքերու։

Յուսալի է յիշեցնել ձեզի որ ասոնցմէ ո՛չ մէկը կրցած էք լաւագոյնս օգտագործել, որպէս ինքնափրկիչ լծակ։

Մեր գոյութեան եւ մեր ապրած երկիրներու առարկայական պայմաններուն համապատասխանող վերազատիրաւութեան նոր ծրագի՛ր պէտք է մշակել։

Մանկապարտէզ–դպրոցներով ցանկապատեցէք յատկապէս հայկեդրոն գաղութները։ Բացէք ժողովրդական դպրոցներ եւ մարզարաններ։

Մանկապարտէզ, դպրոց, ապա՛ մանկական, պատանեկան եւ երիտասարդական կազմակերպութիւններ։

Ունեցէ՛ք հայ ուսուցչանոց մը, հոգեպէս բարձրացնելու համար ձեր հօտը. ինքնասրբագրելու համար ձեր հօտի հոգին ու անոր հոգեբանական նկարագիրը։ Ջանացէք ապահովել անոր անպարտելիութիւնը։

Ապագան վտանգաւած է ձեր հօտին համար։ Հայմանկաւոյն ազգային վերազատիրաւութիւնը ձեր վերջին զէնքը՝ վերջին խաղաթուղթն է։

Որքան տխուր բան է հաստատել թէ հայ վարչավարութիւնը տակաւին յատակօրէն չէ բացատրած եւ հանրութեան սեփականութիւնը դարձուցած՝

— Ցարանուանական - ազանդաւորական վարժարաններու բազմապատկումին իրաւ չարժառիթները։

— Տ. Թոսպոթին լուսաւորչական դառնալուն խորհրդաւոր ծալքերը։

— Բազաքական պատասխանատուներու քահանայացման դէպքերը։

— Ցարանուանական-ազանդաւորներու անակնկալ ներխուժումը ազգային հիմնարկներէն ներս։

Այս որքա՜ն տգիտութիւն, այս որքա՜ն մեղաւոր ապատախտութիւն։

Վերազատիրաւութի՛ւն եւ ինքնասրբագրութի՛ւն...

Վերազատիրաւութիւն եւ ինքնասրբագրութիւն, որ հոգեփոխէր մարդկային իրաւունքի, քաղաքական բարոյականի,

քրիստոնէութեան, ոյժի, ակարութեան, պատերազմի և խաղաղութեան մասին մեր ունեցած ըմբռնումը։

Վերադաստիարակութի՛ւն և ինքնասրբագրութի՛ւն, որ հայ գաղթաչխարհը զինէր ինքնապահպանութեամբ և ինքնաճանաչութեամբ, որ դառնար մայրը հայկականութեան գազափարին, որ թելադրէր օրհասանքի երջանկութիւնը, որ հայ մարդը մղէր մահնիլ՝ ապրելու և ապրեցնելու համար իր յաջորդները, որ իրականացնէր ընկերային արդարութիւնը Հայ Սփիւռքի մէջ։

Ահա՛ վերադաստիրակութեան ինքնափրկիչ գործը, որուն անվերապահօրէն և անյապաղ պէտք է լծուի մեր այժմու պատմութեան և հայ կեանքի անիւը չարժող Ացկախ, Ռւակ, Հնչակ համախմբումը, որը կը վայելէ արդարաչխարհնալ հայրենապաշտ հայութեան 90 տարի հարիւրին վստահութիւնը։

Հասարակական ինքնապաշտպանութեան կարևորագոյն գէնքերէն մին է համախմբումի մամուլը, որ պէտք է զբաղի հայագոյատևումի պաշտպանութեան խնդրով և պէտք է պայքարի նահանջամոլութեան և պարտատոզականութեան ոգիին, քաղաքացիական անդրագիտութեան և հաւատարմացութեան դէմ, յատկապէս ցոյց տալով Մնացորդաց ապագայի ուղին։

Հայ մամուլը սակայն ճշմարիտ մակարոյծ մըն է դարձած և կ'ապրի հայրենազուրկներու հաշուոյն։ Հայ մամուլը տասնեակապէս դարձած է կուսակցամարտի դաշտ մը՝ մոռցած իր գլխաւոր առաքելութիւնը։

Հայ մամուլը հանրային արդարադրողական դատախրակ ըլլալէ շատ հեռու է այսօր։ Ան եղած է կռուազան և պատակաիչ՝ ազգային ներքին կեանքին մէջ, իսկ խնկարկու «բոյս»՝ օտարին առջեւ, վարձկան մատակայ՝ օտարին համար։

Ողբմելի խմբագիրներու վստահուած է հայ լրագրութիւնը, որոնք կը սոսկան հայրենասէր գրիչներէն։ Հայ մամուլը այլևս խորհրդածութեան նիւթ չի դարձներ հայ կեանքի ներքին թերութիւնները և սխալներն ու ակարութիւնները։ Մոլորեցնող-չմոլեցնող է։ Հայ մամուլը յաճախ յարեռնատնակատնատնդաւորներու քարոզչութեան թատերաբեմը կը դառնայ գիտակցօրէն։ Հայ մամուլը յարեռնատնակատնատնդաւորներու յափշտակութիւններն ու ազգային կեանքէն նեպս կատարած ոտնձգութիւնները համաւորապէս կը քօղածածկէ։ Հայ խմբագիր-յօդուածագիրներ յաճախ կը վարձուին վարդապետ-պատուելիներու կողմէ, անուրանալիօրէն։ Հայ մամուլի լեզուն ու ոճը գարձած է լպիրշ և եղծանուած։

Հայ լրագրութիւնը երբեք չէ ուզած հասկնալ թէ ժողովուրդի մը ինքնափրկութիւնը սրբազան աշխատանք մըն է, որուն պէտք է մասնակցին ամէն հոգանքի և ուղղութեան Հայ Մարդիկ։ Հայ մամուլը, ինչ որ ալ ըլլայ իր կուսակցապաշտական տարազը, խմբակի մը սեփականութիւնը չի կրնար ըլլալ այլևս։

Ան պէտք է արտացոլացնէ հայ հանրութեան կարիքները և իրական ապրումները։

Ժամանակը հասած է որ հոգեփոխութին Ռ.Ակն ու ՀՆՉԱԿԸ, հրամայողաբար։

Տասնեակ տարիներ միջ-կուսակցական պայքարներուն մօտէն հետեւած ըլլալով՝ եկած ենք այն համոզումին թէ կուս. պայքարը հայրենասիրական զգացումներու արտայայտիչը չէ՛։ Հայրենասիրութիւնը կուսակցական գոյատեւումի պատմուճանն է։

Այն կուսակցութիւնը, որ կը միտի իր հակառակորդը քննադատել, պարտաւոր է նախ ինքնասրբագրուիլ և իր մօտիկ անցեալը վերաքննութեան ենթարկել։

Կուսակցական գործունէութեան վերաքննութիւն կը նշանակէ կուսակցական բարոյական առողջութիւն։

Ա՛ն որ կը մերժէ ինքնանորոգումը՝ իր կուսակցական կազմուորումին, այդ կը նշանակէ թէ ապառողջ է և ինքնամոռացման ճամբուն վրայ կը գտնուի։

Պէտք է քննադատել հակախօս մը, բայց երբեք պէտք չէ խուժանավարել՝ հայ զանգուածի զգացումները չարաչահելով։ Այդ գաղափարական պայքար չէ՛, այլ՝ իկնածուքիւն։ Ընկերային չարիք մըն է թէ՛ կուսակցութեան և թէ՛ ի՛ր ժողովուրդին համար։

ԱՆԿԱԽՆԵ՛Ր, ՌԱԿԵ՛Ր ԵՒ ՀՆՉԱԿՆԵ՛Ր, կուսակցական նեղսրտութիւնը, իրերամերժութիւնը և իրերամերժումը այսօր ակարացուցած են հայ գաղթաչխարհը, խոխոտած են Մնացորդաց հասարակական սիրտը։ Չարչրկած են անոր տանջուած մարմինը։

36 տարուան կուսակցամարտը կատարեց այն ինչ որ Թուրքը կը կամենար։ Շատ ուշ խոստովանեցանք թէ Անթիլիասի մէջ տեղի ունեցած խոյտառակութիւններու ծրագրողն ու կազմակերպիչը osmrնե՛rն էն։

Պիւրոյի հայրենադաւութեան և դաւալքութեան չհանաքաժ-
նէն օգտուողները թէ՛ Հռովմը և թէ՛ Պորտը պիտի չըլլա՞ն,
մի՛թէ։

Մենք կ՛ուզենք որ վերջ գտնէ այս բոլոր կրօնաքաղա-
քական ճամարտակութիւնները։ Կուսակցութիւն մը իր վերին
մարմինը ունի։ Կուսակցութեան մը վերին մարմնոյն վերեւ
կան նաեւ պետականացած ազգի մը խլեակները, որոնք կը ձնան
միակ սեփականատէրը իրենց ճակատագրին։ Մէկ յայտարարի
տակ մէկտեղելով վերջին 36 տարիներու կուսակցամարտները՝
մենք գտնենք պիտի անուանենք ժողովրդավանութիւն։

Կոճակնք։

Ներքնաւանի (Պէյրութ) կրօնական աւատապետի պաշտօնա-
կան հաղորդակցութեան համաձայն, Սեպտեմբեր 2-ին, կիրա-
կի, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ տարապիր կաթողիկոսարանի Մայր
Տաճարին մէջ պիտի կատարուի Զարեհ եպիսկոպոսի կաթողի-
կոսական օծումը, ձեռամբ Ներսէն և Ղեւոնդ եպիսկոպոսներու։

Մեր միտքը զբաղեցնողը սակայն, կաթողիկոսին օծումը
չէ, ոչ ալ չօծուիլը։

Մենք, էջմիածնական հաւատաւորներս, վճռած ենք ազ-
գային ինքնապաշտպանութեան առաջին գծերու վրայ դիրքա-
ւորուած՝ գոմուած մնալ։ Նահանջի մասին խօսք չի կրնար ըլ-
լալ։

Մենք-ին կամքը պէտք է պարտադրուի։ Ան այդ արդի
Հայ զինակարութիւնը երկարատեւ գոյամարտ մը վարելու հա-
մար տրամադրելի ժամ, տրամադրելի միջոցներ, տրամադրելի
կենսանիւթերու պաշար մը ունի՞ արդեն։

Ըսինք ու կը կրկնենք՝

—Մենք նոր յաւակատրութիւններ կրելու պատրաստ չենք։
Մենք կը հաւատանք մեր պայքարի ճշդութեան։

Մարդնչող ժողովուրդներու պատմութեան մէջ գլխաւոր
գերակատարն է զինակարութեան հոգեբանական նկարագիրը։

Ըսուած է թէ ժողովուրդ մը այնտեղ է, ուր ան հասեր է
իր վարիչներու բարոյական այժերուն մղումով։

Գիտակցելով և գործադրելով այս փրկարար ճշմարտու-
թիւնները՝ հայրենասէր Համախմբումը պէտք է առաջնորդէ ի-

րեն վատահուած արեւմտահայ խլեակները և ապահովէ անոնց
քարոյաֆիզիքական գոյութիւնը։

Ժամանակակից հայ պատմութիւնը այլեւս ապիտակի կըրկ-
նուած սխալներ պէտք չէ արձանագրէ։ Մեր անցեալը պէտք է
սրբագրուի։

Այլեւս պէտք չէ գործուին այսպիսի թերութիւնները, զան-
ցառութիւնները, որոնք կրնան Թուրքին ու Դաշնակին,
մին ու պորտին գործը հեշտացնել։ Ասոնք պէտք է ըլլան մեր
օրուան հաւաքական մտահոգութիւնը, զմիզ ինքնափրկութեան
հրաւիրող ճգնազանգ-ահազանգը։

Եւ այն ատեն մենք ազգովին պիտի ըլլանք այն, ինչ որ
կ՛ուզենք ըլլալ։ Պիտի յաղթէ ա՛ն որ իր հոգիին մէջ կը անուա-
ցանէ յաղթանակը։

Երբ կը հաւատաք այս ճշմարտութեան, փրկուած էք դուք
և մենք բոլորս...

Փո՞ռք յաղթանակին...

Կ Ո Չ

ՀԱՅ ԱՐԾԻՒՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՎԵՀՈՒԹԻ ԿՈՒՍԱՆԱՅ

Հա՛յ Արծիւներ և ազնի՛ւ կուսանք,

կը յուսանք թէ, մեր գիրքը կարդալէ ետք, ճանչցաք ազգային և ընկերահասարակական այն պայմանները, որոնց մէջ ապրիլ է վճռեր սերունդը, և այն պայմանները՝ որոնց մէջ ծնաք, աճեցաք և կազմաւորուեցաք դուք։

Սոյն տողերը գրած պահուն, ուրախ ենք որ, փաստօրէն, ծայր առած է նոր սերունդականներուդ չարքերուն մէջ հաւաքական ինքնափրկութեան չարժում մը։

Այդ բաւական չէ՛, սակայն։

Դուք պէտք է սովրիք ա՛յն գործնական միջոցները, զորս պիտի անուանենք ինքնափրկութեան պիտանի տարրերը, կամ՝ «թևքնիքը»։

Կ՛ընդունինք թէ դո՛ւք ևս, հայրենիքի մէջ ապրողներուն հետեւողականութեամբ, բանաձևեր էք ցեղային ինճճափրկութեան եւ ներքին հզօրացման կրօն մը, որ Հայ Ցեղին դարաւոր տառապանքէն ծնած միակ ու ճշմարիտ, ապրեցնող և յաւերժացնող կրօնն իսկ է։

Մեզի համար, սակայն, հարց է թէ պիտի կարենա՞ք զայն՝ նոր կրօնը՝ առնդածագործ այժի մը վերածելով դառնալ հաւաքական ինքնապաշտպանութեան հատու գործօն մը, ազգային կեանքին մէջ։

Պիտի յաջողի՞ք, արդեօք, աշխարհին ցոյց տալ, թէ ձեր սեփական միջոցներով պիտի կարենաք արեւմտահայոց ազատագրութեան իրաւունքը ձեռք բերել, ու զայն, ի հարկին, գործադրութեան դնել։

Պիտի կրնա՞ք գառնալ մարանչող ցանուցրիւ Մնացորդին ցասումին, կառավարութեան և վրէժխնդրութեան կենդանի զէնքն անթևկանելի...

Պիտի կրնա՞ք ցեղային նահանջամոլութեան և պարտուողականութեան դէմ ձեր հզունգներովն իսկ մաքառիլ և դառնալ հայապաշտպանութեան մարմնացումը, չանթահարող սուսերն հրեղէն...

Կը գիտակցի՞ք այժմ թէ՝ աչխարհ ձեր նախահայրերուն և ձեզի վերապահած ու սահմանած է միայն ու միայն անդադրում Ցաւ ու Տառապանք, որոնք դարերէ ի վեր չարաչուք հեղհեղներու նման ողողած, ուեւրած, քանդած են Հայ Ցեղին հայրենիքը և յաւատատութեան մատնած՝ անոր աննման խաղաղ բնակիչները...

Կը հարցնենք, պիտի յաջողի՞ք զարիպութեան մէջ ստեղծել հաւաքական սիրտ մը, ձեր սեփական չարքերէն ներս ծընունդ տալով նոր Բագրատեաններու, Մխիթարներու, Իսահակեաններու, փոխարինելու համար վհհը, Մեծագործը, Զարեհացը, Աճառեանը, Թէքէեանն ու Ազբալեաններըն։

Ըսէ՛ք, Հայո՛ց Արծիւներ, պիտի կրնա՞ք գառնալ հայ նոր սուրբերուն սրբացուցիչը, ցեղակրօն հովիւներուն քաջագոյնը, փոթորիկի բռնուած արեւմտահայութիւնը անվտանգ առաջնորդելու համար երկի՞ր Աւետեաց։

Ըսէ՛ք, պիտի գիտնա՞ք, երբ ժամը հնչէ, անխնայ հարուածել ձեր Ցեղին բնաջնջումին համար մէջտեղ բերուած բուրաճականութիւն և դաճճակ պիւրոյականութիւն բառած զազիր սպառնալիքները, այդպէսով ձեր խոնջած ծնողներուն, անհամար ծազիկ-մանուկներուն առջեւ ցցուած տատասկոտ ճամբաները ձեր յաղթանակի ճամդ կրունկներուն տակ հարթելով, և ձեր սիրելիները «ի ձայն փողոյ և թմբկի» իրե՛նց հայրենի Տունը, ձե՛ր հայրենի Տունը վերադարձնելով...

Պիտի կրնա՞ք, դո՛ւք, Սանակի և Մեսրոպի չառաւիղներ, Արեւմուտքի մէջ կարուածներն ու յափչտակուածները իրենց արդեկարոյս ծնողաց գիրկը վերադարձնել։

Ըսէ՛ք, պիտի կրնա՞ք, Հայկի սիրասուն թոռնիկնե՛ր, հայ քրիստոնեաներուն քրիստոնէութիւն քարոզողներու ձեռքէն ձեր դժբախտ ցիղակիցները ձերբազատելով զանոնք հայկականութեան գիրկը վերադարձնել...

Ազնուասի՛րտ հայորդիք, ազգային ներքին մթնոլորտը դարձեր է անչնչելի։ Ամենայն ինչ թոյն է, մաղձ, քաոս...

Օրուան հացին և ձեր առմիկ կրթութեան ու դաստիարակութեան ի խնդիր, ձեր քարի և տառապահոգ հայրը, զարիպութեան մէջ, երբ ի՛նչ որ մարդկօրէն կրնար ընել, ինչ որ ազգօրէն հնարաւոր էր։

Դո՛ւք, հիմա մնծցեր ու խելաւորեր էք։ Ըսէ՛ք, պիտի կրնա՞ք արժեցնել ձեր ազգային քաղաքացիական նորատաց իրաւունքները։ Պիտի ցանկանա՞ք, միթէ, նմանիլ ձեր ճերսի հատակակից սերունդին, ըլլա՛լ անոր պէս հաւատաւոր, գառնալ բազմասից ոազմիկը ձեր ցեղին անմահ։

Դառնագառն է զարիպներուս կեանքը։ Աքսորներու, կոտորաններու ամենէն ծանրն ու անփառունակը կը ճնշէ տակաւին մեր ուսերուն վրայ։ Անպատուհաս տառապանքներով ու անհոգիս զոհերով քաւեցինք ու կը շարունակենք քաւել մեզի պարտադրուած դաչնակ մնասիրական խմբակին անվերջանալի սխալմեկներ։

Քաջազնուդի՛ք, օտարութեան մէջ, ձեզի վիճակուած է ձեր զաւակներուն և թոռնիկներուն ճակատագիրը վարելու ամենադժուարին գործը։ Պիւրոյի և քաղաքական ա՛յլ փանջուներուն անյագ ախորժակներուն և անկապակից ձգտումներուն երեսէն կարանցուցինք մեր ներքին ստեղծագործիչ միութեան, համերաշխութեան, միասնականութեան գազափարը և տակաւին այսօր ալ կը շարունակուին պառակտումի ուերները։ Ըսէ՛ք, պիտի կարնա՞ք ընդմիշտ ջախջախել բաժանարարութեան և անմիաբանութեան դեւը... Պիտի ստեղծագործէ՞ք, դո՛ւք, նոր-բարեկան Մխիթարիչը, իրերակերութեան բերումով, ո՞ւ։ չըլլա՛յ երբեք որ դո՛ւք ալ գառնաք ժանտատեսիլ դաչնակ գազանները ոսկ կամ մատաղուն։

Կը գիտակցի՞ք թէ դուք կ'ապրիք Արեւմտահայ պատմութեան ամենէն ապառնական չրջանին մէջ։ Ըսէ՛ք, ի՞նչ բանի կրնայ ծառայել ձեր Հանճարը, երբ ձեր մօտ պակսի ՍԻՐՏԸ, երբ ան չի ծառայեր ցեղին դէպի բարձունքներ ոլացումին, ինքնաբերագրութեան և ինքնակառուցումին։

Ըսէ՛ք, ի վիճակի պիտի ըլլա՞ք արժեցնելու ձեր Հայ Տառապանքը, վարելու համար ձեր և ձեր զաւակներուն ու թոռնիկներուն հայրենազուրկ աքսորանքի կեանքը։

Վերջապէս, պիտի խոստանա՞ք մեզի ըլլալ կարգապահ, հաւատարակչռուած, գիտակից ազգային քաղաքացի մը և հայկանութիւնը նկատել ձեզ առաջնորդողը...

Բարձրաթի՛ռ Արծիւներ,

Թառանգ ունինք, թառանգորդ չունինք, սիրտպող չունինք ... Այժմ դուք եղէք սիրտպողը, տէրն օրհնեալն։

Դան ունինք, պահակալ ունինք, պրաւազ չունինք... Այժմ, դո՛ւք բարձրացուցէք ձեր հզօր ձայնը և պոռ մի թողաք թափուր։

Դպրոց ունինք, աշակերտ ունինք, մչա՞կ չունինք... Լուսորդի՛ք, ձեր ծագէն մեզ թափն մչակներն Մաքին Հայոց...

Ուշ դրէ՛ք,

Վաճառքի հանուած են ցեղին սրբազան աւանդատաւնները։ Աճուրդի հանուած է ցեղին բարոյական օրինագիրքը։ Դատարկուելու են ազգային հիմնարկները։ Բազմապատկուելու են դպաղակիրներն ու յուզարկաւորները։ Ընվերածին Դարբինեաններ և Վրացեաններ, Թալէաթածին Խաթնաւաններ և Լազեաններ, Ենիչէրատիպ Հրաչներ և Մալէաններ, յաւէտ անիծեալ Պալեաններ և Գապագեաններ մկկանգուելով պիղծ ցանցով մը պատրաստած և անչարժուելու մատնած են արեւմտահայութեան սիրտն ու հոգին։

Ձեր հայրերու դէմքերուն վրայ դրոչմուած է թախծութիւնը։ Ինչու՞ ցաւերու «Տեսքան» են դարձեր ձեր հօրն ու մօր աչքերը։ Տեսէք թէ ի՛նչպէս անոնց խառնայոյզ աչքերը ձեր «չինար պային» վրայ յարած կը մրմնջեն.

— «Մինչեւ ե՞րբ պէտք է կրնք հայ խաչը։ Արեւմտահայ տառապանքէն ե՞րբ պէտք է պայթի օրհնեալ փոթորիկը։ Ո՞վ պէտք է չարունակէ մեր անհատատար գոյամարտը... ե՞րբ պիտի վերջանայ հայ նոր ցեղակերտիչ մարդը, գազութներու մէջ։ ե՞րբ... ե՞րբ... ե՞րբ...

Ո՞վ պիտի դիմցնէ հայկականերու ազգային հպարտութեան զգացումը։

— Ո՞վ պիտի ըլլայ հայ մանուկներուն, պատանիներուն, երիտասարդներուն և երիտասարդուհիներուն ցեղային բարձրակարի նկարագրի և ֆիզիքականի վերակերտիչը։

— Ո՞վ պիտի վառէ ինքնամոռացումի և ինքնանուիրացման դատապարտուած փոքրիկ հայրերդիներու ցեղային գիտակցութիւնն ու ազգային արժանապատուութեան զգացումը։

— Ո՞վ պիտի հագցնէ էջմիածնագաւանութեան պատուոյ պատմուճանը ապագայ սերունդին։

—Ո՞վ պիտի սրբէ մեր հոգեհատորիկներուն ճակտէն մուրն ու արատը։

— Ո՞վ պիտի մղէ նախավերջին ճակատամարտը ու սրբէ հայութեան վերջին 66-ամեայ պատմութեան սեւ և անպատուիչ էջերը»։

Հայաբնաջնջումը չէ որ մեզ կը սարսափեցնէ սեւերի՝ քան սեղծ ու չոչոբթացած սերունդի մը գոյութիւնը։

Ազգային ամօթանքէն լեզու առած է հայ մեծ պահեստը... անհետանալու վրայ եզող ազգատեսիլ տարէցներուն երբեմնի կուռ չարքերը։

—Մինչեւ ե՞րբ կը գոռան վերերանները գոյամարտին ահով։

— Ո՞վ պիտի կարէ «Գորդեաց հանգոյցը»։ Լուծէ թնջուկը։

Տաւրոսի՛ բազէներ,
Սասունցի՛ Դաւիթներ,
Վասպուրականցի՛ վիշապներ,
Բագրատունինե՛ր ազգանուէր,

Ըսե՛ք վերջապէս... ՆԵՐԿԱ՛Ց ԵՆՔ։ Հոչակեցե՛ք ի չորս ծագս աշխարհի, թէ ցեղին անմար կատաղութեան ամբողջական թափովը պիտի բարձրանաք, միշտ ու միշտ, կռիւ տալու համար աշխարհաքաղաքացիութեան և ձուլումին դէմ, և; բարոյական ոգեմագծերու ամբողջ երկայնքին, չարաչար պատուհասելու պիտի մատնէք մուրճն ու խաւարը, քէնն ու ոխը, դաւն ու վատութիւնը։

Վահա՛գն, Տիգրան և համայն պաշտելի Տիտանք Հայ Քնարախարհին, զրկեցէք Ձեր օրհնութիւնը...

Եւ դո՛ւն, Այրարա՜տ, հա՛յր Հայութեան, արքայդ լերանց հայրենի, ո՞ւր ես, ո՞ւր... եկո՛ւր և վերստին Հայութեան լոյս աշխարհը վերոգարձուր մեզ...

Եւ ահա կու գան չարան-չարան, մեկնողները, կորսուողները, յափշտակուածները։ — կու գան անոնք...

Վերերաննե՛ր, յոտնկայս ողջունեցէք ձեր զաւակներն ու թոռնիկները, դի ևկան, հասա՜ն...

Պիտի գան, պէտք է որ գան, գան ու ճնան մեզի հետ և մեզի մօտ...

Հայուն չքեղ ու փարթամ գարունն է... Մօտ է Հայոց զուտ հայկական ծիծղուն Զատիկը...

Եւ յայնժամ, ձեր կրանիթեայ կամքին անխորտակելի և

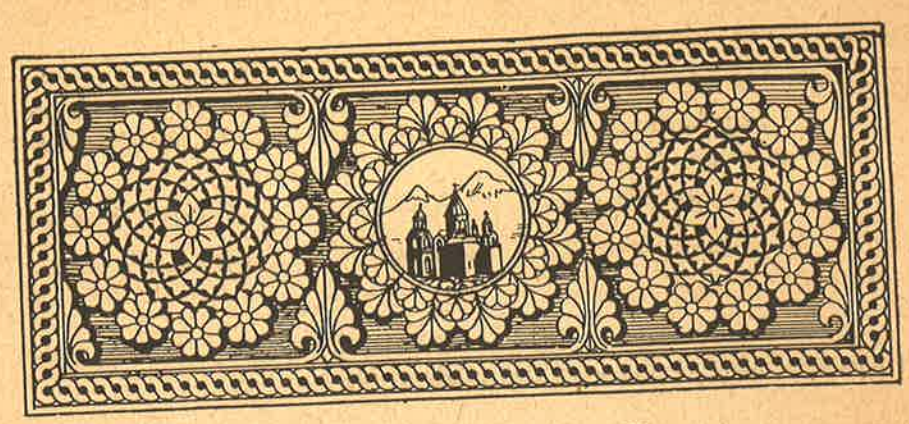
չայնանիտ սիւներուն վրայ կառուցուած երկնասլաց ու պերճախիտ Հայ Տաճարին մէջն ու չուրջը պիտի տիրեն խրախճանքն ու հրճուանքը, խաղն ու պարը, երգն ու տաղը...

Նաւասարդեան տօն պիտի ըլլայ ամէն օր և ամէն տեղ...

Նաւասարդե՞ն պիտի ըլլան և՛ ճառագայթներն արեգականն...

Ու նաւասարդեան ծիածանն խոտորիկ՝ պիտի պսակէ աստուածային վեհ ճակատն ԱՐԱՐԱՏԻՆ մեր։

Ա՛Ր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ՎԱՉԳԷՆ Ա.

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Հայրապետ իմ Հայոց,

Դանդաղ ոչնչացում մը պարտադրուած է մեզի՝ հայրենազուրկ զաւակներուդ։ Առանց արիւնոտ հարուածներու դատապարտուած ենք մահերու աստիճանական ինքնասպանութեան։

Իրերու դժբախտ դաշտերում մը և դարանակալ հայհոյանքն վաստակուելիք վճռած են բնաջնջել մեզ։

Սակայն, հոգեկան ցնցումներու ընդունակ արեւմտահայ Մնացորդաց և Պարսկահայութեան էջմիածնապաշտ համախմբումը կը պարտաւորի ազգային ինքնապաշտպանութեան և ինքնադիմադրութեան։

Անոնք ուժով են այժմ։

Անոնց ճակատին հիմա դրոշմուած է արդար դատի մը պարտականութեան կնիքը։

Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցիին և ազգային կեանքին սպառնացող նորանոր կործանումներու տուայտանքը իրենց հոգիներուն մէջ՝ անոնք որոշած են ճնշել պատնէշի վրայ։ Ան նաև որոշած են իրենց առհասարակ ներամբարուած այժերը չսպառնել անդարձութեամբ և անյաւսութեամբ։ Անոնք կանգնած են ինքնապրկութեան ուղիղ ճամբուն վրայ։ Բայց անոնց պէտք է ինքնավստահութիւն ներշնչել՝ վիրջնականապէս խափանելու համար չարն ու չարիքը։

Վերոյիշեալ իրողութիւնները Ձերդ Վեհափառութեան փոխանցելով խոնարհաբար կ'ազերսեմ՝

— Դատաքննութեան ենթարկել արտաշխարհահալ Հայութեան ազգային ընկերատնտեսական կեանքը։

— Իմանալ Անթիլիասի ծանօթ դէպքերու առարկայական քնոյթն ու մեր հոգեւոր կեանքի ենթակայական բոլոր տարրերը։

— Մայր Տաճարին յայտարարել Ազգային ինքնապաշտպանութեան և ինքնափրկութեան տարեշրջան մը։

— Փոքրամասնաւոր այս չրջանին, իրատեսութիւնը ամատգրելխուն, Ուրբաթ երեկոյ, Մայր Տաճարին մէջ ՀՍԿՈՒՄ կատարել։

Աստուածանահաճոյ Հա՛յրապետ, թեւատրիցէք հայրենական խօսքի մեր բոլոր վարպետներուն՝ Մեծ Վարպետին, Շիրազին, Սիլվայրին, Դերենիկին ու Սարեանին, Էմինին ու Բուրեանին, Սարմենին ու Տարօնցիին, Վիքէնին ու Մահարիին, ու բոլորին, բոլորի՛ն, որ իրենց Մեսրոպեան գրիչներով արթնցնեն Հայկը հայրենապաշտ հոգիներէն ներս։

Հա՛յր իմ խմաստուն, յաղթանդամ Լուսաւորչի Պարթեւ մեծ Հայրապետին, թող այս առթիւ անդադար հնչեն կաղնիներն Մխիթարեան Մայր Տաճարին, որովհետեւ վտանգի մէջ են սրբութիւնները արտաշխարհահալ Հայութեան։

Ձերիմ համբոյր Արտաշատին,
Ձերիմ համբոյր Հայ Արմատին,
Դաւթյան քաջ ոգիով Արեւին։

Մատչելով ի համբոյր Ս. Աջոյդ
Ոդիակաց ակնածանքով

Օ. Գ. ԾԱՋՄԱՃԵԱՆ

Ց Ա Ն Կ

	Է Ջ
ԿՏԱԿՍ	Գ
ՀԱՑ ՄԱՐՏԻՍ	Զ
ԱՌԱՆՑ ԱՆԹԱՑՈՒԹԻՒՆ	ԺԲ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՄԵՐՕՐԵԱՅ ՑԱՒԵՐ

Հիւսիսեան Արեւելք	1
Դէպի Միջերկրական	2
Նժարակորոյս... Հ. Ց. Դ.-ն	6
«Ցանձնեցեք» ըսին... Ցանձնուեցանք...	11
1908-1915, 1921-1956	14
Կուսակցական Հ.Մ.Ը.Մ.ի ամբողջական սնանկութիւնը	28
Երեւանը ծեւէն փախա՞ւ... Անթիլիասը քաղ բլլայ	37
66 տարիներէ ի վեր Աբեւմտահայութիւնը չի ժպտիր	40
Հերիք ոճրաց կուտեցանք	45
Կտակագիրներն ու կտակարարները դեմ յանդիման	48
Մեր հաւրացքը	62
ա. Հայաբնակ եւ խորհրդային երկիրներ	63
բ. Մեր թիւը աւտոսահմանի մէջ	66
Հայաստան տեսակարար խմբակցութիւններ	72

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ի ՍՊԱՍ ՅԱՐԱՄԱՐՏԻԿ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ

Աստուծոյ աճեծքը՝ Պիւրոն	84
Հ. Ց. Դ.-ն ի սկզբանէ աճի	88
Հայ Սփիւռքը որպէս քաղաքական գործօն	93
66 տարիներէ ի վեր...	97
Նոր օր, հին օրօր	100
Մեծ պետութիւն չենք գաղթաբնակի մէջ	103

Դժգոհ է Սփիւռքը	111
Ինչո՞ւմն է բանը	118
Աճխարհը շրջավազք մըն է...	121

ՈՐՎ ՍՐԲԱՉԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

Ֆեդայիին ինչպէս որ էր	125
Ֆեդայիին ինչպէս որ է այսօր	127
Հ. Ց. Դ.-ի նպա՞տը՝ մեր գաղութներուն...	130
Չարիքին արմատը	132
«Ասպիճ պէրեմալ տըր»...	134
Չաւարեաճականներ	138
Կուսակցութիւններու ներքնաշապիկը	144

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱՅԼԱՊԻՏԱԿԵԱԼ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քրիստոնեավաճառի Շուկայ	154
Մ. Պետրոսի հայանուն հպատակները	
ա. Հայ Կաթոլիկ հաւատքի	162
բ. Մխիթարեանք	163
գ. Լեւոնեան եւ Զմլճեանական հայրոցներ	164
դ. Լատինացած Հայեր	167
ե. Եւան	168
զ. Կես ծիրանաւոր գերապայծառը	172
է. Հայ կաթոլիկ եկեղեցական իշխան ծիրանաւորը	181
«Պորտի հայանուն հպատակները	
ա. Վկայութիւններ	187
բ. Հայրոսական թեքնիք—քաքիք	188
գ. Վկայութիւններ	191
Հայակուլական նմոյշնե՞ր	207
Ժամանակաւոր հաշուեփակ	211
Դրախտի՞ք թէ դժոխքի մէջ...	213
Կրթարա՞ն թէ...	224
Հուսկ բանք... գերեզմանափորներուն	227

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՑԵՂԱՄԱՐՏԸ

Տեսայ Հայ-Ադմաթի ցեղամարտը (1921—1924) 233
Հայասցաց-Որբասցաց 241
Գաղթաշխարհի հոգեբանական Նոր փուլը 259

ՈՃՐԱՀԱՒԱՔ ԱՏԵԱՆ

Ազատութեան վաշխառուները 265
...Եւ ծագեց արեգակը դաշնակաց 280
Ճշդումներ եւ հաստատումներ 301
Դասավճիռ 308
Եօթն օր եւ եօթը գիշեր 315
Ցեղուրաց հայուհին 317
Աչեճագրութիւն 319
Անկախ, ՌԱԿ եւ ՀՆՉԱԿ գաղթահայ դեկավարութեան 323
Կոչ՝ հայ արծիւներուն եւ վեհոգի կուսակցաց 330
Առ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա. 335

Տպագրութիւնը աւարտեցաւ
1956, 1 Հոկտեմբերին

ՆԿԱՏՈՒԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ԷՋ	ՏՈՂ.	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ
Գ	16	*հինգ*	հին
Դ	36	*պատուածահայր*	արծուահայր
4	24	*արտաչխարհակալ*	արտաշխարհեալ
18	36	*խոցուեցաւ*	ծոցուեցաւ
19	14	*չունինք*	ունինք
25	23	*գարերէ*	տարիներէ
29	33	1218	1918
38	31	*կը պատմէ*	կը պատգամէ
40	26	*մորթինայացած*	մորթիճոմաճացած
99	12	100.000	1.000.000
143	3	չէ	է
155	5	*հաղնականաւթիւն*	հայկականութիւն
159	35	*դուրս գայ*	դուրս չգայ
298	6	*նատակարկելիօրէն*	անսակարկելիօրէն

ԳԻՆ՝

ԼԻԲԱՆԱՆ — ՍՈՒՐԻԱ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

4 Լ. Ո.
2 ՏՈԼԱՐ

Հեղինակի հասցեն՝

Dr. O. K. YASMADJIAN
101, Rue Ahmed Chawki 101
BEYROUTH - LIBAN

PRINTED IN LEBANON